

Marcus Tullius Cicer
M. TVLLII CICERONIS

DE

OFFICIIS

LIBROS TRES,

ET DE

CLARIS ORATORIBVS

LIBRVM,

QVI DICITVR

B R V T V S,

IN VSVM JUVVENTUTIS

EDIDIT NOTISQUE ILLYSTRAVIT

SEVERINVS MONRAD.

Prostat ~~96~~ solidis.

HAVNIAE,

RECVDOBANT N. MÖLLER ET FILIVE,

Aulus Typographi.

MDCCXCVIII.

ILLUSTRISSIMO

DOMINO

O. GULDBERGIO

S. MONRADUS

S. P. D.

Magasin
A 329

Odense
Universitetsbibliotek

72-6735

M. H.

442

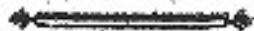
T. 1968

1000000

Ciceronem nostrum aut Tibi
inscribendum esse aut nemini pu-
tavimus. Nam & Ciceronem uni-
ce amas, & optimus es latinarum
litterarum aestimator. Tu quoque,
ut munus hoc susciperem, mo-
nuisti, & recusanti animum de-
disti. Supereft tantum, ut nec
Te confilii, nec me obsequii poe-
niteat. Certe non tam perficiendi
spe quam voluntate experiendi
hunc laborem aggressus sum. Ma-

Iui

lui enim; cum studio Tuo essent
obsecutus, desiderari a Te pru-
dentiam meam, quam, si id non
fecisssem, benevolentiam. Accipe
igitur, qua soles, humanitate &
indulgentia, hoc munus, atque,
ut Ciceronem amas, ita editorem
eius diligas atque tuearis. Sic
TIBI, novi, qui jam propediem
inibit, anni, bene soles niteant.
Vale! Scr. 5 Kalend. Januar.
ann. CIC 10 CC LXXVI.



PRAEFATIO.

Absolvi igitur negotium, quod in duabus
Ciceronis libris nostra cura revisendis eden-
disque in usum juventutis rogatus suscep-
ram. Quamquam enim & qui labor im-
mineret, & quae circumstarent undique
difficultates, satis perspexi, tamen clarissi-
morum virorum cum honestae petitioni, tum
etiam fidei in me nonnihil significanti, mo-
rem non gerere nefas esse putavi. Quam
vellem autem, ut, qua usus sum, methodus pla-
ceret doctis: junioribus vero quam plurimum
prodeisset.

Certe diis multumque de optima ejusmodi librorum edendorum ratione cogitavi. Textum igitur purum, quoad fieri posset, incorruptumque exhibendum esse, ante omnia vidi. Nihil enim absurdus est insulsusque textu, aut integris comprehensionibus interpolatis referto, aut lacunarum intervallis semelisque voculis vitioso; commentari vero in spurium textum, misella res est, & paene ridicula. Et tamen saepius editores incidisse in hos errores reperimus, aut quod diligentia & judicio caruerunt ad discernendum, quid genuinum sit, & auctoris proprium (quod quidem non est facile,) aut quod ab arte critica instruxi non satis fuerunt. Atque adeo, ut caverem, quantum in me fuit, haec vicia, sedulo curavi.

Codices quidem scriptos nullos consulere licuit, neque, si licuisset, post Gronovios & Graevios nisi album egissim. Eo diligentius autem & studiosius collegi &

com-

comparavi inter se & optimos quoque & singulos, modo non nullius notae fuerint, editores.

Et in iis quidem, quae ad libros de Officiis pertinent, ut Graevius, summus homo, gregem ducat, ratio & aequitas ipsa postulat. Magnum ille ingenium, & quasi his litteris illustrans factum a natura acceperebat. Nec nisi omnium doctrinarum genere excultus, qualis nimurum expectari ille poterat, qui e disciplina magni J. F. Gronovii excesserat, huic operi maximum imposuit. Immensam tum eruditionem suam & incredibilem fore industriam his libris corrigendis, poliendis perficiendisque impendit. Verum, licet hoc Catone contenti ubique esse sine magno erroris periculo facile possemus, tamen non ita auctorati ejus fidendum esse putavimus, quin & ceteros audire, & vero praeferre etiam, interdum e re vixum fuerit. Prodigiosa enim ejus eruditio & luxurians ingenium,

Sed parum cavit humana natura. Quod vitavi maxime, scilicet ut nihil, quod juventuti moram injiceret, praeterirem, evitare non satis potui. Exemplo est (quidam enim fatear) tabellaria lex, cuius meminit Cicero *Officior. Lib. 2*, sine eius notitia ipse locus, praesertim ab imperito lectorre, intelligi recte non potest. Contigit tamen infra commemorare eandem legem in *Bruto* pag. 333, quo lectorum igitur allegatum humanissime volo.

Ceterum Graevium saepe consului, saepe etiam secutus sum; neque enim alio ducetius in hac spinosa via itur. Praesertim vero, quicquid de veteris philosophiae indele, ejisque multis diversisque sedis doctissime disputaverit, in nosros usus convertimus. Vti est enim praeclarus hic de officiis liber totus de philosophia scriptus, ita, quicquid ad eundem illustrandum confertur, ut ad philosophiam maxima ex parte pertinet,

neat,

neat, necesse est: Quoties igitur verba Graevii mea feci, in subjuncta nota id indicavi. Verum plus etiam, quam quod fossus sum, ipsi me debere, nunc tandem video; id quod tamen neminem, opinor, poenitebit. Neque vero aliter fieri potest quam, dum librum diu manu terimus, ut vel nobis insciis aiquid haereat, scribentique se tanquam proprium offerat.

Philosophorum, qui hic occurrunt, vietam non enarravi, sed attigi tantum brevissime, ut ipsam philosophiam non exposuisse, sed quasdam tantum ejus lineos duxisse dici volumus.

Antiquitates, quas vocant, nec omnes explicandas nec omittendas tamen omnes esse putavimus. Altero enim opella nostra nimis claudicaret, altero fieret, ut textus, tanquam cymba in oceano, notis innataret. Locos vero, quorum omnis est difficultas aut a vocibus minus cognitis, aut a scribendi genere Ci-

ceronis proprio, illustrare hic alienum ab instituto credimus. Est praeterea & ipsis magistris aliquid relinquendum. Habeat igitur hoc munusculum juventus! Habeant librum, quem, quo magis virtutem bonaque litteras amare didicerint, eo legent studiosius propensisque amabunt. De Officiis vero satis, de Bruto ut pauca dicamus, restat.

Cum oratorum & scriptorum paene omnium, qui vel in Graecia vel in Italia floruerint, initia, aetates, progressus, virtutes & vitia in hoc libello collegit, singularisque oratores copiose descripsit, & inter se distinxit, fieri aliter non potuit; quam ut aliis gentibus, quibus nec par eloquentiae studium, nec vocum eadem copia, obscurior fuerit heic visus interdum Cicerio. Parcius igitur quam ejusmodi libris fieri consuevit, & quasi quadam verecundia taciti, operam suam ad illustrandum hunc libellum scriptores

con-

contulerunt. Istam vero sue parsimoniam velis sue reverentiam male interpretantur nonnulli, tanquam mediocritas libri doctorum studium non excitasset. Quasi vero aliquid mediocre, aliquid, quod non optimum idem excellentissimumque proficiere a Cicerone posset. Quanto verius (nam minuenda est haec opinio nonnullorum, quos ipse audivi) praefariusque judicat Manutius; qui, "Decorum inquit, gravitas, lepos & venustas, quamquam & in aliis Ciceronis dialogis, in hoc tamen tanta sunt, ut omnes musae & gratiae ad hunc conficiendum concurrisse videantur." Evidem, quae sit hujus libri praefautia eloquentiaeque summa suavitas, non ab omnibus sentiri posse, lubens fateor. Etenim, nisi quis praeter historiae romanae notitiam docile amantissimumque latinae eloquentiae ingenium attulerit, tantum absit, ut hic liber animum ejus pascat jucunda lectione, ut potius inutili nominum farragine me-

memoriām obruat. *Vt igitur lucis non nihil huic libro, ubi opus fuit, afferrem, plaresque et lectores inter nos conciliarem, omnibus viribus conatus sum. Neque tamen omnia persequi, & singula, quae aliquem scrupulum movere posset, illustrare, instituti ratio permisit. Immo quis characteres illos multos, quibus oratores suos depingit, exprimere valiter, novisque effugere vocibus, nisi nimis longo opere, valeret? Audi, quid de Demosthene, ut uno exemplo utar, scribat; & dic quaeſo! quid ejusmodi locis faciendum sit.* "Nihil, inquit Cicero, acutē imponiri potuit in iis causis, quas script, nihil, ut ita dicam, subdole, nihil versute, quod ille non viderit, nihil subtiliter dici, nihil preſſe, nihil enucleate, quo fieri possit aliquid limatus, nihil contra grande, nihil incitatum, nihil ornatum; vel verborum gravitate, vel sententiarum, quo quamquam effet elatius." Scilicet quid senserit

Cicero, intelligere facile est, exprimere grave. Prusseus tamen, qui eſt unus ex iis, quorum bona opera hec uſus sum, dum nihil omittere voluit, verba ſingula explicare tentavit; sed nihil, ut opinor, profecit. Accidit enim ſu per numero, ut, dum alterum vocabulum altero interpretatur, eadem tandem iisdem defignet, quo efficitur; ut omnia intelligendo nihil intelligat, certe exponat nihil.

Eddidit vir ille doctissimus, atque de Cicerone bene alioquin meritus, rhetoricos omnes Ciceronis libros, & multam inde laudem ſibi comparavit; id quod in Facibum Gronovium, quem famae obtrectatorem natus fuerat, dicere non vereor. Ei de beo ſuccinctas de plerisque oratoribus narrationes, quas, definitis etiam ſingulorum aetatibus, ſummo studio colligit. Sed & alia ab eo mutuatus sum, ne ea quidem dediguatus, de quibus ipſe interdum dubitavi; quippe quem nihil melius extogitare ipſe potui, ambiguum

tamen, quam nullam malui interpretationem, ut, & dubitandi & meliora inveniendi occasione aliis praebarem.

Corradus, qui plenius & melius, si voluisse, Brutum potuisse explicare, nihil fere nisi oratores, eosque romanos attigit, quod optime poterat, qui non suam magis, quam romanas familias cognovit. Avide igitur ex hoc fonte hanfimus.

Aldus etiam Manutius commentarium in Brutum scripsit, in quo multa eruditissime observata sunt, dextreque exposita, multa vero fusus ille more suo disputavit, cumulatiusque, quam quae semper ad rem pertinuerent, immiscuit. Sed aetati ejus ista veniam danda est. Nonnullas tamen explicaciones ejus, quas in nostrum librum translatus, neminem legisse poenitebit. Ceterum Manutiorum nomen dudum philologis sacrum est.

Sed

Sed primus nominandus fuisset Ernesti, vir omni laudee cumulatus, enjusque famam mori vetant latinae musae. Edidit ille in aeternam Ernestini nominis memoriam Ciceronem tam eleganti forma, ut nihil melius praestantiusque fingi possit. Valde igitur laetor, quod editionem nostram tam pulchris observationibus ornare licuerit. Cum vero ultima illius operis pars, quae libros de Officiis continet, nondum ad nos pervenerit, isti libri decore jam careant, quod ex Ernestina editione alioqui traxissent. Et ne in Brutum quidem omnes notas Ernesti transserre potuimus, quoniam criticas multas emendationes, a quibus abstinere nobis erat propositum, vir celeberrimus passim inspergit. Nonnullas tamen, ut quae sit ipsius textum corrigendi methodus, constaret, apposuimus. Verum e philologicis notis ullam praeterire, religio fuit. Illud prasterea auctoritati ejus tribuendum esse putavimus, ut, ubi diffense-

rint

rint inter se interpretes, ipsius sententiam semper secutus sum. Argumenta etiam, quae cuique libro praefiximus, eum auctorem habent.

Habes hic L. B. quatuor auctores, quibus in illustrando Bruto usus sum. De meis enim notis nihil dicam. Nam & pouiores sunt & minoris pretii, quam ut ullam inde gratiam mereri possim. Satis vero & abunde contentus, si ita ceterorum laboribus utili contigerit, ut aliquem fructum juventus inde capiat. Certe nihil mihi fuit antiquius. Sed in libro, qualis hic est, semper aliquid, quod juniores offendat, erit; neque nisi integra libri versione in lingua vernacula omnes tolli difficultates posse credimus. Sed & hoc onus subire forte non recusabimus, si quoque labori sint humeri pares.



M. T.

M. T. CICERONIS

DE

O F F I C I I S

LIBRI TRES.

A

M. TULLII CICERONIS
DE
O F F I C I I S,
AD
MARCVM FILIVM,
LIBER PRIMVS.

ARGVMENTVM.

Cum Cicero, reipublicae libertate sublata, se ad philosophiae studium retulisset, maleosque illustres ejus locos Iariniis litteris illustrasset; inscepit ad fidem, Athenis studiis litterarum operam dancem, de officiis scribere, non modo, ut hic quoque locus, qui Iatissime patet, Iariniis litteris illustraretur, sed etiam, quod esset auctorati Ciceronis filii & auctoritati parentis aptissimum. Quamquam autem haec questio communis est omnium philosophorum; tamen his paene propria est, qui summi bonum honestate metuntur, nempe Academicorum, Peripateticorum & Stoicorum, qui in constitviendo summo bono verbis magis quam re discerebant. Securus ergo Cicero est in hac questione potissimum Stoicos, & ex eorum sentibus, iudicio arbitratuque suo, quantum quoque modo vixna est, haurit. Tradita offici & definitione & divisione, quinque facit genera deliberationis in consilio capiendo: primum, honestumne factu sit an turpe, quod in deliberationem cadit, alterum, conducane an nocest: reliqua vero, ubi cum honesto pugnat id, quod videtur utille, & cuia aliud alio honestius aut utilius videtur,

utrum alteri sit praeponendum. In tres igitur partes totam disputationem distribuit, quarum prima est de honesto, altera de utili, sed dupliceiter utraque, & tertia de comparatione corum. Primum formam quandam honesti exhibet a natura humana dudam, ejusque quathor partes facit, sapientiam, iustitium, temperantiam, & fortitudinem seu magnitudinem animi, ex quibus singularis certa quedam officia nascuntur. Ac de his quatuor partibus accurate disputat, & quomodo ab iis officia ducantur, ostendit. Hunc disputationi subiectum de comparatione honesti, de duabus honestis utrum honestius.

IQVAMQVM te, Marce fili, annum jam audientem Cratippum, idque Athenis, abundare oportet praecipit, institutisque philosophiae, propter summi & doctoris auctoritatem, & urbis; quorum alter te scientia augere potest, altera exemplis: tamen, ut ipse ad meam utilitatem semper cum Graecis Latina coniunxi, neque id in philosophia solum, sed etiam in dicendi exercitatione feci: idem tibi censeo faciendum, ut par sis in utriusque orationis facultate. Quam quidem ad rem, nos, (ut videmur) magnum attulimus adjumentum hominibus nostris, ut non modo Graecarum litterarum rudes, sed etiam docti, aliquantum se arbitrentur adeptos & ad dicendum, & ad judicandum,

dum. Quamobrem disces tu quidem a principe hujus aetatis philosophorum, & disces, quamdiu voles: tamdiu autem velle debebis, quoad te, quantum proficias, non poenitebit. Sed tamen nostra legens, non mulum a Peripateticis dissidentia: quoniam utrumque, & Socratici, & Platonici esse volumus: de rebus ipsis utere tuo iudicio: nihil enim impedio: orationem autem Latinam profecto legendis nostris efficies pleniorem. Nec vero arroganter hoc dictum existimari velim. Nam philosophandi scientiam concedens multis: quod est oratoris proprium, apte,

A 3 distinde,

SOCRATICI, & PLATONICI Id est, Stoici & Peripatetici esse volumus. Ut Academicus enim nullum fere sectam fecerit est Cicero; quippe modo hoc, modo illud tueri, & quod in quavis te ac disciplina insit probabile, id defendere; hoc est, esse Academicum. Stoici autem & Peripatetici in eo potissimum inter se discreparant, ut virtutem honestumque omnibus aliis rebus preferenda esse; illi quidem existimarent, sola mente confidere felicitatem posse negarent. Vbi

vero ad virtutem opes, valentudo, honores ceteraque vitae comoda accederent, perfectam tum absoluteque felicitatem iudicarunt. Stoici contra solam virtutem beatam reddere, & sapientem: id est, virtute praeditum, & divitem esse, & honoratum, & sicutum pulchrumque dicilicarunt; ita quidem, ut sapienti nihil insolum accidere posset; etenim ignominia, pauperies, morbus morsque ipsa ideo non erant mala, ut jucundi suaviaque honesta esse praedicarent.

distincte, ornate, dicere, quoniam in eo studio aeratem consumsi, si id mihi assumo, videor id meo jure quodam modo vindicare.

Quamobrem magnopere te horrorti, mi Cicero, ut non solum orationes meas, sed hos etiam de philosophia libros, qui jam illos fecerunt aequarunt, studiosc legas. Vis enim dicendi major est in illis: sed hoc quoque colendum est: aequabile, & temperatum orationis genus. Et id quidem nemini video Gracorum adhuc contigisse, ut idem utroque in genere laboraret, sequereturque & illud forense dicendi, & hoc quierum disputandi genus: nisi forte Demetrius Phalereus in hoc numero haberi posset, disputator subtilis, orator parum vehemens; dulcis tamen, ut Theophrasti discipulum possis agnoscere. Nos autem quantum in utroque profecerimus, aliorum sit judicium: utrumque certe fecuti sumus. Evidem & Platonem existimo, si genus forense dicendi tractare voluisset, gravissime, & copiosissime potuisse dicere: & Demosthenem, si illa, quae a Platone didicerat, tenuisset, & pronun-

tiare

FORENSE &c.] Ut & in philosophico acque exel- oratorio dicendi genere & fuerit.

tiare voluisset, ornate, splendideque facere potuisse. Eodemque modo de Aristotele, & Isocrate judico: quorum uterque suo studio delectatus, contempsit alterum.

SED cum statuisse aliquid hoc tempore ad te scribere, & multa posthac, ab eo ordiri volui maxime, quod & aetati tuae esset aptissimum, & auctoritati meae. Nam cum multa sint in philosophia & gravia, & utilia, accurate copioseque a philosophis disputata, latissime patere videntur ea, quae de officiis tradita ab illis & praecepta sunt. Nulla enim vitae pars neque publicis, neque privatis, neque forensibus, neque domesticis in rebus, neque si tecum agas quid, neque si cum altero contrahas, vacare officio posset: in eoque colendo sita est vita honestas omnis, & in negligendo turpitudo.

Atque haec quidem questio communis est omnium philosophorum. quis est enim, qui nullis officiis praeceptis tradendis philosophum se audeat dicere? Sed sunt nonnullae disciplinae, quae propositis bonorum & malorum finibus offi-

PROPOSITIS &c.] Fini- quos sibi suisque propo- bus bonorum & malorum, fuerant.

cium omnes pervertant. nam qui summum bonum sic instituit, ut nihil habeat cum virtute coniunctum; idque suis commodis, non honestate metitur, hic si sibi ipse consentiat, & non interdum naturae bonitate vincatur; neque amicitiam colere possit, nec justitiam, nec liberalitatem; fortis vero, dolorem summum malum judicans; aut temperans, voluptatem summum bonum statuens, esse certe nullo modo potest. Quae quamquam ita sunt in promptu, ut res disputatione non egeat, tamen sunt a nobis alio loco disputata. Hae disciplinæ igitur si sibi consentaneæ esse vident, de officio nihil queant dicere. neque ulla officiū praecepta firma, stabilia, conjuncta naturae tradi possunt, nisi aut ab iis, qui solam, aut ab iis, qui maxime honestatem propter se dicant expetendam. Itaque propria est ea praeceptio Stoicorum, & Academicorum, & Peripateticorum; quoniam Aristonis, Pyrrhonis, Herilli, jam pridem explosa sententia est: qui tamen haberent jus suum disputandi de officio, si rerum aliquem delectum reliquissent.

[*Si rerum &c.*] Si veri omniaque non putassent esse & falsi, boni malique distinctiones; nunc vero, cum ferentes non sustinuerint, ea, ex quibus oriuntur officia,

sent, ut ad officii inventionem aditus esset. Sequemur igitur hoc quidem tempore, & haec in quaestione potissimum Stoicos, non ut interpretes; sed ut solemus, e fontibus eorum, judicio, arbitrioque nostro, quantum, quoque modo videbitur, hauriemus. Plaeat igitur, quoniam omnis disputatio de officio futura est, ante definire, quid sit officium: quod a Panactio praetermissum esse miror. omnis enim quae a ratione suscipitur de aliqua re institutio, debet a definitione profici: ut intelligatur, quid sit id, de quo disputetur.

OMNIS de officio duplex est quae-³ stio. unum genus est, quod pertinet ad finem bonorum: alterum, quod positum est in praeceptis, quibus in omnes partes usus virtutis conformari possit. Superioris generis hujusmodi exempla sunt: Omnia-ne officia perfecta sunt: num quod officium aliud alio maius sit: & quae sunt generis ejusdem. Quorum autem officiorum prae-

ficia, tollunt, quomodo
disputare de officiis pos-
sunt?

[*Panaetius.*] Panaetius
fuit praeclarus nominis phi-
losophus stoicus; scriptus

librum de officiis, qui per-
ditus est; sed multa ab eo
mutuatum esse Ciceronem.
& in suum usum translatum
esse, palam est.

cepta traduntur, ea, quamquam pertinent ad finem bonorum, tamen id minus apparet, quia magis ad institutionem vitae communis spectare videntur: de quibus est nobis his libris explicandum.

Atque etiam alia divisio est officii, nam & medium quoddam officium dicitur, & perfectum. Perfectum officium, rectum, opinor, vocemus, quod Graeci *κατόρθωμα*: hoc autem commune *καθῆκον* vocant. Atque ea sic definiunt, ut, rectum quod sit, id perfectum officium esse desiniant: medium autem officium id esse dicant, quod, cur factum sit, ratio probabilis reddi possit.

Triplex igitur est, ut Panaetio videatur, consilii capiendi deliberatio. nam, honestumne factu sit, an turpe, dubitant, id quod in deliberationem cadit. in quo considerando saepe animi in contrarias sententias distrahuntur. Tum autem aut anquirunt, aut consultant ad vitae commoditatem jucunditatemque, ad facultates rerum atque copias, ad opes, ad potentiam, quibus & se possint juvare & suos, conductat id necne, de quo deliberant. quae deliberatio omnis in rationem utilitatis cadit. Tertium dubitandi genus est, cum pugnare videtur cum honesto id, quod videtur

esse

esse utile. Cum enim utilitas ad se rapere, honestas contra revocare ad se videtur, sit, ut distrahatur deliberando animus, afferatque anticipem curam cogitandi.

Hac divisione, (cum praeterire aliquid maximum vitium in dividendo sit) duo praetermissa sunt. Nec enim solum utrum honestum an turpe sit, deliberari solet, sed etiam duobus propositis honestis, utrum honestius. Itemque duobus propositis utilibus, utrum utilius. Ita, quam ille triplicem putavit esse rationem, in quinque partes distribui debere reperitur. Primum igitur est de honesto, sed duplieiter: tum pari ratione de utili; post de comparatione eorum differendum.

PRINCIPIO generi animalium omni est a natura tributum, ut sc., vitam, corpusque tueatur; declinetque ea, quae nocitura videantur, omniaque, quaecumque ad vivendum sint necessaria, anquirat, & parer, ut pastum, ut latibula, ut alia generis ejisdem. Commune autem animalium omnium est coniunctionis appetitus, procreandi causa, & cera, quaedam eorum, quae procreata sunt. Sed inter hominem, & beluam hoc maxime interficit, quod haec tantum, quantum sensu move,

movetur, ad id solum, quod adest, quodque praesens est, se accommodat, paullulum admodum sentiens praeeritum, aut futurum. Homo autem, quod rationis est particeps, per quam consequentia cernit, causas rerum videt, earumque progressus, & quasi antecessiones non ignorat, similitudines comparat, & rebus praesentibus adjungit, atque annexit futuras: facile totius vitae cursum videt, ad eamque degendam praeparat res necessarias: eademque natura vi rationis hominem conciliat homini & ad orationis, & ad vitae societatem: ingeneratque in primis praecipuum quendam amorem in eos, qui procreati sunt: impellitque, ut hominam coetus, & celebrations esse, & a se obiri velit: ob easque causas studeat parare ea, quae suppedinent & ad cultum, & ad vietum: nec sibi soli, sed conjugi, liberis, ceterisque, quos caros habeat, tuerique debeat. Quae cura exluscat etiam animos, & maiores ad rem gerendam facit.

In primisque hominis est propria veri inquisitio, atque investigatio. Itaque cum sumus necessariis negotiis, curisque vacui, tum avenimus aliquid videre, audire, addiscere: cognitionemque rerum aut occulta-

rum,

rum, aut admirabilium ad beate vivendum necessariam ducimus. ex quo intelligitur, quod verum, simplex, sincerumque sit, id esse naturae hominis aptissimum.

Huic veri videndi cupiditati adjuncta est appetitio quaedam principatus, ut nemini parere animus bene a natura informatus velit, nisi praecipienti, aut docenti, aut utilitatis causa, juste, & legirime imperanti: ex quo animi magnitudo existit, humanarumque rerum contemtio.

Nec vero illa parva vis naturae est, rationisque, quod unum hoc animal sentit, quid sit ordo, quid sit, quod deceat, in factis dictisque qui modus. itaque eorum ipsorum, quae adspectu sentiuntur, nullum aliud animal pulchritudinem, venustatem, convenientiam partium sentit, quam similitudinem natura, ratioque ab oculis ad animum transferens, multo etiam magis pulchritudinem, constantiam, ordinem in consiliis, factisque conservandum putat: cavetque, ne quid indecora, effeminateve faciat: tum in omnibus & opinionibus, & factis, ne quid libidinose aut faciat aut cogitet. quibus ex rebus conflatur, & efficitur id, quod quaerimus, honestum: quod etiam si

si nobilitatum non sit, tamen honestum sit: quodque vere dicimus; etiam, si a nullo laudetur, natura esse laudabile.

5 FORMAM quidem ipsam, Maree fili, & tamquam faciem honesti vides: quae si oculis cerneretur, mirabiles amores, (ut ait Plato) excitaret sapientiae. Sed omne, quod honestum est, id quatuor partium oritur ex aliqua. aut enim in perscientia veri, solleertiaque versatur: aut in hominum societate tuenda, tribuendoque suum cuique & rerum contratarum sive, aut in animi excelsi, atque invicti magnitudine, ac robore: aut in omnium, quae sunt, quaeque dicuntur, ordine, & modo, in quo inept modestia, & temperantia.

Quae quatuor, quamquam inter se colligata, atque implicita sunt, tamen ex singulis certa officiorum genera nascuntur: velut ex ea parte, quae prima descripta est, in qua sapientiam & prudentiam ponimus, inept indagatio, atque inventio veri: ejusque virtutis hoc munus est proprium. Ut enim quisque maxime perspicit, quid in re quaque

NOBILITATVM] Licet cognitum non fuerit, populique tritum sermonibus.

QUAMQUEM INTER SE

&c.) Stoicorum id dogma fuit, virtutes scilicet omnes iis inter se complexas esse, ut unam, qui habeat, omnes habeant.

que verissimum sit, qui que acutissime, & celerrime potest & videre, & explicare rationem, is prudentissimus, & sapientissimus rite haberi solet: quo circu huic, quasi materia, quam tractet, & in qua versetur, subiecta est veritas.

Reliquis autem tribus virtutibus necessitates propositae sunt ad eas res parandas, tuendasque, quibus actio vitæ continetur: ut & societas hominum coniunctioque servetur: & animi excellētia magnitudoque cum in augendis opibus, utilitatibusque, & sibi, & suis comparandis, tum multo magis in his ipsis despiciendis eluceat. Ordo autem, & constantia, & moderatio, & ea, quae sunt his similia, versantur in eo genere, ad quod adhibenda est actio quedam, non solum mentis agitatio. His enim rebus, quae tractantur in vita, modum quandam & ordinem adhibentes, honestatem & decus conservabimus.

Ex quatuor autem locis, in quos honesti naturam, vimque divisiimus, primus ille, qui in veri cognitione consistit,

locis]. Loci partes sunt: temperantia, fortitudo & sunt vero quatuor illae honesti partes, prudentia,

sistit, maxime naturam attingit humana. Omnes enim trahimur & ducimur ad cognitionis; & scientiae cupiditatem: in qua excellere pulchrum putamus: labi autem, errare, nescire, decipi, & malum, & turpe ducimus. In hoc genere & naturali, & honesto, duo vitia vitanda sunt: unum, ne incognita pro cognitis habeamus, hisque temere assentiamus. quod vitium effugere qui volet, (omnes autem velle debent) adhibebit ad considerandas res & tempus, & diligentiam. Alterum est vitium, quod quidam nimis magnum studium, multaque operam in res obscuras, atque difficiles conferunt, easdemque non necessarias: quibus vitiis declinatis, quod in rebus honestis, & cognitione dignis operae curaeque ponetur, id jure laudabitur: ut in astrologia C. Sulpicii audivimus: in geometria Sex. Pompejum ipsi cognovimus: multos in dialectica, plures in jure civili. quae omnes artes in veri investigatione versantur: cuius studio a rebus gerundis abduci contra officium est. virtutis enim laus omnis in actione consistit; a qua tamen saepe fit intermissione: multique dantur ad studia redditus: tum agitatio mentis, quae nunquam sequiescit,

potest

poteſt nos in ſtudiis cogitationis etiam fine opera noſtra continere. Omnis autem cogitatio, motusque animi, aut in coſſiliis capiendis de rebus honestis, & pertinentibus ad bene, beateque vivendum, aut in ſtudiis ſcientiae, cognitionisque verſatur, ac de primo quidem officii fonte diximus.

De tribus autem reliquis latifimme patet ea ratio, qua ſocietas hominum inter ipſos, & vitaे quaſi communitas continetur. eu-
jus partes duæ ſunt. Iuſtitia, in qua vir-
tutis splendor eft maximus: ex qua boni
viri nominantur: & huic coniuncta benc-
ficiencia, quam eandem vel benignitatē,
vel liberalitatem appellari licet. Sed ju-
ſitiae primum munus eft, ut ne cui quis
noceat, niſi laeſſitus injuria: deinde ut
communibꝫ utatur pro communibꝫ, pri-
vatis ut ſuis. Sunt autem privata nulla na-
tura: ſed aut veteri occupatione, ut qui
quondam in vacua venerunt: aut victoria;
ut qui bello poriti ſunt: aut lege, paſſio-
ne, conditione, forte; ex quo ſit, ut ager
Arpinas Arpinatum dicatur: Tusculanus
Tusculanorum. Similisque eft privataram
poſſeſſionum deſcriptio. ex quo, quia ſuum
eujusque ſit, corum, quae natura fuerant
comunia, quod cuique obtigit, id quic-
que

que tencat: ex quo si quis sibi appetet; violabit jus humanae societatis.

Sed quoniam, (ut praecclare scriptum est a Platone) non nobis solum nati sumus ortusque nostri partem patria vindicat, partem amici: atque, (ut placet Stoicis) quae in terris gignuntur, ad usum hominum omnia creari, homines autem hominum causa esse generatos, ut ipsi inter se, aliis alii prodeesse possent: in hoc naturam debemus ducent sequi, & communes utilitates in medium afferre, mutatione officiorum, dando, accipiendo: tum artibus, tum opera, tum facultatibus devincere hominum inter homines societatem.

Fundamentum est autem iustitiae fides: id est, dictorum, conventorumque constantia, & veritas, ex quo, quamquam hoc videbitur, fortasse cuiquam durius, tamen audeamus invitari Stoicos, qui studiose exquirunt, unde verba sint ducta: credamusque: quia siat, quod dictum est, appellatam fidem. Sed iustitiae genera duo sunt: unum eorum, qui inferunt: alterum eorum, qui ab iis, quibus infectur, si possint, non propulsant injuriam. Nam qui injuste impetum in quemquam facit aut ira, aut aliqua perturbatione incitat: is quasi manus afferre

afferre videtur socio, qui autem non defendit, nec obfistit, si potest, injuriæ, tam est in vitio, quam si parentes, aut amicos, aut patriam deserat. Atque illæ quidem injuriæ, quæ nocendi causa de industria inferuntur, saepè a meru proficiscuntur; cum is, qui nocere alteri cogitat, timet, ne, nisi id fecerit, ipse aliquo afficiatur incommodo. Maximam aurem partem ad injuriam faciendam aggreduntur, ut adipiscantur ea, quæ concupiverunt: in quo vitio latissime patet avaritia.

EXPETUNTUR autem divitiae eum ad usus vitae necessarios, tum alii perfruendas voluptates. In quibus autem major est animus, in iis pecuniae cupiditas spectat ad opes, & ad gratificandi facultatem: ut nuper M. Crassus negabat, ullam satis magnam pecuniam esse ei, qui in republi- ca princeps veller esse, cujus fructibus exercitum alere non posset. Delectant etiam magnifici apparatus, vitaque catus cum elegantia, & copia: quibus rebus effectum est, ut infinita pecuniae cupiditas

B 2 efficit.

[IN HIS PECUNIAE CUPIDITAS &c.] Sententia vinclant alios, gratoque & obnoxios reddant; habere haec est: nonnulli idoneant, eoque modo ad honores perveniant.

esset. Nec vero rei familiaris amplificatio nemini nocens vituperanda: sed fugienda semper injuria est.

Maxime autem adducuntur plerique, ut eos iustitiae capiat oblivio, cum in imperiorum, honorum, gloriae cupiditatem inciderunt. Quod enim est apud Ennium,

Nulla sancta societas, nec fides regni est: id latius patet. nam, quidquid ejusmodi est, in quo non possint plures excellere, in eo sit plerumque tanta contentio, ut difficillimum sit sanctam servare societatem. Declaravit id modo temeritas C Caesaris, qui omnia jura divina, atque humana pervertit, propter cum; quem sibi ipse opinionis errore fixerat principatum. Est autem in hoc genere molestum, quod in maximis animis, splendidissimisque ingeniosis plerumque existunt honoris, imperii, potentiae, gloriae cupiditates, quo magis cendum est, ne quid in eo genere peccetur.

Sed in omni injustitia permultum interest, utrum perturbatione aliqua animi, quae plerumque brevis est, & ad tempus, an consulto, & cogitato fiat injuria. Leviora enim sunt, quae repentino aliquo motu accidunt, quam ea, que meditata

&c

& praeparata inferuptur. Ac de inferenda quidem injuria satis dictum est.

PRAETERMITTENDAE autem defensio-9 nis, deferendique officii plures solent esse causae. Nam aut inimicitias, aut laborem, aut sumitus suscipere nolunt: aut etiam negligentia, pigritia, inertia: aut suis studiis quibusdam, occupationibusve sic impediuntur, ut eos, quos tutari debeant, defertos esse patientur. Itaque videndum est, ne non satis sit id, quod apud Platonem est in philosophos dictum: quod in veri investigatione versentur, quodque ea, quae plerique vehementer expetunt, de quibus inter se digladiari solent, contemnant, & pro nihilo ducant, propterea iustos esse. Nam alterum iustitiae genus assequuntur, inferenda ne cui noceant injuria: in alterum incident. Discendi enim studio impediti, quos tueri debent, deserunt. Itaque eos ad rem publicam ne accessuros quidem putant, nisi coactos, aequius autem erat id voluntate fieri. nam hoc ipsum ita justum est, quod recte fit, si est voluntarium.

IN PHILOSOPHOS] Id terminum Platonicas sententiae modestam nota representationem. Ciceroni hanc intusitata dicendi formula. Ce-

Sunt etiam, qui aut studio rei familiaris tuendae, aut odio quodam hominum, suum se negotium agere dicant, ne facere cuiquam videantur injuriā: qui altero iustitiae genere vacant; in alterum incurunt. deserunt enim vitæ societatem, quia nihil conferunt in eam studii, nihil operæ, nihil facultatum.

Quoniam igitur duobus generibus iustitiae prōpositis, adjunximus causas utriusque generis, easque res ante constitui-
mus, quibus iustitia continetur: facile, quod cujusque temporis officium sit, poterimus, nisi nosmetipſos valde amabimus, judicare. Est enim difficultis cura rerum alienarum, quamquam Terentianus illē Chremes humani nihil a se alienum putat. Sed tamen, quia magis ea percipimus, atque sentimus, quae nobis ipsis aut prospera, aut adversa eveniunt, quam illa, quae ceteris: quae quasi longo intervallo interjecto videmus: aliter de illis, ac de nobis, judicamus. Quocirca bene prae-
cipiunt, qui veterā quidquam agere, quod dubites,

HUMANI Nihil &c.] nem nullis non erroribus subiectum esse, dixisset. Homineti homini's naliis tangi debere, docuit. Chremes, sc̄ ut homi-

dubites, aequum sit, an iniquum. Aequita enim luceat ipsa per se: dubitatio cogitationem significat injuria.

SED incidente tempora, cum ea IO quae maxime videntur digna esse justo ho-
mīne, coque, quem virum bonum dici-
mus, commutantur, siueque contraria:
ut reddere depositum, promissum facere,
quaeque pertinent ad veritatem, & ad
fidem, ea migrare interdum, & non ser-
vare, sit justum. Referri enim decet ad
ea, quae proposui in principio, funda-
menta iustitiae: primum, ut ne cui noceat-
tur: deinde, ut communi utilitati ser-
viatur.

Cum tempora commutantur, commu-
tatur officium; & non semper est idem.
potest enim accidere promissum aliquod,
& conventionem, ut id effici sit inutile vel ei,
cui promissum sit, vel ei, qui promiserit.
Nam si, ut in fabulis est, Neptunus, quod
Theseo promiserat, non fecisset, Theseus
filio Hippolyto non esset orbatus. Ex tri-
bus enim opratis, ut scribitur, hoc erat
tertiū, quod de Hippolyti interitu iratus
optavit: quo impetrato, in maximos luctus
incidit. Nec promissa igitur servanda sunt
ea, quae sint iis, quibus promiseris, in-
utilia.

utilia: nec, si plus tibi noceant, quam illi profint, cui promiseris. Contra officium est, magis non anteponi minori: ut, si constitueris te cuiquam advocatum in rem praesentem esse venturum, atque interim graviter aegrotare filius cooperit, non sic contra officium, non facere, quod dixeris: magisque ille, cui promissum sit, ab officio discedat, si se destitutum queratur. Iam illis promissis standum non esse, quis non videri, quae coactus quis metu, quae deceptus dolo promiscrit? Quae quidem pleraque jure prætorio liberantur, nonnulla legibus.

Existunt etiam saepe injuriæ calumnia quadam, & nimis callida, sed malitiosa juris interpretatione. Ex quo illud, *summum iuris, summa injuria*, factum est jam tritum proverbium. Quo in genere etiam in republica multa peccantur: ut ille, qui, cum triginta dierum essent cum hoste pœdæc indutiae, noctu populabatur agros, quod dierum essent pœctæ, non noctium indutiae. Nec noster quidem

JURE PRÆTORIO] Ex iure prætorio quilibet prætor, cum magistratus inter, proponere editum posset, quo successor suo-

rum edicta aut stabilitate, aut mutatio, sustinque profus, & novum promulgavit.

dem probandum, si verum est, Q. Fabium Labeconem, seu quem alium (nihil enim praeter auditum habeo) arbitrum Nolanis, & Neapolitanis de finibus a senatu datum, cum ad locum venisset, cum utrisque separatim locutum, ne cupide quid agerent, ne appetenter; atque ut regredi, quam progredi mallent. Id eum utriusque fecissent, aliquantum agri in medio relictum est. Itaque illorum fines, sicut ipsi disseverant, terminavit: in medio relictum quod erat, populo Romano adjudicavit. decipere hoc quidem est, non judicare; quocirca in omni re fugienda est talis follertia.

SUNT autem quaedam officia etiam II adversus eos servanda, a quibus injuriam acceperis. Est enim uincendi, & puniendi modus. atque haud scio, an latius sit; eum, qui lacefficerit, injuriaæ suæ poterit: ut & ipse ne quid tale posthac, & ceteri sint ad injuriam tardiores.

Atque in republica maxime conservanda sunt jura belli. Nam cum sint duo genera decertandi: unum per disceptationem, alterum per vim: cumque illud proprium sit hominis, hoc beluarum: confundendum est ad posterius, si uti non licet

superiore. Quare suscipienda quidem bella sunt ob eam causam, ut sine injuria in pace vivatur. parta autem victoria, conservandi iis, qui non crudelis in bello, non imitantes fuerunt: ut majores nostri Tuscanos, Aequos, Volscos, Sabinos, Hernicos in civitatem etiam acceperunt: at Karthaginem, & Numantiam funditus sustulerunt. nolle Corinthum: sed credo aliquid fecitos, opportunitatem loci maxime, ne posset aliquando ad bellum faciendum locus ipse adhortari. Mea quidem sententia, paci, quae nihil habitura sit insidiarum, semper est consulendum. In quo si mihi esset obtemperatum; et si non optimam, at aliquam rem publicam, quae nunc nulla est, haberemus. Et cum iis, quos vi deviceris, consulendum est, tum iis, qui, armis politis, ad imperatorum fidem confugient, quamvis murum aries percussit, recipiendi sunt. in quo tanto pere apud nostros iustitia culta est, ut iis, qui civitates, aut nationes devictas bello in fidem receperint, earum patroni essent, more majorum.

Ac

Aliavido scutos &c.] Exclusat Cicero maiores ipsos, qui, ut Corinthum excederent, non crudeliter fuit adducti, sed

aliam rationem fecerit sint, maximeque loci opportunitatem, quae ab bellum invitaret, predisposuerint.

At belli quidem aquitas sanctissime fetiali populi Romani jure prescripta est. Ex quo intelligi potest, nullum bellum esse justum, nisi quod aut rebus repetitis geratur, aut denuntiatum ante sit & indicetur. Popillius imperator tenebat provinciam: in cujus exercitu Catonis filius tiro militabat. Cum autem Popillo videretur unam dimittere legionem, Catonis quoque filium, qui in eadem legione militabat, dimisit. Sed cum amore pugnandi in exercitu remansisset, Cato ad Popillium scripsit, ut, si eum pateretur in exercitu remanere, secundo eum obligaret militiae sacramento: quia, priore amissio, jure cum hostibus pugnare non poterat. Adeo summa erat observatio in bello movendo. Marci quidem Catonis senis epistola est ad M. filium, in qua scripsit, se audisse, enim missum factum esse a consule, cum in Macedonia Persico bello miles esset. Monet igitur ut eaveat, ne proclium ineat. negat enim jus

FETTALI] Judices fetiales erant viginti numeri viri apud veteres Romanos. Ea vero hisdem fuit auctoritas, ut nec bellum indicere, nec pacem iure, nec pacisci iudicias,

sunt feedas contrahere, illis inconfundis, licet.

PERSICO BELLO] Intellegit bellum, quod cum Perso, regi Macedoniae, Romanis fuit.

jus esse, qui miles non sit, pugnare cum hoste.

I.2 EQUIDEM illud etiam animadverto, quod, qui proprio nomine perduellis esset, is hostis vocaretur, lenitate verbi tristitiam rei mitigante. Hostis enim apud maiores nostros is dicebatur, quem nunc peregrinum dicimus. indicant duodecim tabulae: AUT STATUS DIES CUM HOSTE. Itemque: ADVERSUS HOSTEM AETERNA AVCTORITAS. Quid ad hanc mansuetudinem addi potest? eum quicum bella geras, tam molli nomine appellari? Quanquam id nomen durius jam effecit vetustas. a peregrino enim jam recessit, & proprie in eo, qui arma contra ferret, remansit.

Cum vero de imperio decertatur, belloque quaeritur gloria, causas omnino subesse tamen oportet easdem, quas dixi paulo ante justas causas esse bellorum. Sed ea bella, quibus imperii gloria proposita est, minus acerbe gerenda sunt. Ut enim eum civi aliter contendimus, si est inimicus, aliter, si competitor: cum altero certamen honoris, & dignitatis est: cum altero capititis, & famae: sic cum Celtiberis, cum Cimbris bellum, ut cum inimicis gerebatur, uter esset, non uter imperaret:

cum

cum Latinis, Sabinis, Samnitibus, Poenis, Pyrrho de imperio dimicabatur. Poeni foedifragi, crudelis Hannibal, reliqui iustiores. Pyrrhi quidem de captivis reddendis illa praeclara:

Nec mi aurum posco, nec mi pretium deritis,

Nec cauponantes bellum, sed belligerantes:
Ferro, non auro vitam cernamus utriusque.
Vosne velit, an me regnare hera, quidve

ferat fors,

Virtute experiamur. Et hoc simul accipe

dilectum:

Quorum virtuti bellum fortuna pepercit,
Eorundem me libertati parcere certum est:
Dono, ducite, doque, volentibus cum ma-

gnis diis.

REGALIS sane & digna Acacidarum genere sententia. Atque etiam si quid singulari, temporibus adducti, hosti promiserint, est in eo ipso fides conservanda: ut primo Punico bello Regulus captus a Poenis, cum de captivis commutandis Romanum missus esset, jurassetque se redirem, pri-

mum,

CAUPONANTES BELLUM] CERNAMUS] Cernit vi-
Non quæstus causa sed tam, est, decernere, di-
glorie cupiditate bellum unicare,
te gerere, ait Pyrrhus.

mum, ut venit, captivos reddendos in se natu non censuit: deinde, cum retinere a proximis, & ab amicis, ad suppli cium redire maluit, quam fidem hosti datam fallere. [Secundo autem Punico bello, post Cannensem pugnam, quos decem Hannibal Romanum adfici os misit jurejurando se redituros esse, nisi de redimendis iis, qui capti erant, impetrassent: eos omnes censores, quoad quisque eorum vixit, qui pejerassent, in aerariis reliquerunt: nec minus illum, qui juriisjurandi fraude culpam invennerat. Cum enim Hannibalis permisso exisset de castris, rediit paullo post, quod se oblitum nescio quid diceret. Deinde egreditus e castris, jurejurando se solutum putabat: Et erat verbis, re non erat. Semper autem in fide, quid senseris, non quid dixeris, cogitandum. Maximum autem exemplum est justitiae in hostem a majoribus nostris constitutum: Cum a Pyrrho persuagatus esset pollicitus, se venenum regi datum, Et cum necaturum: senatus, Et C. Fabricius perfagam Pyrrho dedit. Ita ne hostis quidem, Et potentis, Et bellum ul tro

Quae hoc signo] in clusa sunt diversique expressis typis, non nisi in uno Parco[n]i exemplari,

teste Graevio, reperta sunt. Ciceroni igitur an sint adscribenda, nonnulli dubitant.

tro inferentis; interitum cum scelere approbat]

Ac de bellicis quidem officiis satis dictum est. Meminerimus autem, etiam adversus infimos justitiam esse servandam. Est autem infima conditio, & fortuna servorum: quibus, non male praecipiunt, qui ita jubent uti, ut mercenariis: operam exigendam; justa præbenda.

Cum autem duobus modis, id est, aut vi, aut fraude fiat injuria, fraus, quasi vulpeculae, vis, leonis videtur: utrumque homine alienissimum: sed fraus odio digna majore. Totius autem injustitiae nulla capitalior est, quam eorum, qui cum maxime fallunt, id agunt, ut viri boni esse videantur. De justitia satis dictum est.

14
PRINCEPS (ut erat propositum) de beneficentia ac liberalitate dicatur, qua quidem nihil est naturæ hominis accommodatus. sed habet multas cautiones. Videntum est enim primum, ne ob sit benignitas, & iis ipsis; quibus benignè videbitur fieri, & ceteris: deinde, ne major benignitas sit, quam facultates; tum ut pro dignitate cuique tribuatur. Id enim est justitiae fundamentum; ad quam haec referenda sunt omnia. Nam & qui gratificantur cui piam,

piam, quod obsir illi, cui prodesse velle videantur, non benefici, neque liberales, sed perniciosi assentatores judicandi sunt: & qui aliis nocent, ut in alios liberales sint, in eadem sunt injustitia, ut si in suam rem aliena convertantur.

Sunt autem multi, & quidem cupidi splendoris & gloriae, qui cripunt aliis, quod aliis largiantur. Hique arbitrantur se beneficos in suos amicos visum iri, si locupletent eos quacunque ratione. Id autem tantum abest officio, ut nihil magis officio possit esse contrarium. Videndum est igitur, ut ea liberalitate utamur, quae proficit amicis, noceat nemini. Quare L. Sullae, & C. Caesaris pecuniarum translatio a justis dominis ad alienos non debet liberalis videri. Nihil est enim liberale, quod non idem justum.

Aleer erat locus cautionis, ne benignitas major esset, quam facultates: quod, qui benigniores volunt esse, quam res patitur, primum in eo peceant, quod injuriosi sunt in proximos, quas enim copias his & suppeditari aequius est, & relinquere, eas transferunt ad alienos. Inest autem in tali liberalitate cupiditas plerumque rapiendo, & auferendo per injuriam, ut ad

lar-

largiendum suppetant copias. Videre etiam licet plerosque non tam natura liberales, quam quadam gloria ductos, ut benefici videantur, facere multa, quae proficiunt ab ostentatione magis, quam a voluntate videantur. Talis autem simulatio vanitatis est coniunctior, quam a liberalitati, aut honestatibus.

Tertium est propositum, ut in beneficentia delectus esset dignitatis: in quo & mores ejus erunt spectandi, in quem beneficium conferetur, & animus erga nos, & communias, ac societas vitae, & ad nostras utilitares officia ante collata: quae ut concurrant omnia, optabile est: si minus, plures causae maioresque ponderis plus habebunt.

QUONIAM autem vivitur non cum perfectis hominibus, planeque sapientibus, sed cum iis, in quibus praecclare agitur, si sunt simulacula virtutis: etiam hoc intelligendum puto, neminem omnino esse negligendum, in quo aliqua significatio virtutis appareat: colendum autem esse ita quemque maxime, ut quisque maxime his virtutibus, senioribus erit ornatus, modestia, temperantia, hac ipsa, de qua jam multa dicta sunt, justitia. Nam fortis animus,

C

mus,

mus, & magnus in homine non perfecto, nec sapiente, ferventior plerumque est; illae virtutes virum bonum videntur potius attingere.

Atque haec in moribus. De benevolentia autem, quam quisque habeat erga nos, primum illud est in officio, ut ei plurimum tribuamus, a quo plurimum diligimur; sed benevolentiam non adolescentilorum more, ardore quodam amoris, sed stabilitate potius, & constantia judicemus. Sin erunt merita, ut non incunda, sed referenda sit gratia: major quaedam cura adhibenda est. Nullum enim officium referenda gratia magis necessarium est.

Quod si ea, quae utenda acceperis, majore mensura, si modo possis, jubet reddere Hesiodus: quidnam beneficio provocati facere debemus? an imitari agros fertiles, qui multo plus efferunt, quam acceperunt? Etenim si in eos, quos speramus nobis profuturos, non dubitamus officia conferre: quales in eos esse debemus, qui jam profuerunt? Nam cum duo genera liberalitatis sint, unum dandi beneficii, alterum reddendi: demus, necne, in nostra potestate est: non reddere, viro bono non licet, modo id facere possit sine injuria.

Ac-

Acceptorum autem beneficiorum sunt delectus habendi. Nec dubium, quin maximo cuique plurimum debeatur. In quo tamen in primis, quo quisque animo, studio, benevolentia fecerit, ponderandum est; Multi enim faciunt multa temeritate quadam, sine judicio, vel morbo, in omnes, vel repentina quodam, quasi vento, impetu animi incitati: quae beneficia aquae magna non sunt habenda, atque ex, quae judicio, considerate, constanterque delata sunt. Sed in collocando beneficio, & in referenda gratia, si cetera paria sint, hoc maxime officii est, ut quisque maxime opis indigeat, ira ei potissimum opitulari: quod contra sit a plerisque. A quo enim plurimum sperant, etiamsi ille his non eget, tamen ei potissimum inserviant.

OPTIME autem societas hominum con-16
junctioque servabitur, si, ut quisque erit conjunctissimus, ita in eum benignitatis plurimum conferetur. Sed quae natura principia sint communitatis, & societatis humanae, repetendum altius videtur. est enim primum, quod cernitur in universi generis humani societate. ejus autem vinculum est, ratio & oratio: quae docendo, discendo, communicando, disceptando,

judicando, conciliat inter se homines, coniungitque naturali quadam societate. Neque ulla re longius absutus a natura ferarum, in quibus inesse fortitudinem saepe dicimus, ut in equis, in leonibus: justitiam, acquitatem, honestatem non dicimus. Sunt enim rationis & orationis expertes.

Ac latissime quidem patens hominibus inter ipsos, omnibus inter omnes, societas haec est; in qua omnium rerum, quas ad communem hominum usum natura genuit, est servanda communitas: ut quae descripta, sunt legibus & jure civili, haec ita teneantur, ut sit constitutum: e quibus ipsis cetera sic observentur, ut in Graecorum proverbio est: *Amicorum esse omnia communia*. Omnia autem communia hominum videntur ea, quae sunt generis ejus, quod ab Ennio positum in una re, transferri in permultas potest:

*Homo qui, erranti comiter monstrat viam,
Quasi lumen de suo lumine accendat, facit:
Nihilominus ipsi lucet, cum illi accenderit.*

Vna ex re satis praeccipit, ut, quidquid sine detimento possit commodari, id tribuatur vel ignoto. Ex quo sunt illa communia, Non prohibere aqua profluente; Pati ab igne ignem capere, si quis velit;

velit; Consilium fidele deliberanti dare; quae sunt iis utilia, qui accipiunt, danti non molesta. Quare & his utendum est, & semper aliquid ad communem utilitatem afferendum. Sed quoniam copiae parvae singulorum sunt; eorum autem, qui his cegeant, infinita est multitudo: vulgaris liberalitas referenda est ad illum Ennii finem, Nihilominus ipsi lucet: ut facultas sit, qua in nostros simus liberales.

GRADUS autem plures sunt societatis ^{I7} hominum. Ut enim ab insula illa discedatur, propior est ejusdem gentis, nationis, linguae, qua maxime homines coniunguntur: interius etiam est, ejusdem esse civitatis. Multa enim sunt civibus inter se communia: forum, fana, porticus, viae, leges, jura, judicia, suffragia, consuetudines practerea, & familiaritates, multisque cum multis res, rationesque contrariae. Arctior vero colligatio est societatis propinquorum, ab illa enim immensa societate humani generis in exiguum, angustumque concluditur.

INFINITA societas] admodum reliqua quae-
sem intelligit societatem, que ejusdem generis inter
quis genus humarum inter se ambientes.
se devindunt est, quam-

Nam cum sit hoc natura commune animantium, ut habeant libidinem procreandi, prima societas in ipso conjugio est: proxima in liberis: deinde una domus, communia omnia. Id autem est principium urbis, & quasi seminarium reipublicae. Sequuntur fratum conjunctio-nes: post consobrinorum, sobrinorumque: qui, cum una domo jam capi non possint, in alias domes, tamquam in colonias ex-eant. Sequuntur connubia, & affinitates: ex quibus etiam plures propinquui. Quae propagatio, & foboles, origo est rerum publicarum. Sanguinis autem conjunctio, & benevolentia devincit homines caritate. Magnum est enim eadem habere monu-menta majorum, iisdem uti sacris, sepul-cria habere communia.

Sed omnium societatum nulla praef-stantior est, nulla firmior, quam cum viri boni, moribus similes, sunt familiaritate coniuncti. Illud enim honestum (quod saepe dicimus) etiam si in alio cernimus, tamen

MONUMENTA MAJORUM] Statuas, tropaea & majorum imagines, quae virtutis avitae nos insouciarent.

VIRI BONI FAMILIA-
TATE CONJUNCTI] Hinc

Stoici, solum sapienter amicum esse, inter alios homines nullum esse amicitiam, docuerunt, id quod Cicero aliis quoque locis probat.

tamen nos moveat, atque illi, in quo id inesse videtur, amicos facit. Et quamquam omnis virtus nos ad se alliciat, faciatque ut eos diligamus, in quibus ipsa inesse videatur: tamen justitia, & liberalitas id maxime efficit. nihil autem est amabilius, nec copulatius, quam morum similitudo bonorum. In quibus enim eadem studia sunt, eademque voluntates, in his fit, ut aequi quisque altero delectetur, ac seipso, efficiturque id, quod Pythagoras ultimum in amicitia putavit, ut unus fiat ex pluribus. Magna etiam illa communi-tas est, quae conficitur ex beneficiis ultro citro datis acceptis: quae & mutua, & grata dum sunt, inter quos ea sunt, firma devincuntur societate.

Sed cum omnia ratione animoque lu-strari, omnium societatum nulla est gra-vior, nulla carior, quam ea, quae cum republica est unicuique nostrum: cari sunt parentes, cari liberi, propinqui, familiares: sed omnes omnium caritates patria una complexa est: pro qua quis bonus du-bitet mortem oppetere, si ei sit profutu-rus? Quo est detestabilior illorum imma-nitas, qui laevarunt omni scelere patriam, & in ea funditus delenda occupati & sunt, & fuerunt. C 4 Sed

Sed si contentio quaedam, & comparsatio fiat, quibus plurimum tribuendum officii, principes sint patria & parentes, quorum beneficiis maximis obligati sumus: proximi, liberi totaque domus, quae spectat in nos solos, neque aliud ullum potest habere perfugium: deinceps bene convenientes propinqui, quibuscum etiam communis plerumque fortuna est. Quamobrem necessaria praesidia vitae debentur iis maxime, quos ante dixi: vita autem, virtusque communis, conilia, sermones, cohortationes, consolationes, interdum etiam obfurgationes in amicitiis vigent maxime: estque ea jucundissima amicitia, quam similitudo morum conjugavit.

18 Sed in his omnibus officiis tribuendis videndum erit, quid cuique maxime necesse sit, & quid quicunque vel sine nobis aut possit consequi, aut non possit. Ita non idem erunt necessitudinum gradus, qui temporum suntque officia, quae aliis magis, quam aliis debeantur: ut vicinum cito adjuvoris in fructibus percipiendis, quam aut fratrem, aut familiarem. at, si sis in judicio sit, propinquum potius & amicum, quam vicinum defenderis. Haec igitur

SPECTAT IN NOS SOLOS] Nobis solis confidit.

igitur & talia circumspicienda sunt in omni officio: & consuetudo exercitatioque capienda, ut boni ratiocinatores officiorum esse possimus, & addendo deducendoque videre, quae reliqui summa fiat: ex quo, quantum cuique debeatur, intelligas.

Sed ut nec medici, nec imperatores, nec oratores, quamvis artis praecepta percepint, quidquam magna laude dignum sine usu & exercitatione consequi possunt: sic officii conservandi praecepta traduntur illa quidem, ut facimus ipse: sed rei magnitudo usum quoque exercitationemque desiderat. Atque ab iis rebus, quae sunt in jure societatis humanae, quemadmodum ducatur honestum, ex quo aptum est officium, satis fere diximus.

Intelligendum est autem, cum proposita sint genera quatuor, e quibus honestas officiumque manaret, splendidissimum videri, quod animo magno elatoque, humanasque res despiciente factum sit. Itaque in probris maxime in promtu est, si quid tale dici potest:

C 5

Vos

ARTUM AV OFFICII] quomodo honestum, unde Ex antiquo verbo, Apisci, officia oriuntur, juro se- scripta sunt, quod compone- cietatis humanae, nascitur, re, adspicere, valet. Sentens scilicet ostendit se nisi nunc serius loci fere his est: videtur.

*Vos etenim juvenes animum geritis in-
trepidi, & non solum sicut hebrei;*

Illa virago viri.

Et si quid ejusmodi:

Salmoi dā ipsalia sine sudore & sanguine.
Contraque in laudibus, quae magno animo, & fortiori, excellenterque gesta sunt, ea nescio quomodo quasi pleniore ore laudamus. Hinc rhetorum campus de Marathon, Salamine, Platacis, Thermopylis, Leuctris, hinc noster Cocles, hinc Decii, hisc Cnaeus & Publius Scipiones, hinc M. Marcellus, innumerabilesque alii: maximeque ipse populus Romanus animi magnitudine excellit. Declaratur autem studium bellicae glorie, quod statuas quoque videimus ornati fere militari.

19 Sed ea animi elatio, quae cernitur in periculis, & laboribus, si justitia vacat, pugnatque non pro salute communis, sed pro suis commodis, in vitio est. non enim modo id virtutis non est, sed potius immanitatis, omnem humanitatem repellentis,

SALMACI] Ernii sunt & hic & praecedens versus. Ceterum de voce Salmaci vide fabulam in Ovid. Met. Lib. 4 & 5.

HINC RHETORUM CAM-

pus] Hinc ubertas matritiae oratoribus dicendi de veteribus, Miltiade, Thermocle, Arikide, Leonida, Epaminonda.

tis. Itaque probe definitur a Stoicis fortitudo, cum eam virtutem esse dicunt propugnantem pro aequitate. Quocirca necno, qui fortitudinis gloriam consecutus est, insidiis, & malitia laudem est adeptus. nihil enim honestum esse potest, quod justitia vacat. Praecellarum igitur Platonis illud: Non solum, inquit, scientia, quae est remota a justitia, calliditas potius, quam sapientia est appellanda: verum etiam animus paratus ad periculum, si sua cupiditate, non utilitate communi impellitur, audaciae potius nomen habeat, quam fortitudinis. Itaque viros fortes, magnanimos, eosdem bonos, & simplices, veritatis amicos, minimeque fallaces esse voluntus: quae sunt ex media laude justitiae.

Sed illud odiosum est, quod in hac elatione, & magnitudine animi, facillime pertinacia, & nimia cupiditas principatus implicantur. Ut enim apud Platoneum est, omnen inorem Lacedaemoniorum inflammatum esse cupiditate vineendi: sic, ut quisque animi magnitudine maxime excellit, ita maxime vult princeps omnium, vel potius solus esse. Difficile autem est, cum praefare omnibus concupieris, servare aequitatem, quae est justitiae maxime pro-

propria. Ex quo sit, ut neque disceptatione vinci se, nec ullo publico ac legitimo jure patientur. existuntque in republica plerumque largitores, & factiosi, ut opes quam maximas consequantur, & sunt vi potius superiores, quam justitia pares. Sed quo difficilior, hoc praeclarior, nullum est enim tempus, quod justitia vacare debeat.

Fortes igitur, & magnanimi sunt habendi, non qui faciunt, sed qui propulsant injuriam. Vera autem & sapiens animi magnitudo, honestum illud, quod maxime natura sequitur, in factis positum, non in gloria judicat: principemque esse esse mavult, quam videri. Etenim qui ex errore imperitiae multitudinis pendet, hunc in magnis viris non est habendus. Facillime autem ad res injustas impellitur, ut quisque est altissimo animo, & gloriae cupiditate, qui locus est sane lubricus, quod vix invenitur, qui, laboribus suscepitis, periculisque aditis, non quasi mercedeem rerum gestarum desideret gloriam.

20. OMNINO fortis animus, & magnus, duabus rebus maxime cernitur: quarum una, in rerum externarum despiciencia populatur, cum persuasum sit, nihil hominem,

nisi

nisi quod honestum, decorumque sit, aut admirari, aut optare, aut expetere oportere: nolleque neque homini, neque perturbationi animi: nec fortunae succumbere. Altera est res, ut, cum ita sis affectus animo, ut supra dixi, res geras magnas illas quidem, & maxime utiles, sed & vehementer arduas, plenasque laborum, & periculorum, cum vitae, tum multarum aliarum rerum, quae ad vitam pertinent.

Harum rerum duarum splendor omnis, & amplitudo, addo etiam utilitatem, in posteriore est: causa autem, & ratio efficiens magnos viros est in priore. in eo enim est illud, quod excellentes animos, & humana contemnentes facit. Id autem ipsum certitur in duobus, si & solum id, quod honestum sit, bonum judicet, & omni animi perturbatione liber sis. nam & ea, quae eximia plerisque & praeclaravidentur, parva ducere: eaque ratione stabili, firmaque contemnere, fortis animi, magna que duendum est: & ea, quae videntur acerba,

quae

PERTURBATIONI ANIMI
Debetur id sciolae Stoicorum, qui sapientem nullis omnino subiectum debere esse perturbationi-

bus, eas vero omnes vi animi, constancia & fortitudine superandas esse, docuerunt.

QUAE VIDENTUR ACERBA

BAL

quae multa, & varia in hominum vita, fortunaque versantur, ita ferre, ut nihil a statu naturae discedas, nihil a dignitate sapientis, robusti animi est, magna que constantiae.

Non est autem consentaneum, qui metu non frangatur, cum frangi cupiditate: nec, qui invictum se a labore praefliterit, vinci a voluptate. Quamobrem & haec videnda; & pecuniae fugienda cupiditas: nihil enim est tam angusti animi, tamque parvi, quam amare divitias: nihil honestius, magnificientiusque, quam pecuniam contemnere, si non habeas: si habeas, ad beneficentiam liberalitatemque conferre. Cavenda est etiam gloriae cupiditas, ut supra dixi. Eripit enim libertatem, pro qua magnanimis viis omnis deber esse contentio. Nec vero imperia experenda, ac potius aut non accipienda interdum, aut deponenda nonnumquam.

Vacandum autem est omni animi perturbatione, tum cupiditate, & metu, tum etiam aegritudine, & voluptate animi,

RA] Re autem vera non sunt, secundum nostrum; neque enim nisi opinione hominum non recte sentientium & imperitorum

mala esse, docet in Tuscul. DEPONENDA NOMINUM-
ETAM] Ut Sylla dictum-
iam & consulatum Tar-
quinius. Collationis.

ini, & iracundia; ut tranquillitas & securitas adsit, quae assert cum constantiam, tum etiam dignitatem. Multi autem & sunt, & fuerunt, qui eam, quam dieo, tranquillitatem expertentes, a negotiis publicis se removerint, ad otiumque perfugirint. In his & nobilissimi philosophi, longeque principes, & quidam homines severi, & graves, nec populi, nec principum mores ferre potuerunt: vixeruntque nonnulli in agris, delectari re sua familiari. His idem propositione fuit, quod regibus, ut ne qua re egerent, ne cui parerent, libertate uterentur: cuius proprium est, sic vivere, ut velis.

QUARE, cum hoc commune sit potentiae cupidorum cum iis, quos dixi, otiosis: alteri se adipisci id posse arbitrantur, si opes magnas habeant; alteri, si contenti sint & suo, & parvo. in quo neutrorum omnino contemnenda est sententia: sed & facilior, & tunc, & minus aliis gravis; aut molesta vita est otiosorum: fructuosior autem hominum genera, & ad claritatem, amplitudinemque aptior

coram,

IN HIS ET MORTISSIMI qui sapientem secedere ad philosophos] Ut Socrates, rempublicam negabant. Plato, Aristoteles, & alii,

corum, qui se ad rempublicam & ad res magnas gerendas accommodaverunt. Quapropter & iis forsitan concedendum sit, rempublicam non capessentibus, qui excellenti ingenio doctrinæ sese dediderunt: & iis, qui aut valetudinis imbecillitate, aut aliqua graviore causa impediti, a republica recesserunt, cum ejus administrandæ potestatem aliis, laudemque concederent. Quibus autem talis nulla sit causa, si despiciere se dicant ea, quae plerique mirentur, imperia, & magistratus, iis non modo non laudi, verum etiam vicio dandum puto. Quorum judicium in eo, quod gloriam contemnunt, & pro nihilo patent, difficile factu est non probare: sed videntur labores, & molestias tum offensionum, tum repulsarum, quasi quandom ignominiam timere, & infamiam. Sunt enim, qui in rebus contrariis parum sibi constent: voluptatem severissime contemnunt, in dolore sunt moliores: gloriam negligunt, frangantur infamia: atque ea quidem non satis constanter.

Sed iis, qui habent a natura adiumenta rerum gerendarum, adiecta omnī cunctatione, adipisciendi magistratus, & gerenda respublica est. nec enim aliter

aut

aut regi civitas, aut declarari animi magnitudo potest. Capessentibus autem rempublicam nihilo minus, quam philosophis, haud seio an magis etiam, & magnificentia, & despicientia adhibenda sit rerum humanaarum, quam saepe dico, & tranquillitas animi, atque securitas: si quidem nec anxi futuri sunt, & cum gravitate constantiaque vixturi. Quae eo faciliora sunt philosophis, quo minus multa patent in eorum vita, quae fortuna feriat: & quo minus multis rebus egent: & quia, si quid adversi eveniat, tam graviter cadere non possunt. Quocirca non sine causa maiores motus animorum concitantur, majora que efficienda rempublicam gerentibus, quam quietis. quo magis his & magnitudo animi est adhibenda, & vacuitas ab angoribus.

Ad rem gerendam autem qui accedit, caveat, ne id modo consideret, quām illa res honesta sit: sed etiam, ut habeat efficiendi facultatem, in quo ipso considerandum est, ne aut temere desperet propter ignoriam: aut nimis confidat propter cupiditatem. In omnibus autem negotiis, prius, quam aggrediare, adhibenda est præparatio diligens.

22 SED cum plerique arbitrentur res bellicas maiores esse, quam urbanas; minuenda est haec opinio. multi enim bella saepe quaesierunt propter gloriae cupiditatem: atque id in magnis animis, ingeniosisque plerumque contingit: eoque magis, si sunt ad rem militarem apti, & cupidi bellorum gerendorum. Vere autem si voluntus judicare, multae res existentur urbanae maiores, clarioresque, quam bellicae. Quamvis enim Themistocles jure laudetur, & sit ejus nomen, quam Solonis, illustrius, citeturque Salamis clarissimae testis, victoriae, quac anteponatur consilio Solonis, ei, quo primum constituit Areopagitas: non minus praecellarum hoc, quam illud, judicandum est. illud enim semel profuit, hoc semper proderit civitati: hoc consilio leges Atheniensium, hoc majorum instituta servantur. Et Themistocles quidem nihil dixerit, in quo ipse Areopagum adjuverit: at ille vere, ab se adjutum Themistoclem. Est enim bellum gestum consilio senatus ejus, qui a Solone erat constitutus.

Licet

QUO PRIMUM CONSTITUIT AREOPAGITAS] Non tamen quasi Solon primus praecellarum hoc consilium instituisse; iste enim ho-

nor Cecropi Atenarum conditori debetur; immunitam vero iam diu Areopagitarum autoritatem restituisse Solonem dixeris.

Licet eadem de Pausania, Lysandroque dicere: quorum rebus gestis quamquam imperium Lacedaemoniis dilatarum putatur, tamen ne minima quidem ex parte Lycurgi legibus, & disciplinae conferendi sunt. Quinetiam ob has ipsas causas & parentiores habuerunt exercitus, & fortiores. Mihi quidem neque pueris nobis, M. Scaurus C. Mario, neque, cum versaremur in republica Qu. Catulus Cn. Pompeio cedere videbatur. Parvi enim sunt foris arma, nisi est consilium domi. Nec plus Africinus, singularis & vir & imperator, in excendenda Numantia reipublicae profuit, quam eodem tempore P. Nasica privatus, cum Ti. Gracchum interemit: quamquam haec quidem res non solum ex doinestica est ratione, attingit etiam bellicam, quoniam vi manuque confecta est: sed tamen id ipsum gestum est consilio urbano, sine exercitu.

Illud autem optimum est, in quod invadi solere ab improbis, & invidis audio:

Ti. GRACCHUM INTEREMIT] Laudat ab humili territo sinu Nasicani, qui Gracchum plebis stu-

diosum, novasque res uolentem strenue interficerere non dabatavit,

Cedant arma togae, concedat lauris laudi.
 Ut enim alios omittam, nobis reipublicam gubernantibus, nonne togae arma esse? neque enim in republica periculum fuit gravius unquam, nec maius otium. Ita consiliis, diligentiaque nostra celeriter de manibus audacissimorum civium delapsa arma ipsa occiderunt. Quae res igitur gesta unquam in bello tanta? qui triumphus conferendus? Licer enim, Marce fili, apud te gloriari, ad quem & hereditas hujus glorie, & factorum imitatione pertinet. Mibi quidem certe vir abundans bellicis laudibus Cn. Pompejus, multis audientibus, hoc tribuit, ut diceret, frustra se triumphum tertium deportaturum fuisse, nisi meo in reipublicam beneficio, ubi triumpharet, esset habiturus. Sunt ergo domesticae fortitudines non inferiores militaribus: in quibus plus etiam, quam in his, operae, studiorique ponendum est.

OM-

CONGRADAT LAUREA LAUDI
 Versus Ciceronis est; laudi in lingue scribendum esse, disputant critici, auditis utrinque rationibus, quin, laudi, praeferendum sic, non dubito; sensus certus est, plus esse, meruisse honorificum senatus iudicium,

quam triumphum.
DE MANIBUS AUDACISSIMORUM] Conjurationem Catilinasm, se consule, detegam, siisque representationem consiliis intelligit.
TRIUMPHUM TERTIUM] Tigrane scilicet & Mithridate vicit.

OMNINO illud honestum, quod ex animo excelfo, magnificoque quaerimus, animi efficitur, non corporis viribus. Exercendum tamen corpus, & ita afficiendum est, ut obediens consilio, rationique possit in exsequendis negotiis, & in labore tolerando. Honestum autem id, quod exquirimus, totum est positum in animi cura & cogitatione: in quo non minorem utilitatem afferunt, qui togati reipublicae praesunt, quam qui bellum gerunt. Itaque eorum consilio saepe aut non suscepta, aut confecta bella sunt, nonnumquam etiam iliata: ut M. Catonis bellum tertium puniunt: in quo etiam mortui valuit auctoritas.

Quare expetenda quidem magis est decernendi ratio, quam decertandi fortitudo: sed cavendum, ne id bellandi magis fuga, quam utilitatis ratione faciamus. Bellum autem ita suscipiatur, ut nihil aliud nisi pax quaesita videatur. Fortis vero &

D 3

con-

MORTUI VALUIT AUCTORIAS] Post mortem Catonis consilio ejus de evertenda penitus Karthagite oltemperatum est. Urbs quoque paucis post annis, duce Scipione, delata est.

QUARE - - FACIAMUS] Plus operae domesticis quam militibus rebus dandum est, ita tamen, ut non metu pugnare bellum fugiamus, sed quia domi magis quam militiae servire reipublicone possumus.

constantis est, non perturbari in rebus asperis, nec tumultuantem de gradu dejici, ut dicitur; sed praesenti animo uti & consilio, nec a ratione discedere: quinquam hoe animi, illud etiam ingenii magni est, praecipere cogitatione futura, & aliquanto ante constituere, quid accidere possit in utramque partem: &, quid agendum sit, cum quid evenerit: nec committere, ut aliquando dicendum sit, non putaram. Haec sunt opera magni animi & excelsi, & prudentia consilioque fidentis. Temere autem in acie versari, & manu cum hoste confligere, immane quiddam & beluarum simile est. sed cum tempus necessitasque postular, decentandum manu est, & mors servituti turpitudinique anteponenda.

24 De evertendis autem, diripiendisque urbibus, valde considerandum est, ne quid temere, ne quid crudeliter. idque est viri magnanimi, rebus agitatis, punire fontes, multitudinem conservare, in omni fortuna recta atque honesta retinere. Ut enim sunt, quemadmodum supra dixi, qui urbanis rebus bellicas anteponant: sic reperies multos, quibus periculosa & calida consilia quietis

CALIDA] Non calida, consilia. Temeraria & inconfusa.

quietis cogitationibus & splendidiora, & majora videantur.

Nunquam omnino periculi fuga committendum est, ut imbellis timidique videamus. sed fugiendum etiam illud, ne offeramus nos periculis sine causa: quo nihil potest esse stultius. Quapropter in aedundis periculis consuetudo imitanda medicorum est, qui leviter aegrotantes leniter curant: gravioribus autem morbis periculosas curationes, & ancipites adhibere coguntur. Quare in tranquillo tempestatem adversam opere dementis est: subvenire autem tempestatei quavis ratione sapientis: eoque magis, si plus adipiscere re explicata boni, quam addubitata mali. Periculosae autem rerum actiones partim iis sunt, qui eas suscipiunt, partim recipublicae. Itemque alii de vita, alii de gloria, & benevolentia civium in discrimen vocantur. Promtiores igitur debemus esse ad nostra pericula, quam ad communia, dimicare que paratus de honore, & gloria, quam de ceteris commodis.

Eoaut^e MAGIS &c.] natus esset, quam molem. Eoque magis si bona, quod, re non ex voto fac- quod: re feliciter ad finem cedente, foret timendum. perduta, sperari poterat,

Inventi autem multi sunt, qui non modo pecuniam, sed vitam etiam profundere pro patria parati essent: iidem gloriae jaetoram ne minimam quidem facere vellet, ne repùblica quidem postulante: ut Callicratidas, qui cum Lacedaemoniorum dux fuisset Peloponnesiaco bello, multaque fecisset egregie, vertit ad extremum omnia, eum consilio non paruit eorum, qui classem ab Arginussis removendam, nec cum Atheniensibus dimicandum putabant. Quibus ille respondit, Lacedaemonios, classe illa amissa, aliam parare posse: se fugere sine suo dedecore non posse. Atque hacc quidem Lacedaemoniis plaga mediocris: illa pestifera, qua, cum Cleombrotus, invidiā timens, temere cum Epaminonda conflixisset, Lacedaemoniorum opes corrūerunt. Quanto Qu. Maximus inclius? de quo Ennius:

*Vnus homo nobis cunctando restituit rem.
Non ponebat enim rumores ante salutem.
Ergo postque, magisque tibi nunc gloria
claret.*

Quod genus peccandi vitandum est etiam in rebus urbanis. Sunt enim, qui, quod sentiunt, etsi optimum sit, tamen invidiae meru non audent dicere.

Om-

Omnino, qui reipublicae praefuturi 25. sunt, duo Platonis praecepta teneant: Vnum, ut utilitatem civium sic tueantur, ut, quaeunque agunt, ad eam referant, oblii commodorum suorum: alterum, ut totum corpus reipublicae curent: ne, dum partem aliquam tuentur, reliquas deserant. Ut enim tutela; sic procuratio reipublicae ad utilitatem eorum, qui commissi sunt, non ad corum, quibus commissa est, gerenda est. Qui autem parti civium consulunt, partem negligunt, rem pernicioſiſſimam in civitatem inducunt, ſeditionem atque discordiam: ex quo evenit, ut alii populares, alii studiosi optimi cujusque videantur, pauci univerſorum.

Hinc apud Athenienses magnae discordiae: in nostra republica non ſolum ſeditiones, ſed pestifera etiam bella civilia: quae gravis, & fortis civis, & in repùblica dignus principatu fugiet, atque oderit: tradetque ſe totum reipublicae, neque opes, aut potentiam conſectabitur: totamque eam ſic tuebitur, ut omnibus consulat. Nec vero criminibus falsis in odium aut invidiam quemquam vocabit: omninoque ita justitiae, honestatique adhaeret, ut, dum ea conſervet, quamvis graviter offendat,

D 5

fendat, mortem oppetat potius, quam deferat illa, quac dixi.

Miserrima est omnino ambitio, honorumque contentio: de qua praeclare apud eundem est Platonem: Similiter facere eos, qui inter se contendent, uter potius rempublicam administraret, ut si nautae certarent, quis eorum ponissimum gubernaret. Idemque praeceperit, ut eos adversarios existimemus, qui arma contraferant, non eos, qui suo judicio tueri rempublicam velint: qualis fuit inter P. Africanum, & Qu. Metellum sine acerbitate dissensio.

Nec vero audiendi, qui graviter irascendum inimicis putabunt, idque magnanimi & fortis viri esse censemus. Nihil enim laudabilius, nihil magno & praeclaro viro dignius placabilitate, atque clementia. In liberis vero populis, & in iuris aquabilitate excreenda etiam est facilitas, & altitudo animi, quac dicitur: no, si irasci-

mur

QUAMVIS GRAVITER OFFENDAT. Si vel in aliorum reprehensiones incurset, sive rei familiaris iacturam saceret.

AMBITIO Magistratus petitio.

ALTITUDO ANIMI. Excellestern animi non intelligit, sed sagacem illam prudentiam, quae motus aequi comprehendere, & quid sentiatur, celare opportune novit.

mur aut intempestate accedentibus, aut impudenter rogantibus, in morositatem inutilem & odiosam incidamus. Et tamen ita probanda est manufactudo, atque clementia, ut adhibeatur reipublicae causa severitas, sine qua administrari civites non potest.

Omnis autem & animadversio & castigatio contumelia vacare debet: neque ad ejus, qui punitur aliquem, aut verbis castigat, sed ad reipublicae utilitatem referri.

Cavendum est etiam, ne major poena, quam culpa sit: & ne iisdem de causis alii pleulantur, alii ne appellantur quidem.

Prohibenda autem maxime est ira in puniendo. nunquam enim, iratus qui accedit ad poenam, mediocritatem illam tenebit, quae est inter nimium & parum; quae placet Peripateticis: & recte placet, modo ne laudarent iracundiam, & dicerent utiliter a natura datam. Illa vero omnibus in rebus repudianda est: optandumque, ut ii, qui praesunt reipublicae, legum

Qui signatur ali- Tufal.

enus] Hoc singulari ver- APPELLANTUR] Ne in bo & aliis. Iocis utitur, judicium quidem vocan- vid, Orat. p. Milone & l. tur,

gum similes sint, quae ad puniendum non iracundia, sed aequitate ducuntur.

26 ATQUE etiam in rebus prosperis, & ad voluntatem nostram fluentibus, superbiam, fastidium, arrogantiāque magno opere fugiamus. nam ut adversas res, sic secundas immoderate ferre, levitatis est, praeclaraque est acquabilitas in omni vita, & idem semper vultus, eademque frons, ut de Socrate, item de C. Laelio acceperimus. Philippum quidem Macedonum regem, rebus gestis, & gloria superatum a filio: facilitate & humanitate video superiorē fuisse. Itaque alter semper magnus, alter saepe turpissimus fuit: ut recte praecipere videantur, qui monent, ut quanto superiores sumus, tanto nos geramus summissius. Panactius quidem Africanum, auditorem & familiarem suum, solitum ait dicere, ut equos propere cerebras contentiones proeliorum ferocitate exultantes dominitoribus tradere soleant, ut his facilioribus possint usi: sic homines secundis rebus effrenatos, sibique praefidentes, tamquam in gyrum rationis & doctrinæ duci oportet.

IN GYRUM RATIONIS
Quemadmodum enim equi in gyrum aguntur, nec suo impetu ferri

sinuntur, sic non est committendum, ut homines ultra limites, quos ratio praescribit, evagentur.

opertore, ut perspiccerent rerum humana- rum imbecillitatem; varietatenque for- tunae.

Atque etiam in secundissimis rebus maxime est utendum consilio amicorum, hisque major etiam, quam ante, tribuenda auctoritas. Iisdemque temporibus caven- dum est, ne assentatoribus patesciamus aures, nec adulari nos sinamus: in quo falli facile est. Tales enim nos esse puti- mus, ut jure laudemur. ex quo nascuntur innumerabilia peccata, cum homines inflati opinionibus turpiter irridentur, & in maximis versantur erroribus. Sed hanc quidem haetenus.

Illud autem sic est judicandum, maxi- mas geri res, & maximi animi ab iis, qui resplicas regant, quos earum ad- ministratio latissime pateat, ad plurimosque pertineat. Esse autem magni animi, & fuisse multos etiam in vita otiosa, qui aut investigarent, aut conarentur magna quaedam, seseque suarum rerum finibus continerent: aut interjecti inter philo- phos, & eos, qui rempublicam admini- strarent, delectarentur re sua familiari, non eam quidem omni ratiōne exaggeran- tes,

INTERJECTI] Medii.

tes, neque excludentes ab ejus usu suos: potiusque & amicis impartientes, & reipublicae, si quando usus esset. quae primum bene parata sit, nullo neque turpi quaestu, neque odioso: tum quam pluri-
inis, modo dignis, se utilem praebeat: deinde augearur ratione, diligentia, parsimonia: nec libidini potius luxuriaequem, quam liberalitati & beneficientiae pateat. Haec praescripta servantem licet magnifice, graviter, animoseque vivere, atque etiam simpliciter, fideliter, vitaequem hominum amice.

27 SEQUITUR, ut de una reliqua parte honestatis dicendum sit: in qua verecun-
dia, & quasi quidam ornatus vitae tempo-
rantia, & modestia, omnisque sedatio per-
turbationum animi, & rerum modus cer-
nitur. Hoc loco continetur id, quod dici
Latine decorum potest: Graece enim πε-
πτων dicitur. Hujus vis ea est, ut ab ho-
nesto non queat separari. Nam & quod
debet,

De UNA RELIQUA PAR-
TE HONESTATIS] Tempore,
de illis virtutibus,
unde honestum officium
que manat, quarta.

NAM ET QUOD DECET
etc.] Honestum & dec-

etum videntur inter se re-
ciprocari: different tamen;
honestum enim semper est
idem, decorum vero mutat-
tur tempore, loco &
genere.

debet, honestum est: & quod honestum
est, decet.

Qualis autem differentia sit honesti &
decori, facilius intelligi, quam explanari
potest. quidquid est enim, quod deceat,
id tum appareat, cum antegressa est hone-
stas. Itaque non solum in hac parte ho-
nestatis, de qua hoc loco differendum est,
sed etiam in tribus superioribus, quid de-
ceat, appareat. nam & ratione uti atque
oratione prudenter, & agere quod agas
considerare: omnique in re quid sit veri,
videre, & tueri decet: contraque falli,
errare, labi, decipi tam dedecet, quam
delirare & mente esse captum. & justa om-
nia, decora sunt: injusta contra, ut tur-
pia, sic indecora. Similis est ratio fortitudinis.
quod enim viriliter animoque magno
sit, id dignum viro, & decorum videtur:
quod contra, id ut turpe, sic indecorum.

Quare pertinet quidem ad omnem
honestatem hoc, quod dico, decorum: &
ita pertinet, ut non recondita quadam ra-
tione cernatur, sed sit in promptu. est enim
quiddam, idque intelligitur in omni vir-
tute quod deceat: quod cogitatione ma-
gis a virtute potest, quam re separari. Ut
venustas, & pulcritudo corporis fecerni
non

nou potest a valitudine: sic hoc, de quo loquimur, decorum, totum illud quidem est cum virtute confusum; sed mente & cogitatione distinguitur.

Est autem ejus descriptio duplex. nam & generale quoddam decorum intelligimus, quod in omni honestate versatur: & aliud huic subiectum, quod pertinet ad singulas partes honestatis. Atque illud superius sic fecere definiti solet: Decorum id esse, quod consentaneum sit hominis excellentiae, in eo, in quo natura ejus a reliquis animantibus differat. Quae autem pars subiecta generi est, eam sic definiunt, ut id decorum esse velint, quod ita naturae consentaneum sit, ut in eo moderatio, & temperantia appareat cum specie quadam liberali.

28 HAEC ita intelligi existimare possumus ex eo decoro, quod poëtae sequuntur, de quo alio loco plura dici solent. Sed tam servare illud poëtas dicimus, quod deceat,

CUM SPECIE QUADAM LIBERALI] Cum quadam elegante, qualis est hominum liberaliter educatorum, & liberilibus artibus imbutorum, qui in omni sensu, oratione gestu, nihil nulli, nihil absurdi & inconditii praeseferunt.

De ovo ALIO LOCO RIVULAE &c.] Ab iis minimis, qui quid in gesticulatione, elocutione totaque actione decorum sit, reliquis animantibus, per-

deceat, cum id, quod quaque persona dignum est, & sit, & dicitur. ut, si Aeacus, aut Minos diceret,

Oderint, dum metuant: — aut,

Natis sepulcro ipse est parentis:

indecorum videretur: quod eos suisse justos accipimus. at Atreō dicente, plausus excitantur. est enim digna persona oratio. Sed poetae quid quemque deceat, ex personis judicabunt, nobis autem personam imposuit ipsa natura, magna cum excellēria praestantiaque animantium reliquarum. Quocirca poetae in magna varietate personarum, etiam vitiis quid conveniat, & quid deceat, videbunt: nobis autem cum a natura constantiae, moderationis, temperantiae, verecundiae partes datae sint: cumque eadem natura doceat non negligere, quemadmodum nos adversus homines geramus: efficitur, ut & illud, quod ad omnem honestatem pertinet, decorum, quam late fusum sit, appareat: & hoc, quod spectatur in unoquoque genere virtutis. Ut enī pueritudo corporis apta compo-

PERSONAM INSEQUITUR sonata agere natura nobis &c.] Excellentiorē, quam dedit.

compositione membrorum moveret oculos, & delectat hoc ipso, quod inter se omnes partes cum quodam lepore consentiunt: sic hoc decorum, quod elucet in vita, moveret approbationem eorum, quibuscum vivitur, ordine, & constantia, & moderatione dictorum omnium, atque factorum.

Adhibenda est igitur quaedam reverentia aduersus homines, & optimi cujusque, & reliquorum. nam negligere quid de se quisque sentiat, non solum arrogantis est, sed etiam omnino dissoluti. Est autem quod differat, in hominum ratione habenda, inter justitiam & verecundiam. Justitiae partes sunt, non violare homines: Verecundiac, non offendere: in quo maxime perspicitur vis decori. His igitur expositis, quale sit id, quod decere dicimus, intellectum puto.

Officium autem, quod ab eo dicitur, hanc primam haber viam, quae ducit ad convenientiam, conservationemque naturae: quam si sequemur ducent, num-

quam

N^EC^LI^GE^S, Q^UI^D D^E
S^E Q^UI^SQ^{UE} S^EN^TI^AT &c.] A Stoicorum sententia hic nonnulli discedit; eorum enim plurimi famam & existimationem in-

ter res medias, quae nec bonae essent, nec male, neque tamen propter utilitatem omnino negligendae, temeriter reulerunt.

quam aberrabimus: sequemurque & id, quod acutum, & perspicax natura est: & id, quod ad hominum consociationem accommodatum: & id, quod vehementer atque forte. Sed maxima vis decori in hac inest parte, de qua disputamus. neque enim solum corporis, qui ad naturam apti sunt, sed multo etiam magis animi motus probandi, qui item ad naturam accommodati sunt. Duplex est enim vis animalium, atque naturae: una pars in appetitu posita est, quae est ὁρη Gracce, quae hominem huc, & illuc rapit: altera in ratione, quae docet, & explanat, quid facendum fugiendumve sit. ita sit, ut ratio praefit, appetitus obtemperet.

OMNIS autem actio vacare debet temporitate, & negligentia: nec vero agere quidquam, cuius non possit causam probabilem reddere. Hacc est enim sere descrip^tio officii. Efficaciam autem est, ut appetitus rationi obdiant, eamque neque praecurrant, nec propter pigritiam, aut ignoriam deserant: sintque tranquilli, atque omni perturbatione animi careant.

E 2

Ex

SEQUEM^TR^OUS -- FOR- ordine describit.
TE.] Prudentiam, justici- IN HAC PARTE] Tem-
& fortitudinem hoc perantia.

Ex quo elucebit omnis constantia, omnisque moderatio. nam qui appetitus longius evagantur, & tanquam exsultantes sive cupiendo, sive fugiendo, non satis a ratione retinentur, hi sine dubio sinem, & modum transcurunt. relinquunt enim, & abiciunt obedientiam, nec rationi parent, cui sunt subiecti lege naturae: & quibus non modo animi perturbantur, sed etiam corpora. Licet ora ipsa cernere iratorum, aut eorum, qui aut libidine aliqua, aut metu commoti sunt, aut voluptate nimia gestiunt: quorum omnium vultus, voces, motus statusque mutantur.

Ex quibus illud intelligitur (ut ad officii formam revertamus) appetitus omnes contrahendos sedandosque, excitandamque animadversionem, & diligentiam, ut ne quid temere, ac fortuitu, inconsiderate, negligenterque agamus. neque enim ita generati a natura sumus, ut ad ludum, & jocum facti esse videamur: sed ad severitatem potius, & ad quaedam studia graviora, atque majora. Ludo autem, & joco utrū illo quidem licet: sed sicut somno & quietibus ceteris, tum cum gravibus seriisque rebus satisfecerimus. Ipsiisque genus jocandi non profusum, nec immode-

immodestum, sed iogenuum & facetum esse debet. Ut enim pueris non omnem ludendi licentiam damus, sed eam, quae ab honestis actionibus non sit aliena: sic in ipso joco aliquod probi ingenii lumen clueat.

Duplex omnino est jocandi genus, unum illiberale, petulans, flagitosum, obscenum: alterum, elegans, urbanum, ingeniosum, facetum. quo genere non modo Plautus noster, & Atticorum antiqua comoedia, sed etiam philosophorum Socraticorum libri referti sunt: multaque multorum facete dicta: ut ea, quae a senectute Catone collecta sunt, quae vocant *εποφθέγματα*. Facilis igitur est distinctione ingenui & illiberalis joci. alter est, si tempore fit, ac remissio animo, hominē dignus: alter ne libero quidem, si rerum turpitudini adhibetur verborum obscenitas. Ludendi etiam est quidam modus retinendus, ut ne nimis omnia profundamus,

E 3 elatique

ALTER - nemine dictus, ALTER NE LIBERO QUIDEM] Ita plerunque legitur; sed quomodo torqueant se, qui hinc lectio- ni favent, vix aliquem solum sensum eruant; legendum igitur exultinav- rum: Alter libero, dignus,

alter ne homine quidem; sic sensus cuique patet.

VT NE NIMIS OMNIA PROFUNDAMUS] Ne in relaxando animo indecenter jocis indulgamus, qui cu- pidines alunt, animosque turpiter indigent.

elatiique voluptate in aliquam turpitudinem delabamur. Suppeditant aurem & campus noster, & studia venandi, honesta exempla Iudendi.

30 Sed pertinet ad omnem officii quaestioneum, semper in promptu habere, quantum natura hominis pecudibus, reliquisque beluis antecedat. Illae nihil sentiunt, nisi voluptatem, ad eamque feruntur omni imperio hominis autem mens discendo alitur, & cogitando, semper aliquid aut anqueirit, aut agit, videndique, & audiendi delectatione ducitur. Quintam si quis est paullo ad voluptates propensior, modo ne sit ex pecudum genere, (sunt enim quidam homines non re, sed nomine) sed si quis est paullo erectior, quamvis voluptate capiatur, occultat, & dissimulat appetitum voluptatis, propter verecundiam ex quo intelligitur, corporis voluptatem non satis esse dignam hominis praestantia, eamque contemni, & rejici oportere. Sin sit quispiam, qui aliquid tribuat voluptati, diligenter ei tenendum esse ejus fruendae modum. Itaque vietus cultusque corporis ad valetudinem referantur, & ad vires, non ad voluptatem.

CAMPUS NOSTER] Campus Martius.

tatem. atque etiam si considerare volvamus, quae sit in natura excellentia & dignitas; intelligemus, quam sit turpe, diffluere luxuria, & delicate ac molliter vivere: quamque honestum, parce, continenter, severo, sobrie.

Intelligendum est etiam, duabus quasi nos a natura induitos esse personis: quarum una est communis, ex eo, quod omnes participes sumus rationis, praestantiaeque ejus, qua antecellimus bestiis; a qua omne honestum, decorumque trahitur, & ex qua ratio inveniendi officii exquiritur: altera autem, quae proprie singulis est tributa. Ut enim in corporibus magnae dissimilitudines sunt (alios enim videmus velocitate ad cursum, alios viribus ad facundum valere: itemque in formis aliis dignitatem inesse, aliis venustatem) sic in animis existunt etiam majores varietates.

Erat in L. Crasso, & in L. Philippo multus lepos: major etiam magisque de industria in C. Caesare, L. F. At iisdem temporibus in M. Scauro, & in M. Druso adolescente, singularis severitas: in C. Laelio multa hilaritas: in ejus familiari Scipione ambitio major, vita tristior. De Graecis autem, dulcem & facetum, festi-

vique sermonis, atque in omni oratione simulatorem, quem οἰκεῖος Graeci nominaverunt, Socratem accepimus: contra Pythagoram & Periclem, summam auctoritatem consecutos, sine ulla hilaritate. Callidum Hannibalem ex Poenorum, ex nostris ducibus Q. Maximum accepimus: facile celare, tacere, dissimulare, insidiari, praecipere hostium consilia. In quo genere Graeci Themistoclem, & Pheraeum Iasonem ceteris anteponunt. in primisque versutum & callidum factum Solonis, qui quo & tutior vita ejus esset, & plus aliquando reipublicae prodesset, furere se simulavit.

Sunt his alii multum dispare, simplices & aperti: qui nihil ex occulto, nihil ex insidiis agendum putant, veritatis cultores, fraudis inimici: itemque alii, qui quidvis perpetiantur, cuivis deserviant,

dum,

IN OMNI ORATIONE SIMULATOREM] Non dicit in culpam Socratis, quo nihil simplicius speriusque; disputationes vero ipsius concurvantur, in quibus multa saepe adverfariis concessit, atque, ut animatum iis adderet, ignorantiam simulavit; sive, ut Quintilianus interpre-

tetur, egit impeditam, admirator aliorum tanquam sapientum.

PYTHAGORAS] Samius philosophus, matheci praeferimus adductus; tanta ejus admiratio erat, ut ex domino ipsius templum facerent discipuli, & mortuum divinis honoribus prosequerentur.

dum, quod velint, consequantur: ut Sulac M. Crassum videbamus. quo in gene-re versutissimum, & patientissimum Lacedaemonium Lysandrum accepimus; contraque Callicratidam, qui praefectus classi proximus post Lysandrum fuit. Itemque in sermonibus alium, quamvis praepotens sit, efficere, ut unus de multis esse videatur. quod in Catulo, & in patre, & in filio, idemque in Q. Mutio Mancia vidimus. Audivi ex majoribus natu hoc idem fuisse in P. Scipione Nasica: contraque patrem ejus, illum, qui T. Gracchi conatus perditos vindicavit, nullam comitatem habuisse sermonis: ne Xenocra-tam quidem, severissimum philosophorum, ob eamque rem ipsam magnum clarumque fuisse. Innumerabiles aliae dissimilitudines sunt naturae, morumque, minime tamē vituperandorum.

ITEMQUE IN SERMONES ALIUM, &c.] Quemque, cum Graevio delevi. Sensus loci hic est: Alios viximus, in quibus tanta comitas affabilitasque sermonis fuit, ut, licet in majori dignitate confiteui, nisi horum aequales habiti fuerint.

XENOCRATVS] Philosophus ille academicus fuit, Platonis auditor; tanta ipsius mortuus probitas vitaque innocentia, teste Suida, fuit, ut, cum, injurati nullius testimonium admittentes, huic soli injurato fides semper habita sit.

31. ANMODUM autem tenenda sunt sua
euique, non vitiosa, sed tamen propria,
quo facilius decorum illud, quod quaeri-
mus, retineatur. sic enim est faciendum,
ut contra universam naturam nihil conter-
damus: ea tamen conservata, propriam
naturam sequantur: ut, etiam si sint alia
graviora, atque meliora, tamen nos stu-
dia nostra naturae regula metiamur. neque
enim attinet repugnare naturae, nec quid-
quam sequi, quod esse non queas. Ex
quo magis emergit, quale sit decorum
illud, ideo, quia nihil decet invita (ut
ajunt) Minerva, id est, adversante, &
repugnante natura.

Omnino si quidquam est decorum,
nihil est profecto magis, quam aequabili-
tatis universae vitae, tum singularum acti-
orum: quam conservare non possis, si ali-
orum naturam imitans omittas tuam. Ut
enam sermone eo deberimus uti, qui notus
est

TENENDA SUNT SUA
CUTAE. [Ex.] Primum
videndum est, ne quid
contra universam naturam,
id est, contra decorum ge-
nerale admittamus; deinde
propriam naturam so-
qui unumquemque oportet,
modo tam sedulo ex-
aminet, & quae viciis ad-

haerent, fugiat; aliquam
enim naturam imicari, &
mores affectare alienos studi-
cum est ineptumque.

AQUABILITAS UNIVER-
SAE VITAE] Nihil magis
decet, quam sui quemque
per totam vitam simili-
tudo.

est nobis, ne, ut quidam, Graeca verba
inculeantes jure optimo irrideamur: sic
in actiones, omnemque vitam nullam di-
scrépantiam conferre debemus.

Atque haec differentia naturarum tan-
tam habet vim, ut nonnunquam mortem
sibi ipse consciere alias debeat, alias in
eadem causa non debeat. Num enim alia
in causa M. Cato fuit, alia ceteri, qui se
in Africa Caesari tradiderunt? Atqui ce-
teris forsitan vitio datum esset, si se inter-
emissent, propterea quod eorum vita le-
nior, & mores fuerant faciliores: Cato-
ni autem cum incredibilem tribuisse natu-
ra gravitatem, cunctaque ipse perpetua con-
stantia roboravisset, semperque in propo-
fito, susceptoque consilio permanisset,
moriendum potius, quam tyranni vultus
adspiciendus fuit. Quam multa passus est
Ulysses in illo errore diurno, cum &
mulieribus (si Circé, & Calypso, mulic-
res appellandae sint) inferiretur, & iā om-
ni sermone omnibus assabilem & jucundum
sé esse vellet? domi vero etiam contumelias servorum, ancillarumque pertulit,
ut ad id aliquando, quod cupiebat,

per-

MORIUNDUM POTIUS sequens voluntariam Catu-
[Ex.] Stoicorum placita his mortem probat.

perveniret. At Ajax, quo animo traditur, nullies oppetere mortem, quam illa perpeti malueret.

Quae contemplantes expendere oportebit, quid quisque habeat sui: eaque moderari, nec velle experiri, quam se aliena deceant. id enim maxime quemque decet, quod est cujusque maxime suum. Suum igitur quisque noscat ingenium, acerisque & bonorum & vitiorum suorum judicem praebeat: ne scenici plus quam nos videantur habere prudentiae. illi enim non oprimas, sed sibi accommodatissimas fabulas eligunt, qui voce freti sunt, Epigonos, Medumque: qui gestu, Menalippam, Clytaemnestram: semper Rupilius, quem ego memini, Antiopam: non saepe Aesopus Ajacem. Ergo histrionem videbit in scena, non videbit vir sapiens in vita? Ad quas igitur res aptissimi erimus, in iis potissimum elaborabimus, fin aliquando necessitas nos ad ea detruserit, quae nostri ingenii non erunt: omnis adhibenda crit cura, meditatio, diligentia, ut ea, si non decorum, at quam minimum indecorum facere possimus. Nec tam est entendum, ut bona, quae nobis data non sint, sequamur, quam ut vitia fugiamus.

Ac

Ac duabus iis personis, quas supra dixi, tertia adjungitur, quam casus aliquis, vel tempus imponit: quarta etiam, quam nobis metiis judicio nostro accommodamus, nam regna, imperia, nobilitates, honores, divitiae, opes, eaque, quae sunt his contraria, in casu sita, temporibus gubernantur. Ipsi autem gerere quam personam velimus, a nostra voluntate proficeatur. itaque se alii ad philosophiam, alii ad jus civile, alii ad eloquentiam applicant: ipsorumque virtutum in alia aliis mavult excellere.

Quorum vero patres, aut majores aliqua gloria praestiterunt, ii student plerumque eodem in genere laudis excellere: ut Q. Mucius, P. filius, in jure civili; Pauli filius Africanus in re militari. Quidam autem ad eas laudes, quas a patribus acceperunt, addunt aliquam suam: ut hic idem Africanus eloquentia cumulavit bellicam gloriam. quod idem fecit Timotheus, Cotonis F. qui, cum bello laude non inferior fuisse, quam pater: ad eam laudem doctrinæ & ingenii gloriam adjectit. Fit autem interdum, ut nonnulli, omissa imitatione majorum, suum quoddam institutum consequantur: maximeque

in

in eo plerumque elaborant ii, qui magna sibi proponunt, obscuris orti majoribus.

Hæc igitur omnia, cuin quaerimus, quid deceat, complecti animo, & cogitatione debemus. In primis autem constitendum est, quos nos, & quales esse vellimus, & in quo genere vitae: quae deliberatio est omnium difficilima. Ineunte enim adolescentia, cum est maxima imbecillitas consilii, tum id sibi quisque genus aetatis degendae constituit, quod maxime adamavit. itaque ante implicatur aliquo certo genere, cursuque vivendi, quam potuit, quod optimum esset, judicare. Nam quod Herculem Prodigus dicit (ut est apud Xenophontem) cum primum pubesceret (quod tempus a natura ad deligendum, quam quisque viam vivendi sit ingressurus, datum est) exisse in solitudinem, atque ibi sedentem, diu secum, multumque dubitasse, cum duas cerneret vias, unam Voluptatis, alteram Virtutis, utram ingredi melius esset; hoc Herculi Jovis fatu edito potuit fortasse contingere: nobis non item, qui imitamus, quos cuique vi-

sum

Prodicus] Philoponus phonee patet, librum comp. sophilla graecus, qui posuerat.
de Hercule, ut e Xeno-

sum est, atque ad eorum studia instituante impellimur. Plerique autem parentium präceptis imbuti, ad eorum consuetudinem, moremque deducimur, alii multitudoinis iudicio feruntur, quæque majori parti pulcherrima videntur, ea maxime exoptant, nonnulli tamen sive felicitate quadam, sive bonitate naturæ, sive parentium disciplina, rectam vitæ secuti sunt viam.

ILLUD autem maxime rarum genus est 33 eorum, qui aut excellentis ingenii magnitudine, aut präclarâ eruditione, atque doctrina, aut utraque re ornati, spatum etiam deliberandi habuerunt, quem potissimum vitæ cursum sequi vellent: in qua deliberatione ad suam cujusque naturam consilium est omne revocandum. Nam cuin in omnibus, quac aguntur ex eo modo, quo quisque natus est, (ut supra dictum est) quid deceat, exquirimus; tum in tota vita constituenda multo est ei rei cura major adhibenda, ut constare in vitæ perpetuitate possimus nobis in etipisis, nec in ullo officio claudicare.

Ad

NAM CUM IN OMNIBUS genia cujusque naturæ & &c.] Cum in omnibus, inde, quid deceat, aequæ suscipimus. ex con-

Ad hanc autem rationem quoniam maximam viam natura habet, fortuna proximam, utriusque omnino ratio habenda est in diligendo genere vitae: sed naturae magis, multo enim & firmior est, & constantior: ut fortuna nonnunquam, tanquam ipsa mortalis cum immortali natura pugnare videatur.[¶] Qui igitur ad naturae suae non vitiosac genus consilium vivendi omne contulerit, is constantiam teneat. id enim maxime decet: nisi forte se intellexerit errasse in diligendo genere vitae. Quod si acciderit (potest autem accidere) facienda morum institutorumque mutatio est, eam mutationem, si tempora adjuvabunt, facilius commodiusque faciemus: sicut minus, sensim erit pederentimque facienda, ut amicitias, quae minus delectent, & minus probentur, magis decere censemus sapientes sensim dissuere, quam repente praecidere. Commutato autem genere vitae, omni ratione curandum est, ut id bono consilio fecisse videamus.

Sed

[¶] Ut FORTUNA NONNUNQUAM &c.] Locum corruptum esse, putat Graevius, conjecture, Ciceronem scripsisse; Ut for-

tuna nonnunquam cum natura; tanquam mortalis cum immortali pugnare videatur.

Sed quoniam paullo ante dictum est, imitandos esse maiores; primum illud exceptum sit, ne vitia sint imitanda: deinde, si natura non feret, ut quedam imitari possint, ut superioris Africani filius, qui hunc Paulo natum adoptavit, propter infirmitatem valetudinis non tam potuit patris similis esse, quam ille fuerat sui. Si igitur non poterit sive causas defensitare, sive populum concionibus tenere, sive bella gerere: illa tamen praestare debet, quae erunt in ipsis potestate, justitiam, fidem, liberalitatem, modestiam, temperantiam, quo minus ab eo id, quod desit, requiratur. Optima autem haereditas a patribus traditur liberis, omnique patrimonio praestantior, gloria virtutis, rerunque gestarum: cui dedecori esse, nefas & impium judicandura est.

Et quoniam officia non eadem dispensantur, aliisque sunt juvenum, alia seniorum: aliquid etiam de hac distinctione dicendum est. Est igitur adolescentis maiores natu vereri, exque his diligere optimos, & probatissimos, quorum consilio atque auctoritate nitatur. Ineantis enim aetatis inscientia senum constituenda & regenda prudentia est. Maxime

F autem

autem hacc aetas a libidinibus arcenda est; exercendaque in labore, patientiaque & animi & corporis, ut eorum & in bellicis, & civilibus officiis vigeat industria, atque etiam cum relaxare animos, & dare se jucunditati volent, caveant intemperantiam, meminerint verecundiae: quod erit facilius, si in ejusmodi quidem rebus maiores natu interesset velint.

Senibus autem labores corporis minuendi, exereitationes animi etiam augendae videntur. danda vero opera, ut & amicos, & juvenum, & maxime rempublicam consilio, & prudentia quam plurimum adjuvent. Nihil autem magis cavendum est senectuti, quam ne languori se desidiaque dedat. Luxuria vero cum omni aetati turpis, tum senectuti foedissima est. si autem libidinum etiam intemperantia accesserit, duplex malum est, quod & ipsa senectus concipit dedecus, & facit adolescentium impudentiorem intemperantiam.

Ac ne illud quidem alienum est, de magistratum, de privatorum, de civium, de peregrinorum officiis dicere. Est igitur proprium munus magistratus, intelligere, se gerere personam civitatis, debereque ejus digni-

dignitatem, & decus sustinere, servare leges, jura describere, ea fidei suae commissa meminisse. Privatum autem oportet aequo, & pari cum civibus jure vivere, neque submissum & abjectum, neque se efferentem: tum in republica ea velle, quae tranquilla & honesta sicut. talem enim & sentire bonum civem, & dicere solemus. Peregrini autem, & incolae officium est, nihil praeter suum negotium agere, nihil de alieno anquirere, minimeque in aliena esse republica curiosum. Ita fere officia reperientur, cum quaerentur, quid deceat, & quid aptum sit personis, temporibus, actatibus. Nihil est autem, quod tam deceat, quam in omni re gerenda, consilioque capiendo servare constantiam.

SED quoniam decorum illud in omnibus factis, & dictis, in corporis denique motu & statu cernitur, idque positum est in tribus rebus, formositate, ordine, ornatu ad actionem apto, difficultibus ad eloquendum, sed fatis erit intelligi. In his autem tribus continetur cura etiam illa, ut probemur iis, quibuscum, & apud quos

F 2 . . . vivamus:

JURA DESCRIBERE.] jus summi cuique tribueret.
Non est, leges ferre, sed

vivamus: his quoque de rebus pauca dicantur.

Principio, corporis nostri magnam naturam ipsa videtur habuisse rationem, quae formam nostram, reliquamque figuram, in qua esset species honesta, posuit in promptu, quae partes autem corporis ad naturae necessitatem datae, adspicuum essent deformem habituae ac turpem; eas contexit, atque abdidit. Hanc naturam tam diligentem fabricam imitata est hominum verecundia. Quae enim natura occultavit, eadem omnes, qui sana mente sunt, removent ab oculis, ipisque necessitati dant operam ut quam occultissime pareant; quarumque partium corporis usus sunt necessarii, eas neque partes, neque earum usus suis nominibus appellant: quodque facere turpe non est, modo occulite; id dicere obscenum est. itaque nec aperta actio rerum illarum petulantia vacat, nec orationis obscenitas. Nec vero audiendi sunt Cynici, aut si qui fuerunt Stoici paene

Cynici,

CYNICI] Philosophi acerbissimi, qui Antisthenes & Diogenes ex Sinope originem debuerunt; ignominiae nutzen id cognomen *stōikoi* etiis nasci sunt, aut quod obvios

quosque admonendo allucrare verus, quam aliqui soliti sunt, aut quod nihil turpe dictu fuisseque, quod naturale erat, sursummarunt.

Cynici, qui reprehendunt, & irrident, quod ea, quae re turpia non sint, nominibus ac verbis flagitiosa ducamus: illa autem, quae turpia sint, nominibus appellemus suis. Latrocinari, fraudare, adulterare re turpe est: sed dicitur non obsceno: liberis dare operam, id honestum est, nomine obscenum: pluraque in eam sententiam ab eisdem contra verecundiam disputantur. Nos autem naturam sequamur, & omnes, quod abhorret oculorum auriumque approbatione, fugiamus.

Status, incessus, sessio, accubatio, vultus, oculi, manuum motus, teneant illud decorum.

Quibus in rebus duo maxime sunt fugienda: nequid effeminarum, aut molle, & nequid durum, aut rusticum sit. Nec vero histrionibus oratoribusque concedendum est, ut iis haec apta sint, nobis disoluta. Scenicorum quidem mos tantam habet veteri disciplina verecundiam, ut in scenam sine subligaculo prodeat nemo. verentur enim, ne, si quo easu evenerit, ut corporis partes quaedam aperiantur, adspiciantur non decore. Nostro quidem more cum parentibus puberes filii, cum sacerdis generi non lavantur. Retinenda

est igitur hujus generis verecundia, praeferunt natura ipsa magistra & doce.

36. Cum autem pulchritudinis duo genera sint, quorum in altero venustas sit, in altero dignitas; venustatem, mulierem ducere debeamus, dignitatem virilem. Ergo & a forma removetur omnis viro non dignus ornatus: & huic simile virtutum in gestu, motuque caveatur. Nam & palæstrici motus saepe sunt odiosiores; & histrionum nonnulli gestus inepti non vacant offensione: & in utroque genere, quae sunt recta & simplicia, laudantur. Formæ autem dignitas coloris bonitate tuenda est: color exercitationibus corporis. Adhibenda est praeterea munditia non odiosa, neque exquisita nimis; tantum quae fugiat agrestem, & inhumanam negligentiam. Eadem ratio est habenda vestitus: in quo, sicut in plerisque rebus, mediocritas optima est.

Cavendum est autem, ne aut tarditatis utaimur in gressu mollieribus, ut pomparum ferculis similes esse videamur: aut in festinationibus suscipiamus nimias cele-

ritates:

POSTRARUM FERCULIS.] spolia hostium, coronae, Gestamina, quibus lumen machinæ, & id genus alia, ferebantur.

ritates: quae cum fiunt, anhelitus moverunt, vultus mutantur, ora torquentur: ex quibus magna significatio sit, non adesse constantiam. Sed multo etiam magis claborandum est, ne animi motus a natura recedant: quod assequemor, si cauebimus, ne in perturbationes atque examinationes incidamus, & si attentos animos ad decoris conservationem tenebimus. Motus autem animorum duplices sunt, alteri cogitationis, alteri appetitus. Cogitatio in verro exquirendo maxime versatur: appetitus impellit ad agendum: curandum est igitur, ut cogitatione ad res quam optimas utamur: appetitum rationi obedientem praebeamus.

Et quoniam magna vis orationis est, **37.** eaque duplex: altera contentionis, altera sermonis: contentio disceptationibus tribuatur, judiciorum, concionum, senatus: sermo in circulis, disputationibus, con-

F 4 gressio-

Ne ANIMI MOTUS A NATURA RECEDANT &c.] Cavendi sunt motus, - qui naturæ rationique non obtemperant; id quod non sicut melius assequemor, quam si sedulo nobisinet ipsi accendimus, & quicquid sensus irritat, & graviores animi commotiones

excitat, earundemque comites, examinationes, quae mente nobis excudunt, studiose vitamus.

ALTERA CONTENTIONIS, ALTERA SERMONIS.] Altera publica, altera privata.

SERMO IN CIRCULIS.] Circuli coetus sunt amico-

gressionibus familiarium versetur: persequatur etiam convivia. contentionis praecepta rhetorum sunt; nulla sermonis: quamquam hanc seio an possint haec quoque esse. sed discentium studiis inveniuntur magistri, huic autem qui studeant sunt nulli: rhetorum turba referta omnia: quamquam quae verborum sententiarumque praecepta sunt, eadem ad sermonem pertinebunt.

Sed cum orationis indicem vocem habeamus, in voce autem duo sequamur, ut clara sit, ut suavis: utrumque omnino a natura petendum est: verum alterum exercitatio augebit; altetum imitatio preesse loquentium & leniter. Nihil aliud fuit in

Catulis,

rum de uni alteraque re facient, absque curium inter se confabulationem.

SED DISCENTIUM STUDIIS [Cec.] Si quis tamen esset, qui quotidiani sermonis praecepta audire cuperet, magistri non facile decesserit; illas vero praeceptiones qui carent, nulli sunt.

PRESSE LOQUENTIUM ET LENITER] Presse loquuntur, qui ita clare loquuntur & perspicue, ut quaelibet audiatur verborum litterae, opprimantur nullae; leniter, autem, qui suaviter id rotundeque

facient, absque curium offensione.

NUL ALIUD FUIT IN CATULIS [Cec.] Alii aliter, ego ita potissimum hunc locum interpretor. Nihil aliud in causa fuit, cur tam litterati habiti fuerint Catuli, nisi preesse leniterque dicendi peritia; erant vero ut ipsa litterati viri, sed alios tamen sequales eodem tempore habuerunt, de quibus tamen non eadem erat hominum opinio, quia deerrat his, quae in illis erat, claritas suavitasque vocis.

Catulis, ut eos exquisito judicio putares uti litterarum, quamquam erant litterati: sed & alii. hi autem optime uti lingua Latina putabantur. Sonus erat dulcis, litterae neque expressiae, neque oppressae, ne aut obscurum esset, aut putidum. Sinc contentione vox, nec languens, nec canora. Vberior oratio L. Crassi, nec minus faceta: sed bene loquendi de Catulis opinio non minor. Sale vero & facetiis Caesar, Catuli patris frater, vicit omnes: ut in ipso illo forensi genere dicendi contentiones aliorum sermonem vinceret.

In omnibus igitur his elaborandum est, si in omni re, quid deceat, exquirimus. Sit igitur hic sermo, in quo socratici maxime excellunt, lenis, minimeque pertinax: insit in eo lepos. Nec vero, tantum in possessionem suam venerit, excludat alios: sed cum reliquis in rebus, tum

F 5

NEQUE EXPRESSAB]

Nunis.

POTIDAM] Rude, asperum, insuave.

SINE CONTENTIONE
&c.] Absque nisi clamandi vox sit; ita quidem, ut nec nianum dabis aut submissa sit, nec clamorosa tamen ita & tinnula,

ut modulantis vocem imitatur. In oratore tamen canoriam illam vocem probat alias Cicero.

NEC VERO, TANGAM
&c.] Non ita loquaces convenit esse, ac si nobis solis dicendi jus esset; alii etiam loquendi copia danda est.

in sermone communi, viciſſitudinem non iniquam putet, ac videat in primis; quibus de rebus loquatur: si seriis, severitatem adhibeat, si jocosis, leporem. in primisque provideat, ne sermo vitium aliquod inducet inesse moribus: quod maxime cum solet evenire, cum studiose de absentibus detrahendi causa, aut per ridiculum, aut severe, maledice contumelioseque dicitur.

Habentur autem plerumque sermones aut de domesticis negotiis, aut de republica, aut de artium studiis, atque doctrina. Danda igitur opera est, ut etiam si abequare ad alia coepit, ad hanc revoetur oratio: sed, utcumque aderunt res, neque enim omnes iisdem de rebus, nec omni tempore, nec similiter delectantur. Animadvertisendum est etiam, quatenus sermo delectationem habeat, & ut incipiendi ratio fuerit, ita sit desinendi modus.

38 Sed quomodo in omni vita rectissime praecepitur, ut perturbationes fugiamus, id est, motus animi nimios, rationi non obtemperantes: sic ejusmodi motibus fer-

mo

Sed utcumque ad-
sonarum, quibusdam ser-
mo est, ratio.
[Prout res
polluant, locisque & per-

mo debet vacare, ne aut ira existat, aut cupiditas aliqua, aut pigritia, aut ignavia; aut tale aliquid appareat. maximeque errandum est, ut eos, quibusdam sermonem conferemus, & vereri, & diligere videamus. Objurgationes etiam nonnunquam incident necessariae, in quibus utendum est fortasse & vocis contentionem maiorem, & verborum gravitate acriorem. id agendum etiam, ut ne ea facere videamus irati: sed, ut ad unendum, & secundum, sic & ad hoc genus castigandi raro invitique veniemus. nec unquam, nisi necessario, si nulla reperiatur alia medicina, sed tamen ira procul absit, cum qua nihil recte fieri, nihil considerate potest.

Magna autem parte clementi castigatione licet uti, gravitate tamen adjuncta, ut & severitas adhibeatur, & contumelia repellatur. atque etiam illud ipsum, quod acerbatis habet objurgatio, significandum est, ipsius causa, qui objurgetur, suscep- tum esse. Reatum est autem, etiam in illis contentionibus, quae cum iniuriosis sient,

Ut ne ea facere vi-
deamus irati] Quse de
ira in ipsis etiam castiga-
tionibus fugienda hec di-
spusat, hausta sunt & scho-

la Stoicorum, tacitaque
sunt in Peripateticos ani-
madversiones.

MAGNA PARTE] Mag-
na ex parte, saepissime.

fiunt, etiam si nobis indigna audiamus, tamen gravitatem retinere, iracundiam repellere. quae enim cum aliqua perturbatione fiunt, nec constanter fieri possunt, nec ab iis, qui adsunt, probari. Deformiteriam est de se ipso praedicare, falsa piaefertim, & cum irrisione audientium, imitari militem gloriosum.

39 Et quoniam omnia persequimur, volumus quidem certe, dicendum est etiam, qualem hominis honorati & principis domum placeat esse, cuius finis est usus, ad quem accommodanda est aedificandi descriptio: & tamen adhibenda dignitatis, commoditatisque diligentia. **Cn. Octavio**, qui primus, ex illa familia consul factus est, honori fuisse accepimus, quod praeclarum aedificasset in Palatio; & plenam dignitatis domum: quae cum vulgo visceretur, suffragata domino, novo homini;

NUC CONSTANTER FIRMI POSSUNT] Non sibi constant, qui animo perturbantur.

MILITEM GLORIOSUM] Thraconem Terentianum aut Pyrgopolinicum Plautinum, opinor, designavit.

AEDIFICANDI DESCRIPTIO] Regula totaque ratio aedificandi.

IN PALATIO] In monte Palatino.

SUFFRAGATA DOMINO, novo homini &c.] Suffragia domino ad consulatum impetrasse putabatur. Novum autem hominem Octavium dicit, non quod familia ejus, quae a Nunne usque tempore civitate donata, fuc-

homini, ad consulatum putabatur. hanc Scaurus demolitus accessionem adjunxit aedibus. Itaque ille in suam domum consulatum primus attulit: hic summi, & clarissimi viri filius, in domum multiplicatam, non repulsam solum retulit, sed ignominiam, etiam calamitatem. Ornanda est enim dignitas domo, non ex domo tota quaerenda: nec domo dominus, sed domino domus honestanda est. & ut in ceteris habenda ratio non sua solum, sed etiam aliorum: sic in domo clari hominis, in quam & hospites multi recipiendi, & admittenda hominum cuiusque modi multitudo, adhibenda est eura laxitatis. aliter ampla domus dedecori domino saepe sit, si est in ea solitudo & maxime, si aliquando alio domino solita est frequentari. odiosus est enim eum a praetereruntibus dicitur:

O domus antiqua, heu quam dispari dominare^{ad} domino!

quod quidem his temporibus in multis licet dicere.

Caven-

rat, non facis antiqua &c.] Non solum repulsam in petitione consulatus colit, sed profuso vipe genere miler fatus tamum aeris alieni contractus, ut tandem repetundarum reus damnatus sit.

NON REPULSAM SOLUM

Cavendum autem est, praesertim si ipse aedifices, ne extra modum sumtu & magnificentia prodeas: quo in genere multum mali etiam in exemplo est, studiosæ enim plerique, praesertim in hanc partem, facta principum imitantur: ut L. Luculli, summi viri, virtutem 'quis?' at quam multi villarum magnificentiam imitati sunt? quarum quidem certe est adhibendus modus, ad mediocritatemque revocandus: eademque mediocritas ad usum, cultumque vitae referenda est. Sed haec haec tenus.

In omni aurem actione suscipienda, tria sunt tenenda: primum, ut appetitus rationi parcat: quo nihil est ad officia conservanda accommodatus: deinde, ut animadvertisatur, quanta illa res sit, quam efficiere velimus: ut neve major, neve minor cura, & opera suscipiantur, quam causa postulet, tertium est, ut caveamus, ut ea, quae pertinent ad liberalem speciem & dignitatem moderata sint. Modus autem est optimus decus ipsum tenere, de quo ante diximus, nec progredi longius:

Horum

LIBERALEM SPECIEM tum ornatumque libero, ET DIGNITATEM] Quelj homine dignum.

Horum tamen trium' praestantissimum est, appetitum obtemperare rationi.

DEINCEPS de ordine rerum, & temporum opportunitate dicendum est. Hac autem scientia continetur ea, quam Graeci ἐὐταξία nominant, non haec, quam interpretamur modestiam: quo in verbo modulus inest: sed illa est ἐὐταξία, in qua intelligitur ordinis conservatio. Itaque, ut eandem nos modestiam appellemus, sic definitur a Stoicis, ut modestia sit scientia earum rerum, quae agentur, aut dicentur, loco suo collocandarum. itaque viderur eadem vis ordinis & collocationis fore. Nam & ordinem sic definiunt, compositionem rerum aptis & accommodatis locis. locum autem actionis opportunitatem temporis esse dicunt, tempus autem actionis opportunum, Graece εὐκαιρία, Latine appellatur occasio. sic sit, ut modestia haec, quam ita interpretamur, ut dixi, scientia sit opportunitatis idoneorum ad agendum temporum.

Sed

NON HAEC, QUAM - -
SED ILLA] Modestia igitur duplex est: altera, quae in modo regum adlibendo posita est, quaeque moderationem illam temperantiamque, quam infra dicit, fere valet; al-

tera, que in conservacione ordinis temporisque opportunitate censitur; utramque una voce expressa Cicero; nempe slieret, opinor, non tulit linguae ratio.

Sed potest eadem esse prudentiae definitio, de qua principio diximus. hoc autem loco de moderatione, & temperantia, & earum similibus virtutibus quaerimus. Itaque, quae erant prudentiae propria, sua, loco dicta sunt. quae autem harum virtutum, de quibus jamdiu loquimur, quae pertinent ad verecundiam, & ad eorum approbationem, quibuscum vivimus, nunc dicenda sunt.

Talis est igitur ordo actionum adhibendus, ut, quemadmodum in oratione constanti, sic in vita omnia sint apta inter se, & convenientia. Turpe est enim, valdeque vitiosum, in re severa convivii dicta, aut delicatum aliquem inferre ferinonem. Bene Pericles, cum haberet collegam in praetura Sophoclem poetam, hique de communi officio convenissent, & casu formosus puer prateriret, dixissetque Sophocles, O puerum pulchruum, Pericle! At enim praetorem, Sophocle, decet non solum manus, sed etiam oculos abstinentes habere. Atque hoc idem Sophocles si in athletarum probatione

IN ORATIONE CONSTANTI
Cessiva, coherentia.
SI IN ATHLETARUM
PROBATIONE &c.] Si in

loco, ubi exercent se athletae, spoliantiumque probacionem captant, hoc dixisset.

batione dixisset, justa reprehensione caruisset. tanta vis est & loci, & temporis. Ut si quis, cum causam sit aeturus, in itinere, aut in ambulatione secum ipse meditetur, aut si quid aliud attentius cogiteret, non reprehendatur: at hoc idem si in convivio faciat, inhumanus videatur, infelicia temporis.

Sed ea, quae multum ab humanitate discrepant, ut, si quis in foro canter, aut si qua est alia magna perversitas, facile apparent, nec magnopere admonitionem, & praecepta desiderant. quae autem parva videntur esse delicta, neque a multis intelligi possunt, ab iis est diligentius delrandam: ut in fidibus, aut in tibiis, quamvis paullum discrepent, tamen id a sciente animadverti solet: sic videndum est in vita, ne forte quid diserepet; vel multo etiam magis, quo major & melior actionum, quam sonorum concentus est.

ITAQUE ut in fidibus musicorum aures ⁴¹ vel minima sentiunt: sic nos, si acres ac diligentes esse volumus, animadversores que

QUAE MULTUM AB HUMANITATE DISCREPANT] decore vitae genere plane abhorrent,
Quae a bonis moribus &

que vitorum, magna saepe intelligemus ex parvis. Ex oculorum obtutu, ex superciliorum aut remissione, aut contractione, ex moestitia, ex hilaritate, ex risu, ex locutione, ex reticentia, ex contentione vocis, ex submissione, ex ceteris similibus, facile judicabimus, quid eorum apte fiat, quid ab officio naturaque discrepet. Quo in genere non est incommodum, quale quodque eorum sit, ex aliis judicare: ut, si quid dedebeat alios, vitimus & ipsi. fit enim nescio quo modo, ut magis in aliis cernamus, quam in nobismetipsis, si quid delinquitur. itaque facillime corriguntur in discendo, quorum virtus imitatur, emendandi causa, magistri.

Nec vero alienum est, ad ea eligenda, quae dubitationem afferunt, adhibere doctos homines, vel etiam usu peritos, & quid his de quoque officii genere placeat, exquirere. Major enim pars eo fere defterri solet, quo a natura ipsa deducitur, in quibus videndum est, non modo quid quisque loquatur, sed etiam, quid quisque sentiat,

MAJOR ENIM PARS EO
VERE DEFERRI SOLET &c.]
Multi homines licet in de-
via abrupti fuerint, tamen
(nisi quis humanitatem

omnem exmerit) reduci
se in viam facile patientur,
naturaque vocem audiunt.

sentiat, atque etiam qua de causa quid quisque sentiat. Ut enim pictores, & ii, qui signa fabricantur, & vero etiam poetae, suum quisque opus a vulgo considerari vult: ut, si quid reprehensum sit a pluribus, id corrigatur: hique & secum, & cum aliis, quid in eo peccatum sit, exquirant: sic aliorum judicio permulta nobis & facienda, & non facienda, & mutanda, & corrigenda sunt.

Quac vero more aguntur, institutisque civilibus, de iis nihil est praecipendum. Illa enim ipsa praeepta sunt: nec quemquam hoc errore duci oportet, ut, si quid Socrates, aut Aristippus contra morem, conseruidinemque civilem fecerint, locutive sint, idem sibi arbitretur licere. Magnis illi, & divinis bonis haec licentiam assequebantur. Cynicorum vero ratio tota est ejicienda. est enim inimica verecundiae, sine qua nihil rectum esse potest, nihil honestum.

Aristippus] Cyreniacus, qui omne bonum in voluptate posuit, virtutem luceri causa colementam esse dicens. Is primus venientem habuisse philosophiam & quaestus causa docuisse fetur. Sed alius praeterea ejusdem nominis philolophum eundemque fanoris philosophiae doctorem insule confat, quem respexit heis Ciceronem, probabile est.

Eos autem, quorum vita perspecta in rebus honestis, atque magnis est, bene de republica sentientes, ac bene meritos, aut merentes, sicut aliquo honore aut imperio affectos observare & colere debemus: tribuere etiam multum senectuti: cedere iis, qui magistratum habebunt: habere delectum eis, & peregrini; in ipsoque peregrino, privatim an publice venerit: ad summam, ne agam de singulis, communem totius generis hominum conciliationem, & conlocationem colere, tueri, servare debemus.

42. JAM de artificiis, & quaestibus, qui liberales habendi, qui sordidi sint, haec ferè accepimus. Primum improbantur ii quaestus, qui in odia hominum incurunt: ut portitorum, ut foeneratorum. Illiberales autem & sordidi quaestus mercenariorum omnium,

UT PORTITORUM, UT FOENATORUM] Portitorum apud Romanos variis fuerunt; ita enim appellati sunt & qui flumina lacusve, accepta flipe, homines traduxerunt, & qui fructus pecuniarios, qui ex portu redierunt, conduxerant, & si demique, qui vettigalia, quae ex importandis exportan-

disque pendenda essent, exegerunt; de his vero credo postissimum loqui hic Ciceronem. Foenatores sunt, quicunque pecuniam alii credunt sub usuris, quod, si coercetur terminis, culpa vacat; eos vero notarii qui soli lucro intenti rem foenebrem, ut artem, exercent, & immodicas usuras pacientur.

omnium, quorum operae; non quorum artes emuntur. est enim illis ipsa merecens auctoramentum servitutis. Sordidi etiam putandi, qui mercantur a mercatoribus, quod statim vendant. nihil enim proficiunt, nisi admodum mentiantur. nec vero quidquam est turpis vanitate: opifices omnes in fordida arte versantur nec enim quidquam ingenuum potest habere officia. minimeque artes hae probandae, quae ministrae sunt voluptatum, cetarii, lanii, coqui, fartores, pescatores, ut ait Terentius. adde hoc, si placet; unguentarios, saltatores, totumque ludum talarium.

Quibus autem artibus aut prudentia major inest, aut non mediocris utilitas quaeritur, ut medicina, ut architectura,

AUCTORAMENTUM SERVITUTORIS] Qui certa intercede in servitatem nobis se vendunt.

TUBRIUS VANITATE] Perjuriis, fraudibus, mendacis.

UT AIT TERENTIUS] In Eunucio Act. 2 Sc. 2. Verba sic jacent: Conventus laeti mi oblatim expeditariori omnes, Cetarii, lanii, coqui, farto- res, pescatores, ascupi.

TOTUMQUE LUDUM TALARIUM] Abusum ludi talarii, non vero usq[ue] omnem damnac, nam te hodie, ita olim honeste animique causa aleis ludi potuit. Id quod de cerevis etiatur, quae recendet, opificis observandum est, quac non nisi, quatenus alendis voluptatibus inferiunt, reprehendit;

ut doctrina rerum honestarum, haec sunt iis, quorum ordini convenient, honestae. Mercatura autem, si tenuis est, sordida putanda est, sin magna, & copiosa, multa undique apportans; multisque sine vanitate impertiens, non est admodum vituperanda. arque etiam, si satiata quaestu, vel contenta potius, ut saepe ex alto in portum, ex ipso portu se in agros, possessionesque contulerit, videtur jure optimo posse laudari. Omnia autem rerum, ex quibus aliquid acquiritur, nihil est agricultura inclius, nihil uberior, nihil dulcior, nihil homine, nihil libero dignius. de qua, quoniam in Catone Majore satis multa diximus, illinc assumes, quae ad hunc locum pertinebunt.

43. Sep ab iis partibus, quae sunt honestatis, quemadmodum officia ducerentur, satis expositum videtur. Eorum autem ipsorum, quae honesta sunt, potest incidere saepe contentio & comparatio; de duobus honestis utrum honestius: qui locus a Panaetio est praetermissus. Nam cum omnis honestas manet a partibus quatuor, quarum

HONESTAS MANET A dexteram, justitiam, fortitudinem, temperantiam, aliis vocavit.

quarum una sit cognitionis, altera communitatis, tertia magnanimitatis, quarta moderationis: hac in diligendo officio, saepe inter se comparentur necesse est.

Placet igitur aptiora esse naturae ea officia, quae ex communitate, quam ea, quae ex cognitione ducantur: idque hoc argumento confirmari potest, quod, si contingit ea vita sapienti, ut in omnium rerum affluentibus copiis, quamvis omnia, quae cognitione digna sunt, suum otio secum ipse consideret, & contempletur: tamen, si solitudo tanta sit, ut hominem videre non possit, excedat e vita. Principeisque omnium virtutum est illa sapientia, quam *σοφία* Graeci vocant: prudentiam enim, quam Graeci *φρενίστων*, aliam quandam intelligimus, quae est rerum extenderum, fugiendarumque scientia. illa autem sapientia, quam principem dixi, rerum est divinarum atque humanarum scientia: in qua continetur deorum & hominum communitas & societas inter ipsos.

PLACET IGERE APPIORUM
EA ESSERE &c.] Ita igitur
praestantiora officia natu-
raeque convenientiora putantur,
quae ad communitatem
societatemque hu-

mnam confervandam per-
tinent, quam quae in veri-
investigatione & nuda re-
rum contemplatione occu-
pantur.

ea si maxima est, ut est certe; necesse est, quod a communitate ducatur officium, id esse maximum. Et enim cognitione contemplatione naturae manca quodam modo atque inchoata sit, si nulla actio rerum consequatur. ea autem actio in hominum commodis tuendis maxime cernitur. pertinet igitur ad societatem generis humani. ergo haec cognitioni anteponenda est, atque id optimus quisque re ipsa ostendit, & judicat. Quis enim est tam cupidus in perspicienda cognoscendaque rerum natura, ut, si ei tractanti contemplantique res cognitione dignissimas subito sit oblatum periculum discrimenque patriae, cui subvenire opitularique posse, non illa omnia relinquat atque abjiciat, etiam si diu numerare se stellas, aut metiri mundi magnitudinem posse arbitretur? atque hoc idem

in

Q[uod] A COMMUNITA-
TE DUCATUR OFFICIUM,
ID ESSE MAXIMUM] Pla-
cet asserte, quae de sub-
tili hac argumentatione
commentatur Graevius:
Maximum, inquit, offi-
ciun, quod ducitur a
sapientia, quae maxima
est & princeps omnium.
Sola contemplatio rerum
naturalium non est per-
fecta sine rerum actione,

Homo enim ad duas res
status est, ad contemplandum & ad agendum.
Officium maximum im-
plet, si utrumque agit;
praefat tamen actio, quam
contemplatio, cum illa
pro communali hominum
societate & utilitate susci-
pitur, quia vitae huma-
nae plus prodest, quam
rerum absconditarum sci-
entia;

in parentis, in amici re, aut periculo fer-
cerit, quibus rebus intelligitur, studiis
officiisque scientiae praeponenda esse offi-
cia justiciae, quae pertinent ad hominum
caritatem; qua nihil homini esse debet
antiquis.

Atque illi, quorum studia, vitaque 44
omnis in rerum cognitione versata est, ta-
men ab augendis hominum utilitatibus &
commodis non recesserunt. nam & eru-
diverunt multos, quo meliores cives, uti-
lioresque rebus suis publicis essent: ut
Thebanum Epaminondam Lysim Pythago-
reus, Syracusium Dionem Plato, multique
multos: nosque ipsi, quidquid ad reimpu-
blicam attulimus, si modo aliquid attuli-
mus, a doctribus, atque doctrina instructi
ad eam & ornati accessimus. Neque solum
vivi, atque præsentes, studiosos dicendi
erudijunt, atque docent: sed hoc idem eti-
am post mortem monumentis litterarum
assequuntur: nec enim locus ullus praeter-
missus est ab iis, qui ad leges, qui ad mo-
res, qui ad disciplinam reipublicæ per-
tineret: ut otium suum ad nostrum negotium
contulisse videantur. ita illi ipsi doctrinae

G 5

studiis

Lysis PYTHAGOREUS] gorac discipulus, præcep-
Lysis Tarentinus, Pytha- tor Epaminondæ.

studiis & sapientiae dediti, ad hominum utilitatem suam intelligentiam prudentiamque potissimum conferunt. Ob camque causam eloqui copiose, modo prudenter, melius est, quam vel acutissime sine eloquentia cogitare: quod cogitatio in seipso vertitur, eloquentia complectitur eos, qui buscum communitate juncti sumus.

Atque ut apium examina non fingenitorum favorum causa congregantur, sed, cum congregabilia natura sint, fingunt favos: sic homines, ac multo etiam magis, natura congregati adhibent agendi cogitandique sollertia, Itaque nisi ea virtus, quae constat ex hominibus tuendis, id est, ex societate generis humani, attingat cognitionem rerum, solivaga cognitio, & jejuna videatur, itemque magnitudo animi, remota communitate, conjunctioneque humana, feritas

sit

COGITATIO IN SE IPSA VERTITUR] Cogitatio nondaque contemplatio termini quasi in sola anima manet, nec ad communitatem utilitatemque hominum referetur.

ATQUE UT APIUM EXAMINA &c.] Ut apes non ideo congregantur, ut fingant favos; sed, cum natura iis dederit, ut congregantur, jam congre-

gatae favos fingunt, ita homines, quibus eadem natura tribuit, ut, nulla adhibita sollertia, congregentur, cum postquam convenerint, sollertia, qua usi ante non sunt, ad agendum cogitandumque subibent.

NISI EA VIRTUS, QUAE &c.] Nisi studium societatis cum rerum cognitione conjugantur.

sit quedam & immanitas. Ita sit, ut vincat cognitionis studium confociatio hominum atque communitas.

Nec verum est, quod dicitur a quibusdam, propter necessitatem vitae, quod ea, quae natura desideraret, consequi sine aliis, atque efficiere non possemus, ideo initam esse cum hominibus communitatem, & societatem: quod si omnia nobis, quae ad vietum cultumque pertinent, quasi virgula divina, ut ajunt, suppeditarent, tum optimo quisque ingenio, negotiis omnibus omissis, totum se in cognitione & scientia collocaret. Non est ita, nam & solitudinem fugeret, & socium studii quereret: tum docere, tum discere veller, tum audire, tum dicere. Ergo omne officium, quod ad conjunctionem hominum, & ad societatem tuendam valet, anteponendum est illi officio, quod cognitione & scientia continetur.

ILLE forsitan querendum sit, num 45 haec communitas, quae maxime est apta naturae, sit etiam moderationi, modestiaeque semper anteponenda. Non placet. sunt enim quedam ita foeda, partim ita flagitiosa, ut ea ne conservandas quidem patriae

QUASI VIRETIA DIVINA] Sine opera nostra.

patriae causa sapiens facturus sit. ea Posidonius collegit permulta, sed ita tetra quædam, ita obſcoena, ut dictu quoque videantur turpia. Haec igitur non fufciptet reipublicæ cauſa, ne respublica quidem pro ſe fufcipi volet. Sed hoc comino- dius ſe res habet; quod non potest accidere tempus, ut interſit reipublicac quidquam illorum facere sapientem.

Quare hoc quidem effectum fit, in officiis diligendis id genus officiorum excellere, quod teneatur hominum societate. etenim cognitionem prudentiamque sequitur considerata actio. ita fit, ut agere considerate pluris sit, quam cogitare prudenter. Atque haec quidem haſtenus. patefactus est enim locus ipfe, ut non fit difficile in exquirendo officio, quod cuique fit praepo- ponendum, videre. In ipſa autem com- munitate ſunt gradus officiorum, ex qui- bus, quid cuique praefert, intelligi poſſit: ut prima diis immortalibus; ſecunda pa- triae; tertia parentibus; deinceps gradatim reliquis debeantur.

Quibus ex rebus breviter disputatis intelligi poſteſt, non ſolum id homines ſolere

Posidonius] Philoſo- ſcipulus, & Ciceronis praecor- phus ſtoicus, Panaetii di-

ſolere dubitare, honestumne an turpe ſit: ſed etiam, duobus propositis honestis, utrum honestius. Hic locus a Panaetio eſt, ut ſupra dixi, praetermissus. Sed iam ad reliqua pergamus.

M. TVLLII CICERONIS

O F F I C I I S,

AD

MARCVM FILIVM,

LIBER SECUNDVS.

ARGVMENTVM.

Hoc libro de utili agitur, quae erat altera pars to- tius de officiis diſputationis conſtituta. Utile autem eſt vel opinatum, quod ab honesto diſcrepat, vel verum, quod cum honesto eft conjuſtum, & natura conſuſum, & totum in virtute a Cicero conſtituitur. Sed quoniam que- cunque ad vitium hominum tuendam & ad utili- tatem nostram pertinent, aut ſunt hominum opere perfecta, aut sine eorum auxilio compa- rari non poſſant; hominesque hominibus pluri- muſ obafe & prodeſſe poſſant: relictis omni- bus, doceſ, conciliandos eſſe animos homi- nium,

nun, & ad usus nostros adjungendos; quod quonodo fieri possit, non in singulis modo hominibus, sed etiam in multitudine & populo universo, fuse demonstratur, sed ita, ut omnis amor atque benevolentia hominum a virtute & honestate arcessatur, tanquam a iustitia, sapientia, liberalitate, fide, humanitate, hospitalitate. Ad utilitatem vero quoniam pertinet etiam valetudo, pecuniaeque curatie; quonodo valetudo sufficitur, & paucia honeste queruntur; offendit. In comparatione autem utilitatis, cum vel externa commoda cum communis corporis, vel corporis commoda cum externis, aut commoda corporis inter se, aut externa cum externis comparentur, non dubium esse pronunciat, quin major utilitas minori sit anteponenda, haec tamen leges, ne ab honesto debeatetur.

I VEMADMODUM officia ducerentur ab honestate, Marce fili, atque ab omni genere virtutis, satis explicatum arbitror libro superiore. Sequitur, ut haec officiorum genera persequar, quae pertinent ad vitae cultum, & ad earum rerum, quibus utuntur homines, facultatem, ad opes, ad copias, in quo tum quaci dixi, quid utile, quid inutile: tum ex utilibus quid utilius, aut quid maxime utile. de quibus dicere aggrediar, si pauca prius de instituto, ac de judicio meo dixero.

Quamquam enim libri nostri complures non modo ad legendi, sed etiam ad scribendi

bendi studium excitaverunt: tamen interdum vereor, ne quibusdam bonis viris philosophiae nomen sit invisum; mirenturque in ea tantum me operae & temporis ponere. Ego autem quamdiu respublica per eos gereretur, quibus se ipsa commiserat, omnes meas curas cogitationesque in eam conferbam: cum autem dominatu unius omnia tenerentur, neque esset usquam consilio, aut auctoritati locus: socios denique tuendae reipublicae, summos viros, amissim: nec me angoribus dedidi, quibus essem confectus, nisi illis restituisse; nec rursum indignis homine docto voluptibus.

Atque utinam respublica stetisset quo cooperat statu, nec in homines non tam commutandarum, quam evertendarum rerum cupidos incidisset! primum enim, ut stante respublica facere solebamus, in agendo plus, quam in scribendo opera ponebamus: deinde ipsis scriptis non ea, quae nunc,

Philosophiae nomine ex illa quam ad eloquuntiam conferebat.
Quibus se ipsa commiserat]. Senatori populoque romano.
Dominatus unus] Junii Cæsariz.

nunc, sed actiones nostras mandaremus, ut saepe fecimus. Cum autem res publica, in qua omnis mea cura, cogitatio, opera ponit solebat, nulla esset omnino, illae scilicet litterae conticuerunt, forenses, & senatoriae. nihil agere autem cum animus non posset, in his studiis ab initio versatus aeratis, existimavi honestissime molestias posse deponi, si me ad philosophiam retulisset. cui cum multum adolescens discendi causa temporis tribuisse, postea quam honoribus inservire coepi, meque totum reipublicae tradidi, tantum erat philosophiae loci, quantum superfuerat amicorum, & reipublicae temporibus. Id autem omne consumebatur in legendis, scribendis otium non erat.

2 MAXIMIS igitur in malis hoc tamen boni affectu videmur, ut ea litteris mandaremus, quae nec satis erant nota nostris, & erant cognitione dignissima. Quid est enim, per deos, optabilius sapientia? quid praestantius? quid homini melius? quid
homine

ACTIONES NOSTRAS
MANDAREMUS] Litteras
forenses & senatorias, quas
infra vocat.

TANTVM ERAT PHILO-
SOPHIAE LOCI &c.] Cum

reddidicam amicis, & res
publicae partes temporis,
quas tibi jure suo vindici-
abant, tum reliquum, si
quid forte supereret, tem-
poris, philosophiae tribut.

homine dignius? Hanc igitur qui expe-
tunt philosophi nominantur: nec quidquam
aliud est philosophia, si interpretari velis,
quam studium sapientiae. Sapientia autem
est, (ut a veteribus philosophis definitum est)
rerum divinarum & humanarum, causa-
rumque, quibus haec res continentur, sci-
entia, ejus studium qui vituperat, haud
sane intelligo, quidnam sit, quod laudan-
dum putet. Nam sive oblectatio quaeritur
animi requiesque curarum, quae conferri
cum eorum studiis potest, qui semper
aliquid anquirunt, quod spectet & valcat
ad bene beateque vivendum? sive ratio
constantiae virtutisque ducitur, aut haec
ars est, aut nulla omnino, per quam eas
assequamur. nullam dicere maximarum
rerum artem esse, cum minimarum sine
arte nulla sit, hominum est parum confide-
rate loquentium, atque in maximis rebus
errantium. Si autem est aliqua disciplina
virtutis, ubi ea queretur, cum ab hoc
discendi genere discelleris? Sed haec,
cum ad philosophiam cohortarnur, accu-
ratius disputari solent: quod alio quodam
libro

DVCITVR] Quæritur. PRO FECTIVS] Liber ille,
QUOD ALIO QVADRAM LI- qui ad nos non pervenieb

libro fecimus. Hoc autem tempore tan-
tum nobis declarandum fuit, cur orbati
republicae muneribus ad hoc nos studium
potissimum contulissimus.

Occurritur autem nobis, & quidem
a doctis, & eruditis, quaserentibus, satisne
constanter facere videamur, qui, cum
percipi nihil posse dicamus, tamen & aliis
de rebus differere soleamus, & hoc ipso
tempore praecepta officii persequimur.
Quibus vellem satis cognita esset nostra sen-
tentia, non enim sumus ii, quorum vage-
tur animus errore, nec habeat unquam,
quid sequatur. quae enim esset ista mens,
vel quae vita potius, non modo disputandi,
sed vivendi ratione sublata? Nos autem,
ut ceteri, alia certa, alia incerta esse di-
cunt,

inscriptus fuit *Hortensius*,
in hoc libro philosophiam
adversus *Hortensium* de-
fendit.

OCVVRITVR AVTEM SIE-
BTS &c.) Exprobatum ei
fuij a zonellis, non satis
ipsius sibi constare, quo-
niam nihil percipi compre-
hendique posse dicere so-
lebat, & tamen eodem
tempore officiorum tradie-
bat praecepta. Verum de-
volvit a se istam culpan
dicendo, se non recte fu-

isse intellectum; neque
enim, inquit, sum ex iis
novis Academicis, qui a
vetere Academia deflecten-
tes in perpetuo errore ver-
suntur, qui nihil neque
affirment, nec negent, sed
de omnibus in utramque
partem posse disputari pu-
tent. Ut igitur medium
tenetur inter hos atque illos,
qui alia certa, alia incerta
magna auctoritate docen-
tunt, alia probabilia, alia
non probabilia esse dixit.

cunt, sic ab his dissentientes, alia proba-
bilis, contra alia non probabilia esse dici-
mus. Quid est igitur, quod me impedit,
ea, quae mihi probabilia videantur, sequi:
quae contra, improbare: atque affirmandi
arrogantiam vitarem, fugere temeritatem,
quae a sapientia diffidet plurimum? Contra
autem omnia disputatur a nostris, quod hoc
ipsum probabile elucere non posset, nisi ex
utraque parte causarum esset facta conten-
tio. Sed haec explanata sunt in Academi-
cis nostris satis, ut arbitror, diligenter.
Tibi autem, mi Cicero, quamquam in
antiquissima, nobilissimaque philosophia,
Cratippo auctore, versaris, iis simillimo,
qui ista praeclara pepererunt: tamen haec
nostra, finitima vestris, ignota esse nolui.
Sed iam ad instituta pergamus.

QVINQUE igitur rationibus propositis 3
officii persequendi, quarum duas ad decus,
honestatemque pertinent; duae ad commu-
nida vitae, copias, opes, facultates, quinta
ad eligendi judicium, si quando ea, quae
dixi, pugnare inter se viderentur, honesta-
tis pars confecta est, quam quidem tibi cupio
esse notissimam. Hoc autem, de quo nunc
H 2 agimus;

CRATIPPO AUCTORE] & facta Peripatetica.
Celebrissimus philosophus

agimus, id ipsum est, quod utile appellatur. In quo lapsa consuetudo deflexit de via, sensimque eo deducta est, ut honestatem ab utilitate secerens, & constitueret honestum esse aliquid, quod utile non esset, & utile, quod non honestum, qua nulla pernicies major hominum vitae potuit affери.

Summa quidem auctoritate philosophi severo sane atque honeste, haec tria genera confusa cogitatione distinguunt. quidquid enim justum sit, id etiam utile esse censerent; itemque quod honestum, idem justum. ex quo efficitur, ut, quidquid honestum sit, idem sit utile. Quod qui parum perspiciunt, hi saepe versutos homines, & callidos admirantes, malitiam sapientiam judicant; quorum error eripendiens est, opinioque omnis ad eam spem tradu-

HAEC TRIA GENERA CONVESA COGITATIONE DISTINGVUNT] Sequor Magnusum, qui hunc locum ita fere interpretatur: Justum, honestum & utile, quae ita confusa inter se & connexa sunt, ut divelli non possint, quidam a se invicem distinguunt, sed non nisi tanquam species ejusdem generis, ut philosophi nostri loquuntur;

genus unum idemque faciunt:

QVOD OVI PARVM PERSPICIVNT] Qui, quod honestum est, idem utile esse, non intelligunt.

OPINIOQUE OMNIS AUTAM SPEM TRADUCENDA &c.] In eam sententiam perducendi sunt, ut non nisi honestate justitiaeque, quae velint, sequi se posse sperent.

traducenda, ut honestis consiliis, justisque factis, non fraude & malitia se intelligentia, quae velint, consequi posse.

Quae ergo ad vitam hominum tuendam pertinent, partim sunt inanima, ut aurum, argentum, ut ea, quae gignuntur e terra, ut alia ejusdem generis: partim animalia, quae habent suos impetus, & rerum appetitus. Eorum autem alia rationis experientia sunt, alia ratione utentia. Expertes rationis equi, boves, reliquae pecudes, apes, quarum ope efficitur aliquid ad hominum usum atque vitam. Ratione autem utentium duo genera ponuntur: unum deorum; alterum hominum. deos placatos pietas efficiet & sanctitas: proxime autem, & secundum deos, homines hominibus maxime utiles esse possunt. Earumque rerum, quae nocant & obsint, eadem divisio est. Sed quia deos nocere non putant, his exceptis, homines hominibus obesse plurimum arbitrantur. ea enim ipsa, quae inanima diximus, pleraque sunt hominum operis effecta, quae nec haberemus, nisi manus, & ars accessissent: nec his sine

H 3 hominum

DEOS NOCERE NON VANT] Hinc Seneca, ex- posunt; nec accipere in- juriam norant, neque fa- cere.

hominum administratione iteremur. neque enim valetudinis curatio, neque navigatio, neque agricultura, neque frugum fructuumque reliquorum perceptio & conservatio, sine hominum opera illa esse potuissent.

Jam vero & earum rerum, quibus abundaremus, exportatio, & carum, quibus egeremus, inventio, certe nulla esset, nisi his munericibus homines fungerentur. eademque ratione nec lapides e terra exciderentur ad usum nostrum necessarii: Nec ferrum, aes, aurum, argentum effodere non penitus abditum, sine hominum labore, & manu.

4 TECTA vero, quibus & frigorū vis pelleretur, & calorū molestiae sedarentur, unde aut initio generi humano dari potuissent, aut postea subveniri, si aut vi tempestatis, aut terrae motu, aut vetustate cecidissent, nisi communis vita ab hominibus harum rerum auxilia petere didicisset? At deductus aquarum, derivationes fluminum, agrorum irrigationes, moles oppositas fluctibus, portus manu factos, quae unde sine hominum opera habere possemus? ex quibus, multisque aliis perspicuum est,

qui

AVT POSTEA SUBVENIERE] Renovari, restituvi.

qui fructus, quaeque utilitates ex rebus iis, quae sunt inanimae, percipiuntur, eas nos nullo modo sine hominum manu atque opera capere potuisse. Qui denique ex bestiis fructus, aut quae commoditas, nisi homines adjuvarent, percipi posset? nam & qui principes inveniendi fuerunt, quem ex quaque bestia usum habere possemus. homines certe fuerunt; nec hoc tempore sine hominum opera aut pascere eas, aut domare, aut tueri, aut tempestivos fructus ex his capere possemus: ab eisdemque & eac, quae nocent, interficiuntur: & quae usui possunt esse capiuntur.

Quid enumere in artium multitudinem, sine quibus vita omnino nulla esse potuisse? quis enim aegris subveniret, quae esset oblectatio valantium, qui vici, aut cultus, nisi tam multae nobis artes ministrarent? quibus rebus exulta hominum vita tantum distat a victu & cultu bestiarum. Urbes vero sine hominum coetu non potuissent nec aedificari, nec frequenteri: ex quo leges, moresque constituti,

H 4

tum

NAM ET OVI PRINCIPES
INVENIENDI EVERVNT]
Qui primi invenerunt,
quam ex quaque bestia u-
sum habere possemus, cer-

te initio fuerunt homines,
ut Ceres, Bacchus aliquique
facti possea opinione ho-
minum Dii.

tum juris aqua descriptio, certaque vivendi disciplina. quas res & mansuetudo animorum consecuta, & verecundia est: effectumque, ut esset vita munitor; atque ut dando, & accipiendo; mutandisque facultatibus; & commodis nulla re egeremus.

5 LONGIORES hoc loco sumus, quam necesse est. Quis est enim, cui non perspicua sint illa, quae pluribus verbis a Panaetio commemorantur, neminem neque ducem belli, nec principem domi, magnas res & salutares sine hominum studiis gerere potuisse? Commemoratur ab eo Themistocles, Pericles, Cyrus, Agesilaus, Alexander, quos negat sine adjunctionis hominum tantas res efficere potuisse. Vtitur in re non dubia testibus non necessariis:

Atque ut magnas utilitates adipisci-
mur conspiratione hominum, atque con-
fusu; sic nulla tam destabilis pestis est,
quae non homini ab homine nascatur. Est
Dicaearchi liber de interitu hominum, Pe-
ripatetici magni, & copiosi: qui collectis
ceteris causis, eluvionis, pestilentiae, va-
stitatis, beluarum etiam repentinac multi-
tuinis, quarum impetu docet quaedam
hominum genera esse consumta: deinde
compa-

comparat, quanto plures deleti sint homi-
nes hominum impetu, id est, bellis, aut se-
ditionibus, quam omni reliqua calamitatē.

Cum igitur hic locus nil habeat du-
bitationis, quin homines plurimum homi-
nibus & profint & obsint: primum hoc
statuo esse virtutis, conciliare animos ho-
minum, & ad usus suos adjungere. Itaque,
quae in rebus inanimis, quaeque in usu
& tractatione beluarum fiunt utiliter ad ho-
minum vitam, artibus ea tribuuntur ope-
rosis: hominum autem studia ad amplifica-
tionem nostrarum rerum prompta ac para-
ta, virorum praestantium sapientia, & vir-
tute excitantur.

Etenim virtus omnis tribus in rebus
fere vertitur: quarum una est in perspicien-
do, quid in quaque re verum sincerum
que sit, quid consentaneum cuique, quid
consequens, ex quo quidque gignatur,
quae cuiusque rei causa sit: alterum coh-
bere

H 5

Et ab his eos ad-
plicare. Eosque ita in-
ter se conjungere, ut alii
alios opera & consilio ed-
juvent.

Quae in rebus inani-
mis &c. Quae ex rebus
inanis fractus percipi-
mus, quaeque sibi belua-
rum habimus, coimoda,

ex omni laboriosis homi-
num artibus adscribenda
sunt. Quod vero studia
hominum excitantur, et
que ad salutem nostram
conservationemque concil-
lientur, virtuti praestanti-
orum hominum & sapien-
tiae debetur.

bere motus animi turbatos, quos Graeci πάθη nominant: appetitionesque, quas illi oportet, obedientes efficere rationi: tertium iis, quibuscum congregamur, uti moderate & scienter, quorum studiis ea, quae natura desiderat, expleta cumulataque habemus: per eos denique, si quid importetur nobis incommodi, propulsimus ulciscamurque eos, qui nocere nobis conati sunt, tantaque poena afficiamus, quantum aequitas humanitasque patitur.

6 Quis autem rationibus hanc facultatem assequi possumus, ut hominum studia complectamur, eaque teneamus, dicemus, neque ita multo post: sed pauca ante dicenda sint. Magnam vim esse in fortuna in utramque partem, vel secundas ad res, vel adversas, quis ignorat? nam & cum prospéro statu ejus utimur, ad exitus pervehimur optatos: & cum reflavit, affligimur. Haec igitur ipsa fortuna ceteros casus rariores habet, primum ab inanimis procellas, tempestates, naufragia, ruinas, incendia:

MAGNAM VIM ESSE IN
FORTUNA IN UTRAMQUE
PARTEM] Occurrunt ob-
jectioni eorum, qui di-
cunt, inutile esse, curare
hominum studia & amici-
tias, cum omnia a fortu-

na proficiscuntur. Etenim,
quae fortunae adscribi pos-
sent, five bona sunt, five
mala, per quam rara sunt.
Cetera sine hominum opibus
& studiis in neutram
partem effici possunt.

incendia: deinde, a bestiis ictus, morsus, impetus. Haec ergo, ut dixi, rariora. At vero interitus exercituum, ut proxime trium, saepe multorum, clades imperatorum, ut nuper summi, ac singularis viri: invidiae praeterea multitudinis, atque ob eas, bene meritorum saepe civium expulsiones, calamitates, fugae: rursusque secundae res, honores, imperia, victoriae, quamquam fortuita sunt, tamen sine hominum opibus, & studiis neutram in partem effici possunt. Hoc igitur cognito, dicendum est, quoniam modo hominum studia ad utilitatem nostras allicere, atque excitare possimus. quae si longior fuerit oratio, cum magnitudine utilitatis comparetur. ita fortassis etiam brevior videbitur.

Quaecumque igitur homines homini tribuunt ad cum augendum, atque honestandum, aut benevolentiae gratia faciunt, cum aliqua de causa, quempiam diligunt: aut honoris, si cuius virtutem suspiciunt, quinque dignum fortuna quam amplissima putant: aut cui fidem habent, & bene rebus suis consulere arbitrantur: aut cuius

opes

Vt PROXIME TRIUM] ritaniae rege, in Hispania Pompeji liberis.
Ducibus, in Thessalia Pompejo Magno, in Afri-
ca Scipione & Iehu, Mau-

SMMI AC SINGULARIS
vir] Pompeji magni.

opes metuant: aut contra, a quibus aliquid exspectant; ut cum reges popularesve homines largitiones aliquas proponunt: aut postremo pretio ac mercede ducuntur: quae sordidissima est illa quidem ratio, & inquinatissima, & iis, qui ea tenentur, & illis, qui ad eam confugere conantur. Male enim se res habet, cum, quod virtute offici debet, id tentatur pecunia. Sed quoniam nonnunquam hoc subsidium necessarium est: quemadmodum sit utendum eo, dicemus, si prius iis de rebus, quae virtuti propiores sunt, dixerimus. Atque etiam subjiciunt se homines imperio alterius, & potestati de causis pluribus. ducuntur enim aut benevolentia, aut beneficiorum magnitudine, aut dignitatis praestantia, aut spe, sibi id utile futurum; aut metu, ne vi parere cogantur; aut spe largitionis, promissisque capti; aut postremo, ut saepe in nostra republica videmus, mercede conducti.

7 OMNIVM autem rerum nec aprius est quidquam ad opes tuendas; quam dilig: nce alienius, quam timeri. Praedclare enim Ennius: *Quem metuant, oderunt: quem quisque odit, perisse expetit.* Multorum

PEPVLARES HOMINES] Qui magistratus ambiunt.

fum autem odiis nullas opes posse ob sistere, si antea fuit ignotum, nuper est cognitum. Nec vero hujus tyranni solum, quem armis oppressa pertulit civitas, paretque cum maxime mortuo, interitus declarat, quantum odium hominum valeat ad pestem: sed reliquorum similes exitus tyranorum: quorum haud fere quisquam interitum taliter effigit. Malus enim est custos diuturnitatis metus: contraque benevolentia fidelis vel ad perpetuitatem.

Sed iis, qui vi oppressos imperio coercent, sit fane adhibenda facitja, ut heris in famulos, si aliter teneri non possunt. qui vero in libera civitate ita se instruunt, ut metuantur, his nihil esse potest dementius. quamvis enim demersae sint leges alienius opibus, quamvis timefacta libertas, emergunt tamen haec aliquando aut judicis tacitis, aut occultis de honore suffragiis. Aeriores autem morsus sunt inter-

NUPER EST COGNITUM] In morte Julii Caesaris.

PAKETAVS CVM MAXIME MORTVO] Patere dicit civitatem mortuo, quoniam ope Antenii aliquaque potentiorum hominum factum est, ut alta Caesaris confirmata fuerint, manu-

datisque adeo etiam post mortem ipsius obtemperatum.

AD PRISTEM] Ad pernicem hominis.

ACRIURES AVTEM MOR SVS &c.] Translatio ab animalibus, quae, cum laeta sunt, mordent acris.

internissae libertatis, quam retenuae. Quod igitur latissime pater, neque ad incolumitatem solum, sed etiam ad opes & potentiam valet plurimum, id amplectamur, ut metus absit, caritas retineatur; ita facillime, quae volumus, & privatis in rebus, & in republica consequemur. etenim, qui se mei-
tui volent, a quibus metuantur, eosdem metuant ipsi necesse est.

Quid enim censemus superiorē illum Dionysium, quo cruciatu timoris angi solitum? qui cultros metuens tonsorios, candenti carbone sibi adurebat capillum? quid? Alexandrum Pheraeum, quo animo vixisse arbitramur? qui (ut scriptum legimus) cum uxori Theben admodum diligenter, tamen ad eam ex epulis in cubiculum veniens, barbarum, & eum quidem, ut scriptum est, compunatum notis Threjicis, disticto gladio jubebat anteire: praemictebatque de stipatoribus suis, qui feruntur arculas muliebres, &, ne quod in vestimentis occultaretur telum, exquirerent. O miserum, qui fideliorem & barbarum, & stigmatiam putaret, quam conju-

CONVENTUM NOTIS
TREJICIS] Stigmata no-
tationis. Thraces enim fer-
vorum frontem notis con-

pungere solebant, ut, si fugissent, facilius cognoscerentur.

conjugem! nec eam fecellit. ab ea enim est ipse propter pellicatus suspicione in-
terfectus.

Nec vero ulla vis imperii tanta est, quae, premente metu, possit esse diurna. Testis est Phalaris, cuius est praeter ceteros nobilitata crudelitas: qui non ex ini-
diis interiit, ut is, quem modo dixi, Alexander: non a paucis, ut hic noster: sed in queni universa Agrigentinorum multitudo impetum fecit. Quid? Macc-
dones nonne Demetrium reliquerunt, uni-
versique se ad Pyrrhū contulerunt? Quid? Lacedaemonios injuste imperantes nonne repente omnes fere socii deseruerunt, spec-
tatoresque se otiosos praebuerunt Leuctri-
cae calamitatis?

EXTERNA libertus in tali rē, quam 8 domestica recordor. Verumtamen quam-
diū imperium populi Romani beneficiis te-
nebarur, non injuriis, bella aut pro sociis,
aut de imperio gerebantur: exitus erant bellorum aut mites, aut necessarii. Regum,
populorum, nationum portus erat & refu-
gium senatus. Nostri autem magistratus,
imperato-

AVT NECESSARI] Adeq-
que severi; scilicet cum
intida pax esset, nisi dum.
tenui suisse supplicium de-
hostibus, victaque urbes
delecte.

imperatoresque ex hac una re maximum laudem capere studebant, si provincias, si socios aequitatem & fide defendissent. Itaque illud patrocinium orbis terrae verius, quam imperium poterat nominari. Sensum hanc consuetudinem & disciplinam jam ante minimebamus, post vero Syllae victoriam penitus amisimus. desitum est enim videri quidquam in socios iniquum, cum extitisset in cives tanta crudelitas. Ergo in illo secuta est honestam causam non honesta victoria, et enim ausus dicere, hasta posita, cum bona in foro venderet & bonorum virorum, & locupletium, & certe civium, praedam suam se vendere.

Securus est, qui in causa impia, victoria etiam foediore, non singulorum ci-vium bona publicaret, sed universas provincias, regionesque uno calamitatis jure comprehenderer. Itaque vexatis & perditis exteris nationibus, ad exemplum amissi imperii

SECUTA EST HONESTAM CAUSAM NON HONESTA VICTORIA] Honestam dicit causam belli, quia pugnabat Sylla pro optimatibus contra plebem; victorian vero, quia nihil crudelius cruentissime, sive dicit, non honestam.

VNO CALAMITATIS JURE COMPREHENDERET] Universas provincias regionesque in eandem militiam ac singulos cives adgegit;

AD EXEMPLYLM AMISSE IMPERII PORTARI IN TRIUMPHO &c.] Vidimus,

imperii portari in triumpho Massiliam vidi-mus, & ex ea urbe triumphari, sine qua nunquam nostri imperatores ex transalpinis bellis triumpharunt. multa præterea com-memorarem nefaria in socios, si hoc uno sol quidquam vidisset indignus. Jure igit-tur plestimur, nisi enim multorum impu-nita scelera tulissemus, nunquam ad unum tanta pervenisset licentia: a quo quidem rei familiaris ad paucos, cupiditatum ad multos improbos venit haereditas.

Nec vero unquam bellorum civilia men & causa deerit, dum homines per-diti hastam illam cruentam & meminerint, & sperabunt, quam P. Sylla cum vibrasset, dictatore propinquo suo, idem sexto tricen-simo anno post a sceleratore hasta non re-cessit. alter autem, qui in illa dictatura scriba fuerat, in hac fuit quaestor urbanus.

Ex

simulacrum Massiliæ por-tatum esse in triumpho, atque ex hac urbe socia, tanquam ex aliena trium-phatum esse; hanc fecos ac si hostilis civitas, armis im-perio, expugnata fuisset.

NONQVM AD VENI-TANTA PERVENISSET LI-CENTIA &c.] In Juliom

Cæstrem hec tela dici-guntur. Quo autem jare tam graviter in eum ani-madverrat hic & ibi Cice-ro, videsnt historici.

ALTER AUTEM, avi &c.] Putetur esse ille Cor-nelius, cuius mentio sit in concioane Lepidi apud Sallustium.

I

Ex quo debet intelligi, talibus praemilis propositis nunquam defutura bella civilia. Itaque parieres urbis modo stant, & manent, iisque ipsi jam extrema scelerā metuentes: rem vero publicam penitus amissimus: atque in has clades incidimus (redundum est enim ad propositum) dum metui, quam cari esse & diligi maluimus. Quae si populo Romano injuste imperanti accidere potuerunt, quid debent putare singuli? Quod cum perspicuum sit, benevolentiae vim esse magnam, mictus imbecillam, sequitur, ut differamus, quibus rebus possimus facillime eam, quam volumus, adipisci cum honore & fide caritatem.

Sed ea non pariter omnes egemus. nam ad cuiusque vitam institutam accommodandum est, a multisne opus sit, an satis a paucis diligi. Certum igitur hoc sit, idque & primum & maxime necessarium, familiaritates habere fidias amantium nos amicorum, & nostra mirantium. haec enim est una res proorsus, ut non multum differat

EXTREMA SCELERA METUENTES] Quenam scelerā post eversum penitus tempublicam? Sed de partibus ferme est, qui, cum sentium iis tribuit, non aliud magis, quam

si rorū eversionem merevere poterant.

HAEC EST UNIX VNA RES. &c.] Amicitia est, qua summi pariter & lai egent.

differat inter summos & mediocres viros; eaque utrisque est propemodum comparanda. Honore, & gloria, & benevolentia civium fortasse non aequae omnes egent; sed tamen, si cui haec suppetunt, adjuvant aliquantum tum ad cetera, tum ad amicitias comparandas.

SED de amicitia alio libro dictum est, qui inscribitur Laelius. Nunc dicamus de gloria: quamquam ea quoque de re duos sunt nostri libri: sed attingamus, quandoquidem ea in rebus majoribus administrandis adjuvat plurimum.

Summa igitur, & perfecta gloria constat ex tribus his, si diligit multitudo, si fidem habet, si cum admiratione quadam honore dignos putat. Haec autem, si est simpliciter breviterque dicendum, quibus rebus pariuntur a singulis, eisdem fere a multititudine. Sed est alius quoque quidam aditus ad multitudinem, ut in universorum animos tanquam influere possimus.

Ac primum de illis tribus, quae ante dixi benevolentiae praecepta, videamus: quae quidem beneficiis capitur maxime: secundo autem loco benefica voluntate bene-

I 2 volentia

Duo sunt nostri II. QVAS] Multitudo.
en] Hodie non sunt,

volentia movetur, etiam si res forte non suppetit. vehementer autem amor multitudinis commovet ipsa fama & opinione liberalitatis, beneficentiae, justitiae, fidis, omniumque earum virtutum, quae pertinent ad mansuetudinem morum & ad facilitatem. Etenim illud ipsum, quod honestum decorumque dicimus, quia per se nobis placet, animosque omnium natura, & specie sua commovet, maximeque quasi perlueat ex eis, quas commemoravi, virtutibus: idcirco illos, in quibus eas virtutes esse remur, a natura ipsa diligere cogimur. Atque hae quidem causae diligendi gravissimae; possunt enim praeterea nonnullae esse leviores.

Fides autem ut habeatur, duabus rebus effici potest: si existimabimur adepti conjunctam cum justitia prudentiam. nam & iis fidem habemus, quos plus intelligere quam nos arbitramur, quosque & futura prospicere credimus, & cum res agatur, in discrimenque ventum sit, expedire rem, & consilium ex tempore capere posse. hanc enim utili homines existimant, veramque prudentiam. Justis autem & fidis hominibus,

PER SE MOSIS PLACET] capiamus.
Vel si nullum inde fructum

minibus, id est, bonis, ita fides habetur, ut nulla sit in his fraudis injuriaque suspicio. Itaque his salutem nostram, his fortunas, his liberos rectissime committi arbitramur. Harum igitur duarum ad fidem faciendam justitia plus pollet: quippe cum ea sine prudentia fatis habeat auctoritatis, prudentia sine justitia nihil valeat ad faciendam fidem. quo enim quis versutior & callidior est, hoc invisiō & suspectior, detracta opinione probitatis. Quamobrem intelligentiae justitia coniuncta, quantum volet, habebit ad faciendam fidem virium: justitia sine prudentia multum poterit: sine justitia nihil valebit prudentia.

SED ne quis sit admiratus, cur, cum inter omnes philosophos constet, a meque ipso saepe disputatum sit, qui unam haberet, omnes habere virtutes, nunc ita se jungam, quasi possit quisquam, qui non idem prudens sit, justus esse: alia est illa, cum veritas ipsa limitatur in disputatione, subtilitas: alia, cum ad opinionem communem omnis accommodatur oratio. Quam-

ALIA EST ILLA, CUM
VERITAS &c.] Aliud est,
cum subtiliter arguteque
inter se dispute it philosophi,
aliud vero cum ad

caput vulgi omnis ac-
commmodanda est oratio;
tum enim simplici, plena
& populari dicendi genere
utendum est.

obrem ut vulgus, ita nos hoc loco loquimur; ut alios fortes, alios bonos viros, alios prudentes dicamus. Populatibus enim verbis est agendum & usitatis, cum loquimur de opinione populari, idque eodem modo fecit Panactius. Sed ad propositum revertamur.

Erat igitur ex tribus, quae ad gloriam pertinent, hoc tertium, ut cum admiratione hominum honore ab iis digni judicaremur. Admirantur igitur communiter illi quidem omnia, quae magna, & praepter opinionem suam animadverterunt: separatum autem in singulis, si perspicuunt nec opinata quaedam bona: itaque eos viros suspiciunt, maximisque efferunt laudibus, in quibus existimant se excellentes quasdam, & singulares virtutes perspicere: despiciunt autem eos & contemnunt, in quibus nihil virtutis, nihil animi, nihil nervorum putant: non enim omnes eos contemnunt, de quibus male existimant: nam quos improbos, maledicos, fraudulentos putant, & ad faciendam injuriam instructos, eos contemnunt quidem nequitquam, sed de his male existimant. Quamobrem, (ut ante dixi) contemnuntur ii, qui nec sibi, nec alteri, ut dicitur; in quibus

quibus nullus labor, nulla industria, nulla cura est.

Admiratione afficiuntur ii, qui anteire ceteros virtute putantur, & cum omni carere dedecore, tum vero iis vitiis, quibus alii non facile possunt obfisterent & voluptates, blandissimae dominas, maiores partes animi a virtute detorquent: & dolorum cum admoventur faces, praeter modum plerique exterrentur: vita, mors, divitiae, paupertas, omnes homines vehementissime permovent. Quae qui in utramque partem excelso animo magnoque despiciunt, cumque aliqua his ampla & honesta res objecta est, totos ad se convertit & rapit; tum quis non admiretur splendorem pulchritudinemque virtutis?

ERGO & haec animi despicientia ad-II mirabilitatem magnam facit: & maxime justitia (ex qua una virtute viri boni appellantur) mirifica quaedam multitudini videtur: nec injuria: nemo enim justus esse potest; qui mortem, qui dolorem, qui exsilium, qui egestatem timeret, aut qui ea, quae his sunt contraria, aequitati anteponit.

I 4 maxime

[IN UTRAMQUE PARTEM] ENTIA] Quae in voluptate, voluptates, quam tum dolorumque concundentes, cernitur.

HAC ANIMI DILECTIO-

maximeque admirantur eum, qui pecunia non moveatur: quod in quo viro perspectum sit, hunc igni spectatum arbitrantur. Itaque illa tria, quas proposita sunt ad gloriam, omnia justitia conficit: & benevolentiam, quod prodeesse vult plurimis: & ob eandem causam, fidem: & admirationem, quod eas res spernit & negligit, ad quas plerique inflammati aviditate rapiuntur.

Ac mea quidem sententia omnis ratio atque institutio vitae adjumenta hominum desiderat: in primisque ut habeas quibuscum possis familiares conferre sermones, quod est difficile, nisi speciem praecectionis boni viri feras. Ergo etiam solitario homini, atque in agro vitam agenti, opinio justitiae necessaria est: coque etiam magis, quod si eam non habebunt, injusti habebuntur: nullis praefidiis septi multis afficiuntur injuriis.

Atque iis etiam, qui vendunt, emunt, conducunt, locant, contrahendisque negotiis implicantur, justitia ad rem gerendam necessaria est. cuius tanta vis est, ut ne

HUNC IGNI SPECTATVM
ARBITRANTVR] Hunc sa-
eis probatum omnibusque

numeris absolutum virum
existinant.

ne illi quidem, qui maleficio & scelere pascuntur, possint sine ulla particula justitiae vivere. nam qui eorum cuiquam, qui una latrocinantur, furatur aliquid, aut eripit; is sibi ne in latrocino quidem relinquit locum: ille autem, qui archipirata dicitur, nisi aequabiliter praedam dispergit, aut interficiatur a sociis, aut relinquit. quinetiam leges latronum esse dicuntur, quibus pareant, quas observent. Itaque propter aequabilem praedae partitionem & Bardylis Illyrius latro, de quo est apud Theopompum, magnas opes habuit, & multo maiores Viriatus Lusitanus, cui quidem etiam exercitus nostri imperatores que cesserunt: quem C. Laelius, is, qui sapiens usurpatum, praetor fregit, & comminuit, ferocitatemque ejus ita repressit, ut facile bellum reliquis traderet. Cum igitur tanta vis justitiae sit, ut ea etiam latronum opes surmet atque augeat, quantam ejus vim inter leges & judicia in constituta republica fore putamus?

TITROCOMPVS] Orator
& historicus græcus; cu-

qui sapiens exorta-
tur] Qui sapiens dici-
jus nihil nisi nomen ad efficeret.
nos pervenit.

12. Minim quidem non apud Medos solum, ut ait Herodotus, sed etiam apud maiores nostros, justitiae fruendae causa videntur olim bene morati reges constituti. Nam cum premeretur iuops multitudo ab iis, qui maiores opes habebant, ad unum aliquem confugiebant, virtute praestantem, qui, cum prohiberet injuria tenuiores, acquitatem constituenda summos cum insimis pari jure retinebat. Eademque constituentiarum legum fuit causa, quae regum Jus enim semper quaesitum est aequabile. neque enim aliter esset jus. id si ab uno justo & bono viro consequebantur, coerant contenti. cum id minus contingeret, leges sunt inventae, quae cum omnibus semper una, atque eadem voce loquerentur. Ergo hoc quidem perspicuum est, eos ad imperandum deligi solitos, quorum de justitia magna esset opinio multitudinis. Adjuncto vero, ut iidem etiam prudentes haberentur, nihil erat, quod homines his auctoribus non posse consequi se arbitrarentur. Omni igitur ratione colenda, & retinenda justitia est; tum ipsa propter se:

Qui CVM PROHIBERET
INJURIA TENUORES &c.] Qui tenuores ab injuria potentiorum vindicando ze-

quale jus constituit, summosque & insimos isdem legibus subjecit.

se: nam aliter justitia non esset: tum propter amplificationem honoris & gloriae. Sed ut pecuniae non quaerendae solum ratio est, sed etiam collocandae, quae perpetuos sumptus suppeditet, nee solum necessarios, sed etiam liberales; sic gloria & quaerenda & collocanda ratione est.

Quamquam praeclare Socrates, hanc viam ad gloriam proximam, & quasi compendiariam dicebat esse, si quis id ageret, ut, qualis haberet vellet, talis esset. Quod si qui simulatione, & inani ostentatione, & ficto non modo sermone, sed etiam vultu, stabilem se gloriam consequi posse rentur, vehemente errant. Vera gloria radices agit, atque etiam propagatur: facta omnia celeriter, tanquam flosculi, decidunt, nec simulatum potest quidquam esse diuturnum. Testes sunt permulti in utramque partem, sed brevitatis causa, familia erimus contenti una. Tiberius enim Gracchus, P. F. tamdiu laudabitur, dum memoria rerum Romanarum manebit. At ejus filii, nec vivi probabantur bonis, & mortui numerum obtinent jure caesorum.

QVI

TUM PROPTER AMPLIFICATIONEM HONORIS] Vnum tamen ab altero sequitur; neque enim fieri potest, ut, quisquis justitiam colit, gloriam inde & honorum, non consequatur.

13 Qvi igitur adipisci veram gloriam volet, iustitiae fungatur officiis. ea quae essent, dictum est libro superiore. Sed, ut facillime, quales simus, tales esse videamur, et si in eo ipso vis maxima est; ut simus ii, qui haberi velimus; tamen quaedam praeepta danda sunt. nam si quis ab ineunte aetate habet ciusam celebritatis & nominis; aut a patre acceptam, (quod tibi, mi Cicero, arbitror contigisse) aut aliquo casu atque fortuna, in hunc oculi omnium conjiciuntur, atque in eum, quid agat, quemadmodum vivat, anquiritur: & tanquam in clarissima luce versetur, ita nullum obscurum potest nec dictum ejus esse, nec factum. Quorum autem prima actas propter humilitatem, & obscuritatem in hominum ignoratione versatur, hi simpl ac juvenes esse cooperunt, magna spectare, & ad ea rectis studiis debent contendere, quod eo firmiore animo facient, quia non modo non invidetur illi aetati, verum etiam favetur.

Prima

SEN., VT FACILLIME,
AETATE &c.] Quomodo vero, quales simus, tales esse videamur, licet in eo ipso praecipue res posita est, ut vere &c.

Si quis AB INEVNTE

AETATE &c.] Si quis illustre nomen a parentibus traditum acceperit, aut si cui contigerit, in ipsa pueritia fortitudinis praestantiiva ingenii specimen edere.

Prima igitur est adolescenti commendatio ad gloriam, si qua ex bellicis rebus comparari potest, in qua multi apud maiores nostros extiterunt: semper enim fere bella gerebantur. Tua autem aetas incidit in id bellum, cujus altera pars sceleris nimium habuit, altera felicitatis parum. Quo tamen in bello, cum te Pompejus alac alteri praefecisset, magnam laudem & a summō viro, & ab exercitu consequbare equitando, jaculando, omni militari labore tolerando. atque ea quidem tua laus pariter cum republica cecidit. Mihi autem haec oratio suscepta non de te est, sed de genere toto. quamobrem pergamus ad ea, quae restant.

Vt igitur in reliquis rebus multo maiora sunt opera animi, quam corporis: sic haec res, quas persequimur ingenio ac ratione, graviores sunt, quam illae, quas viribus. Prima igitur commendatio proficisciatur a modestia, tum pietate in parentes, tum in suos benevolentia. Facillime autem, & in optimam partem cognoscuntur adolescentes, qui se ad claros, & sapientes viros, bene consulentes reipublicae contulerunt: quibuscum si frēquentates sint, opinionem afferunt populo, corum fore se similes,

similes, quos sibi ipsi delegerint ad imitandum.

P. Rutilii adolescentiam ad opinionem & innocentiae, & juris scientiae P. Mucii commendavit dominus. nam Lucius quidem Crassus, cum esset admodum adolescentis, non aliounde mutuatus est, sed sibi ipse perperit maximam laudem ex illa accusatione nobili & gloriose. &, qua aetate qui exercentur, laude affici solent (ut de Demosthene accepimus) ea aetate L. Crassus ostendit; id se in foro optime jam facere, quod etiam tum poterat domi cum laude meditari.

I4 Sed cum duplex ratio sit orationis, quarum in altera sermo sit, in altera contentio: non est id quidem dubium, quin contentio orationis majorem vim habeat ad gloriam. ea est enim quam eloquentiam dicimus. sed tamen difficile dictu est, quantopere concilier animos hominum comites affabilitasque sermonis. Exstant epistolae & Philippi ad Alexandrum, & Antipatri ad Cassandrum, & Antigoni ad Philippum filium, trium prudentissimorum,

(sic)

Ex illa accusacione filarem claramque eloquentias virum C. Carbō accusavit & damnavit con-

(sic enim accepimus) quibus praecipiunt, ut oratione benigna multitudinis animos ad benevolentiam allicit, militesque blande appellando deliniant. Quae autem in multitudine cum contentione habetur oratio, ea saepe universam excitat. Magna est enim admiratio copiose sapienterque dicentis: quem qui audiunt, intelligere etiam & sapere plus quam ceteros arbitrantur. Si vero inept in oratione mista modestiae gravitas, nil admirabilius fieri potest; eoque magis, si ea sunt in adolescente.

Sed, cum sint plura causarum genera, quae eloquentiam desiderant, multique in nostra republica adolescentes & apud judices, & apud senatum dicendo laudem assecuti sint, maxima admiratio est in iudiciis: quorum ratio duplex est. nam & ex accusatione, & defensione constat: quarum etsi laudabilius est defensio, tamen etiam accusatio probata persaepe est. Dixi paullo ante de Crasso. idem fecit adolescentis M. Antonius. etiam P. Sulpicii eloquentiam accusatio illustravit, cum seditionis & iuatilem civem, C. Norbanum, in iudicium vocavit. Sed hoc quidem non est saepe faciendum, nec unquam nisi aut reipublicae causa, ut ii, quos ante dixi, aut ulciscendi,

ulciscendi, ut duo Luculli: aut patrocinio, ut nos pro Sicalis; pro Sardis: pro M. Albutio Julius. in accusando etiam M. Aquilio L. Fusii cognita industria est. Semel igitur, aut non saepe certe. sin erit, cui faciendum sit saepius, reipublicae tribuat hoc muneris, cuius inimicos ulcisci saepius, non est reprehendendum. modus tamen adsit. Duri enim hominis, vel potius vix hominis videtur, periculum capitum inferre multis. id cum periculosum ipso est, tum etiam sordidum ad famam, committere, ut acculacor nominetur: quod contigit M. Bruto, summo genere nato, illius filio, qui juris civilis in primis peritus fuit.

Arque etiam hoc praeceptum officii diligenter tenendum est, ne quem unquam innocentem judicio capitis arcessas: id enim sine scelere fieri nullo pacto potest. Nam quid est tam inhumanum, quam eloquentiam, a natura ad salutem hominum, & ad conservationem datam, ad bonorum pestem perniciemque convertere? Nec tamen, ut hoc fugiendum est, item habendum est religioni, nocentem aliquando, modo

Vt nos pro siccis] que ab his existant,
Orationibus coatta Verrea,

modo ne nefarium impiumque defendere. vult hoc multitudo, patitur consuetudo, fert etiam humanitas. Judicis est, semper in causis verum sequi: patroni, nonnunquam verissimile, etiam si minus sit verum, defendere: quod scribere (praesertim cum de philosophia scriberem) non auderem, nisi idem placeat gravissimo Stoicorum Panactio. Maxime autem & gloria paritur, & gratia defensionibus: coque major, si quando accidit ut ei subveniatur, qui potentis aliquis opibus circumveniri, urgerique videatur. ut nos & saepe alias, & adolescentes, contra L. Syllae dominantis opes pro Sex. Roscio Amerino fecimus, quae, ut scis, exitar oratio.

Sed expositis adolescentium officiis, 15 quae valeant ad gloriam adipiscendam, deinceps de beneficentia ac liberalitate dicendum est. Cujus est ratio duplex. nam aut opera benignae fit indigentibus, aut pecunia, facilior est haec posterior, locupleti praesertim: sed illa laetior ac splendidior, & viro forti claroque dignior. quamquam enim in utroque inest gratificandi liberalis voluntas, tamen altera ex arca, altera ex virtute deponitur: largi-

K tioque,

tioque, quae sit ex re familiari, fontem ipsum benignitatis exhaustit. ita benignitate benignitas tollitur: qua quo in plures usus sis, eo minus in multos uti possis.

At qui opera, id est, virtute & industria, benefici, & liberales erunt, prius quo pluribus profuerint, eo plures ad benigne faciendum adjutores habebunt: deinde consuetudine beneficentiae paratores erunt, & tanquam exercitatores ad bene de multis promerendum. Praeclara epistola quadam Alexandrum filium Philippus accusat, quod largitione benevolentiam Macedonum consecetur. Quae te, malum, inquit, ratio in istam spem induxit, ut eos tibi fides putares fore, quos pecunia corrupisses? An tu id agis, ut Macedones non te regem suum, sed ministrum & praebitorem sperent fore? Bene ministrum, & praebitorem; quia sordidum regi, melius etiam, quod largitionem corruptelam esse dixit. Fit enim deterior, qui accipit, atque ad idem semper expectandum paratior. Hoc ille filio: sed praeceptum putemus omnibus. Quamobrem id quidem non dubium est, quin illa benignitas, quae constat ex opera & industria,

industria, & honestior sit, & latius pateat, & possit professe pluribus.

Nonnunquam tamen est largiendum, nec hoc benignitatis genus omnino repudiandum est: saepe idoneis hominibus indigentibus de re familiari impertendum: sed diligenter, atque moderate. Multi enim patrimonia effuderunt inconsulte largiendo. Quid autem est stultius, quam quod libenter facias, curare ut id diutius facere non possis? Atque etiam sequuntur largitionem rapinac. Cum enim dando egere coeperint, alienis bonis manus afferre coguntur. ita, cum benevolentiae comparandae causa benefici esse velint, non tanta studia assequuntur eorum, quibus dederunt, quanta odia eorum, quibus ademerunt. Quamobrem nec ita claudenda est res familiaris, ut eam benignitas appetire non possit; nec ita rescranda, ut patet omnibus. modus adhibetur, isque referatur ad facultates. Omnino meminiisse debemus id, quod a nostris hominibus saepissime usurpatum jam in proverbii consuetudinem venit, largitionem fundum non habere. etenim quis potest modus esse, cum & idem qui confluunt, & idem illud alii desiderent?

16. OMNINO duo sunt genera largorum, quorum alteri prodigi, alteri liberales: prodigi, qui epulis, & viscerationibus, & gladiatoriis maneribus, ludorum venationumque apparatu, pecunias profundunt in eas res, quarum memoriam aut brevem, aut nullam omnino sint relicturi. Liberales autem, qui suis facultatibus aut captos a praedonibus redimunt, aut aes alienum suscipiunt amicorum, aut in filiarum collatione adjuvant, aut opitulantur in re vel quaerenda, vel augenda. Itaque miror, quid in mente in venerit Theophrasto, in eo libro, quem de divitiis scripsit: in quo multa praeclare, - illud absurde. Est enim multis in laudanda magnificentia, & apparatione popularium munerum, taliumque sumptuum facultatem fructum divitiarum potat. Mihi autem ille fructus liberalitatis, cuius pauca exempla posui, multo & major videtur, & certior. Quanto Aristoteles gravius & verius nos reprehendit,

qui

VISCERATIONIBUS] Vi-
scerationes erant publicae
carnis distributiones, que
in solennitatibus, e. g. in
funeribus procerum, fieri
solebant.

IN SO LIBRO] Is Eber
ad nos non pervenit.

ARISTOTELIS] Alii,
vix, legere, malunt,
in Aristotele nihil sole de-
prehidentes. Ipsius ve-
ro loci sensus hic est: Re-
prehendit nos, quia non
miratur, esse homines
tam fatuos, ut ingentes

qui has pecuniarum effusiones non admiri-
remur, quae fiunt ad multitudinem, dele-
niendam. at ii, qui cum ab hoste obfiden-
tur, si emere aquae sextarium minū cog-
rentur, hoc primo auditu incredibile nobis
videri, omnesque mirari: sed, cum
attenderint; veniam necessitati dare: in
his immanibus jauctoribus, infinitisque sum-
ptibus, nihil nos magnopere mirari; cum
praesertim nec necessitati subveniatur,
nec dignitas augeatur; ipsaque illa de-
lectatio multitudinis sit ad breve exiguumque tempus; eaque a levissimo quoque:
in quo tamen ipso una cum satiate
memoria quoque moriatur voluptatis.
Bene etiam colligit, haec pueris, & mu-
lierculis, & servis, & servorum simillimiis
liberis esse grata. gravi vero homini, &
ea, quae fiunt, judicio certo ponderanti,
probari posse nullo modo.

Quamquam intelligo, in nostra civi-
tate inveterasse jam a bonis temporibus, ut
splendor aedilitatum ab optimis viris po-

pecuniae summas in epu-
la, iudos &c. profundunt;
Vbi vero audiveris, ob-
fessos ab hoste bovinis
aqua haustis carius cun-
fe, sanas obstupefacti,
at id ipsunt mirari, deli-
nient, cum considerave-
rint, obfessum patere ne-
cessitati coactum esse &c.

stuletur. itaque & P. Crassus cum cognomine dives, tum copiosus, functus est aedilitio maximo munere. Et paullo post L. Crassus cum omnium hominum moderatissimo, Q. Mucio, magnificentissima aedilitate functus est: deinde C. Claudius, Appii filius: multi post, Luculli, Hortensius, Silanus. omnes autem P. Lentulus, me consule, vicit superiores. hunc est Scævola imitatus. Magnificentissima vero nostri Pompeji munera secundo consulatu: in quibus omnibus quid mihi placeat, vides.

I7 **VITANDA** tamen est suspicio avaritiae, a Mamerco, homini divitissimo, praetermissio aedilitatis consulatus repulsam attulit. Quare & si postulatur a populo, bonis viris si non desiderantibus, attamen approbantibus, faciendum est, modo pro facultatibus: nos ipsis ut fecimus: &, si quando aliqua res maior, atque utilior populari largitione acquiritur: ut Oresti nuper prandia in semitis decumane nomine magno honori fuerunt. ne Marco quidem Seio vi-

tio

PRÆTERMISSIO Agot-
litatis &c.] Quia sum-
tibus, qui aedili faciendi
populo cedit, id quod
essent, pepercit, con-
sumatum adest.

Ut oresti nuper &c.]

tio datum est, quod in caritate esse modicum populo dedit. magna enim se & inveterata invidia, nec turpi jactura, quando erat aedilis, nec maxima liberavit. Sed honori summo nuper nostro Miloni fuit, quod gladiatoribus emptis reipublicae causa, quae salute nostra continebatur, omnes P. Clodii conatus furoresque compressit. Causa igitur largitionis est, si aut necesse est, aut utile.

In his autem ipsis mediocritatis regula optima est. L. quidem Philippus Q. filius, magno vir ingenio, in primisque clarus, gloriari solebat, se sine ullo munere adeptum esse omnia, quae haberentur amplissima. dicebat idem C. Curio. Nobis quoque licet in hoc quodammodo gloriari. Nam pro amplitudine honorum, quos cunctis suffragiis adepti sumus nostro quidem anno, quod contigit eorum nemini, quos modo nominavi, sane exiguus sumtus aedilitatis fuit.

Atque etiam illae impensae meliores, muri, navalia, portus, aquarum ductus, omninaque, quae ad usum reipublicae pertinent. quamquam quod præsens tanquam in ma-

Quamovam nvod præ-
sens &c,] quinquam præsentia dona, & in
quos conferuntur, mox

nūm datur, jucundius est, tamen haec in posterum gratiora. Theatra, porticus, nova templa verecundius reprehendo propter Porthepeum: sed doctissimi non probant, ut & hic ipse Panaetius, quem multum in his libris securus sum, non interpretatus: & Phalereus Demetrius, qui Periclem, principem Gracciac, vituperat, quod tantam pecuniam in praecclara illa propylaea conjecerit. Sed de hoc genere toto, in iis libris, quos de republica scripsi, diligenter est disputatum. Tota igitur ratio talium largitionum, generis vitirosa est, temporibus necessaria; & cum ipsa & facultates accommodanda, & mediocritate moderanda est.

18 In illo autem altero genere largiendi, quod a liberalitate proficitur, non uno modo in disparibus causis affecti esse debemus.

Alia causa est ejus, qui calamitate premitur, & ejus, qui res meliores quaerit;

profutura, jucundiora sunt, posterius tamen donati nati-
liae; quae recensuit, na-
valia, portus &c.

**PRAECLARA ILLA PRO-
PYLAEA.]** Vestibula scis,
que Ciceronia dicta est,
his exstruendis bis quille

de duodecim talenta im-
pendisse narratur.

**IN HIS LIBRIS QVOS DE
REPUBLICA &c.]** Scrip-
tare VI. libras de republica,
qui estutes, quod
maxime dolendum est,
petierunt.

rit, nullis suis rebus aduersis. Propen-
sior benignitas esse debebit in calamitosos,
nisi forte erunt digni calamitate. in iis
tamen, qui se adjuvari volent, non ut ne
affligantur, sed ut altiorum gradum adscen-
dant, restriicti omnino esse nullo modo de-
beimus: sed in diligendis idoneis iudicium
& diligentiam adhibere, nam praecclare
Ennius:

Benefacta male locata malefacta arbitrör.
Quod autem tributum est bono viro & gra-
to, in eo cum ex ipso fructus est, tum
etiam ex ceteris. temeritate enim remota.
gratissima est liberalitas: eoque eam studio-
fius plerique laudant, quod summi cuius-
que bonitas commune perfugium est om-
nium. Danda igitur opera est, ut iis be-
neficiis quam plurimos afficiamus, quorum
memoria liberis posterisque prodatur, ut
iis ingratias esse non licet. omnes enim
immemorem beneficij oderant: canque
injuriam in deterienda liberalitate sibi
etiam

K 5.

**TVM ETIAM EX CEF-
FIS.]** Liberalitatem lan-
dantibus.

**TEMERITATE ENIM LI-
BERALIS]** Si immo temere
cuiusdam datas, sed idoneis
tardius.

**UT IN INGRATIS XSE
NON LICEAT]** Ut ne his

quidem ingratias esse licet.

**EAMOVE INJURIAM DE
DETERRENDA &c.]** Eam-

qua injuriam etiam ad fe-
runt credant, dum li-
beralis deterretur ab in-
gratis a beneficio, ut
sollet.

etiam fieri; eumque, qui faciat, communem hostem tenuiorum putant.

Atque haec benignitas etiam reipublicae utilis est, redimi e servitate captos, locupletari tenuiores; quod quidem vulgo solitum fieri ab ordine nostro in oratione Crassi scriptum copiose videmus. Hanc ergo consuetudinem benignitatis largitioni munerum longe antepono. haec est gravium hominum, atque magnorum: illa quasi assentatorum populi, multitudinis levitatem voluptate quasi titillantium.

Conveniet autem cum in dando munificum esse, tum in exigendo non acerbum, in omniq[ue] re contrahenda, vendendo, emendo, conducendo, locando, vicinitatibus & confiniis aequum & facilis; multa multis de jure suo cedentem; a litibus vero, quantum liceat, & nescio an paullo plus etiam quam liceat, abhorrentem. Est enim nos modo liberale, paullum nonnunquam de suo jure decedere, sed interdum etiam fructuosum. Habenda autem est ratio rei familiaris, quam quidem dilabi finere flagitiosum est: sed ita ut illiberalitatis avaritiacque absit suspicio.

PAVLLO PIUS ETIAM, cum aliqua rei familiaris
QVAM ALICEAT] Eadem si ja*ciatura* fieret.

spicio. Posse enim liberalitate uti, non spoliantem se patrimonio, nimurum is est pecuniae fructus maximus. Reste etiam a Theophrasto est laudata hospitalitas, est enim (ut mihi quidem videtur) valde decorum, patere domos hominum illustrium illustribus hospitibus; idque etiam reipublicae est ornamento, homines externos hoc liberalitatis genere in urbe nostra non egere. Est autem etiam vehementer utilis, qui honeste posse multum volunt, per hos oites apud externos populos valere opibus & gratia. Theophrastus quidem scribit, Cimonem Athenis etiam in suos curiales Laciadas hospitalem fuisse. Ita enim instituisse, & villis imperavisse, ut omnia praebarentur, quicumque Laciades in villam suam devertisser.

Quas autem opera, non largitione 19 beneficia dantur, haec tum in universam rempublicam tum in singulos cives conferuntur, nam in jure cavere, consilio juvare, atque hoc scientiae genere professe quam plurimis, vehementer & ad opes augendas pertinet, & ad gratianam.

Itaque

CURIALES] Populares, In litibus alteri cavere atque consulere.

NAM IN JURE CAVERE]

Itaque cum multa praeclara majorum, tum quod optime constituti juris civilis summo semper in honore fuit cognitio, atque interpretatio: quam quidem ante hanc confusionem temporum in possessione sua principes retinuerunt: nunc ut honores, ut omnes dignitatis gradus, sic hujus scientiae splendor deletus est: idque eo indignus, quod eo tempore hoc contigit, cum is esset, qui omnes superiores, quibus honore par esset, scientia facile viciisset. Hac igitur opera grata multis, & ad beneficiis obstringendos homines accommodata.

Atque huic arti finitima est dicendi gravior facultas, & gravior & ornatior. Quid enim eloquentia praestabilius, vel admiratione audientium, vel spe indigenantium, vel eorum, qui defensi sunt, gratia? huic quoque ergo a majoribus nostris est in toga dignitatis principatus datus. Diserti igitur hominis, & facile laborantis, quodque in patriis est moribus, mulierum causas, & non gravate, & gratuito defendantis, beneficia, & patrocinia late patent.

Admone-

OVM IE ESSET] Servi- Qui non declinat laborem
em Soipiciunt significant. & molestiam.
FACILE LABORANTIS]

Admonebat me res, ut hoc quoque loco intermissionem eloquentiae, ne dicam interitum, deplorarem, ni veterer, ne de meipso aliquid viderer queri. Sed tamen videamus, quibus existentis oratoribus, quam in paucis spes, quanto in paucioribus facultas, quam in multis sit audacia. Cum autem omnes non possint, ne multi quidem, aut jurispriti esse, aut diserti, licet tamen opera prodesse multis, beneficia potenter, commendantem judicibus & magistratibus, vigilanter pro re alterius eos ipsos, qui aut consuluntur aut defendant, rogantem: quod qui faciunt, plurimum gratiae consequuntur, latissimeque eorum manat industria.

Jam illud non sunt admitionendi, (est enim in promptu) ut animum advertant, cum juvare alios velint, ne quos offendant. saepe enim aut eos laedunt, quos non debent; aut eos, quos non expedit. si imprudentes, negligentiae est: si scientes, temeritatis. Utendum etiam est excusatione adversus eos, quos invitus offendas, quacunque possis, quare id, quod feceris, accessie fuerit, nec aliter facere potueris: ceterisque operis & officiis erit id, quod violatum est, compensandum.

SED

20 Sed cum in hominibus juvandis aut mores spectari, aut fortuna soleat: dictu quidem est proclive, itaque vulgo loquuntur, se in beneficiis collocandis mores hominum, non fortunam sequi. honesta oratio est. sed quis est tandem, qui inops, & optimi viri causac non anteponat in opera danda gratiam fortunati & potentis? a quo enim expeditior & celerior remunratio fore videtur, in eum fere est voluntas nostra propensior. Sed animadverendum est diligentius, quae natura rerum sit. nimis enim inops ille, si bonus est vir, etiam si referre gratiam non potest, habere certe potest. Commodo autem, qui cuncte dixit, pecuniam qui habeat, non reddidisse: qui reddiderit, non habere: gratiam autem & qui retulerit, habere, &

qui

SI REFERRE GRATIAM
NON POTEST, HABERE
CREDITA POTEST.] Si compen-
sare beneficium, aut,
quod debet, solvere non
potest, memori tamen be-
neficii gratiosus debitor
esse potest.

PECUNIAM AUT HABEAT,
NON REDDIDISSE &c.] Pe-
cuniam habere, vellet hic
idem ac debere pecuniam,
deo ut sensus loci hic sit:
Qui pecuniam debet, is

nondum reddidisse, qui ve-
ro reddidit, non amplius
debet; alia vero ratio est
gratias; etenim, qui re-
tulit gratiam, quodque
aceperit, beneficium com-
penzavit; is adhuc debitor
est, quippe gratiam ani-
mum benefactori semper
debet, & hoc, qui facit,
eo ipso par pati, quod
ajunt, retulisse pugnandum
est.

qui habeat, retulisse. At, qui se locupletes, honoratos, beatos putant, hi ne obligari quidem beneficio volunt. quin etiam beneficium se dedisse arbitrantur, cum ipsi quamvis magnum aliquod acceperint: atque etiam a se postulari, aut exspectari aliquid suspicantur: patrocinio vero tuo suo, & clientes appellari, mortis instar putant. At vero ille tenuis, cum, quidquid factum sit, se spectatum, non fortunam putet, non modo illi, qui est meritus, sed etiam illis, a quibus exspectat, eger enim multis, gratum se videri studet. neque vero verbis auget suum munus, si quo forte fungitur, sed etiam extenuat. Videndumque illud est, quod, si opulentum fortunatumque defenderis, in uno illo, aut forte in liberis ejus maneat gratia. si autem inopem, probum tamen, & modestum: omnes non improbi humiles; quae magna in populo multitudo est, praesidium sibi paratum vident. Quamobrem melius apud bonos, quam apud fortunatos, beneficium collegari puto.

Danda

ATAVX ETIAM A SE PO-
GIVLXI &c.] Cum acci-
piendo beneficium, de-
disse, se exspectare velint.
Si oyo BORTA SVNG-
TVA] Erga eum, qui mo-
ritus est,

Danda omnino opera est, ut omni generi satisfacere possumus. sed si res in contentione veniet, nimirum Themistocles est auctor adhibendus, qui cum consuletur, utrum bono viro pauperi, an minus probato diviti filiam collocareret: Ego vero, inquit, malo virum, qui pecunia egeat, quam pecuniam, quae viro. Sed corrupti mores, depravatique sunt admiratione divitiarum: quacum magnitudo quid ad unumquemque nostrum pertinet? Illum fortasse adjuvat, qui habet: ne id quidem semper. sed fac juvare: utenior sane sit, honestior vero quomodo? Quod si etiam bonus erit vir, ne impediatur divitiae, quo minus juveretur, modo ne adjuvent: sive omne judicium, non quam locuples, sed qualis quisque sit.

Extremum autem praeceptum in beneficiis, operaque danda est, ne quid contra acquitatem contendas, ne quid per injuriam. Fundamentum enim perpetuae commendationis, & famae est justitia, sine qua nihil potest esse laudabile.

SED

VENIENS SANCTUS BIT
Opulentior alii sustentant, &
sic syrus far planus est.
Presterior denuncio vult Grac-
cibus, scientiamque in-

terpretatur, qui pluribus
utitur ad vitam cotidianam,
qui plus impendit in cul-
tum viosae. Conscientiam doch-
erum, scientiamque in-

SED quoniam de eo genere beneficio-²¹
rum dictum est, quae ad singulos spectant:
deinceps de iis, quae ad universos, quae
que ad rem publicam pertinent, disputan-
dum est. Eorum autem ipsorum partim
ejusmodi sunt, ut ad universos cives per-
tineant, partim singulos ut attingant, quae
sunt etiam gratiosa. danda est opera omni-
no, si posit, utrisque, nec minus, ut
etiam singulis consulatur: sed ita, ut ea
res aut prosit, aut certe non absit reipu-
blicae. C. Gracchi frumentaria magna lar-
gitio; exhaustiebat igitur aerarium: modi-
ca M. Octavii, & reipublicae tolerabilis,
& plebi necessaria. ergo & civibus, &
reipublicae salutatis.

In primis autem videndum erit ei,
qui rem publicam administrabit, ut suum
quisque teneat, neque de bonis privatorum
publice diminutio fiat. perniciose enim

Philippus

GRACCHI FRUMENTA-
RIA MAGNA LARGITIO]
Gracchus tulit legem, ne
frumentum plebi aut vi-
llissimo pretio, aut gratis
daretur, quod ab indu-
stria plebeia ad defidiam
vocavit, & aerarium ex-
haucite vides est.

MODICA M. OCTAVI
&c.] M. Octavius, Ca. fi-
lius, tandem auctoritate di-
videnda vobis, ne legem
Semproniam (Gracchia-
num) frumentarum populi
frequenter suffragii obrogaz-
erit. Cicero in Bruto.

L

Philippus in tribunatu, cum legem agrariam ferret, quam tamē antiquari facile passus est, & in eo vehementer se modera-
tum praebuit: sed cum in agendo multa populariter, tūm illud male: non esse in
civitate duo millia hominum, qui rem ha-
berent. Capitalis oratio, & ad aequationem honorum pertinens: qua peste quae
potest esse major? Hanc enim ob causam
maxime, ut sua tencent, respublieae civi-
tatesque constitutae sunt. Nam et si duce
natura congregabantur homines, tamen
spe custodiae rerum suarum, urbium praefidia
quacrabant.

Danda etiam opera est, ne, quod
apud maiores nostros saepe fiebat, propter
aerarii tenuitatem, assiduitatemque bello-
rum, tributum sit conferendum: idque ne
eveniat, multo ante erit providendum.
Si qua necessitas hujus maneris alicui re-
publicae obvenerit: (malo enim quam no-
strae ominari, neque tamē de nostra, sed
de omni republica dispuo) danda erit ope-
ra.

LEGEM AGRARIAM] De inimicis & locupletibus
publicis agri populo di- inviis.
videndis.

MULTA POMVLARIB[ERI]] STYAS OMNIVARI] Malo
Multa plebi guara, opti- enim ali, quam dec.

ra, ut omnes intelligent, si salvi esse ve-
lint, necessitati esse parendum.

Arque etiam omnes, qui rem publicam
gubernabunt, consulere debebunt, ut ea-
rum rerum copia sit, quae sunt necessariae.
quarum qualis comparatio fieri soleat, &
debeat, non est necesse disputare. est enim
in promtu: tantum locus attingendus fuit.

Caput autem est in omni procuratio-
ne negotii, & muneric publiei, ut avari-
tiae pellatur etiam minima suspicio. Vti-
nam, inquit C. Pontius Samnis, ad illa
tempora me fortuna reservavisset, & cum
essem natus, si quando Romani dona acci-
pere coepissent! non essem passus diutius
eos imperare. Nec illi multa saecula ex-
spectanda fuerunt. modo enim hoc ina-
lum in hanc rem publicam invasit. itaque
facile patior tum potius Pontium fuisse,
siquidem in illo tantum fuit roboris. Non-
dum centum & decem anni sunt, cum de
pecuniis repetundis a L. Pisone lata est
lex, nulla antea cum fuisset. At vero po-
stea tot leges, & proximae quaeque durio-
res: tot rei, tot damnati, tantum Italicum
bellum proper judiciorum metum excita-

L 2 sum:

Stavidem in illo tan- ni diutius imperarent, ut
tem fuit roboris] Ut posset romanum impetum
efficere posset, ne Roma pecunia everttere.

tum: tanta, sublatis legibus & judiciis, expilatio direptioque sociorum, ut imbecillitate aliorum, non nostra virtute valeamus.

22 LAUDAT Africanum Panaetius, quod fuerit abstinentis. Quid ni laudet? sed in illo alia majora. laus abstinentiae, non hominis est solum, sed etiam temporum illorum. Omni Macedonum gaza, quae fuit maxima, potitus est Paulus: tantam in aerarium pecuniam invexit, ut unius imperatoris praeda finem attulerit tributorum. at hic nihil domum suam praeter memoriam nominis sempiternam detulit. Imitatus patrem Africanus, nihilo locupletior Karthagine eversa. Quid? qui ejus collega in censura fuit L. Mummius, num quid copiosior, cum copiosissimam urbem funditus sustulisset? Italiam ornare, quam domum suam, maluit. quamquam Italia ornata, domus ipsa mihi videtur ornatior.

Nullum igitur vitium tetrius, (ut eo, unde digressa est, referat se oratio) quam avaritia, praesertim in principibus rem publicam gubernantibus. habere enim quaestui rem publicam non modo turpe est, sed feclera-

PAVLVS] Aemilius.

COPIOSISSIMAM VIREM] Corinthum.

fecleratum etiam & nefarium: Itaque quod Apollo Pythius oraculum edidit, Spartam nulla re alia, nisi avaritia peritoram, id videtur non solum Lacedaemonis, sed & omnibus opulentis populis praedixisse. Nulla autem re conciliare facilius benevolentiam multitudinis possunt ii, qui reipublicae praesunt, quam abstinentia & continentia.

Qui vero se populares volunt, ob causam aut causam aut agrariam rem tentant, ut possessores suis sedibus pellantur: aut pecunias creditas debitoribus condonandas putant, ii labefactant fundamenta reipublicae, concordiam primum, quae esse non potest, cum aliis adimuntur, aliis condonantur pecuniae: deinde aequitatem, quae tollitur omnis, si habere suum cuique non licet. id enim est proprium (ut supra dixi) civitatis, atque urbis, ut sit libera & non sollicita suae rei cujusque custodia.

Atque in hac pernicie reipublicae ne illam quidem consequuntur, quam putant, gratiam. nam cui res erupta est, est inimicus: cui data, etiam dissimular se acci-

VT SIT LIBERA ET NON SOLlicita SPAK REI CIVI-
QUE CUSTODIA] Ut, quod

quisque iuste acquisivit,
tenere sine metu atque fru-
tranquillo possit.

pere voluisse: & maxime in pecuniis ceditis occultat suum gaudium, ne video ut non fuisse solvendo. At vero ille, qui accipit injuriam, & meminit, & prae se fert dolorem suum: nec, si plures sunt ii, quibus improbe darum est, quam illi, quibus iuste admittunt est, idcirco plus etiam valent. Non enim numero haec judicantur, sed pondere. Quam autem haber aequitatem, ut agrum multis annis, aut etiam saeculis ante possessorum, qui nullum habuit, habeat: qui autem habuit, amittat?

23 Ac propter hoc injuriae genus Lacedaemonii Lysandrum Ephorum expulerunt: Agin regem (quod nunquam ante apud eos acciderat) necaverunt: exque eo tempore tantae discordiae fecutae sunt, ut & tyranni exsisterent, & optimates extirparescentur, & praeclarissime constituta respublica dilaberetur. nec vero solum ipsa cecidit, sed etiam reliquam Graeciam evertit contagionibus malorum, quae a

Lacedae-

moni etiam p[ro]lixi
valent] Plus enim, ut
sit Graecus, potest unus,
cui aliquid iniuste adju-
tum est, ad gloriam in-
fuscatum, & vetera

stigmata invenia, immo
& ad vitescendum inju-
miae auctorem, quam plu-
simi, qui accepissent ali-
quid iniuste.

Lacedaemoniis profectae manarunt latius. Quid? nostros Gracchos, Ti. Gracchi, summi viri, filios, Africani nepotes, nonne agrariae contentiones perdiderunt?

At vero Aratus Sicyonius jure laudatur, qui, cum ejus civitas quinquaginta annos a tyrannis teneretur, profectus Argis Sicyonem clandestino introitu urbe est potitus. Cumque tyrannum Nicoelem improviso oppressisset, sexcentos exsules, qui fuerant ejus civitatis locupletissimi, restituit, remque publicam adventu suo liberavit. Sed cum magnam animadverteret in bonis, & possessionibus difficultatem, quod & eos, quos ipse restituerat, quorum bona alii possederant, egere iniquissimum arbitrabatur, & quinquaginta annorum possessiones moveri non nimis aequum putabat, propterea quod tam longo spatio multa hereditatibus, multa emtionibus, multa dotibus tenebantur sine injuria: judicavit, neque illis adimi; neque his non satisficeri, quorum illa fuerant, oportere. Cum igitur statuisset, opus esse ad eam rem constituendam pecunia, Alexandriam se proficisci velle dixit, remque integrum ad redditum suum jussit esse: isque peleriter ad Ptolemaeum, suum hospitem, venit,

qui tum regnabat alter post Alexandriam conditam: cui cum exposuisset, patriam se liberare velle, causamque docuisse, at rege opulento vir summis facile impetravit, ut grandi pecunia adjuvaretur. Quam cum Sicyonem attulisset, adhibuit sibi in consilium quindecim principes, cum quibus causas cognovit & eorum, qui aliena tenebant, & eorum, qui sua amiserant: perfecitque astimandis possessionibus, ut persuaderet aliis, ut pecuniam accipere malent, possessionibus cederent: aliis, ut commodius putarent, numerari sibi quod tanti esset, quam suum recuperare. Ita perfectum est, ut omnes concordia constituta sine querela discenderent.

O virum magnum, dignumque, qui in nostra republica natus esset! Sic par est agere cum civibus, non (ut bis iam vidimus) hastam in foro ponere, & bona civium voci subiecere praeconis. At ille Gracchus (id quod fuit sapientis, & praestantis viri) omnibus consulendum putavit: eaque est summa ratio & sapientia boni civis, comoda civium non divellere, atque omnes aequitate eadem contineere. Habitant gratis in alieno. Quid ita?

HABITANT GRATIS IN subaudiatur.
ALIENO] Dicat aliquis,

ita? Ut, cum ego emerim, aedificarim, tuear, impendam, tu, me invito; fruare meo? Quid est aliud aliis sua cripere, aliis dare aliena? Tabulae vero novae quid habent argumenti, nisi ut emas mea pecunia fundum, cum tu habcas, ego non habeam pecuniam?

QVAMOBREM ne sit aes alienum, quod²⁴ reipublicae noceat, providendum est: quod multis rationibus caveri potest: non, si fuerit, ut loeupletes suum perdant, debitores lucentur alienum. nec enim illa res vehementius rempublicam continet, quam fides: quae esse nulla potest, nisi erit necessaria solutio rerum creditarum. Nonquam vehementius actum est, quam me consule, ne solveretur. armis & castris tentata res est ab omni genere hominum & ordine: quibus sic restiti, ut hoc tantum malum de republica tolleretur. nunquam nec innatus aes alienum fuit, nec melius, nec facilis dissolutum est. fraudandi enim spe sublata, solvendi necessitas consecuta est. At vero hic nunc vicit, tum qui-

L 5

TASVLAR NOVAE] Ve-
teta debita condonantes.

Non si EVERIT &c.] Quodsi vero fuerit aes ali-
enum, non tollendum est
ies, ut loeupletes suum

perdant, debitores & in-
opes lucentur alienum.

AT VERO BIE SVNC
victos &c.] At Cæsar,
me consule vicit, & spe
sua fraudatus (Cæsar enim

dem vietus, quae cogitarat, ea perfecit, cum ejus jam nihil interesset. tanta in co peccandi libido fuit, ut hoc ipsum cum delectaret, peccare, etiam si causa non esset.

Ab hoc igitur genere largitionis, ut aliis detur, aliis auferatur, aberunt ii, qui rempublicam trahuntur: in primisque operam dabant, ut iuris & judiciorum ac quitate suum quisque tenet: & neque tenuiores propter humilitatem circumveniantur, neque locupletibus ad sua vel tenenda, vel recuperanda oblitus invidia: praeterea quibuscumque rebus vel belli, vel domi poterant, rempublicam augeant imperio, agri, vangelibus. Haec magnorum hominum sunt: haec apud maiores nostros factitata: haec genera officiorum qui persequuntur, cum summa utilitate reipublicae magnam ipsi adipiscuntur. & gratiam & gloriam.

In his autem utilitatum praeceptis Antipater Tyrius, Stoicus, qui Athenis nuper est mortuus, duo praeceptra censet esse a Panaetio, valetudinis curationem, & pecuniae.

a nonnullis Cartilinaris conjurationis particeps fuisse crebitur) videtur jam tandem factus, ex perfec-
tit, quae cum cogitaverat, nimisnam debitoribus ita favendo, ut quarta parte segnati sint creditores;

ilque fecit, cum nullum ipse fructum inde habu-
ret; quippe armis omnium terrarum potitus, sicut ab omni acre alieno solutus erat, tanta vero peccandi gressu.

pecuniae. quas res a summo philosopho praeteritas arbitror, quod essent faciles: sunt certe utiles. Sed valetudo fulgentatur notitia sui corporis; & observatione, quae res aut prodest soleant, aut obesse: & continentia in vietu omni, atque cultu, corporis tuendi causa; & praetermittendis voluptatibus; postremo arte eorum, quorum ad scientiam haec pertinent. Res autem familiaris quaeri debet iis rebus, a quibus abest turpitudo: conservari autem diligen-
tia, & parsimonia: iisdem etiam rebus au-
geri. has res commodissime Xenophon Socratus persecutus est in eo libro, qui Oeconomicus inscribitur: quem nos ista fere actate cum essemus, qua es tu nunc,
e Gracco in Latinum convertimus.

Sed utilitatum comparatio, quoniam 25 hie locus erat quartus a Panaetio praetermis-
sus, saepe est necessaria. Nam & corpo-
ris commoda cum externis, & externa
cum corporis, & ipsa inter se corporis,
& externa cum externis comparari solent.
Cum externis, corporis hoc modo com-
parantur: Valere ut malis, quam dives
esse. Cum corporis, externa hoc modo:

Dives

E GRACCO IN LATI-
NUM CONVERTIMUS] Ita si liber existat,
versio hodie non habetur,

Dives esse potius, quam maximis corporis viribus. Ipsa inter se corporis sic: ut bona valetudo voluptati anteponatur, vires celeritati. Externorum autem, ut gloria divitiis, vestigalia urbana rusticis. Ex quo genere comparationis illud est Catonis senis: a quo cum quaereretur, quid maxime in re familiari expediret, respondit, Bene pascere. Quid secundum? Satis bene pascere. Quid tertium? Male pascere. Quid quartum? Arare. Et, cum ille, qui quaeasierat, dixisset, Quid fenerari? Tum Cato, Quid hominem, inquit, occidere? Ex quo, & multis aliis, intelligi debet, utilitatum comparationes fieri solere, recteque hoc adjunctum esse quartum exquirendorum officiorum genus.

Sed toto hoc de genere, de quaerenda, de collocanda pecunia, vellem etiam de utenda, commodius a quibusdam optimis viris ad medium Janum sedentibus, quam ab illis philosophis ulla in schola disputa-

BENE TASCERE] Rem pecuniam amplissimam habere, magisquam pecaris greges, & lecta iumentorum armata, ut interpretatur Gronovius

SATIS BENE] Medio-
criter.

QVID QUARTVM? ARARE] Pascuis igitur, quam arvis operam dare, multo fructuosis esset.

AD MEDIUM JANVM] Janus meditis, summus & hunc erant vici Roisnae.

disparatur. Sunt tamen ea cognoscenda, pertinent enim ad utilitatem, de qua hoc libro disputatum est. Reliqua deinceps persequemur.

M. TVLLII CICERONIS
DE
O F F I C I I S,
AD
MARCVM FILIVM,
LIBER TERTIVS.
ARGUMENTVM.

Hic liber de comparatione honestatis & utilitatis agit, quem erat tortia propositae disputationis pars. Negat Cicero, aut dubitandum esse, aut unquam dubitari, an id, quod utile videatur, honesto sit anteponendum; sed tempora incidere, quibus, quod turpe haberi solet, honestum videatur: tanquam, quod turpe sit, occidere aliquem, si tyrannus occidatur; non modo non turpe, sed etiam gloriosum videri; in quo non anteponitur utile honesto, sed honestas utilitatem sequitur. Itaque, ut sine ullo errore dijudicari possit, si quando cum illo, quod honestum intelligitur,

intelligitur, pugnare id videtur, quod appellamus usque, formulam quandam constituit, e Stoicorum disciplina, quam si quis in comparatione rerum sequatur, nunquam ab officio recedat. Ea haec est: detrahere aliquid alteri, & alterius incommodo sumum angere commodum, est contra naturam: pro multorum autem incolumente & salute labores & molestias suscipere, secundum naturam est. Hanc legem qui servaverit, nonquam aberrabit, neque aut temporibus perturbabitur, aut iure civili, quo que conceduntur, turpia quidem plerique non videntur, sed sunt tamen sapientissime, cum formulae constitutae, h. e. legi naturae, repugnant. Ex hac formula deinde multas questiones propositas, quibus officium ex temporibus exquiritur, explicat.

Prativum Scipionem, Marce fili, eum, qui primus Africanus appellatus est, dicere solitum scripsit Cato, qui fuit sere ejus aequalis, nunquam se minus otiosum esse, quam cum otiosus: nec minus solum, quam cum solus esset. Magnifica vero vox, & magno viro ac sapiente digna: quae declarat, illum & in otio de negotiis cogitare, & in solitudine secum loqui solitum: ut neque cesseret unquam, & interdum colloquio alterius non egeret. Itaque duae res, quae languorem afferuant ceteris, illum aciebant, otium & solitudo. Vellem nobis hoc idem vere dicere liceret: sed si minus

nisi imitatione tantam ingenii praestantiam consequi possumus, voluntate certe proxime accedimus: nam & a republica forensibusque negotiis armis impiis vique prohibiti otium persequimur: & ob eam causam, urbe relieta, rura peragrantes, saepe soli sumus. Sed nec otium hoc cum Africani otio, nec haec solitudo cum illa comparanda est. Ille enim requiescens a republicae pulcherrimis munieribus otium sibi sumebat aliquando, & a coetu hominum frequentiaque interdum, tanquam in portum se in solidudinem recipiebat. nostrum autem otium negotii inopia, non requiesendi studio, constitutum est. existente enim senatu, delectisque judiciis, quid est, quod dignum nobis aut in curia, aut in foro agere possimus? Itaque qui in maxima celebritate, atque in oculis civium quondam viximus, nunc fugientes conspectum sceleratorum, quibus omnia redundant, abdimus nos, quantum licet, & saepe soli sumus. Sed quia sic ab hominibus doctis accepimus, non solum ex malis eligere minima bportere, sed etiam excepere

FUGIENTES CONSEPE- post mortem Caesaris Ci-
TVM SCELERATORUM] An- ceroni insidiati sunt.
tonianus ejusque locios, qui

cerpere ex his ipsis, si quid inesset boni; propterea & otio fruor non illo quidem, quo debeat is, qui quondam peperisset otium civitati: nec eam solitudinem languere patior; quam mihi adfert necessitas, non voluntas.

Quamquam Africanus majorem laudem vel meo judicio assequebatur: nulla enim ejus ingenii monumenta mandata literis, nullum opus otii, nullum solitudinis munus existat. ex quo intelligi deber, illum mentis agitatione investigationeque earum rerum, quas cogitando consequebatur, nec otiosum, nec solum unquam fuisse. nos autem, qui non tantum roboris habemus, ut cogitatione tacita a solitudine abstrahamus, ad hanc scribendi operam omne studium curamque convertimus. itaque plura brevi tempore, everla, quam multis annis stante republica, scripsimus.

2. SED cum tota philosophia, mi Cicerone, frugifera & fructuosa, nec ulla pars ejus

QVAMQVM AFRICANVS
MAJOREM LAUDEM &c.]
Majorem laudem consecutus est Africanus; neque enim ipse, quod nobis, ad sublevandam solitudinem necesse fuit ad scri-

bendi operam refugere; is foliis fibi satisfecit, solumque cogitationibus animi delellavit; id quod mihi, cui non idem animi robur & magnitudo, non contigit.

ejus inculta ac deserta sit: tum nullus feracior in ea locus est, nec uberior, quam de officiis, a quibus constanter honesteque vivendi praecepta ducuntur. Quare quamquam a Cratippo nostro, principe huic memoriae philosophorum, haec te assidue audire, atque accipere confido, tamen conducere arbitror, talibus aures tuas vocibus undique circumsonare. nec eas, si fieri possit, quidquam aliud audire. Quod cum omnibus est faciendum, qui vitam honestam ingredi cogitant, tum habud scio, an nemini potius, quam tibi. sustinens enim non parvam exspectationem imitandae industriae nostrae, magnam honorum, nonnullam fortasse nominis. Suscepisti onus praeterea grave & Athenarum, & Cratippi: ad quos cum tanquam ad mercaturam bonarum artium sis proscelus, inanem redire turpissimum est, dedecorantem & urbis auctoritatem, & magistris. Quare quantum committi animo potes, quantum labore contendere (si discendi labor est potius, quam voluptas) tantum fac, ut efficias: neve committas, ut, cum omnia suppeditata sint a nobis, tunc tibi defoisse videare. Sed haec hactenus multa enim saepe ad te cohortandi gratia scripsimus.

nunc ad reliquam partem propositae divisionis revertamur.

Panaetius igitur, qui sine controversia de officiis accuratissime disputavit, quemque nos, correptione quadam adhibita, potissimum fecuti sumus, tribus generibus propositis, in quibus deliberare homines, & consultare de officio solerent: uno, cum dubitarent, honestum id esset, de quo ageretur, an turpe altero, utilene an inutile: tertio, si id, quod speciem haberet honesti, pugnareret cum eo, quod utile videretur, quomodo ea discerni oporterer: de duobus generibus primis tribus libris explicavit: de tertio autem genere deinceps se scripsit dicturum, nec id exsolvit, quod promiserat. Quod eo magis miror, quia scriptum a discipulo ejus Posidonio est, triginta annis vixisse Panaetium posteaquam eos libros edidisset. quem locum miror a Posidonio breviter esse tactum in quibuscum commentariis; praesertim cum scribat, nullum esse locum in tota philosophia tam necessarium.

Minime vero assentior iis, qui negant, cum locum a Panaetio praetermissum, sed consulto reliquum, nec omnino seribendum fuisse: quia nunquam posset utilitas

tas cum honestate pugnare: de quo alterum potest habere dubitationem, adhibendum ne fuerit hoc genus, quod in divisione Panaetii tertium est, an plane omittendum: alterum dubitari non potest, quin a Panaetio suscepsum sit, sed reliquum. nam quia e divisione tripartita duas partes absolvitur, hinc necesse est restare tertiam. Praeterea in extremo libro tertio de hac parte pollicetur se deinceps esse dicturum.

Accedit eodem testis locuples, Posidonius, qui etiam scribit in quadam epistola; Publium Rutilium Rufum dicere solere, qui Panaetium audierat, ut nemo piator esset inventus, qui Coae Veneris eam partem, quam Apelles inchoatam reliqueret, absolveret (oris enim pulchritudo reliqui corporis imitandi spem auferebat:) sic ea, quae Panaetius praetermisseret, & non perfecisset, propter eorum, quae perfecisset, praestantiam, neminem esse persecutum.

Quamobrem de judicio Panaetii dubitari non potest: restane autem hanc tertiam partem ad exquirendum officium adjunxit, an secus, de eo fortasse dubitari potest.

M 2

Nam

COAE VENERIS.] Ite mari Aegaeo, patria Apollis, sita est a Coo, insula in

Nam sive honestum solum bonum est, ut Stoicis placet: sive quod honestum est, id ita summum bonum est, quemadmodum Peripateticis vestris videretur, ut omnia ex altera parte collocata, vix minimi momenti instar habeant: dubitandum non est, quin nunquam possit utilitas cum honestate contendere. Itaque accepimus, Socratem exsecurari solitum eos, qui primum haec natura coherentia opinione distraxissent. Cui quidem ita sunt Stoici assensi, ut, quidquid honestum esset, id utile esse censerent: nec utile quidquam, quod non honestum.

Quod si is esset Panaetius, qui virtutem propter ea colendam diceret, quod ea efficiens utilitatis esset; ut si, qui res expertendas vel voluptate, vel indolentia metiuntur: licet ei dicere, utilitatem aliquando cum honestate pugnare. Sed, cum sit is, qui id solum bonum judicet, quod honestum sit: quae autem huic repugnant specie quadam utilitatis, eorum neque accessione meliorem vitam fieri, nec decessione

OMNIA EX ALTERA DOLENTIA METIVUNTUR]
PARTE COLLOCATA] HUIC COMPARENTA.

QUI RES EXPERTANDAS
VEL VOLVETATE, VEL IN-

Qui felicitatem pati in voluptate ponunt, pati in perpetua doloris vacuitate.

decessione pejorem: non videtur ejusmodi debuisse deliberationem introducere, in qua, quod utile videretur, cum eo, quod honestum est, compararetur. Etenim quod summum bonum a Stoicis dicitur, convenienter naturae vivere, id habet hanc (ut opinor) sententiam, cum virtute congruere semper: cetera autem, quae secundum naturam essent, ita legere, si ea virtuti non repugnarent. Quod cum ita sit, putant quidam, hanc comparationem non recte introductam, nec omnino de eo genere quidquam praecipiendum fuisse. Atque illud quidem honestum, quod proprius vereque dicitur, id in sapientibus est solis, neque a virtute divelli unquam potest; in iis autem, in quibus sapientia perfecta non est, ipsum illud quidem perfectum honestum nullo modo; similitudines honesti esse possunt.

Haec enim omnia officia, de quibus his libris disputationis, media Stoici appellant. ea communia sunt & late patent: quae & ingenii bonitate multi assequuntur, & progressione discendi. Illud autem offi-

CETERA AVTEM, QVAE Stoici, ut valetudinem, SECUNDVM NATVRAM ES- divitias &c. ea quidem hac SANE] Quae nec bona conditione curare, ut vir- tuti non repugnant.

erunt, quod rectum iudicem appellant, perfectum atque absolutum est, & ut iudicent dicunt, omnes numeros habet; nec, praeter sapientem cadere, in quemquam potest. Cum autem aliquid actum est, in quo media officia compareant, id cumulate videatur esse perfectum, propterea quod vulgus, quid absit a perfecto, non fere intelligit: quatenus autem intelligit, nihil putat prae-ternissum, quod item in poematibus, & picturis usq; evenit, in aliisque compluribus, ut delectentur imperiti, laudentque ea, quae laudanda non sint, ob eam, credo, causam, quod insit in his aliquid probi, quod capiat ignoratos, qui iudicent, quid in unaquaque re viri sit, nequeant judicare. itaque cum sunt docti a peritis, facile des-
cent sententia.

4. HAC igitur officia; de quibus his libris differimus, quasi secunda quedam honesta esse dicunt, non sapientum modo propria, sed cum omni hominum genere communia. itaque his omnes, in quibus est virtutis indoles, connoventur. Nec vero cum duo Decii, aut duo Scipiones, fortis viri commemorantur, aut cum Fa-
brycius Acrididesve justi nominantur; aut ab

Praeterea] Propterea quod.

ab illis fortitudinis, aut ab his justitiae, tanquam a sapientibus, petitur exemplum. nemo enim horum sic sapiens est, ut sapientem volumus intelligi. Nec ii, qui sapientes habiti & nominati, M. Cato, & C. Laelius, sapientes fuerunt; ne illi quidem sepius: sed ex mediorum officiorum frequentia similitudinem quandam gerabant speciemque sapientum.

Quocirca nec id, quod vere honestum est, fas est cum utilitatis repugnantia comparari: nec id quidem, quod communiter appellamus honestum, quod colitur ab iis, qui bonos se viros haberi volunt, cum emolumentis unquam est comparandum: tamque id honestum, quod in nostram intelligentiam cadit, tuendum conservandumque est nobis, quam id, quod proprie dicitur, vereque est honestum sapientibus. aliter enim teneri non potest, si qua est ad virtutem facta progressio. Sed

M 4

hacc

NR. IIII QVIDEM SEP-
TEM] Selen, Chilon, Pyr-
tacus, Bias, Periander,
Cleobulus & Thales.

TAMOVS IN HONESTVM,
AVOD &c.] Licet perfectum illud absoluteque honestum, quod in solis sapientibus est (si siquaque tanta sit in mortalibus fa-

haec quidem de iis, qui conservatione officiorum existimantur boni.

Qui autem omnia metuntur emolumentis & commodis, neque ea volunt praeponderari honestate, hi solent in deliberando honestum cum eo, quod utile putant, comparare: boni viri non solent. Itaque existimo Panaetium, cum dixerit, homines solerent in hac comparatione dubitare, hoc ipsum sensisse, quod dixerit, solere modo, non etiam oportere: enim non modo pluris putare quod utile videatur, quam quod honestum, sed haec etiam inter se comparare, & in his addubitare, tuepissimum est. quid est ergo, quod non-nunquam dubitationem afferre soleat, considerandumque videatur? Credo, si quando dubitatio accedit, quale sit id, de quo consideretur.

Saepe enim tempore fit, ut, quod plerunque turpe haberi soleat, inveniatur non esse turpe. Exempli causa, ponatur aliquid,

CREDO SI QUANDO DUBITATIO ACCIDIT, QUALE SIT ID, DE QVO CONSIDERETUR.] Utile an honestum praeferendum sit, nullam dubitationem viro bono afferre debet; illud vero ipsum, quod agendum est, honestum an turpe, utile an perniciuum, dubium saepe esse potest. Tempus enim rem variat, ut, quod jam turpe sit, alio tempore non item.

aliquid, quod paterat latius. Quod potest majus esse scelus, quam non modo hominem, sed etiam familiarem hominem occidere? Num igitur se adstrinxit scelere, si quis tyramnum occidit, quamvis familiarem? Populo quidem Romano non videtur, qui ex omnibus praeclaris factis illud pulcherrimum existimat. Vicit ergo utilitas honestatem, imo vero honestas utilitatem secuta est. Itaque, ut sine ullo errore dijudicare possumus, si quando cum illo, quod honestum intelligimus, pugnare id videbitur, quod appellamus utile, formula quaedam constituenda est: quam si sequimur in comparatione rerum, ab officio nunquam recedemus.

Erit autem haec formula, Stoicorum rationi disciplinaeque maxime consentanea: quam quidem his libris propterea, sequimur, quod, quamquam a veteribus Academicis, & a Peripateticis vestris, qui quondam iidem erant, qui Academicci, quae honesta sunt, anteponuntur iis, quae videntur utilia: tamen splendidius haec ab eis differuntur, quibus quidquid honestum est, idem utile videtur: nec utile quid-

quam, quod non honestum: quam ab
iis, quibus honestum aliquid non utile,
aut utile non honestum. Nobis autem no-
stra Academia magnam licentiam dat, ut
quocumque maxime probabile occurat,
id nostro jure licet defendere. Sed redeo
ad formulam.

5. DETRAHERE igitur aliquid alteri, &
hominem hominis incommodo suum aug-
re commodum, magis est contra naturam,
quam mors, quam paupertas, quam do-
lor, quam cetera, quae possunt aut corpori
accidere, aut rebus externis. nam prin-
cipio tollit convictum humanum, & socie-
tatem. si enim sic erimus affecti, ut pro-
pter suum quisque emolumenitum spoliat;
aut violet alterum, disrumpi necesse est
eum, quae maxime est secundum naturam,
humani generis societatem. Ut; si unum-
quoque membra scismum hunc haberet,
ut posse putaret, se valere; si proximi mem-
bri valetudinem ad se traduxisset, debilitati
& interire totum corpus necesse est: sic,
si unusquisque nostrum rapiat ad se com-
moda aliorum, detrahaturque quod cuique
possit, emolumenti sui gratia, societas ho-
minum

QUSVS HONESTVM ALI- patetici.
CIVIS NON UTILE]] Peri-

minum & communitas evertatur necesse est.
nam, sibi ut quisque malit, quod ad usum
vitae pertineat, quam alteri acquirere,
concessum est, non repugnante natura.
illud natura non patitur, ut aliorum spoliis
nostras facultates, copias, opes augeamus.

Neque vero hoc solum natura, id est,
jure gentium, sed etiam legibus populorum,
quibus in singulis civitatibus respublica
continetur, eodem modo constitutum est,
ut non licet sui commodi causa nocere al-
teri. hoc enim spectant leges, hoc vo-
lunt; incolumente esse civium conjunctio-
nem: quam qui dirimunt, eos morte, ex-
silio, vinculis, danno coerecent. atque
hoc multo magis exigit ipsa naturae ratio,
qua est lex divina, & humana: cui pare-
re qui velit (omnes autem parebunt, qui
secundum naturam volent vivere). num-
quam committet, ut alienum appetat, &
id, quod alteri detraherit, sibi assumat.

Etenim

NATURAE RATIO, AVAR-
ECO LEX DIVISA, ET HU-
MANA] Naturae humanae
(verbis utar Graevii) seu
socialis ratio, quae offen-
dit & praecepit, nihil con-
mittendum esse, quod
suum societatem laedat ac
violet; laedit autem, qui
intont nocet, ut sibi profi-
cit, ut suis servis cont-

modis. Hanc naturam
omnibus hominibus infe-
vit Deus, qui est naturae
parent & auctor, ideo lex
ex hac natura humana pro-
ficiens nulli nocendum esse,
est divina. Sed praeceptor
praecepit hoc ipsius que-
que, quod ex natura huma-
na, leges humanas, cum civiles, nisi gentium.

Etenim multo magis est secundum naturam excelsitas animi & magnitudo: itemque comitas, justitia, liberalitas, quam voluptas, quam vita, quam divitiae: quae quidem contemnere, & pro nihilo ducere, comparantem cum utilitate communis; magni animi & excelsi est. Detrahere autem alteri sui commodi causa, magis est contra naturam, quam mors, quam dolor, quam cetera generis ejusdem.

Itemque, magis est secundum naturam, pro omnibus gentibus, si fieri possit, conservandis, aut juvandis maximos labores molestiasque suscipere, imitantem Herculem illum, quem hominum fama, beneficiorum memor, in concilium coelestium collocavit: quam vivere in solitudine, non modo sine ullis molestiis, sed etiam in maximis voluptatibus, abundantem omnibus copiis; ut excellas etiam pulchritudine & viribus. Quocirca optimo quisque & spendidissimo ingenio longe illam vitam huic anteponit. Ex quo efficitur, hominem naturae obedientem homini nocere non posse.

Deinde

Ut excellas etiam viribus, quae inter felicitatis adjumenta habuerunt &c.] Quamquam etiam excellentes pulchritudine & Peripateticis.

Deinde, qui alterum violat, ut ipse aliquid commodi consequatur: aut nihil se existimat contra naturam facere: aut magis fugiendam censet mortem, paupertatem, dolorem, amissionem etiam liborum, propinquorum, - amicorum, quam facere cuiquam injuriam. si nihil existimat contra naturam fieri hominibus violandis: quid cum eo differas, qui omnino hominem ex homine tollat? si fugiendum id quidem censet, sed & multo illa pejora, mortem, paupertatem, dolorem: errat in eo, quod illum aut corporis, aut fortunae vitium animi vitiis gravius existimat.

ERGO unum debet esse omnibus propositum, ut eadem sit utilitas uniuscujusque & universorum: quam si ad se quisque rapiat, dissolvetur omnis humana consortio. Atque si etiam hoc natura praescribit, ut homo homini, quicunque sit, ob eam ipsam causam, quod is homo sit, consultum velit: necesse est secundum eandem naturam omnium utilitatem esse communem, quod si ita est, una continemur omnes, & eadem lege naturae: idque ipsum si ita est,

HOMINEM EX HOMINE prius est, nimis intelligere, quid humana nem societatem humanam, natura postulet. negat, quod hominis pro-

est, certe violare alterum lege naturae prohibemur. verum autem primum; verum igitur & extremum. Nam illud quidem absurdum est, quod quidam dicant, parenti se, aut fratri nihil detrahturos commodi sui causa; aliam rationem esse civium reliquorum: hi sibi nihil juris, & nullam societatem, communis utilitatis causa; statuant esse cum civibus: quac fermentia omnem societatem distrahit civitatis. Qui autem civium rationem dicunt habendam, externorum negant, hi dirimunt communem humani generis societatem: qua sublata, beneficentia, liberalitas, bonitas, justitia funditus tollitur: quae qui tollunt, etiam adversus deos immortales impii judicandi sunt. ab iis enim constitutam inter homines societatem evertunt: cojus societatis arctissimum vinculum est, magis arbitrari esse contra naturam, hominem homini detrahere sui commodi causa, quam omnia incommoda subire vel externa, vel corporis, vel etiam ipsius animi, quae non vacent justitia. haec enim una virtus, omnium est domina, & regina virtutum.

Forsan

Quas exs-vacent p[ro]p[ter]a non iustitiam violent, postivit. Sobeunda sunt ius quam secundum iacouneda, modo.

Forstan quispiam dixerit: Nonne igitur sapiens, si fame ipse conficiatur, abstulerit cibum alteri, homini ad nullam rem utili? Minime vero. Non enim mihi est vita nostra utilior, quam animi talis affectio, neminem ut violent commodi mei gratia. Quid? si Phalarim, crudelem tyrannum, & immanem, vir bonus, ne ipse frigore conficiatur, vestitu spoliare possit, nonne faciat? Haec ad judicandum sunt facilliqua. nam, si quid ab homine ad nullam partem utili tuae utilitatis causa detraxeris, inhumane feceris, contraque naturae legem. si autem is tu sis, qui multam utilitatem reipublicae atque hominum societati, si in vita remaneas, afferre possis: si quid ob eam causam alteri detraxeris, non sit reprehendendum: si autem id non sit eiusmodi, suum cuique incommodum ferendum est potius, quam de alterius commodis detrahendum. Non igitur magis est contra naturam morbus, aut cogitas, aut quid huiusmodi, quam detraction, aut appetitio alieni. Sed communis utilitatis derelictione contra naturam est.

MINIMA VERO] Aliter vivificere parent primitus causam censent recentiores illud ius rebus ostendi, philosophi, qui in extrema dementia necessitate re-

vivificere parent primitus causam ius rebus ostendi, tanquam si communis ita- sit.

est est enim injusta. itaque lex ipsa naturae, quae utilitatem hominum conservat & continet, decernit profecto, ut ab homine inertis atque inutili ad sapientem, bonum fortisque virum transferantur res ad vivendum necessariae: qui si occiderit, malum de communi utilitate detraxerit: modo hoc ita faciat, ut ne ipse de se bene existimans, seseque diligens, hanc causam habeat ad injuriam. ita semper officio fungetur, utilitati consolens hominum, & ei, quam saepe commemoro, humanae societati.

Nam, quod ad Phalarim attinet, per facile judicium est. nulla enim nobis societas cum tyrannis, sed potius summa distractio est: neque est contra naturam, spoliare eum, si possis, quem honestum est necare: atque hoc omne genus pestiferum atque impium ex hominum communitate exterminandum est. Etenim, ut membra quaedam amputantur, si & ipsa sanguine, & tanquam spiritu carere coepérunt, & nocent reliquis partibus corporis: sic ista in figura hominis scitas, & immanitas beluae a communi tanquam humanitate corporis segreganda est. Hujus generis sunt quaestiones omnes eae,

in

in quibus ex tempore officium exquiritur.

Ejusmodi igitur credo res Panaetium⁷ persecutorum fuisse, nisi aliqui easus, aut occupatio consilium ejus permisisset: ad quas ipsas consultationes ex superioribus libris fatis multa praecepta sunt, quibus perspici possit, quid sit propter turpitudinem fugiendum: quid sit id, quod idcirco fugiendum non sit, quia omnino turpe non est. Sed quoniam operi inchoato & prope jam absoluto, tanquam fastigium imponimus: ut geometrac solent non omnia docere, sed postulare, ut quaedam sibi concedantur, quo facilius, quae volunt, explicent: sic ego a te postulo, mi Cicero, ut mihi concedas, si potes, nihil, praeter id, quod honestum sit, propter se esse experendum. si hoc non licet per Cratippum; et illud certe dabis, quod honestum sit, id esse maxime propter se experimentum. Mihi utrumvis fatis est: & cum hoc, tum illud probabilius videret, nec praeterea quidquam probabile.

Ac

IN QVISVS EX TEMPORE temporis ratione, prudenter eligendum est.
OFFICIVM EXQVIRITVR]
Officium quod, habita

N

Ac primum Panaetius in hoc defendendus est, quod non utilia cum honestis pugnare aliquando posse dixerit (neque enim ei fas erat) sed ea, quae videntur utilia. Nihil vero utile, quod non idem honestum: nihil honestum, quod non idem utile sit, saepe testatur: negatque ullam pestem maiorem in vitam hominum invasisse, quam eorum opinionem, qui ista distraxerint. Itaque non ut aliquando anteponeremus utilia honestis, sed ut ea sine errore dijudicaremus, si quando incidissent, induxit eam, quae videretur esse, non quae esset, repugnantiam. Hanc igitur partem reliquam explebisimus, nullius adminiculis, sed (ut dicitur) Marte nostro, neque enim quidquam de hac parte post Panaetium explicatum est, quod quidem mihi probaretur, de iis, quae in manus meas venerunt.

8 Cvm igitur aliqua species utilitatis obiecta est, commoveri necesse est. sed si, ~~cum~~ animum attenderis, turpitudinem viideas adiunctam ei rei, quae speciem utilitatis

CVM Igitur ALIOVA ~~animos~~ loco suo morum SPECIES UTILITATIS DEJECTA EST, COMMOVERI necesse est. sed si, CVM ANIMVM ATTENDERIS: Gronovius putat, ~~et~~

tatis attulerit, tunc non utilitas relinquenda est, sed intelligendum; ubi turpitudo sit, ibi utilitatem esse non posse. Quod si nihil est tam contra naturam quam turpitudo, (recta enim, & convenientia, & constantia natura desiderat, aspernaturque contraria) nihilque tam secundum naturam, quam utilitas: certe in eadem re utilitas & turpitudo esse non potest. itemque si ad honestatem nati sumus, eaque aut sola experenda est, (ut Zenoni visum est); aut certe omni pondere gravior habenda, quam reliqua omnia, quod Aristoteli placet; necesse est, quod honestum sit, id esse aut solum, aut summum bonum; quod autem bonum, id certe utile; ita quidquid honestum, id utile.

Quare error hominum non proborum, cum aliquid, quod utile visum est, arripiuit, id continuo secernit ab honesto. Hinc siccæ, hinc venena, hinc falsa testamenta nascuntur: hinc furtæ, peculatus, expilationes, direptionesque sotiorum & civium: hinc opum nimiarum potentiae

N 2 non

TUNC NON UTILITAS naturam est, quam utilitas, EXILIENS EST] Non VT ZENONI VISUM EST] repudianda est utilitas coniuncta aut odio utilitatis; Stoicorum: felice conditori,

non ferendae: postremo etiam in liberis civitatibus regnandi existunt cupiditates, quibus nihil nec tetrius, nec soedius excoigitari potest: emolumenatum enim rerum fallacibus iudiciis vident: poenam non dico legum, quas saepe perrumpunt, sed ipsius turpitudinis, quae acerbissima est, non vident.

Quamobrem hoc quidem deliberantium genus pellatur e medio (est enim totum sceleratum, & impium) qui deliberant, utrum id sequantur, quod honestum esse videant, an se scientes scelere contaminent: in ipsa enim dubitatione facinus incit, etiamsi ad id non pervenerint. Ergo ea deliberanda omnino non sunt, in quibus est turpis ipsa deliberatio, atque etiam ex omni deliberatione celandi & occultandi spes opinioque removenda est. satis enim nobis (si modo in philosophia aliquid profecimus) persuasum esse deber, si omnes deos hominesque celare possimus, nihil tamen avare, nihil injuste, nihil libidinose, nihil incontinenter esse faciendum.

HINC

Ex OMNI DELIBERATI-
ONE CELANDI ET OCCUL-
TANDI SPES OPINIOQUE
REMOVENDA EST] Frustra

credit quisquam, celari posse, quod molitur, malum, aut, si possit, ideo animus esse turpe.

Hinc, ille Gyges inducitur a Plato: qui, cum terra discessisset magnis quibusdam imbris, in illum hiatum descendit, aeneumque equum, (ut ferunt fabulae) animadvertisit, cuius in lateribus fores essent: quibus apertis mortui vidi corpus magnitudine inusitata, annulumque aureum in digito: quem ut detraxit, ipse induit: (erat autem regius pastor) tum in concilium pastorum se receperit. ibi cum palam ejus annuli ad palmam converterat, a nullo videbatur, ipse autem omnia videbat: idem rursus videbatur, cum in locum annulum inverterat. Itaque hac opportunitate annuli usus reginae stuprum intulit: eaque adjutrice regem dominum intercepit, sustulit quos obstat arbitrabatur: nec in his eum quisquam facinoribus potuit videre. sic repente annuli beneficio rex extortus est Lydiae. Hunc igitur ipsum annulum si habeat sapiens, nihil plus sibi licet putet peccare, quam si non haberet. honesta enim bonis viris, non occulta quaeruntur.

N 3

Atque

CUM PALAM EJUS AN-
NULI &c.] Palam est plana
& latior annuli pars, in
qua genuina inficeretur.

CUM IN LOCVM ANNU-

LVM INVERTERAT] Cum
itterum in locum suum
annulum inverterat, i. e.
cum palam annuli extra
convertereat.

Atque hoc loco philosophi quidam, minime mali illi quidem, sed non satis acuti, fictam & commentitiam fabulam dicunt prolatam a Platone: quasi vero ille aut factum id esse, aut fieri potuisse defendat. Hac est vis hujus annuli, & hujus exempli: si nemo fecerit, nemo ne suspicaturus quidem sit, cum aliquid divitiarum, potentiae, dominationis, libidinis causa feceris, si id diis, hominibusque futurum sit semper ignotum, sine facturus. negant id fieri posse: quamquam potest id quidem. sed quaero, quod negant posse, id si posset, quidnam ficerent? Vrgent rustice sane, negant enim posse, & in eo perstant: hoc verbum quid valeat, non vident. Cum enim quaerimus, si possint celare, quid facturi sint; non quaerimus, possintne celare; sed tanquam tormenta quaedam adhibemus, ut, si responderint, se, impunitate proposita, facturos quod expedit, facinorosos se esse fatentur: si negent, omnia turpia per seipsa fugienda esse concedant. Sed jam ad propositum revertamur.

IO. INCIDUNT saepe multae causae, quae conturbent animos utilitatis specie; non, cum hoc deliberetur, relinquendane sit honestas

nestas propter utilitatis magnitudinem: (nam id quidem impeobum est) sed illud, possitne id, quod utile videatur, fieri non turpiter. Cum Collatino collegae Brutus imperium abrogabat, poterat videri facere id injuste. fuerat enim in regibus expellendis socius Bruti, consiliorum etiam adjutor. cum autem consilium hoc principes cepissent, cognitionem Superbi, non menque Tarquiniorum, & memoriam regni esse tollendam: quod erat utile, patriae consulere, id erat ita honestum, ut etiam ipsi Collatino placere deberet. Itaque utilitas valuit propter honestatem, sine qua ne utilitas quidem esse potuisset. At in eo rege, qui urbem condidit, non ita. Species enim utilitatis animum pepulit ejus: cui cum visum esset utilius, solum, quam cum altero regnare, fratrem interemit. Omisit hic & pietatem, & humanitatem, ut id, quod utile videbatur, neque erat, assequi posset: & tamen muri castram opposuit, speciem honestatis neque probabilem, neque satis idoneam. Peccavit igitur pace vel Quirini, vel Romuli dixerim.

Nec tamen nostrae nobis utilitates omittendae sunt, aliiisque tradendae, cum his ipsi egeamus: sed suae cuique utilitati, quod sine alterius injuria fiat, serviendum est. Scite Chrysippus, ut multa: Qui stadium, inquit, currit, eniti & contendere debet, quan*m*axime possit, ut vincat: supplantare eum, quicum certet, aut manu depellere, nullo modo debet. sic in vita sibi quemque petere, quod pertineat ad usum, non iniquum est: alteri deripere jus non est.

Maxime autem perturbantur officia in amicitiis: quibus & non tribuere, quod recte possis, & tribuere, quod non sit aequum, contra officium est. Sed hujus generis totius breve & non difficile praeceptum est. quae enim videntur utilia, honores, divitiae, voluptates, cetera generis ejusdem, haec amicitiae nunquam anteponenda sunt. At neque contra rem publicam neque contra iurandum, ac fidem amici causa vir bonus faciet; ne si judex quidem erit de ipso amico. ponit enim personam amici, cum induit judicis. Tantum dabit amicitiae, ut veram amici causam

CHRYSIPPVS] . Celebre-
tius Stoicus, Zaponis
discipulus; dialectus &
disputator acutissimus.

causam esse malit: ut orandac liti tempus, quoad per leges licet, accommodet: cum vero jurato sententia dicenda sit, meminierit, deum se adhibere testem, id est (ut arbitror) mentem suam, qua nihil homini dedit deus ipse divinus. Itaque praecelatum a majoribus accepimus modum rogandi judicis, quae salva fide facere possit. Haec rogatio ad ea pertinet, quae paullo ante dixi honeste amico a judice posse concedi. nam, si omnia facienda sint, quae amici velint, non amicitiae tales, sed conjurations putandae sunt.

Loquor autem de communibus amicitiis. nam in sapientibus viris perfectis que nihil potest esse tale. Damonem & Phintiam Pythagoreos, ferunt hoc animo inter se fuisse, ut, cum eorum alteri Dionysius tyrannus dicta necis destinavisset, & is, qui morti addictus esset paucos sibi dies commendandorum suorum causa postulavisset, vas factus est alter ejus fistendi, ut, si ille non revertisset, moriendum esset ipse. qui cum ad diem se receperisset, admiratus eorum fidem tyrannus, petivit, ut se ad amicitiam tertium adscriberent.

ID EST (UT ARBITROR) MENTEM SUAM] Quo-
niapi mens, secundua

Stoicos, divine naturae
erat particula.

Cum igitur id, quod utile videtur in amicitia, cum eo, quod honestum est, comparatur, jaceat utilitatis species, valeat honestas. cum autem in amicitia, quae honesta non sunt, postulabuntur, religio & fides anteponantur amicitiae; sic habebitur is, quem exquirimus, delectus officii.

II SED utilitatis specie in republica facissime peccatur; ut in Corinthi disturbance nostri durius etiam Athenienses, qui seiverunt, ut Aeginetis, qui classe valabant, pollices praeciderentur. hoc vivum est utile. nimis enim imminebat, propter propinquitatem, Aegina Piraco: sed nihil quod crudelis, utile. est enim hominum naturae, quam sequi debemus, maxime inimica crudelitas.

Male etiam qui peregrinos urbis uti prohibent, eosque exterminant, ut Perius apud patres nostros, Papius nuper. Nam esse pro civi, qui civis non sit, rectum est non licere: quam tulerunt legem sapientissimi consules, Crassus & Scaevola: uero urbis prohibere peregrinos, sanc inhumanum est. Illa praeclara, in quibus publicae utilitatis species praec honesta-

te

SCIVERVNT] Decreverunt.

te contemnitur. Plena exemplorum est nostra respublica cum siue, tum maxime bello Punico secundo: quac, Cannensi calamitate accepta, maiores animos habuit, quam unquam rebus secundis. nulla timoris significatio, nulla mentio pacis, tanta vis est honesti, ut speciem utilitatis obseueret.

Athenienses cum Persarum impetum nullo modo possent sustinere, statuerentque, ut, urbe relicta, conjugibus & liberis Trozenē depositis, naves condescenderent, libertatemque Graeciae classe defendenter, Cyrsilum quandam, suadentem, ut in urbe manerent, Xerxesque recipierent, lapidibus obruerunt. Atque ille utilitatem sequi videbatur: sed ea nulla erat repugnante honestate.

Themistocles post victoriam ejus belli, quod cum Persis fuit, dixit in concione, se habere consilium reipublicae salutare, sed id sciri opus non esse. postulavit, ut aliquem populus daret, quicunque comunicareret. datus est Aristides. Huic ille, classem Lacedaemoniorum, quae subducta esset ad Gythium, clam incendi posse: quo facto frangi Lacedaemoniorum opes necesse esset. Quod Aristides cum audisset,

audisler, in cōcōnēm magna exspectatiōe venit: dixitque, perutile esse consilium, quod Themistocles afferret, sed minime honestum. Itaque Athenienses, quod honestum non esset, id ne utile quidem putaverunt: totamque eam rem, quam ne audierant quidem, auctore Aristide repudiaverunt. Melius hi, quam nos, qui piratas imminunes, socios vēctigales habemus.

12 MANEAT ergo, quod turpe sit, id nunquam esse utile; ne tum quidem, cum id, quod esse utile putas, adipiscare. Hoc enim ipsum utile putare, quod turpe sit, calamitosum est. Sed incident (ut supra dixi) saepe causae; cum repugnare utilitas honestati videatur, ut animadverendum sit, repugnetne plane, an possit cum honestate cōjungi. Ejus generis haec sunt quaestiones: Si (exempli gratia) vir bonus Alexandria Rhodum magnum frumenti numerum adixerit in Rhodiōrum inopia & fame, summaque annonae caritate: si idem sciat, complures mercatores Alexandria solvisse, navesque in cursu frumento onustas, petentes Rhodum; viderit: dicturusne sit id Rhodiis, an silentio suum quam plurimo venditurus? Sapientem &

bonum

bonum virum singimus: de ejus delibera-
tione & consultatione quaerimus, qui celer-
turus Rhodios non sit, si id turpe judicet,
sed dubitet, an turpe non sit.

In hujusmodi causis aliud Diogeni Babylonio videri solet, magno & gravi Stoico, aliud Antipatro, discipulo ejus, homini acutissimo. Antipatro omnia pate-
facienda, ut ne quid omnino, quod ven-
ditor norit, emtor ignoret: Diogeni ven-
ditorē, quatenus jure civili constitutum
sit, dicere vitia oportere, cetera sine in-
fidisi agere, & quoniam vendat, velle quam
optime vendere. Advixi, exposui, ven-
do meum non pluris, quam ceteri, for-
tasse etiam minoris, cum major est copia.
cui sit injuria? Exoritur Antipatri ratio
ex altera parte: Quid ais? tu cum homi-
nibus consulere debeas, & servire huma-
nae societati, eaque lege natus sis, & ea
habeas principia naturae, quibus parere,
& quae sequi debeas, ut utilitas tua com-
munis utilitas sit, vicissimque communis
utilitas tua sit: celabis homines, quid iis
adsit commoditatis & copiae? Responde-
bit Diogenes fortasse sic, Aliud est celare,
aliud tacere: neque ego nunc te celo, si
tibi non dico, quae natura deorum sit,
quis

quis sit finis bonorum, quae tibi plus prouident cognita, quam tritici utilitas; sed non quidquid tibi audire utile est, id mihi dicere necesse est. Immo vero (inquiet ille) necesse est, si quidem meministi esse inter homines natura coniunctam societatem. Memini, inquiet ille, sed num ista societas talis est, ut nihil suum eujusque sit? quod si ita est, ne vendendum quidem quidquam est, sed donandum.

I3 Vines in hac tota disceptatione non illud diei, quamvis hoc turpe sit, tamen, quoniam expedit, faciam: sed ita expedire, ut turpe non sit: ex altera autem parte; ea re, quia turpe sit, non esse faciendum. Vendat aedes vir bonus propter aliqua virtutia, quae ipse norit, ceteri ignorent: pestilentes sint, & habeantur salubres: ignoratur in omnibus cubiculis apparere serpentes: male materiatae, ruinosae: sed hoc praeter dominum nemo sciat. quaeero, si hoc emtoribus venditor non dixerit, aedesque vendiderit pluris multo, quam se venditum putarit, nam id injuste, an improbe fecerit.

Ille vero, inquit Antipater. Quid enim est aliud, erranti viam non monstrare (quod Athenis exsecrationibus publicis

sanctum

sanctum est) si hoc non est, emtorem pati ruere, & per errorem in maximam fraudem incurrire? plus etiam est, quam viam non monstrare. nam est scientem in errorem alterum inducere. Diogenes contra: Num te emere coegit, qui ne hortatus quidem est? ille, quod non placebat, proscripsit: tu, quod placebat, emisti. quod si qui proscribunt, **VILLAM BONAM, BENEQUE AEDIFICATAM**, non existimantur fefelleris, etiam si illa nec bona est, nec aedificata ratione; multo minus, qui domum non laudarunt. Vbi enim iudicium emtoris est, ibi fraus venditoris quae potest esse? sin autem dictum non omne praestandum est, Quod dictum non est, id praestandum putas? Quid vero est stultius, quam venditorem, ejus rei, quam vendat, virtus narrare? quid autem tam absurdum, quam si domini iussu ita praececo praediceret? **DOMVM PESTILENTEM VENDO.**

Sie ergo in quibusdam causis dubiis ex altera parte defenditur honestas, ex altera ita de utilitate dicitur, ut id, quod utile videatur, non modo facere honestum sit

Nec aedificata ratione deque aedificata:
[Nec bene splendi-

sit, sed etiam non facere turpe. Haec est illa, quae videtur utilium fieri cum honestis saepe dissensio. Quae dijudicanda sunt. non enim, ut quereremus, exposuimus, sed ut explicaremus. Non igitur videtur neç frumentarius ille Rhodios, nec hic aedium venditor celare cintores debuisse. Neque enim id est celare, quidquid reticeas: sed cum, quod tu scias, id ignorare emolumenti tui causa velis eos, quorum intersit id scire. Hoc autem celandi genus quale sit, & cujus hominis, quis non videt? certe non aperti, non simplicis, non ingenui, non justi, non viri boni: versuti potius, obscuri, astuti, fallacis, malitiosi, callidi, veteratoris, vafri. haec tot, & alia plura, nonne inutile est vitiorum subire nomina?

14 Qvod si vituperandi sunt, qui retinuerunt: quid de iis existimandum est, qui orationis vanitatem adhibuerunt? C. Canius, eques Romanus, nec infacetus, & satis litteratus, cum se Syracusas otandi, ut ipse dicere solebat, non negotiandi causa, contulisset, dictabat, se hortulos aliquos velle emere, quo invitare amicos, & ubi se oblectare sine interpellatoribus posset.

Qui ORATIONIS VANITATEM ADEIEVERVNT. Qui
mentiti sunt.

posset. quod cum pererebusset, Pythius ei quidam, qui argentariam faceret Syracusis, venales quidem se hortos non habere, sed licere eti Canio, si vellet, ut suis: & simul ad coenam hominem in hortos invitavit in posterum diem. cum ille promisisset, tum Pythius, qui esset, ut argentarius, apud omnes ordines gratiosus, piseatores ad se convocabat, & ab his petitivit, ut ante suos hortulos poltridie pisearentur, dixitque, quid eos facere vellet. Ad coenam tempore venit Canius: opipare a Pythio apparatum convivium: cymbarum ame oculos multitudo. pro se quisque quod eeperat, afferebat, ante pedes Pythii pisees abjiciebantur.

Tum Canius, Quæso, inquit, quid est hoc, Pythi, tantumne piscium, tantumne cymbarum? Et ille, Quid mirum? inquit, hoc loco est, Syracusis quidquid est piscium: hac aquatio: hac villa isti carere non possunt. Incensus Canius cupiditate contendit a Pythio, ut venderet. Gravate ille, primo. quid multa? impletat, emit homo cupidus & locuples tanti, quanti Pythius voluit; & emit instructos: nomina

EMIT INSTRUCTOS] Emit sui & ornamento essent, hortum omnibus, quac u. instructum,

nomina facit: negotium conficit, invitat Canius postridie familiares suos, venit ipse mature, scalmum nullum videt, quacrit ex proximo vicino, non feriae quacdam pectorum essent, quod eos nullos videret. Nullae, (quod sciām) inquit ille: sed hic pescari nulli solent. itaque heri mirabat, quid accidisset. Stomachari Canius. Sed quid faceret? nondum enim Aquilius, collega & familiaris meus, protulerat de dolo malo formulās; in quibus ipsis cum ex eo quaereretur, quid esset dolus malus: respondebat, cum esset aliud simulatum, aliud aētum. Hoc quidem sane luculenter, ut ab homine perito definiti. Ergo & Pythius, & omnes aliud agentes, aliud simulantes, perfidi, improbi, malitiosi sunt. Nullum igitur factum eorum potest utile esse, cum sit tot vitiis inquinatum.

QVOD

NOMINA FACIT] Non solum suum scribit Canius, & in tabulas referit, se Pythio tantum pecuniam, acceptis hortulis, debere.

NONDUM ENIM AQUILIUS &c.] Aquilius, collega meus in Praetura, nondum editum suum adveniūs dolum malum pa-

blesverat. Hujus mentio fit III. de Natura Deorum: Iude everriculum malitiarum omnium, judicium de dolo male, quod C. Aquilius, familiaris noster, protulit. Quem dolorem idem Aquilius tam teneri putat, cum aliud sit simulatum, aliud aētum.

Qvod si Aquilliana definitio vera est: **I 5** ex omni vita simulatio dissimulatioque tollenda est. ita nec, ut emat melius, nec ut vendat, quidquam simulabit, aut dissimulabit vir bonus: Atque iste dolus malus eriam legibus erat vindicatus, ut tutela xii tabulis, & circumscriptio adolescentium lege Laetoria: & sine lege iudiciis, in quibus additur; **E X. F I D E B O N A A G I T U R.** Reliquorum autem judiciorum haec verba maxime excellunt, in arbitrio rei uxoriæ, **M E L I V S, A E Q V I V S:** in fiducia, **V T I N T E R B O N O S B E N E A G I E R.** Quid ergo? aut in eo, quod **M E L I V S, A E Q V I V S,** potest illa pars inesse fraudis? aut, cum dicatur: **I N T E R B O N O S B E N E A G I E R,** quidquam agi dolose, aut malitiose potest? Dolus autem malus simulatione, ut ait Aquilius, continetur. tollendum est igitur ex rebus contrahendis omne mendacium, non licitatem venditor, nec qui-

O 2

contra

FIDUCIA] Fiducia est, cum res aliqua sumendas mutas pecuniae gratia vel mandcipatur, vel in jure ceditur.

NEC QVI CONTRA SE LICEATUR: EMITOR APPONET] Adscribam verba Gravii ad hunc locum: **Emitor sum apponit in acri-**

tione, qui rem a venditore indicatam diligissimo pretio liceat, tanquam res esse parvi negligenda, et sane sapientia causa est, ut minoris pretio quid vendatur, cum multa persuaderantur, non tantum rem esse, quia tam vix pro ea pretium offegatur.

contra se liceatur, emitor apponet: uterque, si ad eloquendum venerit, non plus, quam semel, eloquetur.

Q. quidem Seacvola, P. filius, cum postulasset, ut sibi fundos, cuius emitor erat, semel indicaretur, idque venditor ita fecisset, dixit, se pluris aestimare: addidit centum millia. nemo est, qui hoc boni viri fuisse neget: sapientis, negant: ut si minoris, quam potuisset, vendidisset. Haec igitur est illa pernicioes, quod alios bonos, alios sapientes existimant, ex quo Ennius, *ne quicquam sapere sapientem, qui sibi ipse prodesse non quiret.* Vere id quidem, si, quid esset prodesse, mihi cum Ennio conveniret. Hecatonem quidem Rhodium, discipulum Panaetij, video in iis libris, quos de officiis scripsit Q. Tuberoni, dicere, Sapientis esse nihil contra mores, leges, instituta facientem, habere rationem rei familiaris. neque enim solum nobis divites esse volumus, sed liberi,

pronuntiabit:

INDICARETVS] Aestimaretur.

SAPIENTIS, NEGANT] Negant, eum esse sagacem & lucro suo intentum emittorem: ut, & ille audit, qui minori prelio, quam posset, res suas vendit.

VTERQVE, SI AD ELOQUENDVS VENERIT &c.] Cum eo pervenimus sit, ut vendendis relius premium illatur, alter alterum non morabimur aut proterve illudet, sed uniusquisque sententiam suam semel idque sine falso & fallacis

beris, propinquis, amicis, maximeque reipublicae singulorum eniim facultates & copiae, divitiae sunt civitatis. Hic Seacvola factum, (de quo paullo ante dixi) placere nullo modo potest. etenim omnino tantum se negat facturum compendii sui causa, quod non liceat. Huic nec laus magna tribuenda, nec gratia est. Sed siue simulatio & dissimulatio dolus malus est; perpaucae res sunt, in quibus dolus iste malus non veretur: siue vir bonus est is, qui prodest, quibus potest, noet nemini, certe istum virum bonum non facile reperiemus. Nunquam igitur est utile peccare, quia semper est turpe: &, quia semper est honestum virum bonum esse, semper est utile.

Ac de jure quidem praediorum sanctum est apud nos jure civili, ut in his vendendis vitia dicarentur, quae nota essent venditori. Nam, cum ex' xii tabulis sati esset ea praestari, quae essent lingua nuncupata, quac qui iniciatus esset, dupli poenam subiret: a jureconsultis, etiam reticentiae poena est constituta. Quidquid enim esset in praedio vitii, id statuerunt, si venditor sciret, nisi nominatim dictum esset, praestari oportere. Ut, cum in

arce augurium augures acturi essent, jussi sentque T. Claudium Centumahum, qui aedes in Coelio monte habebat, demoliri ea, quorum altitudo officeret auspiciis: Claudius proscriptis insulam, vendidit: emit P. Calpurnius Lanarius. huic ab auguribus illud idem denuntiatum est. Itaque Calpurnius cum demolitus esset, cognoverique, Claudium aedes postea proscriptisse, quam esset ab auguribus demoliri iussus; arbitrum illum adegit, quidquid sibi dare facere oporteret ex fide bona. M. Cato sententiam dixit, hujus nostri Catonis pater, ut enim ecteri ex patribus, sic hic, qui lumen illud progeniuit, ex filio est nominandus. Is igitur judex ita pronuntiavit: cum in venundando rem eam scisset, & non pronuntiasset, emtori damnum praestari oportere. Igitur ad fidem bonam statuit pertinere, notum esse emtori vitium, quod nosset venditor.

Quod si recte judicavit: non recte frumentarius ille, non recte aedium pestilentium venditor tacuit. sed hujusmodi reticentiae

**CLAUDIUS PROSCRIPTIS
INSULAM]** Insulam dictam
fuit tudes seorsum stractae,
quaeque communibus pa-
rietibus non junctae erant
cum vicinis.

**ARBITRVM ILLVM ADE-
GTV[UM]** Sentus est: Rem ju-
diciis arbitrio committere
Claudium coagit. Ad ar-
bitrium illum adduxit,

reticentiae jure civili omnes comprehendi non possunt: quec autem possunt, diligenter tenentur. M. Marius Gratidianus, propinquus noster, C. Sergio Oratae vendidebat aedes eas, quas ab eodem ipse paucis ante annis emerat. hae Sergio serviebant; sed hoc in mancípio Marius non dixerat. Adducta res in judicium est. Oratam Crassus, Gratidianum defendebat Antonius. jus Crassus urgebat: quod vitii venditor non dixisset sciens, id oportere praestari: aequitatem Antonius: quoniam id vitium ignotum Sergio non fuisset, qui ilias aedes vendidisset, nihil fuisse necesse dici: nec cum esse deceptum, qui id, quod emerat, quo jure esset, teneret. Quorūm hæc? ut illud intelligas, non placuisse majoribus nostris astutos.

Sed aliter leges, aliter philosophi tollunt astutias: leges, quatenus manu tenere possunt: philosophi, quatenus ratione & intelligentia. Ratjo igitur postulat, ne quid insidiose, ne quid simulate, ne quid fallaciter. Suntne igitur insidiae, tendere

O 4 plagas,

**HAE SERGIO SERVIE-
BANT]** Servitus erat jus
antiquum agendi quidquam
aut habendi in praedio ali-
eno ad sui praedii utilita-
tem; dominus igitur aut fun-

dus, in quo quis ejusman-
di jus habuit, ei dioceba-
tur servire.

IN MANCIPIO] In trans-
ferendo alteri cedendeque
aedium dominio.

plagas; etiam si excitaturus non sis, nec agitaturus? ipsae enim ferac nullo inse-
quente saepe incident. sic tu aedes pro-
scribas, tabulam tanquam plagam ponas,
domum propter vitia vendas; in eam ali-
quis incurrat imprudens. Hoc quamquam
video propter depravationem consuetudinis,
neque more tarpe haberi, neque aut lege san-
ciri, aut jure civili, tamen naturae lege
sanctum est. societas enim est, (quod et si fac-
pe dictum est, dicendum tamen est saepius)
latissime quidem quae pateat, hominum in-
ter homines: interior eorum, qui ejus-
dem generis sunt; propior eorum, qui
ejusdem civitatis. Itaque majores aliud
jus gentium, aliud jus civile esse volue-
runt. quod civile, non idem continuo
gentium; quod autem gentium, idem ci-
vile esse debet. Sed nos veri juris, ger-
manaque justitiae solidam & expressam
effigiem nullam tenemus: umbra & imagi-
nibus utimur: eas ipsas utinam sequere-
mur! feruntur enim ex optimis naturae,
& veritatis exemplis. Nam quanti verba
illa, VTI NE PROFITER TE, FIDEM-
VE TVAM CAPTVS, FRAUDATVS VE-
SLEM? quam illa aurea! VT; INTER BO-

NOS

NOS BENE AGI^{RE} OPORTET, ET SINE
FRAUDATIONE?

Sed, qui sint *boni*, & quid sit, *bene
agi*, magna quaestio est. Quo, quidem
Scaevola, pontifex maximus, summam
vim dicebat esse in omnibus iis arbitriis,
in quibus adderetur, EX FIDE BONA:
fideique bonae nomen existimabat manare
latissime, idque versari in tutelis, societa-
tibus, fiduciis, mandatis, rebus emtis,
venditis, conductis, locatis, quibus vitae
societas continetur: in his magni esse ju-
dicis, statuere (praesertim cum in pleris-
que essent judicia contraria) quid quem-
que cuique praestare oporteret.

Quocirca astutiae tollendas sunt, ea-
que malitia, quae vult illa quidem videri
se esse prudentiam: sed absit ab ea distat-
que plurimum. prudentia est enim locata
in delectu bonorum, & malorum: ma-
litia (si omnia, quae turpia sunt, mala
sunt) mala bonis ponit ante. Nec vero
in praediis solum jus civile, ductum a na-
tura, malitiam fraudemque vindicat: sed
etiam in mancipiorum venditione fraus
venditoris omissis excluditur. qui enim
scire debuit, de sanitate, de fuga, de

O 5

furtis,

fortis, praestat edicto Aedilium. Heredum alia causa est. Ex quo intelligitur, quoniam juris natura fons sit, hoc secundum naturam esse, neminem id agere, ut ex alterius praedetur inscientia. nec ulla pernicies major inveniri potest, quam in malitia simulatio intelligentiae: ex quo ista innumerabilia nascuntur, ut utilia cum honestis pugnare videantur. quotus enim quisque reperietur, qui impunitate, & ignorantia omnium proposita, abstinere possit injuria?

18 PERICLITEMVR, si placet, in iis quidem exemplis, in quibus peccari vulgus hominum fortasse non putat. Neque enim de sicariis, beneficiis, testamentariis, furibus, peculatoribus hoc loco disserendum est: qui non verbis sunt, & disputatione philosophorum, sed vinculis & carcere fatigandi. sed haec con-

fidemus;

PRÆSTAT EDICTO AE-
DILIVM] Daunum; quod ex morbo, suga aut furto vitiōsi servi emitor cepit, ex edicto aedilium restituere venditor tenetur.

PERAKDVM ALIA CAVSA
EST] Alia vero est ratio herodum; neque enim, si quid vitiū sit in iis rebus defuncti, quac post mortem ejus venduntur, re-

sarcire cogitur herēs.

NEC VILLA PERNICIES
MAJOR &c.] Id enim naturae repugnat; nam intelligentia nisi in sapientia esse non potest; nec ullus sapiens potest esse malus. Hinc infra dicit: Prudētiam vult imitari militia.

FATIGANDI] Caligandi est in vulgaris lectionibus.

fidemus, quae faciunt ii, qui habentur boni.

L. Minutii Basili, locupletis hominis, falsum testamentum quidam e Graecia Romam attulerunt: quod quo facilis obtinerent, scripserunt heredes secum M. Crassum, & Qu. Hortensium, homines ejusdem aetatis potentissimos: qui, cum illud falsum esse suspicarentur, sibi autem nullius essent consellii culpac, alieni facinoris munusculum non repudiaverunt. Quid ergo? satīn' hoc est, ut non deliquisse videantur? mihi quidem non videtur: quamquam alterum amavi vivum, alterum non odi mortuum. Sed cum Basilus M. Satrium, fororis filium, nomen suum ferre voluisse, eumque fecisset heredem: hunc, (ait), dico patronum agri Piceni & Sabini, (o turpem notam temporum illorum!) num erat aequum, principes cives rem habere, ad Satrium nihil praeter nomen pervenire? Etenim, si is, qui non defendit injuriam, neque propulsar a suis, cum potest, injuste facit, ut in primo libro differui: qualis habendus est is, qui non modo non repellit, sed etiam adjuvat injuriam?

ALTERUM AMAVI VIVUM] deplorat in Bruto.
Hortensium, cuius mortem

juriat? Mihi quidem etiam verae hereditates, non honestae videntur, si sint malitiosis blanditiis officiorum; non veritate, sed simulatione quaesitae. Atqui in talibus rebus aliud utile interdum, aliud honestum videri solet. Falso: nam eadem utilitatis, quae honestatis est regula: qui hoc non perviderit, ab hoc nulla fraudus aberit, nullum facinus. sic enim cogitans: *Est istuc quidem honestum, verum hoc expedit*, res a natura copulatas audebit errore divellere: qui fons est fraudium, maleficiorum, scelerum omnium.

19 ITAQVB si vir bonus habeat hanc vim ut, si digitis concrepuerit, possit in locupletium testamenta nomen ejus irrepere; hac vi non utatur, ne si exploratum quidem habeat, id omnino neminem unquam suspicaturum. At dares hanc vim M. Craffo, ut digitorum percussione heres posset scriptus esse, qui re vera non esset heres, in foro, mihi crede, saltaret. homo autem iustus, isque, quem sentimus virum bonum, nihil cuiquam, quod in se

Si digitis concruever-
tis] Nullo negotio!

In foro, nisi cardo,
saltaret] Ita credorem
cum exultataram esse gau-

dio, ut in foro saltaret;
Id quod Romse, ubi saltatio tarpis habita est, gra-
vi homine maximo indig-
num foret.

se transferat, detrahatur. Hoc qui admiratur, is se, quid sit vir bonus, nescire fateatur. At vero si quis voluerit animi sui complicatam notionem evolvere, iam se ipse doceat, cum virum bonum esse, qui profit quibus possit, noceat nemini, nisi la-cessitus injuria. Quid ergo? hic non noceat; qui quodam quasi veneno perficiat, ut veros heredes moveat, in eorum locum ipse succedat? Non igitur faciat (dixerit quis) quod utile sit, quod expedit? Immo intelligat, nihil nec expedire, nec utile esse, quod sit injustum. hoc qui non didicerit, bonus vir esse non poterit.

Fimbriam, consulariem, audiebam de patre nostro puer, judicem M. Lutatio Pinthiae fuisse, equiti Romano sane honesto, cum is sponsonem fecisset, ni bonus vir esset. itaque ei dixisse Fimbriam, se illam rem nunquam judicaturum; ne aut spoliarer fama probatum hominem, si contra judicasset, aut statuisse videretur, virum bonum aliquem esse, cum ea res innume-

Si quis VOLUERIT ANI-
MI SVI COMPLICATAM NO-
TIONEM EVOLVERE] Si
quis, quae in animo ipsius
quasi involutae latent, ide-
as prothore atque explicare
voluerit &c.

CVM IS SPONSIONEM FE-
CISSET &c.] Cum pon-
texisset pecuniam; quae &
ab eo, qui petieret, & a
provocato apud judicem
depontenda erat, exhibitis
verbis: ni bonus vir esset.

innumerabilibus officiis & laudibus contineretur. Huic igitur viro bono, quem Fimbria etiam, non modo Socrates novaret, nullo modo videri potest quidquam esse utile, quod non honestum sit. Itaque talis vir non modo facere, sed nec cogitare quidem quidquam audebit, quod non audeat praedicare. Haec nonne est turpe dubitare philosophos, quae ne rustici quidem dubitent? a quibus natum est id, quod jam tritum est vetustate proverbium: cum enim fidem alicujus bonitatemque laudent, dignum esse dicant, quicum in tenebris mices. Hoc quam haber vim, nisi illam, nihil expedire, quod non debeat, etiam si id possis nullo refellente obtinere? Vide sine igitur, hoc proverbio neque Gygi illi posse veniam dari, neque huic, quem paullo ante fingebam digitorum percussione hereditates omnium posse converttere? Ut enim, quod turpe est, id quamvis occultetur, tamen honestum fieri nullo modo potest: sic, quod honestum non est, id utile ut sit, effici non potest, adversante & repugnante natura.

AT

QVICM IN TENEBRIS gitis; aut forte ideum, quod MICES] Micare erat ludi par impar ludere, genus, motis' repente di-

AT enim, cum permagna praemia 20 sunt, est causa peccandi. C. Marius cum a spe consulatus longe abesset, & jam septimum annum post praetoram jaceret, neque petiturus unquam consulatum videtur: Qu. Metellum, eius legatus erat, summum virum & civem, cum ab eo, imperatore suo, Romanum missus esset, apud populum Romanum criminatus est, bellum ducere: si se consulem fecissent, brevi tempore aut vivum, aut mortuum Jugurtham se in potestatem populi Romani redacturum. Itaque factus est ille quidem consul, sed a fide, justitiaque discessit, qui optimum, & gravissimum civem, cuius legatus, & a quo missus esset, in invidiam falso crimine adduxerit.

Ne noster quidem Gratidianus officio boni viri functus est tum, cum praetor esset, collegumque praetorum tribuni plebis adhibuissent, ut res nummaria de communi sententia constitueretur. jaestabatur enim temporibus illis nummus sic, ut nemo posset scire, quid haberet. Conscripterunt communiter edictum cum poena atque judicio; constitueruntque, ut omnes

JACTABATVR ENIM TRM- Incertum erat nummorum
TOREBUS ILLIS NVMMVS SIC] premium.

omnes simul in rostra post meridiem de-scenderent: & ceteri quidem alius alio: Marius a subsellijs in rostra recta⁶⁷ idque quod communiter compositum fuerat, solitus edixit: & ea res (si quaeris) ei magno honori fuit. omnibus vicis statuae: ad eas thus, & cerei. quid multa? nemo unquam multititudini fuit carior.

Haec sunt, quae conturbant in de-liberatione nonnunquam, cum id, in quo violatur aequitas, non ita magnum; illud autem, quod ex eo paritur, permagnum videtur: ut Mario, praeripere collegis & tribunis plebis popularem gratiam, non ita turpe; consulem ob eam rem fieri, quod sibi tunc proposuerat, valde utile videbatur. Sed omnium una regula est, quam tibi cupio esse notissimam: aut illud, quod utile videtur, turpe ne sit: aut, si turpe est, ne videatur esse utile. Quid igitur? possuntne aut illum Marium, virum bonum judicare, aut huic? Explica atque excute intelligentiam tuam, ut video, quae sit in ea species, forma, & notio viri boni. Cadit ergo in virum bonum mentiri emolumenti sui causa, crimi-

nari,

DESCENDERENT] Ex descenderunt processus in collibus, ubi habiebant, foium.

nari, praeripere, fallere? nihil profecto minus. Est ergo ulla res tanti, aut commodum ullum tam expetendum, ut viri boni & splendorem, & nomen amittas? quid est, quod afferre tantum utilitas ista, quae dicitur, possit, quantum auferre, si boni viri nomen eripuerit? fidei justitiae detraxerit? Quid enim interest, utrum ex homine se quis conferat in beluum, an hominis figura immanitatem gerat beluae?

Quid? qui omnia recta & honesta²¹ negligunt, dummodo potentiam consequantur, nonne idem faciunt, quod is, qui etiam sacerum habere voluit eum, cuius ipse audacia potens esset? Utile ei videbatur plurimum posse alterius invidia, id quam injustum in patriam, quam inutile, quam turpe esset non videbat. Ipse autem sacer in ore semper Graecos versus de Phoenissis habebat, quos dicam ut poster, incondite fortasse, sed tamen ut res possit intelligi:

*Nam si violandum est jus, regnandi gratia
Violandum est; aliis rebus pietatem colas.*

Capita-

QUIETIAM SUCERVUM HA-BEKE VOLVIT EVM &c.] ougeter potentiam suam,
Caesaris filium axorem du-xit.

P

Capitalis Eteocles, vel potius Euripides, qui id unum, quod omnium secleratissimum fuerat, exceperit.

Quid igitur minuta colligimus, hereditates, mercaturas, venditiones fraudulentas? Ecce tibi, qui rex populi Romani dominusque omnium gentium esse concupierit, idque perfecerit. Hanc cupiditatem si honestam quis esse dicit; amens est. probat enim legum & libertatis interitum, carumque oppressionem tetram, & detestabilem, gloriosam putat. Qui autem fateritur, honestum non esse in civitate, quae libera fuit, quaquam esse debet, regnare, sed ei, qui id facere possit, esse utile, qua hunc objurgatione, aut quo potius convicio a tanto errore conterrellere? Potest enim, dii immortales, cuiquam esse utile foedissimum & terrorimum parricidium patriae: quamvis is, qui te eo obstrinxerit, ab oppressis civibus Parenst nominetur? Honestate igitur dirigenda utilitas est, & quidem sic, ut haec duo, verbo inter se discrepare, re tamen unum sonare videsantur.

Non

ETEOCLES] Personā, cit' Euripides.
quam ita luquentem indu-

Non habeo, ad vulgi opinionem, quae major utilitas, quam regnandi, esse possit: nihil contra inutilius ei, qui id injuste consecutus fit, invenio, cum ad veritatem coepi revocare rationem. possunt enim cuiquam esse utiles angores, sollicitudines, diurni & nocturni metus, vita insidiarum periculorumque plenissima?

Multi iniqui atque infideles regno, pauci sunt boni.

inquit Accius. At cui regno? quod a Tantalo, & Pelope proditum jure obtinebatur. Nam quanto plures ei regi putas, qui exercitu populi Romani populum ipsum Romanum oppressisset, civitatemque non modo liberam, sed etiam gentibus imperantem, servire sibi coegisset? Hunc tu quas conscientiae labes in animo censes habuisse? quae vulnera? Cujus autem vita ipsi potest utilis esse, cum ejus vitæ ea conditio sit, ut, qui illam eripuerit, in maxima & gratia futurus sit & gloria? Quod si haec utilia non sunt, quae maxime videntur, quia plena sunt dedecoris, ac turpitudinis: satis persuasum esse debet, nihil esse utile, quod non honestum sit.

QVAMQVM id quidem, cum saepe 22
alias, tam Pyrrhi bello a C. Fabricio,

confule iterum, & a senatu nostro judicatum est. Cum enim rex Pyrrhus populo Romano bellum ultro intulisset, eumque de imperio certamen esset cum rege generoso, ac potente; perfuga ab eo venit in castra Fabricii, eique est pollicitus, si praemium sibi proposuisset, sc̄, ut clam venisset, sic clam in Pyrrhi castra redditum, & eum veneno necaturum. Hunc Fabricius reducendum curavit ad Pyrrhum: idque factum ejus a senatu laudatum est. Atqui si speciem utilitatis opinionemque quaerimus; magnum illud bellum perfuga unus, & gravem adversarium imperii sustulisset: sed magnum dedecus & flagitium, quicum laudis certamen fuisset, eum non virtute, sed scelere superatum.

Vtrum igitur utilius vel Fabricio, qui talis in hac urbe, qualis Apūtides Athenis fuit, vel senatui nostro, qui numquam utilitatem a dignitate se junxit, armis cum hoste certare, an venenis? Si gloriae causa imperium expetendum est, scelus absit, in quo non potest esse gloria. si ipsae opes expetuntur quoquo modo, non poterunt utiles esse cum infamia. Non igitur utilis illa L. Philippi, Qu. filii, sententia: quas civitates L. Sulia, pecunia accepta,

accepta, ex senatus consulo liberavisset, ut haec rursus vestigiales essent: neque his pecuniam, quam pro libertate dederant, redderemus. Est ei senatus assensus. turpe imperio. piratarum enim melior fides, quam senatus. At aucta vestigalia; utile igitur. Quousque audebunt dicere quidquam utile, quod non honestum? Potest autem ulli imperio, quod gloria festum esse debet, & benevolentia sociorum, utile esse odium, & infamia? Ego etiam cum Catone meo saepe dissensi. nimis enim præfracte videbatur acrarium, vestigialaque defendere, omnia publicanis negare, multa sociis: cum in hos benefici esse deberemus, cum illis sic agere, ut cum colonis nostris soleremus, eoque magis, quo illa ordinum conjunctio ad salutem reipublicae pertinebat. Male etiam Curio, cum causam Transpadanorum aequam esse dicebat: semper autem addebat, Vincat utilitas. Potius dicaret, non esse aequam, quia non esset utilis reipublicae, quam eum utilem esse dicaret, non esse aequam fateretur.

PLENVS est sextus liber de officiis He-23
catonis talium quaestionum: Sitne boni
viri in maxima caritate annonac familiam

non alegre: in utramque partem disputat: sed tamen ad extremum utilitate putat officium dirigere magis, quam humanitatem. Quaerit, si in mari jactura facienda sit, equine pretiosi potius jacturam faciat, an servuli vilis. hic alio res familiaris, alio ducit humanitas. Si tabulam de naufragio stultus arripuerit, extorquebitne eam sapiens, si potuerit? negat, quia sit injarium. Quid? dominus navis, cripierne suum? minime: non plus, quam si navigantem in alto ejicere de navi velit, quia sua sit. quoad enim per ventum sit eo, quo summa navis est, non domini est navis, sed navigantium.

Quid, si in una tabula sint duo naufragi, aequae sapientes, sibinc uter rapiat, an alter cedat alteri? cedat vero: sed ei, cuius magis interficit vel sua, vel reipublicae causa vivore. Quid, si haec paria in utroque? nullum erit certamen, sed quasi forte, aut micando vietus, alteri cedat alter. Quid, si pater fana expilet, cuniculos agat ad aerarium: indicetne id magistribus filius? nefas id quidem est. quinetiam defendat patrem, si arguatur. non igitur patria praestat omnibus officiis? im-

mo

SIBINE VTER RAPIAT] Vterque.

mo vero: sed ipsi patriae conducit, piocives habere in parentes. Quid, si tyrannidem occupare, si patriam prodere conabitur pater? filebitne filius? immo vero obsecrabit patrem, ne id faciat. si nihil prosicer, accusabit; minabitur etiam: ad extremum si ad perniciem patriae res spectabit, patriae salutem anteponet saluti patris.

Quaerit etiam, si sapiens adulterinos nummos acceperit imprudens pro bonis: cum id rescierit, solutus sine sit eos, si cui debeat, pro bonis. Diogenes ait, Antipater negat, cui potius assentior. Qui vim fugiens vendat sciens, debeatne dicere. Non necesse putat Diogenes: Antipater viri boni existimat. Haec sunt quasi controversa jura Stoicorum. In mancipio vendendo dicendane vitia non ea, quae nisi dixeris, redhibetur mancipium jure civili: sed haec, inendacem esse, aleatorum, furacem, ebriosum. Alteri dicenda videntur, alteri non videntur. Si quis aurum vendens, orichalcum se poteret vendere, indicetne ei vir bonus, curum

P 4

illad

ACCUSABIT]. Reprehendat; neque enim accusare ad judices hoc loco esse potest.

VINUM FUGIENS] Vap- pa, villam, vinum, quod servari non potest.

illud esse, an emat denario, quod sit mille denarium? perspicuum jam est, & quid mihi videatur, & quae sit inter eos philosophos, quos nominavi, controversia.

24 PACTA, & promissa semperine servanda sint, quae nec vi, nec dolo malo (ut praetores solent) facta sint? Si quis medicamentum euipiam dederit ad aquam intereum, pepigeritque, ne illo medicamento unquam postea uteretur; si eo medicamento sanus factus fuerit, & annis aliquot post inciderit in eundem morbum, nec ab eo, quicunq; pepigerat, impetrat, ut iterum eo liceat uti; quid faciendum sit. Cum sit is inhuanus, qui non concedat, nec ei quidquam fiat injuriae; vitae & saluti consulendum.

Quid? si quis sapiens rogatus sit ab eo, qui cum heredem faciat, cum ei testamento ~~testertium~~ millies relinquatur, ut ante, quam hereditatem audeat, hunc palam in foro saltet, idque se facturum promiserit, quod aliter eum heredem serpturnus ille non esset: faciat, quod promiserit, necne? Promissio nolle, & id

arbitror

MILLE DENARIUM] MIL-
le denariorum.

VS PRAETORES SOLEN] Subaudiatur, edicere.

SESTERTIVM MILLIES] Id est, centena millia se-

stertiorum.

arbitror fuisse gravitatis. sed quoniam promisit, si saltare in foro turpe ducet, honestius mentietur, si ex hereditate nihil ceperit, nisi forte eam pecuniam in reipublicae magnum aliquod tempus contulerit: ut vel saltare cum, cum patriac consulens sit, turpe non sit.

Ac ne illa quidem promissa servanda 25 sunt, quae non sunt iis ipsis utilia, quibus illa promiseris. Sol Phaethonti filio (ut redcamus ad fabulas) facturum se esse dixit, quidquid optasset: optavit, ut in currum patris tolleretur: sublatus est; atque insanus ~~antequam~~ constitie, istu fulminis deslagravit. Quanto melius fuerat, in hoc promissum patris non esse servatum? Quid, quod Theseus exegit promissum a Neptuno? Cui cum tres optationes Neptunus dedisset, optavit interitum Hippoliti, filii sui, cum is patri suspectus esset de novarea: quo optato impetrato, Theseus in maximis fuit lustibus.

Quid? Agamemnon cum devovisset Diana, quod in suo regno pulcherrimum

P 5 natum

HONESTUS MENTIS-
TVA, SI ETC.] Si ex heredi-
tate nihil capiat, nisi forte Antequam constitue
eam pecuniam conferre in & sic componeret, ut fra-
rempublicam velit, tempore posset; ut Gronovius
quo res publica ejusmodi explicat.

summa usagropere egest.

ANTEQUAM CONSTITUE

Antequam se colligeret,

& sic componeret, ut fra-

re posset; ut Gronovius

explicat.

natum esset illo anno, immolavit Iphigeniam, qua nihil erat eo quidem anno natum pulchrius. promissum potius non faciendum; quam tam tetrum facinus admittendum fuit. Ergo & promissa non facienda nonnunquam: neque semper deposita reddenda. Si gladium quis apud te sana mente deposuerit, repeat infaniens, reddere peccatum sit, non reddere officium. Quid? si is, qui apud te pecuniam deposuerit, bellum inferat patriae, reddasne depositum? non, credo: facias enim contra reipublicam, quae debet esse carissima. Sic multa, quae honesta natura videntur esse, temporibus fiunt non honesta. facere promissa,flare conventis, reddere deposita, commutata utilitate, fiunt non honesta. Ac de iis quidem, quae videntur esse utilitates contra justitiam simulatione prudentiae, satis arbitror dictum.

Sed quoniam a quatuor fontibus honestatis primo libro officia duximus, in eisdem versabimur, cum docebitus, ea, quae videntur esse utilia, neque sunt, quam sint virtutis inimica. Ac de prudentia quidem, quam vult imitari malitia: itemque de justitia, quae semper est utilis, disputatum est. Reliquae sunt duae partes honestatis,

honestatis, quarum altera in animi excellentis magnitudine & praestantia cernitur, altera in conformatione & moderatione continentiae & temperantiae.

VILE videbatur Vlyssi, ut quidem ²⁶ poetæ tragici prodiderunt: nam apud Homerum, optimum auctorem, talis de Vlyssie nulla suspicio est: sed insinuant eum tragediae, simulatione infanæ militiam subtersugere voluisse. non honestum consilium. at utile (ut aliquis fortasse dixerit) regnare, & Ithacæ vivere oriose cum parentibus, cum uxore, cum filio. Vilium tu decus in quotidianis periculis & laboribus cum hac tranquillitate conferendum putas? Ego vero istam contemnam, & abjiciendam: quoniam, quae honesta non sit, ne utilem quidem esse arbitror. Quid enim auditurum putas fuisse Vlyssem, si in illa simulatione periret? qui cum maximas res gesserit in bello, tamen haec audiat ab Ajace:

*Cujus ipse princeps jurisjurandi fuit,
Quod omnes scitis, solus neglexit fidem.
Furere assulavit, ne coiret, insitit.
Quod ni Palamedis perspicax prudentia
Illiis*

AB AJACE] Deperditæ Pacuri tragedia.

*Illi percepset malitiosam audaciam,
Fide sacratum jus perpetuo falleret.*

Illi vero non modo cum hostibus, verum etiam cum flautibus, id quod fecit, dimicare melius fuit, quam deferere consentientem Graeciam ad bellum barbaris inferendum.

Sed dimittamus & fabulas, & externa; ad rem factam nostraque veniamus. M. Atilius Regulus, cum consul iterum in Africa ex infidiis captus esset, duce Xanthippo Lacedaemonio, imperatore autem patre Hannibalis Hamilcare, juratus missus est ad senatum, ut, nisi redditi essent Poenis captivi nobiles quidam, redire ipse Karthaginem. is cum Romanum venisset, utilitatis speciem videbat; sed eam, ut res declarat, falsam judicavit: quae erat talis. manere in patria, esse domi suae cum uxore, cum liberis: quam calamitatem accepisset in bello, communem fortunae bellicae judicantem, tenere consularis dignitatis gradum. quis haec neget esse utilia? quem censes? magnitudo animi & fortitudo negat.

27 Nvm locupletiores quaeris auctores?
Harum enim est virtutum proprium, nil extingescere,

mescere, omnia humana despicere; nihil, quod homini accidere possit, intolerandum putare. itaque quid fecit? In senatum venit, mandata exposuit: sententiam ne diceret, recusavit: quamdiu iurejurando hostium teneretur, non esse se senatorem. Atque illud etiam (o stultum hominem, dixerit quispiam, & repugnantem utilitati suac!) reddi captivos, negavit esse utile: illos enim adolescentes esse, & bonos duces, se jam confectum senectute. cuius cum valuerit auctoritas, captivi retenti sunt, ipse Karthaginem rediit, neque eum caritas patriae retinuit, nec suorum. Neque vero tum ignorabat, se ad crudelissimum hostem, & ad exquisita supplicia proficiendi: sed jusjurandum conservandum putabat. Itaque tum, cum vigilando necabatur, erat in meliore causa, quam si domi senex captivus, perjurus, consularis remansisset. At stulte, qui non modo non censuerit captivos remittendos, verum etiam dissuaserit. Quomodo stulte? etiamne si reipublicae conducebat? potest autem, quod iniuste reipublicae sit, id cuiquam civi utile esse?

PERFECTVNT homines ea, quae sunt
fundamenta naturae, cum utilitatem ab
hone-

honestate se jungunt. omnes enim expetimus utilitatem, ad quam rapimur, nec facere aliter ullo modo possumus. nam quis est, qui utilia fugiat? aut quis potius, qui ea non studiosissime persequatur? sed quia nusquam possumus, nisi in laude, decoro, honestate utilia reperire, propterea illa prima & summa habemus: utilitatis nomen non tam splendidum, quam necessarium dicimus.

Quid est igitur, dixerit quis, in jure-jurando? num iratum timemus Jovem? At hoc quidem commune est omnium philosophorum, non eorum modo, qui deum nihil habere ipsum negotii dicunt, & nihil exhibere alteri: sed eorum etiam, qui deum semper agere aliquid, & moliri volunt, nunquam nec irasci deum, nec nocere. Quid autem iratus Jupiter plus nocere potuisset, quam nocuit sibi ipse Regulus? nulla igitur vis fuit religionis, quae tantam utilitatem praeverteret. An ne turpiter faceret? Primum, minima de malis. - Num igitur tantum mali turpitudo ista

NON EORVM MODO] Academicos significat.
Epicureos intelligit. MINIMA DE MALIS]
Sed eorum etiam] Eligenda sunt.
Stoicos, Peripateticos, &

ista habebat, quantum ille cruciatus? dein-de illud etiam apud Attium,

Pregisti fidem, neque dedi, neque do infidelis cuquam.

Quamquam ab impio rege dicitur, lucu-lente tamen dicitur.

Addunt etiam, quemadmodum nos dicamus, videri quaedam utilia, que non sint: sic se dicere, videri quaedam hone-sta, quae non sint: ut hoc ipsum videtur honestum, conservandi jurisjurandi causa ad cruciatum revertisse: sed sit non honestum: quia, quod per vim hostium esset actum, ratum esse non debuit. Addunt etiam, quidquid valde utile sit, id fieri honestum, etiam si antea non videretur. Haec serè contra Regulum. Sed prima videamus.

Non fuit Jupiter metuendus, ne ira-29
tus noceret, qui neque irasci solet, ne-
que nocere. Haec quidem ratio non ma-gis contra Regulum, quam contra omne
jusjurandum valet: sed in jure-jurando,
non qui pietus, sed quae vis sit, deber in-telligi. est enim jusjurandum affirmatio
religiosa, quod autem affirmate, quasi
deo teste, promiseris, id tenendum est.
jam enim non ad iram deorum, quae nulla
est,

est: sed ad iustitiam, & ad fidem pertinet.
nam praecclare Ennius:

O fidis alma, apta pannis, & jusjurandum Jovis!

Qui igitur jusjurandum violat, is fidem violat, quam in Capitolio vicinam Jovis Optimi Maximi (ut in Catonis oratione est) maiores nostri esse voluerunt.

At enim ne iratus quidem Jupitee plus Regulo nocuisset, quam sibi nocuit ipse Regulus. Certe, si nihil malum esset, nisi dolere. Id autem non modo non summum malum, sed ne malum quidem esse, maxima auctoritate philosophi affirmant: quorum quidem testem non mediocrem, sed haud scio an gravissimum, Regulum, nolite, quaeſo, vituperare, quem enim locupletiorem quaerimus, quam principem populi Romani, qui retinendi officii causa cruciatum subierit voluntarium? Nam quod ajunt, minima de malis, id est, ut turpiter potius, quam calamitoso: an est ullum majus malum turpitudine? quaeſi in deformitate corporis habet aliquid offendionis,

APTA PANNIS] Alis,
quae simulacris deorum
effigi solebant.

*IO EST, VE TURPITER
POTIUS, QUAM CALAMI-*

TOSA] Id idem est, scilicet
dicerent: Potius est tur-
piter vivere, quam cala-
mitoso.

offensionis, quanta illa depravatio & foeditas turpificati animi debet videri?

Itaque, nervosius qui ista differunt, solum audent malum dicere id, quod turpe sit: qui autem remissius, hi tamen non dubitant summum malum dicere. Nam illud quidem,

*Neque dedit, neque do fidem infideli cui-
quam:*

idecirco recte a poeta; quia, cum tractatur Atreus, personae serviendum fuit. Sed si hoc sibi sumunt, nullam esse fidem, quae infideli data sit: videant, ne quacra-
tur latebra perjurio.

Est autem jus etiam bellicum, fidesque jurisjurandi saepe cum hoste servanda. Quod enim ita juratum est, ut mens conciperet fieri oportere, id servandum est: quod aliter; id si non feceris, nullum est perjurium. ut, si praedonibus pactum pro capite pretium non attuleris, nulla fraus est, nec si juratus quidem id non feceris. nam pirata non est perduellum numero de-
finitus: sed communis hostis omnium. cum hoc nec fides debet, nec jusjurandum esse commune. Non enim falsum jurare perjurare est: sed, quod ex animi tui sententia juraris, sicut verbis concipitur more

Q *nostro;*

nostro, id non facere perjurium est. Seire enim Euripides;

Juravi lingua, mentem injuratam gero.
Regulus vero non debuit conditiones pacticionesque bellicas & hostiles perturbare perjurio, cum justo enim, & legitimo hōste res gerebatur; adversus quem & totum jus fetiale, & multa sunt jura communia. quod ni ita esset, nunquam claros viros senatus vincitos hostibus deditisset.

30 At vero L. Veturius & Sp. Postumius, cum iterum consules essent, quia, cum male pugnatum apud Caudium esset, legionibus nostris sub jugum missis, pacem cum Samnitibus fecerant, dediti sunt his: injussu enim populi senatusque fecerant. eodemque tempore Ti. Numicius, Qu. Maelius, qui tam tribuni plebis erant, quod eorum auctoritate pax erat facta, dediti sunt, ut pax Samnitium repudiaretur. Atque hujus deditioonis ipse Postumius, qui dedebator, susitor & auctor fuit, quod idem multis annis post C. Mancinus, qui ut Numantinis, quibuscum sine senatus auctoritate foedus fecerat, dederetur, rogationem suavit eam, quam L. Furius, & Sex. Atilius ex senatus consilio fecerant: qua accepta, est hostibus deditus. Honestius

Itius hic, quam Qu. Pompejus, quo, cum in eadem causa esset, deprecante, accepta lex non est. hic ea, quae videbatur utilitas, plus valuit, quam honestas: apud superiores utilitatis species falsa, ab honestatis auctoritate superata est.

At non debuit ratum esse, quod erat actum per vim. Quasi vero forti viro vis possit adhiberi. Cur igitur ad senatum proficisciabar, cum praefectum de capti- vis dissuasurus esset? Quod maximum in eo est, id reprehenditis. non enim suo iudicio stetit, sed suscepit causam, ut esset iudicium senatus: cui nisi ipse auctor fuisset, captivi profecto Poenis redditi essent. ita incolumis in patria Regulus restitusset. quot quia patriae non utile putavit, idcirco sibi honestum & sentire illa, & pati credidit. Nam quod ajunt, quod valde utile sit, id fieri honestum: immo vero esse, non fieri: est enim nihil utile, quod idem non honestum, nec quia utile, honestum est: sed quia honestum, utile. Quare ex multis mirabilibus exemplis, hanc facile quis dixerit hoc exemplo aut laudabilius, aut praestantius.

Sed ex tota laude Reguli unum illud est admiratione dignum, quod capti-

vos retinendos censuerit. nam quod rediit, nobis nunc mirabile videtur, illis quidem temporibus aliter facere non potuit. Itaque ista laus non est hominis, sed temporum. nullum enim vinculum ad adstringendam fidem jurejurando maiores arctius esse voluerunt. id indicant leges in xii tabulis, indicant sacratae, indicant foedera, quibus etiam cum hoste devincitur fides: indicant notiones animadversionesque censorum; qui nulla de re diligenterius quam de jurejurando judicabant.

L. Manlio, A. filio, cum dictator fuisset, M. Pomponius, tribunus plebis, diem dixit, quod is paucos sibi dies ad dictaturam gerendam addidisset: eriminatoratur etiam, quod Titum filium, qui postea est Torquatus appellatus, ab hominibus relegasset, & ruri habitate jussisset. quod cum audivisset adolescens filius negotium exhiberi patri, accurrisse Romam, & cum prima luce Pomponii domum venisse dicitur. cui cum esset nuntiatum; quid illum iratum allaturum

INDICANT SACRATAE] cum premi a potentissimis dictis a monte Sacro, ubi huius sunt ad conciliandam patricis plebem, judicia, quia, exactis regibus,

allaturum ad se aliquid contra patrem arbitraretur, surrexit e lectulo, remotisque arbitris, ad se adolescentem jussit venire. At ille, ut ingressus est; confessim gladium distinxit, juravitque, se illum statim interficendum, nisi jusjurandum sibi dedisset, se patrem missum esse facturum. Juravit hoc coactus terrore Pomponius, rem ad populum detulit, docuit, cur sibi causa desistere necesse esset: Manlium missum fecit. tantum temporibus illis jusjurandum valebat. Atque hic T. Manlius is est, qui ad Anienem Galli, quem ab eo provocatus occiderat, torque detraecto, cognomen invenit: cuius tertio consulatu Latini ad Veserim fusi, & fugati. magnus vir in primis, & qui perindulgens in patrem, idem acerbe severus in filium.

SED, ut laudandus Regulus in con- 32 servando jurejurando, sic decem illi, quos post Cannensem pugnam juratos ad senatum misit Annibal, in castra reddituros ea, quorum potiti erant Poeni, nisi de redimendis captivis impetravissent, si non redierunt: vituperandi. De quibus non omnes uno modo. nam Polybius, bonus

POLYBIUS] Excellentissimus scriptor græcus; multilata exstac adhuc ipsius histo-

auditor in primis, scribit, ex decem nobisissimis, qui tum erant missi, novem revertisse a senatu re non impetrata: unum ex decem, qui paullo post quam egressus erat e castris, redisset, quasi aliquid esset oblitus, Romae remansisse. Reditu enim in castra liberatum se esse jurejurando interpretabatur: non recte. fraus enim adstringit, non dissolvit perjurium. Fuit igitur suita calliditas perverse imitata prudentiam. Itaque decretivit senatus, ut ille veterator & callidus vincetus ad Annibalem ducaretur. Sed illud maximum: octo hominum milia tenebat Annibal, non quos in acie cepisset, aut qui periculo mortis diffugissent, sed qui relieti in castris fuissent a Paulo & Varrone consulibus. eos senatus non censuit redimendos, cum id parva pecunia fieri posset: ut esset insicum militibus nostris aut vincere, aut emori. Qua quidem re auditu, fractum anicium Annibalis scripsit idem, quod senatus populisque Romanus rebus afflictis tam excellentio animo fuisset. sic honestatis comparatione ea, quae videntur utilia, vineuntur. Aelius autem, qui Graece scripsit historiam, plures ait fuisse, qui in castra revertissent,

AELIUS] Ejus scripta penitus perierunt.

vertissent; eadem fraude, ut jurejurando liberarentur, eosque a censoribus omnibus ignominios notatos.

Sit jam hujus loci finis. perspicuum est enim, quae timido animo, humili, demiso fratreoque fiant, quale fuisset Reguli factum, si aut de captivis, quod ipsi opus esse videretur, non quod reipublicae, censuisset, aut domi remanere voluisset: non esse utilia, quia sint flagitiosa, foeda, turpia.

RESTAT quarta pars, quae decore, 33 moderatione, modestia, continentia, temperantia continetur. Potest igitur quidquam esse utile, quod sit huic talium virtutum choro contrarium? Atqui ab Aristippo Cyrenaici, atque Annicerii philosophi nominati, omne bonum in voluptate posuerunt: virtutemque censuerunt ob eam rem esse laudandam, quod efficiens esset voluptatis. quibus obsoletis floret Epicurus, ejusdem fere adjutor, auctiorque sententiae. Cam his viris equisque, ut dicitur, si honestatem tueri ac retinere sententia est, decentandum est. nam si non modo utilitas, sed vita omnis beata corporis firma constitutione, ejusque constitutionis spe

Q 4

VIRIS EQUIS AVIS] Estrenis viribus.

spe explorata, ut a Metrodoro scriptum est, confinetur: certe haec utilitas, & quidem summa (sic enim censem) cum honestate pugnabit. nam ubi primum prudentiac locus dabitur? an ut conquerat undique suavitates? Quam miser virtutis famulatus servientis voluptati! quod autem munus prudentiac? an legere intelligentar voluptates? fac nihil isto esse jucundius: quid cogitari potest turpis? Jam, qui dolorem summum malum dicat, apud eum quem habet locum fortitudo, quae est dolorum laborumque contemcio? quamvis enim multis in locis dicat Epicurus (sicut hic dicit) satis fortiter de dolore: tamen non id spectandum est, quid dicat, sed quid consentaneum sit ei dicere, qui bona voluptate terminaverit, mala dolore: ut si illum audiam de continentia & temperantia; dicit ille quidem multa multis locis: sed aqua haeret, ut ajunt. nam qui potest temperantiam laudare is, qui ponat sumnum bonum in voluptate? est enim temperantia libidinum inimica: libidines autem conseptrices voluptatis.

Atque in his tamen tribus generibus, quoquo modo possunt, non incallide tergiversantur.

METRODORO] Epicuri ille discipulus fuit.

versantur. Prudentiam introduceunt scientiam suppeditantem voluptates, depellentem dolores. fortitudinem quoque aliquo modo expedient, cum tradunt rationem negligendae mortis, perpetiendi doloris. Etiam temperantiam inducunt, non facilime illi quidem, sed tamen quoquo modo possunt. dicunt enim, voluptatis magnitudinem doloris detractione finiri. Justitia vacillat, vel jacet potius, omnesque eae virtutes, quae in communitate cernuntur, & in societate generis humani. neque enim bonitas, nec liberalitas, nec comitas esse potest, non plus quam amicitia, si haec non per se experantur, sed ad voluntatem, utilitatemve referantur.

CONFERAMVS igitur in pauca. Nam 34 ut utilitatem nullam esse docuimus, quae honestati esset contraria: sic omnem voluptatem dicimus honestati esse contrariam. Quo magis reprehendendos Calliphonem,

Q 5

&

DICUNT ENIM, VOLUPTATIS MAGNITUDINEM DOLORIS DETRACTIONE FINIRI] Volunt enim credi vulgo, contentos se esse sola indolenzia seu vanitate dolos; id quod igitur temperantiae eorum & moderationis esse spe-

cimen; at re ipsa voluptatibus dediti sunt.

OMNEM VOLUPTATEM DICIMUS HONESTATI ESSERE CONTRARIAM] Mitius tamen deinceps de voluptate pronunciat, condimentum honestatis eam nouitando.

& Diomachum iudico, qui se dirempturos controversiam putaverunt, si cum honestate voluptatem, tanquam cum homine pecudem, copulavissent. Non recipit istam conjunctionem honestas, aspernatur, repellit. Nec vero finis honorum & maiorum, qui simplex esse debet, ex dissimilibus rebus misceri & temperari potest. Sed de hoc (magna enim res est) alio loco pluribus. Nunc ad propositum. Quemadmodum igitur, si quando ea, quae vide- retur utilitas, honestati repugnat, dijudicanda res sit, satis est supra disputatum. Sin autem speciem utilitatis eriam voluptas habere dicetur, nulla potest esse ei cum honestate conjunctio. Nam ut tribuamus aliquid voluntati, condimenti fortasse non-nihil, utilitatis certe nihil habebit.

Habes a patre munus, Marce fili, mea quidem sententia, magnum: sed perinde erit, ut acciperis, quamquam tibi hi tres libri inter Cratippi commentarios, tanquam hospites cruent recipiendi. Sed ut, si ipse venisset Athenas (quod quidem esset factum, nisi me e medio cursu clara voce patria revocasset) aliquando me quoque audires: sic, quoniam his vol-

minibus

minibus ad te profecta vox mea est; tribues his temporis quantum poteris; poteris autem quantum voles. Cum vero intellexero, te hoc scientias genere gaudere, tum & praesens tecum propediem (ut spero) &, dum aberis, absens loquar. Vale igitur, mi Cicerio, tibique persuade, esse te quidem mihi carissimum: sed multo fore cariorem, si talibus monumentis praeceptisque laetabere.



M. T. CICERONIS

B R V T V S.

M. TULLII CICERONIS

DE

CLARIS ORATORIBVS

LITERIS.

qui Dicitur

B R V T V S.

ARGUMENTVM.

Perfecti oratoris quam essingit in Libris de Oratore speciem, eam omnes omnium aetatum oratores percepundo, si qua possit invenire, querit in hoc de claris Romanis Oratoribus libro. Post praefationem, quae de Hortensii morte conque-
ritur, & ejus sermonis occasionem demonstrat, qui hoc libro commemoratur, initium sit dis-
cendi a Graecis, atque a Solone inde qui in di-
cendo valuerunt breviter commemorantur, &c.
7 - 13. Deinde proclucuntur, habita temporum
ratio, Romani a L. Bruto usque ad Ciceronem,
atque id magna cum venustate, multis cum jocis,
tum etiam digressionibus admittitis iucundis, ut
sunt, de urbanitatis suo c. 46, de populo recte
de oratore judicante c. 49 sq. de Attico dicendi
genere c. 82.

CVM

CVM e Cilicia decedens, Rhodum venissem, & eo mihi de Q. Hortensi morte esset allatum, opinione omnium maiorem animo cepi dolorem. nam & amico amissi, cum consuetudine jucunda, tum multorum officiorum conjunctione me privatum videbam, & interitū talis auguris dignitatem nostri collegii diminutam dolebam: qua in cogitatione, & cooptatum me ab eo in collegium recordabar, in quo juratus judicium dignitatis meae fecerat, & inauguratum ab eodem; ex quo, augurum institutis, in parentis cum loco cole-re debebam. Augebat etiam molestiam, quod magna sapientium civium, bonorumque penuria, vir egregius, conjunctissimusque mecum consiliorum omnium societate, alienissimo reipublicae tempore extinctus, & auctoritatis, & prudentiae suae triste nobis desiderium reliquerat: dolebam-

NOSTRI COLLEGII Collegii auguralis, cuius mem-brum Hortensius fuerat una cum Cicero; ipso-rum vero augurium offici-um erat e canu volatique avium de fuculis conjectare, & tanta quidem con-tum auctoritas, ut nihil

momenti gravioris, iis in-consultis, gereretur.

ALIENISSIMO REIPUBLICAE TEMPORAE EXTINCTUS] Tempore, quo ci-vile bellum impendebat, aieoque respublica Hor-tensii consiliis & ope insi-gebat.

dolebamque, quod non, ut plerique pu-tabant, adversarium, aut obrectatorem laudum mearum, sed sōcium potius, & consortem glorioſi laboris amiseram. Eten-nim, si in leviorum artium studio memo-riæ proditum est, poetas nobiles poctarum aequalium morte doluisse; quo tandem ani-mo ejus interitum ferre debui, cum quo certare erat glorioſius, quam omnino ad-versarium non habere? cum praesertim non modo nunquam sit aut illius a me cur-fus impeditus, aut ab illo meus, sed con-tra ſemper alter ab altero adjutus & com-municando, & monendo, & favendo. Sed, quoniam perpetua quadam felicitate uſus ille, cefſit e vita, ſuo magis, quam ſuorum civium tempore, & tum occidit, cum lugere facilius rempublicam poſſet, ſi viveret, quam juvare; vixitque tamdiu, quam licuit in civitate bene beateque vi-vere:

Si in leviorum artium studio &c.] Duae ſunt caufe, ut ait Manilius, cui poeticam in leviorum artium numero reponen-dam, putet: Prima est, quod orator eſſet, alioſta, quod educatus Rōnde, ubi poetae ſero vel cogniti, vel recepiti, nec in magno po-

vere; nostro incommodo, detimentoque, si est ita necesse, dolcamus: illius vero mortis opportunitatem benevolentia potius, quam misericordia prosequamur; ut, quotiescumque de clarissimo & beatissimo viro cogitamus, illum potius, quam nosmetipsos, diligere videamur. Nam, si id dolemus, quod eo jam frui nobis non licet; nostrum est id malum: quod modice feramus, ne id non ad amicitiam, sed ad domesticam utilitatem referre videamur. fin, tanquam illi ipsi acerbitatis aliquid acciderit, angimur; summam ejus felicitatem non satis grato animo interpretamur.

2 ETENIM si viveret Q. Hortensius, cetera fortasse desideraret una cum reliquis bonis & fortibus civibus; hunc autem praeterea ceteros, aut cum paucis sustineret dolorem, cum forum populi Romani, quod fuisset quasi theatrum illius ingenii, voce crudita, & Romanis Graecisque auribus digna, spoliatum atque orbatum videret. Equidem angor animo, non consilii, non ingenii,

NE ID NON AD AMICITIAM, SED &c.] Ne proprie utilitatis magis, quam ipsius amicitiae causa dolere videamur.

RAYIDEM ANGER AN-

MO &c.] Valde doleo, ut Prudens interpretetur, quod res publica uti nolit armis consilii, ingenii & authoritatis, quibus armis tractandis assuetus eram.

genii, non auctoritatis armis egere rempublicam, quae didiceram tractare, quibusque me assuefeceram, quaque erant propria cum praestantis in republica viri, tum bene moratae & bene constitutae civitatis. Quod si fuit in republica tempus ullum, cum extorquere arma posset e manibus iratorum civium, boni civis auctoritas & oratio; tum profecto fuit, cum patrocinium pacis exclusum est aut errore hominum, aut timore. Ita nobis metiis accidit, ut, quamquam essent multo magis alia lugenda, tamen hoc dolorerimus, quod, quo tempore aetas nostra perfuncta rebus amplissimis, tanquam in portum configere deberet, non inertiae, neque desidia, sed otii moderati, atque honesti; cumque ipsa oratio iam nostra canesceret, haberetque suam quandam maturitatem, & quasi senectutem; tum arma sunt ea sumta, qui-

R 2

bus

CVM PATROCINIVM PACIS EXCLUSVM EST, AVT ERRORE HOMINIVM, AVT TIMORE.] Cujus pacis conditiones rejeclae sunt, aut errore hominum, qui Pompejum putabant fore viceorem & libertatis vindicem, aut timore hominum, qui sibi vim a Caesare metuerent, nisi prior oppri-

meretur. Prosternit.

TEM ARMA SVNT XA SVMTA &c.] Tum Pompejus arma sumit, quibus ille ipse, qui contra hostes reipublicae glorie uti dicerat, quomodo ad futrem suum, imminentem Caesaris, uteretur, non repiciebat. Idem.

bus illi ipſi, qui diidicerant eis uti glorioſe, quemadmodum ſalutariter uerentur, non reperiebant. Itaque ii mihi videntur fortunate beareque vixiſſe, cum in ceteris ciuitatibus, tum maxime in noſtra, quibus cum auctoritate, rerumque geſtarum gloria, tum etiam ſapientiae laude perfrui licuit. Quorum memoria, & recordatio in maximis noſtriſ graviflimumque curiſ ju- cunda fane fuit, cum in eam nuper ex fer- mone quodam incidiſſemus.

3. NAM cum inambularem in xylo, & eſſem otioſus domi, Marcius ad me Brutus, ut confueverat, cum T. Pomponio uenerat, homines cum inter ſe conjuſti, rum mihi ita cari, itaque jueundi, ut eo- rum adſpectu omnis, quaē me angebat de republica, cura conſiderit. Quos poſt- quam ſalutavi, quid vos, inquam, Brute & Attice, nunc? quid tandem novi? Ni- hil fane, inquit Brutus, quod quidem aut tu audire velis, aut ego pro certo dicere audeam.

Tum Atticus, Eo, inquit, ad te ani- mo venimus, ut de republica eſſet filen- tium, & aliiquid audiremus potius ex te, quam te afficeremus ulla moleſtia. Vos vero, inquam, Attice, & praefentem me

cura

cura levatis, & abſenti magha ſolatia de- diſſis. nam veſtris primum litteris reeca- tus, me ad priſtina ſtudia revocavi. Tum ille, Legi, inquit, perlubenter epiftolam, quam ad te Brutus miſit ex Asia, qua mihi viſus eſt & monerē te prudenter, & conſolari amiciffime. Reſte, inquam, eſt viſus, nam me iſtis feſto litteris, ex diu- turna perturbatione totius valetudinis tan- quam ad aſpiciendam lucem eſte revoca- tum. Atque ut, poſt Cannenſem illam calamitatē, primum Marcelli ad Nolam proelio populus ſe Romanus erexit, poſteaque proſperae res deinceps multae conſecu- tae fuſt: ſic poſt rerum noſtrarum & communium graviflimos caſus, nihil ante epiftolam Bruti mihi accidit, quod vellem, aut quod aliqua ex parte follicitudines allo- varet meas.

Tum Brutus, Volui id quidem effi- cere certe, & capio magnum fructum, ſi quidem quod volui, tanta in re conſecu- tus ſum. Sed ſcire cupio, quaē te Attici litterae deleſtaverint. Iſtæ vero, inquam, Brute, non modo deleſtationem mihi, ſed etiam, ut ſpero, ſalutem attulerunt. Sa- lutem? inquit ille. quodnam tandem ge- nus iſtuc tam praeclarum litterarum fuit?

An mihi potuit, inquam, esse aut gratiior
ulla salutatio, aut ad hoc tempus aptior,
quam illius libri, quo me hic affatus,
quasi jacentem excitavit? Tum ille,
Nempe cum dicas, inquit, quo iste om-
nem rerum memoriam breviter, &, ut
mihi quidem vixum est, perdiligenter
complexus est? Iustum ipsum, inquam,
Brute, dico librum mihi saluti fuisse.

4 Tum Atticus, Opratissimum mihi
quidem est quod dicas: sed quid tandem
habuit liber iste, quod tibi aut novum,
aut tanto usui posset esse? Ille vero & no-
va, inquam, mihi quidem multa, & eam
utilitatem, quam requirebam, ut, expli-
catis ordinibus temporum, uno in con-
spectu omnia viderem: quae cum studiose
tractare coepissem, ipsa mihi tractatio lit-
terarum salutaris fuit, admonuitque, Pom-
poni, ut a te ipso sumerem aliquid ad
me reficiendum, reque remunerandum,
si non pari, at grato tamē munere: quam-
quam illud Hesiodum laudatur a doctis,
quod eadem mensura reddere jubet, qua
aceperis, aut etiam cumulatiore, si
possis. Ego autem voluntatem tibi pro-
fecto emetiar; sed rem ipsam nondum
posse videor; idque ut ignoscas, a te
peto.

peto. Nec enim ex novis (ut agricultores
solent) fructibus est, unde tibi reddam
quod accepi. sic omnis foetus repressus,
exultusque flos siti veteris ubertatis exaruit:
nec ex conditis, qui jacent in tenebris, &
ad quos omnis nobis aditus, qui paene fo-
lis patuit, obstructus est. Seremus igitur
aliquid tanquam in inculto & derelicto fo-
lo; quod ita diligenter coleamus, ut im-
pendiis etiam augere possimus largitatem
tui muneris: modo idēm noster animus
efficere possit, quod ager, qui cum mul-
tos annos quievit, uberiores efferre fru-
ges solet.

Tum ille, Ego vero & exspectabo
ea, quae polliceris, neque exigam, nisi

R 4

tuo

NEC ENIM EX NOVIS
&c.] Perpetua leonis hic
allegoria contextus est: signifcat Tullius: se non
posse novum, aliquod opus
scribere, quo rependat
Attico dignum aliquid prae-
claris libris, quibus ipsius
aegritudo levata fuerat. Ex
novis, inquit, fructibus
five libris, quos ad me,
Attice, misisti, nihil est,
tunc te remunerem. Quen-
cumque novum ingenii fo-
tum possim in lucem ede-
re, is supprimitur sicut in
desiderio, quo tenetur veter-

ris ubertatis; neque eris
est mihi, quod tibi refe-
ram ex recensis libris
meis de philosophia, qui
nunc jacent in tenebris: aditus
enim ad philosophiam,
qui mihi vobisque,
Attice & Brute, fere fo-
lis pativat, nunc inter-
clusus est vitio temporum.
Itaque cum & novi & ve-
teres fructus mihi defint,
seremus, id est commen-
tabitur aliquid, quod non
sine foreno munus tuum
competet. *Prosternens,*

tuo commodo, & erunt mihi pergrata, si solveris. Mihi quoque: inquit Brutus, & exspectanda sunt ea, quae Attico polliceris, et si fortasse ego a te hujus voluntarius procurator petam, quod ipse, cui debes, se incommodo exacturum negat.

5 AT vero, inquam, tibi ego, Brute, non solvam, nisi prius a te cavero, amplius eo nomine neminem, cuius petitio sit, petitum. Non mehercule, inquit, tibi reppromittere istuc quidem ausus sum: nam hunc, qui negat, video flagitatem, non illam quidem tibi molestum, sed affiduum tamen, & acrem fore. Tum Pomponius, Ego vero, inquit, Brutum nihil mentiri puto. Videor enim iam te ausurus esse appellare: quoniam longo intervallo modo primum animadvertis paullo te hilariorem. Itaque, quoniam hic, quod mihi deberetur, se exacturum professus est; quod huic debes, ego a te peto.

Quidnam

Hujus VOLUNTARIUS PRO-
CVRATOR] Attici rebns
gerendis sponte intentus.

NOST SOLVAM, NISI
PRIVS A TE CAVERO &c.] Non id faciam, Brute,
nisi prius mihi promittas,
fore: ut is, qui jure pe-
tere possit, non amplius

illud idem exigat. *Prfessus.*

NAM HUNC, AVI NE-
GAT &c.) Video Atticum,
qui negat, se exacturum,
id abs te flagitarum non
quidem impunne, sed
oscidue & vehementer.
Idem.

Quidnam id? inquam. Ut scribas,
inquit, aliquid. jam pridem enim conti-
cuerunt tuae litterae. Nam ut illos de re-
publica libros edidisti, nihil a te sanc po-
ste accepimus: eisque nosmetipſi ad vetera
annalia memoriam comprehendenda
impulsi, atque incensi fumus. Sed
illa cum poteris, atque ut possis rogo.

Nunc vero, inquit, si es animo va-
euo, expone nobis quod quaerimus. Quid-
nam est id? inquam. Quod mihi nuper
in Tusculano inchoasti de oratoribus, quan-
do esse coepissent, qui etiam, & quales
fuissent. quem ego sermonem eum ad
Brutum tuum, vel nostrum potius, detu-
lissem, magnopere hic audire se velle
dixit. Itaque hunc elegimus diem, cum
te sciremus esse vacuum. Quare, si tibi
est commodum, ecce illa, quae cooperas,
& Bruto, & mihi.

Ego vero, inquam, si potuero, si-
ciam vobis satis. Poteris, inquit: relaxa
modo paullum animum, aut sanc (si potes)
libera. Nempe igitur hinc tum, Pom-
poni, ductus est sermo, quod erat a me

R 5

mentio

AUT SANCT (SI POTES) hunc libram valer, plane,
LIBERAS] Sancte per totum profus.

mentio facta, causam Deiotari, fidelissimi atque optimi regis, ornatissime & copiosissime a Bruto me audisse defensam.

6 Scio, inquit, ab isto inicio tractum esse sermonem, teque Brutii dolentem vicem, quasi deslevisse iudiciorum vastitatem, & fori. Feci, inquam, istuc quidem, & saepe facio. Nam mihi, Brute, in te intuenti, crebro in mentem venit reveri, eequodnam curriculum aliquando sit habitura tua & natura admirabilis, & exquisita doctrina, & singularis industria. Cum enim in maximis causis versatus essem, & cum tibi actas nostra jam cederet, fascesque summitteret, subito in civitate cum alia ceciderunt, tum etiam ea ipsa, de qua disputare ordinatur, eloquentia obmutuit.

Tum

DEIOTARI. Deiotarus, rex Gallogreciac, qui his ad Caearem accusatus est; & primo quidem a Bruto defensus oratione, cuius hic fit mentio, & quae hodie non habetur, deinde vero a Cicerone, oratione, quae pro Deiotaro exstat, defensus est.

JUDICIORVM VASTITATEM. Cum inciderat Brutus in turbulentissima tempore, aliis negotiis distracto-

tus est, & cum is non potuit oratorij exercitationibus vacare, iudiciorum vasta esse & deserta, & vacuum forum dolet Ciceron.

FASCESOVA SUMMITTERET. Populares magistratus, ut populi maiorem esse vim, quam suam, indigent, fasces summittabant, quod per translationem dicitur de iis, quae se fatentur inferiores. Praesens;

Tum ille, Ceterarum rerum causa, inquit, istuc & doleo, & dolendum puto; dicendi autem me non tam fructus, & gloria, quam studium ipsum, exercitatioque delectat: quod mihi nulla res eripiet, & praesertim tam studioso. Etenim dicere bene nemo potest, nisi qui prudenter intelligit. Quare qui eloquentiae verae dat operam, dat prudentiae, qua ne maximis quidem in bellis aequo animo carere quisquam potest.

Præclare, inquam, Brute, dicas, eoque magis ista dicendi laude delector, quod cetera, quae sunt quandam habita in civitate pulcherrima, nemo est tam humilis, qui se non aut posse adipisci, aut adeptum putet. eloquentiem neminem video factum esse victoria. Sed quo facilius sermo explicetur, sedentes, si videntur, aganis. Cum idem placuisse illis, tum in pratalo, propter Platonis statuam confidimus.

Hic ego, Laudare igitur eloquentiam, & quantu[m] vis sit ejus, expromere, quan-

TE PRAESTERTIM TAM STUDIOSO. Amanti vel amico juvenum paene omnium, quicunque bonorum arcium amaros sint, ut Hirsi, Pancae, Volumpii plurimumque, quos habes, quasi discipulos, sed mei tamen præcipue, cuius etiam vicin dolcas. *Maurinus,*

quantamque illis, qui sunt eam consecuti, dignitatem afferat, neque propositum nobis est hoc loco, neque necessarium. Hoc vero sine ulla dubitatione confirmaverini, sive illa arte parietur aliqua, sive exercitatione quadam, sive natura; rem unam esse omnium difficillimam. quibus enim ex quinque rebus constare dicitur, earum unaquaque est ars ipsa magna per se. Quare quinque artium concursus maximarunt, quantum vim, quantamque difficultatem habent, existimari potest.

7 TESTIS est Graecia, quae cum eloquentiae studio sit incensa, jamdiuque excellat in ea, praestetque ceteris, tamen omnes artes vetustiores habet, & multo ante non inventas solum, sed etiam perfectas, quam haec est a Graecis elaborata dicensi vis, atque copia. In quam cum intutor, maxime mihi occurserunt, Attice, & quasi lucent Athenae tuae: qua in urbe

Ex avinave rabus] Quinque illas eloquentiae partes siveius commemorant. Sunt vero inventio, dispositio, elocutio, memoria & pronunciatio.

ATHENAE TUAE] Ita nominat Athenas ob singulariter Attici in Athenas

amorem. Secesserat hue initio civilis belli, & per multis annos permanecrat civitatem quoque ibidem raditus. Linguam quoque Atheniensium, quod hospiti raro contigit, tam probe didicit, at Attici nomen consecutus sit.

urbe primum se orator extulit, primumque etiam monumentis & litteris oratio est coepit mandari. Tamen ante Periclem, cuius scripta quaedam feruntur, et Thucydidem, qui non nascentibus Athenis, sed jam adultis fuerunt, littera nulla est, quae quidem ornatum aliquem habeat, & oratoris esse videatur. Quamquam opinio est, & eum, qui multis annis ante hos fuit, Pisistratum, & paullo seniore etiam Solonem, posteaque Clitheneum, multum, ut temporibus illis, valuisse dicendo. Post hanc aetatem aliquot annis, ut ex Atticis moxamētis potest perspici, Themistocles fuit; quem constat cum prudentia, tum etiam eloquentia praestitisse: post Pericles, qui, cum floraret omni genere virtutis,

hac

PERICLEM] Hic Atheniensis eloquentia percellens rem publicam per 40 annos gubernavit. Anno secundo belli Peloponnesiaci pestilentia mortuus est. *Pisistratus.*

SOLONEM] Solon fuit magnus Atheniensis legislator. Habuit acutissimum Pisistratum; cuius eloquentia etiam plus valuit opud populum, quam eius sapientia, tyrannum exosus sponso ex urbe dilectis. Tandem ab uno in alterum locum fugiens in Cypro mortuus est.

PISISTRATUM] Pisistratus, absente Solone, cum sibi populum blandis sermonibus & facta probitate

hae tamen fuit laude clarissimus. Cleonem etiam temporibus illis, turbulentam illum quidem cīvēm, sed tamen eloquentem constat fuisse. Huic actati suppares Alcibiades, Critias, Theramenes: quibus temporibus quod dicendi genus viguerit, ex Thucydidis scriptis, qui ipse tum fuit, intelligi maxime potest. Grandes erant verbis, crebri sententiis, compressione rerum breves; & ob eam ipsam causam interdum subobscuri.

8 Sed ut intellectum est, quantam vim haberet accurata, & facta quodammodo oratio; tum etiam magistri dicendi multi subito extiterunt: tum Leontinus Gorgias, Thrasyphorus Chalcedonius, Protagoras Abderites, Prodicus Ceus, Hippias

CRITIAS, THERAMENES]
Ex triginta Acheniensium tyrannis, quorum quidem ille saevior, hic aliquanto moderatior.

LEONTINUS GORGIAS]
Is oriundus a Leontio, Sicilie oppido, Elocratis praeceptor, finiliter defensione & antirhetica secundum aliquos invenit, tanto plausu, ut dies, quibus orationes haberet, festi, & orationes ipsas laniapades dicerentur. *Proclus.*

THRASYMACHUS] Ex Chalcedone, quae urbs est Bi-

thyniae in Asia minore primus in oratione numeros ac periodos invenit. *Idem.*

PROTAGORAS] Abderae natus in urbe Thraciae, quae nunc Asperosa dicitur, annos natus xc obiit. *Idem.*

PRODICUS CEUS] Philosophus e Ceo insula in mari Aegaeo oriundus, Democrito & Gorgiae aequalis, quem Athenis vencendo sublatum, ut juventus corruptorem tradit Suidas. *Idem.*

pias Eleus, in honore magno fuit, aliique multi temporibus eisdem docere se profitebantur, arrogantibus sane verbis, quemadmodum causa inferior (ita enim loquebantur) dicendo fieri superior posset. Iis opposuit se Socrates, qui subtilitate quadam disputandi resellere eorum instituta solebat verbis. Hujus ex uberrimis sermonibus extiterunt doctissimi viri: priuinecum tum philosophia, non illa de natura, quae fuerat antiquior, sed haec, in qua de bonis rebus & malis, deque hominum vita & moribus disputatione, inventa dicitur. quod quoniam genus ab hoc, quod proposuimus, abhorret, philosophos aliud in tempus rejiciamus: ad oratores, a quibus degressi sumus, revertamur.

Extitit igitur jam senibus illis, quos paullo ante diximus, Isocrates, cuius domus cunctae Graeciae quasi ludus quidam patuit, atque officina dicendi, magnus orator, & perfectus magister, quamquam forensi luce caruit, intraque parietes aluit eam gloriam, quam nemo, meo quidem

HIPPIAS ELEVS] Oriundus ex Eliide, quae urbs est in Peloponneso, hunc Belvedere. *Proclus.*

ISOCRATES] Acheniensis, Theodoti filius, Gorgiac

discipulus. Attigit aetas ista anno xcviii aut c. ut alii tradunt. *Idem.*

FORENSI LYCE CARVIT] Forense causas non egit.

dem judicio, est poeta consecutus. Is & ipse scripsit multa praeclare, & docuit alios: & cum tertia melius, quam superiores, tum proximus intellexit, etiam in solita oratione, dum versum effugeres, modum tamen, & numerum quendam oportere servari. Ante hunc enim verborum quasi structura, & quaedam ad numerum coelestis, nulla erat: aut, si quando erat, non apparebat eam dedita opera esse quaestam: quae forsitan laus sit: verumtamen natura magis tum, casuque nonnumquam, quam aut ratione aliqua, aut observatione fiebat. Ipsa enim natura circumscriptio-
ne quadam verborum comprehendit, con-
cluditque sententiam: quae cum aptis
constricta verbis est, eadit etiam plerum-
que numerose. Nam & aures ipsae quid
plenum, quid inane sit, judicant, & spi-
ritu, quasi necessitate aliqua, verborum
com-

EST POETA CONSECTUS] Sic ex Rufino grammatico reponendum conseruit Liphius; cum vulgo habeatur: **Est poeta consecutus.** Quia tunvis enim Isocratem amaverunt Cicero, nungam eum contulerit, neclam practulerit Demosthenem. Sed quia intra privatos patentes pos-

tarnim in morem versata est ejus oratio, neque prodiit in forum, non cum oratorum gloria esse comparandum dicit Tullius, sed in suo genere meruisse eum laudem, ad quam nemo poeta pervenerit. Lipl. lib. 3. var. Lebt. c. 14. **Præfus.**

comprehensio terminatur: in quo non modo defici, sed etiam laborare turpe est.

Tum fuit Lysias, ipse quidem in cau-
sis forensibus non versatus, sed egregie
subtilis scriptor, atque elegans, quem
jam prope audeas oratorem perfectum di-
cere. nam plane quidem perfectum, &
cui nihil admodum desit, Demosthenem
facile dixeris. Nihil acute inveniri po-
tuit in eis causis, quas scripsit, nihil (ut
ita dicam) subdole, nihil versute, quod
ille non viderit; nihil subtiliter dici, ni-
hil preesse, nihil enucleate, quo fieri pos-
sit aliquid limatus: nihil contra grande,
nihil incitatum, nihil ornatum vel verbo-
rum

COOPERATIO] Am-
bitus, circuitus; sed vul-
go periodus vocatur.

**IN OVO NON MODO DRA-
TICIS, SED &c.]** Turpe est
cum longam preferre per-
iodum, ut pronunciamen-
tem te vox ac spiritus de-
ficiat, vel nos nisi difficile
proseguatur. **Præfus.**

LYSIAS] Cepheli filius,
Atheniensis. Dicitur ultra
quadrinventas oratio-
nes scripsisse, quarum qua-
dragesima tantum superfluit.

NISI AD MODUM] Ni-
hil, omnino.

DEMOSTHENIS] Is iognobili loco natus ad am-
plissimos magistratus adiu-
tium sibi fecit ingenii &
maxime eloquentiae laudes
Philippo, Macedonie regi, summum sibi jus in
Greciabz usurpari, acriter
restituit: patriæ liber-
tatis vindicta in manus An-
tipati tyrannidem affec-
tantis ne veniret, veno-
num levavit. **Præfus.**

rum gravitate, vel sententiarum, quo quidquam esset elatius.

Huic Hyperides proximus, & Aeschines fuit, & Lycurgus, & Dinarchus, & is, cuius nulla extant scripta, Demades, aliquique plures. Haec eam aetas effudit hanc copiam; &, ut opinio mea fert, succus ille, & sanguis interruptus usque ad hanc aetatem oratorum fuit, in qua naturalis inesset, non fucatus nitor.

Phalereus enim successit eis senibus adolescentibus; eruditissimus ille quidem horum

HYPERIDES] Atheniensis, unus e decem oratoribus primis; iustus Antipateri Alexandri M. in Graecia successoris, lingua excoxa, necatus.

AESCHINES] Atticorum filius, Atheniensis, acerbus Deinosthenis, cuius tempore eloquentiae tandem cessit, & in exilium abiit. Tres illius orationes adhuc extant, & aliquot epistolas.

LYCOURGUS] Non est hic Lycurgus ille, qui leges Lacedaemoniis dedit, sed rhetor Atheniensis ex decem; Platonis priuatus, deinde Iococratis auditor, scriptis multis epistolas & orationes, quarum quasdam nominat Plutarchus.

DINARCHUS--DEMADES] De quibus nihil memoria dignum proditum est.

PHALEREVUS] Demetrius Phalerenus, a Phaleris Atheniensium portus appellatus. Phanostrati filius. Theophrasti auditor. Principorum decem annos tenuit, Athenis, ubi tanto honore affectus est, ut ipsi statuac trecentae sessaginta fuerint erectae. Nihilominus postea judicio capitis damnatus cessit invidice & ad Ptolemaeum Lagidam in Aegyptum consurgit. Eius successor Philadelpheus invisus in certem conjectus, ibique aspidis mortuus periret. *Præf.*

rum omnium, sed non tam armis institutus, quam palaestra. itaque delectabat magis Athenienses, quam inflammabat. processerat enim in solem, & pulvrem, non ut e militari tabernaculo, sed ut e Theophrasti, doctissimi hominis, umbraeulis. Hic primus inslexit orationem, & eam mollem teneraque reddidit: & suavis, sicut fuit, videri maluit, quam gravis: sed suavitate ea, qua perfunderet animos, non qua perfringeret: tautum ut memoriam concinnitatis suae, non (quemadmodum de Pericle scriptis Eupolis) cum delectatione aculeos etiam relinquoret in animis eorum, a quibus esset auditus.

S 2

VIDESNE

NON TAM ARMIS INSTITUTUS, QVM PALAESTRA] Insignis non tam via orationis, quam nitore & temperato genere. *Præf.*

PROCESSEBAT VIXI IN SOLEM &c.] Eloquentiam adeptus erat non in foro, sed in tranquilla Theophrasti philosophia schola. *Iam.* Sunt est mensatio a militibus, qui e tabernaculo in solem & pulvrem pugnaturi prodeunt.

INSLEXIT ORATIONEM] Dicendi genus, quod vehementer ante duxerat hic

primus deflexit & ad suavitatem inclinavit.

SUAVITATE QA, QUATERNANDERET ANIMOS, NON QVA PERFRINGERET] I. e. qua leniter afficeret & delectaret. Sed quid est, suavitate perfringere animos? Perfringuntur animi; cum quilibet coguntur ad voluntatem dicentis; quod non esse videtur a suavitate orationis, nisi vero intelligatur suavitatis & sublimi genere orationis, quae etiam vincit & quasi cogit. Sic videtur: certe nil molius scio. *Ernehi.*

IO VIDESNE igitur, in ea ipsa urbe, in qua & nata, & alta sit eloquentia, quam ea sero prodierit in lucem? Siquidem ante Solonis aetatem, & Pisistrati, de nullo, ut diserto, memoriae proditum est, At hi quidem, ut populi Romani aetas est, fenes: ut Atheniensium facula numerantur, adolescentes debent videri. Nam et si Servio Tullio regnante viguerunt, tamen multo diutius Athenae jam erant, quam est Roma ad hodiernum diem: nec tamen dubito, quin habuerit vim magnam semper oratio. Neque enim jam Troicis temporibus tantum laudis in dicendo Vlyssi tribuisset Homerus, & Nestori, (quorum alterum vim habere voluit, alterum suavitatem,) nisi jam tum esset honos eloquentiae; neque ipse poeta hic tam idem ornatus in dicendo, ac plane orator fuisset. cuius etsi incerta sunt tempora, tamen annis multis fuit ante Romulum: siquidem non infra superiorem Lycurgum fuit, a quo est disciplina Lacedaemoniorum adstricta legibus.

Sed studium ejus generis, majorque vis agnoscitur in Pisistrato. Denique hunc proximo

AT XI QVIBEM] Solon Rotae antiqui sunt. & Pisistratus habita ratione

proximo saeculo Themistocles infecatus est, ut apud nos, perantiquus; ut apud Athenienses, non ita sane vetus. Fuit enim regnante iam Graecia, nostra autem civitate non ita pridem dominata regio liberata: nam bellum Volscorum illud gravissimum, cui Coriolanus exsul interfuit, eodem fere tempore, quo Persarum bellum, fuit, similisque fortuna clarorum virorum. Si quidem uterque, cum civis egregius fuisset, populi ingratii pulsus injuria, se ad hostes contulit, conatumque iracundiae suae morte sedavit. nam etsi aliter est apud te, Attice, de Coriolano, concede tamen, ut huic generi mortis potius assentias.

At ille ridens, tuo vero, inquit, ar. II arbitratus: quoniam quidem concessum est rhetoribus etenim in historiis, ut aliquid dicere possint argutius. ut enim tu nunc de Coriolano, sic Clitarchus, sic Stratocles de Themistocle finxit. Nam, quem Thucydides, qui & Atheniensis erat, & summo loco natus, summisque vir, & paullo aetate posterior, tantum mortuum

S 3 scripsit,

CLARORVM VIRORVM] cert, quae de hac rhetorum Themistoclis & Coriolani libertate differit Quincili-an, Lib. 12.
CONCESSVM EST RHETO-RIEVS &c.] Vide, si pla-

scripsit, & in Atticā clam humatum; addidit, fuisse suspicionem veneno sibi consciisse mortem: hunc isti ajunt, cum taurum immolavisset, excepisse sanguinem paternū, & eo poto, mortuum concidisse. Hanc enim mortem rhetorice & tragice ornare potuerunt: illa mors vulgaris nullam praebebat materiem ad ornatum. Quare, quoniam tibi ita quadrat, omnia fuisse in Themistocle paria & Coriolano, patēram quoque a me sumas licet: praebebo etiam hostiam, ut Coriolanus sit plane alter Themistocles.

Sit sane, inquam, ut lobet, de isto: & ego cautius pōthac historiam attingam, te audiente; quem rerum Romanarum auctorem laudare possum religiosissimum. Sed tuus fere Pericles, Xanthippi filius, de quo ante dixi, primus adhibuit doctrinam: quae quamquam tuū nulla erat dicendi, tamen ab Anaxagora physico eruditus, exercitationem mentis a reconditis abstrusisque rebus ad causas forenses popularesque facile traduxerat. Hujus suavitate maxime hilaratae sunt Athenae: hujus ubertatem & copiam admiratae, ejusdem viu dicendi terroremque tinerunt.

HAEC

HAEC igitur aetas prima Athenis orationem prope perfectum tulit. Nec enim in constituentibus rem publicam, nec in bella gerentibus, nec in impeditis ac regum dominatione devinctis, nasci cupiditas dicendi solerat. Pacis est comes, otiumque socia, & jam bene constitutae civitatis quasi alumna quaedam, eloquentia. Itaque ait Aristoteles, cum sublatis in Sicilia tyrannis, res privatae longo intervallo judiciis reverentur, tum primum, quod esset acuta illa gens, & controversa natura, artem & praecepta Siculos, Corracem & Tisiam conscripsisse. Nam antea neminem solitum via, nec arte, sed accurate tamen, & de scripto plerosque dicere: scriptasque fuisse & paratas a Protagora rerum illustrium disputationes, quae nunc communes appellantur loci. Quod idem fecisse Gorgiam, cum singularum rerum laudes vituperationesque conscripsisset:

S 4

[TAQVE ALT ARISTOTELES] Scil. in Libro, qui perit, in quo omnes superiorum artes exposuisse erant, auctore Cicerone in Lib. II. de Orat. & de Invent. &c.

[CONTROVERSA NATURA] Edd. probabent controversia; sed id h. l. nullum

sensum efficit. Si vulgata fana est, significat, gentem Siculam natura proclivem ad controversias & litigias fuisse: quod confundit iis, quae de Siculorum ingenio veteres tradidere. Item.

[DE SCRIBITO] Non memoriter.

fissem; quod judicaret hoc oratoris esse maxime proprium, rem augere posse laudando, vituperandoque rursus affligere. Huic Antiphontem Rhamnusium similia quaedam habuisse conscripta: quo neminem unquam melius ullati oravisse capitum causam, cum se ipse defenderet, se audiens, locuples auctor scripsit Thucydides. Nam Lysiam primo profleri solitum artem esse dicendi; deinde, quod Theodoros esset in arte subtilior, in orationibus autem jejunior, orationes eum scribere aliis coepisse, artem removisse. Similiter Isoeratem primo artem dicendi esse negavisse, scribere autem aliis solitum orationes, quibus in judiciis veterentur: sed,

cum

ANTIPHONTEM RHAMNUSIUM] Antiphon Sophili filius, Rhamnusius (Rhamnus autem Atticae pagus est). Thucydidis, ut ferunt, discipulus fuit, aequalis Socrati, quodcum de ratione differendi disputavit. Vita produxit ad popularis status in Atheniensis republika mutationem à quadringentis factam, cuius auctor fuisse perhibetur; ideoque sublati quadringentis illis, in ius vocatus, condemnatus &

poena in proditores decreta afflatus, cadaver infepultum abjectum, & perpetua infamiae nota inflatus est. *Prophetus.*

QUAEDAM HABVISSE CONSCRIPTA] Hoc non tradidit Thucydides eo, qui hic innatur, loco, viii. 68, Itaque hoc ad Aristotelis narrationem pertinet; cetera modo, quo nomen &c. sunt e Thucydide; itaque colon scripsi post conscripta. *Ernesti.*

cum ex eo (quia quasi committeret contra legem, quo quis iudicio circumveniretur,) saepe ipse in iudicium vocaretur, orationes aliis destitisse scribere, totumque se ad artes componendas transalisse.

Et Graeciae quidem oratorum partus 13 atque fontes vides, ad nostroxum annalium rationem, veteres; ad ipsorum, sane recentes. Nam antequam delectata est Atheniensium civitas laude dicendi, multa jam memorabilia & in domesticis & in bellicis rebus effecerat. Hoc autem studium non erat commune Graeciae, sed proprium Athenarum. Quis enim aut Argivum oratorem, aut Corinthum, aut Thebanum seit fuisse temporibus illis? nisi quid de Epaminonda, docto homine, suspicari libet. Lacedaemonium vero usque ad hoc tempus, audivi, fuisse neminem. Melnulum ipsum, dulcem illum quidem tra-

QVIA AVASI COMMITTERET &c.] Quasi quid fecisset, per quod aliquis in iudicio circumvenireetur, *Ernesti.*

SÆPS IPSE IN JUDICIVM VOCARETVR] Hujus rei nullum vestigium est apud Isoer., qui id taciturnus non videtur. Credo Ciceronem scripsisse in

huiusmodi, nam hoc facilius saepe queritur in oratoribus commemoratis ante: & Plutarchus in Isoerente diserte tradit, eum bis tantum in iudicium fuisse vocatum, sed permutacionis nomine, non ob injuriam contra leges factam. *Idem.*

dit Homerus, sed pauca dicentem. Brevitatis autem, laus est interdum in aliqua parte dicendi, in universa eloquentia laudem non habet.

At vero extra Graciam magna dicendi studia fuerunt, maximique huic laudi habitu honores, illustre oratorum nomen reddiderunt. Nam ut semel e Piraceo eloquentia execta est, omnes peragravit insulas, atque ita peregrinata tota Asia est, ut se externis oblineret moribus, omnemque illam salubritatem Atticae dictionis, & quasi sanitatem perderet, ac loqui paene dediceret. Hinc Asiatici oratores non contempnendi quidem nec celeritate, nec copia, sed parum pressi & nimis redundantes. Rhodii saniores, & Atticorum similiores. Sed de Graceis hactenus. etenim haec ipsa forsitan fuerint non necessaria.

Tum Brutus. Ista vero, inquit, quam necessaria fuerint, non facile dixerim: jucunda certe mihi fuerunt, neque solum
non

PRAEBO.] Portu Achaeanum celeberrimo, quod dringentarum navium capaci.

NAM UT SEMPER E PRAEBO &c.] Ut fennel Athenis propagata est alias in

regiones eloquentia, effudit se in omnes insulas maris Aegei, atque ita totum Asiam usq[ue]stravit, ut peregrinis moribus corrumpetur. Prosternit.

non longa, sed etiam breviora, quam vellem. Optime, inquam; sed veniamus ad nos, de quibus difficile est plus intelligere, quam quantum ex monumentis suspicari licet.

Qvis enim putet aut celeritatem ingenii L. Bruto illi, nobilitatis vestrae principi, desuisse? qui de matre suavanda ex oraculo Apollinis tam acute argutaque conjecterit, qui summam prudentiam simulatione stultiae texerit, qui potentissimum regem, clarissimi regis filium, expulerit, civitatemque, perpetuo dominatu liberatam, magistratibus annuis, legibus judiciisque devinxerit; qui collegae suo imperium abrogaverit, ut e civitate regalis nominis memoriam tolleret. quod certe effici non potuisset, nisi esset oratione persuasum.

Videmus

Qui ne MATER SUAVANDA &c.] Ad interpretanda prodigia Delphos nulli sunt juvenes Romani Titus & Atuns, quibus comes additus Brutus. Ut ex oraculo audirem, eum ex illis legatis sursum Romanum imperium habucrum, qui primus osculum matris tulisset; diu in aliis facti permittant, uter prior, eum Romanum redisset.

Qui SUMMAM PRUDENTIAM &c.] Similata stultitia infidias Tarquinii Superbi evitavit.

COLLEGAS SUE] Tarquinio Collatino.

Videmus item paucis annis post reges exactos, cum plebes prope ripam Anienis ad tertium milliarium concedisset, eumque montem, qui Sacer appellatus est, occupavisset, M. Valerium dictatorem diendo sedavisse discordias, eique ob eam rei honores amplissimos habitos, & eum primum ob eam ipsam causam Maximum esse appellatum. Ne L. Valerium quidem Potum, arbitror non aliquid potuisse dicendo, qui post decemviralem invidiam, plebem in patres incitamat, legibus & concessionibus suis mitigaverit.

Possimus Appium Claudiū suspicari disertum, quia senatum jamjam inclinatum, a Pyrrhi pace revocaverit: possimus C. Fabricium, quia sit ad Pyrrhum de captivis recuperandis missus orator: Ti. Coruncanium, quod ex pontificum commen-

Præfus.

C. FABRICIUM] Num Pyrrhus admirans dixit. Ille est Fabricius, qui difficilis ab honestate, quam sed a curso suo ayerti potest. *Eutropius.*

T. CORUNCANIUM] Pontificem maximum. Is cum legatus ad Tenuam Illyricorum regiam missus esset, contra ius gentium interfactus est,

APPIVM CLAVDIVM] Qui gestis magistris amplissimis, infinitum numerum annorum, ut ait Val. Max. orbatus lumenibus exegit. Cum de pace Pyrrhi ageretur, & gratia potentium per legatum Cyanum pretio quereretur, senex & cæcus lectica in senatum latuus turpissimas conditiones magnifica oratione disensit,

commentariis longe plurimum ingenio valuisse videatur: M. Curiū, quod is tribunus plebis, interregē Appio Caeco, diserto homine, comitia contra leges habente, cum de plebe consulem non accipiebat, patres ante auctores fieri coegerit; quod fuit permagnum, nondum lege Macnia lata.

Licet aliquid etiam de M. Popillii ingenio suspicari, qui cum consul esset, eodemque tempore sacrificeum publicum cum laena faceret, quod erat flamen Carnamentalis, plebei contra patres concitatione

&

M. CYRTVM] Dentatum diçum, quod cum dentibus natus esset. Is Appio Claudio, comitia consularia habere volenti, ut plebejos a consulatu excludere, fortiter oblitus, evicitque, ut plebejis aditus ad consulatum patueret.

UT CONSULES ETIAM EX PLEBE CREARI POSSENT.

M. SORICU] Qui quartus consul fuit, & in primo quidem. & secundo consulatu Tiburtes vicit; in tertio vero cum Gallis bellum gallit, in quo etiam vulnus accepit, sed eos tendens cum viceret, triumphavit; in quarto eam fortis pax & domi concordia esset nihil, quod magni fuerit momenti, gesit.

CARRIUS.

T. CORVNCAVIN] Coegerit senatum hujus facti comptobatorem esse. Et ante, & post comitia patres auctiores fieri potuisse, ante, in re, de qua nulla esset silentio, post, si quid dissensionis fuisset, & postea convenisset, obseruac *Mangini.*

FLAMEN CARMEN-

TALES] Sacerdos Carnementis, quae mater Evandri aliis nominibus Themis & Nicofesta appellata Romæ templi habuit. *Præfus.*

& seditione nunciata; ut erat laena amictus, ita venit in concionem, seditionemque cum auctoritate, tum oratione sedavit. Sed eos oratores habitos esse, aut omnino tum ullum eloquentiae praemium fuisse, nihil sane mihi legisse video, tantummodo conjectura ducor ad suspicandum.

Dicitur etiam C. Flaminius, is, qui tribus plebis legem, de agro Gallico & Piceno viritiū dividendo, tulerit, qui consul apud Thrasimenum sit interfactus, ad populum valuisse dicendo. Q. etiam Maximus Verrucosus orator habitus est temporibus illis, & Q. Metellus is, qui bello Punico secundo cum L. Vetorio Philone consul fuit.

QVEM

C. FLAMINIVS] C. Quintius Flamininus, fuit enim ex Quintiis, quos scribit Livius a Tullo rege in patres lectos; cum inter Alloboranam principes essent, unde postea semper ea gens patricia fuit; in qua, quod refert Plinius, aurum ne feminas quidem habere nos fuit, tantum aberat, ut viri haberent. Quintia gens, inquam, fuit patricia; sed cum Flaminius hic vocatur tri-

bunus plebis, apparet, vel eam duplcam, patriciam & plebejam, vel eum ex alia gente potius fuille. *Corradus*

Q. ETIAM MAXIMUS] Q. Fabius Maximus Verrucosus, Ovicularius, Cunctator. Verrucosus dictus a verruca in superiore labro, Ovicularia clemencia, Cunctator autem, quod, ut ait Ennius, unus homo nobis conditando restituit rem.

QVEM vero exister, & de quo sit memoriae proditum, eloquentem suisse, & ita esse habitum, primus est M. Cornelius Cethagus, cuius eloquentiae est auctor, & idoneus quidem, mea sententia, Q. Ennius; praesertim cum & ipse eum audiret, & scribat de mortuo: ex quo nulla suspicio est, amicitiac causa esse mentitum. Est igitur sic apud illum in nono (ut opinor) annali:

*Additur orator Cornelius suaviloquenti
Ore Cethagus Marci, Tuditano collega,
Marci filius —*

& oratorem appellat, & suaviloquentiam tribuit: quae nunc quidem non tam est in plerisque. latrant enim iam quidam oratores, non loquuntur. sed est ea laus eloquentiac certe maxima,

*— is diffus, ollis popularibus olim,
Qui tuus vivebant homines, atque aevum
agitabant,*

Flos delibatus populi.

Probe vero. Ut enim hominis decus, ingenium, sic ingenii ipsius lumen est eloquentia, quam virum excellentem praeclare tuum illi homines florem populi esse dixerunt;

PROBE VERO] Reste id quidem dictum est.

dixerunt; — — *Suadæque medulla.*
Hæc quam vocant Graeci, cuius effector
est orator; hanc Suadam appellavit Ennius.
ejus autem Cethogum medullam fuisse vult;
ut, quam deam in Pericli labris scriptis
Eupolis fessitavisse, hujus hic medullam
nostrum oratorem fuisse dixerit. At hic
Cethagus consul cum P. Tuditano fuit bel-
lo Panico secundo; quaestorque his con-
sulibus M. Cato, modo plane annis exil-
ante me consulem, & id ipsum nisi unius
eslet Ennii testimonio cognitum, hunc ve-
tustas, ut alios fortasse multos, oblivione
obruisset. Illius autem aetatis qui sermo
fuerit, ex Naevianis scriptis intelligi po-
test. His enim consulibus, ut in veteri-
bus commentariis scriptum est, Naevius
est mortuus: quanquam Varro noster
diligentissimus investigator antiquitatis, pu-
tat in hoc erratum, vitamque Naevii pro-
ducit longius. Nam Plautus P. Claudio,

L. Porcio,

M. CATO] Marcus Por-
cius Catō. Hic, ut refert
Plinii Lib. 7. cap. 27.
Tres summae in homine
res praestitile existimatus
est, optimus orator, op-
timus imperator, optimus
senator. Quater & qua-
drages, eodem teste,

causam dixit, nec quic-
quam sapientius postulatus,
& semper absoluens. Script
de re militari, script
libros originum, quas
Nepos historias, Epitome
Liviana vocat Annales, ac
praeterea orationes amplius
et. *Physicus.*

L. Porcio, viginti annis post illos, quos
ante dixi, consules mortuus est; Catone
censore. Hunc igitur Cethegum conse-
cutus est aetate Cato, qui agnis ix post
eum fuit consul. eum nos ut pverterem
habemus, qui L. Marcio, M. Manilio
consulibus mortuus est, annis LXXXIII ipsis
ante me consulem.

Nec vero habeo quemquam antiqui-
orem, cuius quidem scripta proferenda
putem, nisi quem Appii Caeci oratio haec
ipsa de Pyrrho, & nonnullae mortuorum
laudationes forte delebant. Et hercules
hae quidem exstant: ipse enim familiae sua
quasi ornamenta ac monumenta servabant,
& ad usum, si quis ejusdem generis occi-
disset, & ad memoriam laudum domesti-
carum, & ad illustrandam nobilitatem
suam. Quinquani his laudationibus histo-
ria rerum nostrarum est facta mensorior.
Multa enim scripta sunt in eis, quae facta
non sunt, falsi trijumphi, plures consula-
tus, genera etiam falsa, & a plebe transi-
tiones, cum homines humiliores in alienum

Si ovis ejusdem su-
laris alia non poterat,
ne quis occidisset] Si quam majorum laude frui,
quis repentina morte sub-
Præfendit.

num ejusdem nominis infunderentur geni-
nus: ut, si ego me a M^r. Tullio esse dice-
rem, qui patricius cum Servio Sulpicio
consule, anno x post exactos reges fuit.

Catonis autem orationes non minus multae fere sunt, quam Attici Lysiae; cu-
jus arbitror plurimas esse. Est enim Atti-
cus, quoniam certe Athenis est & natus,
& mortuus, & funetus omni civium mu-
nere; quamquam Timaeus eum, quasi Li-
cinia & Mucia lege, repetit Syracusas.
Et quodam modo est nonnulla in iis etiam inter ipsos similitudo. acuti sunt, elegan-
tes, faceti, breves: sed ille Graecus ab
omni laude felicior. Habet enim certos
sui studiofos, qui non tam habitus corpo-
ris opimos, quam gracieles consef-
tentur; quos, valetudo modo bona sit, tenui-
tas ipsa delectet. quamquam in Lysia sae-
pe sunt etiam lacerti, sic ut fieri nihil
possit valentius: verum est certe genere
toto strigilior, sed habet tamen suos lau-
datores,

REPETIT SYRACUSAS]
Repetit ab Atheniensibus,
ut eum faciat Syracusantum.
Proflatus.

Sed illae graecus &c.]
Sed Lysias felicior est, quod
ab omnibus laudetur; ha-

bet enim adictos suo fi-
lio quoddam homines quo
oratio abundans & copio-
sa minus delectat quam je-
junia & exilis. *Iam*.
Lacerti] Orationis
robur.

datores, qui haec ipsa ejus subtilitate ad-
modum gaudeant.

CATONEM vero quis nostrorum ora-
torum, qui quidem nunc sunt, legit? aut
quis novit omnino? At quem virum?
dii boni! mitto civem, aut senatorem,
aut imperatorem: oratorem enim hoc loco
quaerimus: quis illo gravior in laudando?
acerbior in vituperando? in sententiis ar-
gutior? in docendo edificiendoque fabi-
cilius? refertae sunt orationes amplius cen-
trum quinquaginta (quas quidem adhuc in-
venerim, & legerim) & verbis, & rebus
illustribus. licet ex his eligant ea, quae
notatione & laude digna sint; omnes ora-
toriae virtutes in eis reperientur. Jam
vero Origines ejus quem florem, aut quod
lumen eloquentiae non habent? Amatores
huic desent, sicuti multis iam ante saeculis
& Philisteo Syracusio, & ipsi Thucydidi.
Nam ut horum concisis sententiis, inter-
dum

T 2

NAM VR HORVM CON-
CISIS SENTENTIAS &c.]
Quemadmodum Thespom-
pus magnifica dictio-
nem proceri angustioribus
sententiis Philiti &
Thucydidis, quae inter-
dum non sunt satis clari
propter brevitatem &
argutias, quas confestan-
tur, & quemadmodum ob-
eandem causam Lysiae
nocte Demosthenes, sic
corru, qui consecuti sunt,
alta & exaggerata oratio,
Catonis ornamenta obscu-
ravit. *Proflatus*.

dum etiam non satis apertis cum brevitate, tum nimio acuminis, officit Theopompus elatione atque altitudine orationis suae: quod idem Lysiae Demosthenes; sic Catonis luminibus obstruxit haec posteriorum quasi exaggerata altius oratio. Sed & in nostris infelicitas est, quod ii ipsi, qui in Graecis antiquitate delectantur, eaque subtilitate, quam Atticam appellant, hanc in Catone non noverunt quidem: Hyperides volunt esse & Lysiae. Laudo. sed cur nolunt Catonis? Attico genere dicendi se gaudere dicunt: Sapienter id quidem. Atque utinam imitarentur, nec ossa solum, sed etiam sanguinem! gratum est tamen, quod volunt. Cur igitur Lysias & Hyperides amatur, cum penitus ignorent Cato? Antiquior est huius sermo, & quadam horridiora verba: ita enim tum loquebantur. id muta, quod tum ille non potuit, & adde numeros; & aptior similitudin: ipsa verba compone, & quasi coagimca, quod ne Graeci quidem vereres factitaverunt: jam neminem antepones Catoni, Ornari orationem Graeci putant, si verborum mutationibus utantur, quos appellant *τρέποντες*, & sententiarum, orationisque formis, quae vocant *χήματα*. non

non verissimile est, quam sit in utroque genere & creber & distinctus Cato.

Nec vero ignoro, nondum esse satis 18 politum hunc oratorem, & quaerendum esse aliquid perfectius: quippe cum ita sit ad nostrorum temporum rationem vetus, ut nullius scriptum extet dignum quidem lectio, quod sit antiquius. sed majore honore in omnibus artibus, quam in hac una dicendi, veratur antiquitas. Quis enim eorum, qui haec minora animadventunt, non intelligit, Canachi signa rigidiora esse, quam ut imitantur veritatem? Calamidis dura illa quidem, sed tamen molliora, quam Canachi: nondum Myronis satis ad veritatem adducta; jam tamen, que non dubites prius dicere: pulchiora etiam Polycleti, & jam plane perfecta, ut mihi quidem videri solent. Similis in pictura ratio est: in qua Zeuxim, & Polygnotum, & Tarentini, & eorum, qui non sunt usi plus quam quarum coloribus, formas & linc menta laudamus: at

T 3

NON VERISIMILE EST] pretium. *Prigaeus.*
Non est credibile.

Sed MAJORE BESSORI] Qui de
Antiquis dat rebus omnibus
alijs artificialibus,
potius quam gloquenterie

Qui MARC MINORA ANI-
MADVENTU] Qui de
mioribus artibus judicare
possunt. *Idem.*

in Aetione, Nicomacho, Protogene, Apelle, jam perfecta sunt omnia. Et nescio an reliquis in rebus omnibus idem eveniat: nihil est enim simul & inventum, & perfectum.

Nec dubitari debet, quin fuerint ante Homerum poetae: quod ex eis carminibus intelligi potest, quae apud illum, & in Phaeacum, & in procerum epulis canuntur. Quid? nostri veteres verbi ubi sunt?

— — Quos olim Fauni, vatesque canebant,
Cum neque misarum scopulos quisquam
superarat,

Nec dicti studiosus erat:

Ante hunc;

aut ipse de se: nec mentitur in gloriando, sic enim sese res habet. nam & Odyssea Latina est, sic tanquam opus aliquod Dacdali, & Liviana fabulae, non satis dignae, quae iterum legantur. Atque hic Livius, qui primus fabulam, C. Clodio

Caeci

CVM NEQUE MVSARVM
scorvlos &c.] Quo tempore
nendum quicquam in
Parnassum ascenderat, nec
studiosus erat elegantiæ
poesiae, ante Enniūm.

Prufetus.

ODYSSEA LATINA] Car-
men de Ulyssè scriptum a
Elio Ambrone antiquissimo
Latinorum poeta.

Cacci filio & M. Tuditanō consulibus, dicitur, anno ipso, antequam natus est Ennius; post Rōmam conditam autem quarto-decimo & quingentesimo, ut hic ait, quem nos sequimur. Est enim inter scriptores de numero annorum controversia. Attius autem: Q. Maximo quintum consule captam Tarento scripsit Livium, annis xxx post, quam eum fabulam docuisse & Atticus scribit, & nos in antiquis commentariis invenimus: docuisse, autem fabulam annis post xi, C. Cornelio, Q. Minucio consulibus, Iudis Juventutis, quos Salinator Senensi proelio voverat. In quo tantus error Attii fuit, ut hiis consulibus xl annos natus Ennius fuerit: cui cum aequalis fuerit Livius, minor fuit aliquanto is, qui primus fabulam dedit, quam ii, qui multas docuerant ante hos consules, & Plautus & Naevius.

HABC si minus apta videntur huic sermoni, Brute, Attico assigna, qui me inflammavit studio, illustrium hominum

T 4 actates

VR HIC AIT] Atticus.

DOCYSSSE AUTEM PAPY-
LAM &c.] Tradit Attius,
Livium fabulam primam
exhibuisse undecimo anno
post quintum Maximi con-
sulatum. *Prufetus.*

MINOR FVIT ALIOVAN-
TO &c.] Ex sententia At-
tici tequius, eum qui
primus dederit, saeculo ju-
niorum Plauto & Naevio,
qui multas iam ante exhibuerant. *Ideo.*

aetates & tempora persequendi. Ego vero, inquit Brutus, & delecto ista quasi notatione temporum, & ad id, quod instaurasti, oratorum genera distinguere aeratibus, istam diligentiam esse accommodatam puta.

Recole, inquam, Bruto, intelligis: atque utinam exflarent illa carmina, quae multis faculis ante suam aetatem in epulis esse canticata a singulis convivis de clarorum virorum laudibus, in Originibus scriptum reliquit Cato! tamen illius quem in vatis & Faunis enumerauit Ennius, bellum Punicum, quasi Myronis opus, delectat. Sit Ennius sane, ut est certe, perfectior: qui si illum, ut simulat, contemneret, non omnia bella persequens, primum illud Punicum, accerionem bellum reliquist. Sed ipse dicit, cur id faciat,

TAMEN ILLUS &c.] Ex hoc apparet Ennius Naeviu[m] minorem natu fuisse. In primo tamen Tusc[u]l[us] dicit. *Ennius major pars, quam Plautus & Naevius.* Sed vel mem- dum est in Tusc[u], vel ali- os est fecutus auctores; nava varia fuit opinio de hocum aetate. Certe Gel- lius Enniu[m] Naeviu[m] seni-orem facit, & Torquatus,

quasi aetates notans, Nae- viu[m], Plautu[m], Enniu[m] dicit. *Messalinus.*
ILLUS] Naeviu[m].
NON, OMNIA BELLA PERSEQUENS &c.] Is, qui cetera bella Roemana per- sequens est, non sine opini- sione describere etiam accer- ionem illud Punicum, nisi satis bene id a Nae- viu[m] scriptum fuisse intel- lexisset.

faciat; — *Scripsere*, inquit, *ali rem Veribus*, — & luculente quidem scrip- terunt, etiam si minus, quam tu, polite. Nec vero tibi aliter videri debet; quia Naevio vel sumfisti multa, si fateris: vel, si negas, surripiisti.

Cum hoc Catone grandiores natu fu- runt C. Flaminius, C. Varro, Q. Maxi- mus, Q. Metellus, P. Lentulus, P. Crassus, qui cum superiore Africano consul

T 5 fuit.

C. VARRO] C. Teren- tius Varro, loco non be- nulli solus, sed etiam fordo[n]e ortus, patre Is- zio ipse meritis institutus. Cum dedisse se foro, pri- mum in nocturno populi, deinde ad amplissimum magistratus & ad consularum pervenit. Eloquentem su- millo ex eo constat, quod nonus iugencus sit sicut legis de secundo magis- tri equitum & dictatoris iure. *Pragmas.*

Q. METELLUS] Q. Cat- elius Metellus, filius L. Metelli pontificis, bis con- sulis, dictatoris, & ma- gister equitum. Oratio- ram, ut refert Plinius, habuit de supermis laudi- bus patris sui. *Item.*

P. LENTULUS] Publius Cornelius Lentulus Cau-

dios, qui cum C. Lic- nio Varro[n]e consul fuit. Nullus enim fuit his tem- poribus praeter eum, qui consul, maior nam Ca- no[n]e fuerit & P. Lentulus sit dictus. Duos quidam P. Lentulos apud Leijen, sed presertim agnoscitamus. An vero Cicero hic inter- tot consulares & orationem nominarit, dubitari ne pos- tet, ita non veridimile videtur. *Corradius.*

P. CRASSUS] P. Lic- nius Crassus, Dives, pon- tifex maximus, qui cum ante nec praetor, nec con- sul fuisset, magister tam- em equitum & censor est factus. Ex aedilatu[m] omnium graduum ad consulatum facit, sed cum L. Veturius collega decollisset, cen- fura fe abdicavit, cui pos-

fuit. Ipsum Scipionem accepimus non infantem fuisse filius quidem ejus, is, qui hunc minorem Scipionem a Paulo adoptavit, si corpore valueret, in primis habitus esset differens. Indicant eum oratione, tum historia quaedam Graeca, scripta dulcissime.

20 **NVMEROQVE** eodem fuit Sex. Aelius, juris quidem civilis omnium peritissimus, sed etiam ad dicendum paratus. De minoribus autem, C. Sulpicius Gallus, qui

maxime

stea praetori facto provincia peregrina evenit, & quae sensus censuerit, ut ait Livius. Hunc Cicero in Catone pontifici & civilis juris fuisse peritissimum ostendit. Quin vero dives hic etiam sit appellatus, qui veterum monumenta memorat, dubitate non poterit. *Cyprianus.*

SCIPIONEM] P. Cornelium Scipionem, qui Africanus primus est appellatus, cuius res gestas & totam denique vitam praeter alias Livius & Phædrus scripsierunt, si modo Phædrus unquam scripsit eam, quæ circumferuntur. *Idem.*

FILIVM **OMNIM** **RIVS**] Qui Cn. Scipio a Val. Maximo vocatur, & inter

eos etiam numeratur, qui a parentibus degenerarunt, atque in eo paucissimum accusatur, quod in tanta domestica gloria ortus a parvulo admodum regis Antiochi praesidio capi sustinuit, & captiuus quidem Livius, Justinus, Plutarchus & alii consentient; de causa dissentient. *Idem.*

SEX. AElius] Paetus, Cato. Hic consul cum T. Quintio Flaminio Galliam provinciam fortius est, sed nihil membroribus rei gessit, ne Livius loquitur. *Idem.*

C. SULPICIUS GALLVS] Hunc & L. Acemilium Paulum patronos populi ulterioris Hispaniae olim sumserunt, ut Livius scribit, qui testatur, ibum

maxime omnium nobilium Graecis litteris studuit, isque & oratorum in numero est habitus, & fuit reliquis rebus ornatus, atque elegans. Jam enim erat unctior quoedam splendidiorque consuerudo loquendi. Nam, hoc praetore ludos Apollini faciente, cum Thyesten fabulam docuisset, Q. Marcio, Cn. Servilio consulibus, mortem obiit Eunius.

Erat iisdem temporibus T. Græchus, P. filius, qui bis consul & censor fuit, cuius est oratio Graeca apud Rhodios: quem civem cum gravem, tum etiam eloquentem constat fuisse. P. etiam Scipionem Nasicam, qui est Corculum appellatus, qui item bis consul & censor fuit, habitum eloquentem, M. aliud, illius, qui sacra acceperit, filium: etiam

L.

etiam non ita multo post praetorem factum fuisse. Multa de eo paucim apud antores reportantur. *Ciceron.*

FABVLAM DDCVISSKT] Spectandum exhibuisset.

TVM ETIAM ELOQUEN-
TVAM] Lib. I. de Orat. Hanibaque eloquens dicitur. Sed in orationis libris perfectum oratorem instituebat, hic quenlibet oratorem nominat. Atque

hic Gracchum Nasicæ, in Iaelio Nasicam Graccho anteponit. Sed in Laelio generis nobilitatem, hic aetas oratorum persequitur. *Menginus.*

SACRA ACCEDERETE] Eandem rei tangit in Orat. de Acusp. resp. & Livius Lib. xxix. pluribus verbis describit, & quidem P. Sempronio, M. Cornelio consulibus, hoc est anno ab U. C. scz. ex

L. Lentulum, qui cum C. Figulo consul fuit: Q. Nobiliorem; M. filium, jam patro instituto deditum studio litterarum, qui etiam Q. Ennium, qui cum patre ejus in Aetolia militaverat, civitate donavit, cum triumvir coloniam deduxisset: & T. Annium Luscum, hujus Q. Fulvii collegam, non indisertum dicunt suisse.

Atque etiam L. Paulus, Africani pater, personam principis civis facile dicen-

do
que tempore ad consula-
tum P. Scipionis Nasicae,
qui Jugurthae bellum ini-
dixit anni minimum xci
numerantur. Unde facile
apparet error Val. Max.,
qui Lib. vii. c. 5. Na-
scim eundem esse creditur,
qui sacra accepit, & bel-
lum Jugurthae indixit, &
repulsa passus est, quod in
manum rufici jocatus
fuerit: quem tamen erro-
rem ne Plinius quidem,
diligens scriptor, viravit.
Val. Max. imitatus est, u-
rus Paterculus recte di-
stinxit. *Corradus.*

L. LENTVLM] Is mihi
videtur esse, qui M. Ca-
toni, ut Cicero Tusc in-
refert, de bello Punico
est, adversatus: de quo
quidem nil praeteres di-
cere possumus, nisi quod
omnes sejunt, Lentulos a-

serendis dentibus appellata-
tos fuisse. *Iam.*

Q. COGILIDRUM] Q.
Fulvium Nobiliorem, qui
cum T. Anno consul fuit
An. ab U. C. oct., qui
bellum in Hispania non fa-
tis feliciter gestit. *Item.*

L. PAVLUS] L. Aemili-
us Paulus, cuius res ge-
stae notiores sunt, quam
ut sit necesse nunc quid-
quam de illis dicere.
Quare illud tantum, quod
hodie quoque Romae in
tabula aerea legitur, hue
transferemus: *Pavlus Ae-
milius Imp. Macedoniam
terrarium imperio possum-
cepit, cuius iusq; die LXXII.
urbes vendidit, etiam In-
dias vides per postigia Li-
beri petris atque Hercules
Raniana signa circumvulpi.*
Corradus.

L. LENTVLM] Is mihi
videtur esse, qui M. Ca-
toni, ut Cicero Tusc in-
refert, de bello Punico
est, adversatus: de quo
quidem nil praeteres di-
cere possumus, nisi quod
omnes sejunt, Lentulos a-

do tuebatur; & vero etiam tum Catone
vivo, qui annos quinque & oclogiata na-
tus excessit e vita, cum quidem eo ipso
anno contra Ser. Galbam, ad populum
summa contentione dixisset: quam etiam
orationem scriptam reliquit.

SED vivo Catone minores natu multi
uno tempore oratores floruerunt. Nam
& A. Albinus, is, qui Graece scripsit
historiam, qui consul cum L. Luculo
fuit, & litteratus & disertus fuit: &
tenuit cum hoc locum quandam etiam Ser.
Fulvius, & una Ser. Fabius Pictor, &
juris, & litterarum, & antiquitatis bene
peritus. Quintusque Fabius Labeo fuit

ORNATUS.

GRATCS SCRIPSIT HI-
STORIAM] In ejus principio veriam pstat, si Ro-
manus homo minus ele-
ganter graece scripsisset.
Quam cum legisset M. Ca-
tu: *Nec tu, inquit, Auto-
mum fugator, sed, qui
mainiisti euipara depresso;*
quasi subiecto vocari. Hoc
apud Gellium Lib. xi.
Corradus.

Ser. SVIVVS] Ser. Ful-
vius Flaccus. Is mihi
videtur esse, qui cum
Calpurnio Pisone anno
deceit consul fuit, & de

Vardaeis triumphasse di-
citur. Is etiam fortasse fuit,
quem C. Curio defendit,
qui de te tempore Cice-
renis esstabat Oratio, ut
infra dicitur. *Idem.*

Q. FABIVS LABEO] Num
is sit, quem Cicero Lib. i.
de Officiis scribit a sena-
tu Nolanis & Nespolti-
ni arbitrum de finibus
esse datum, multumque
illud agri quod in medio
est relictum populo Ro-
mano adjudicasse, dubi-
tat. *Idem.*

ornatus, iisdem sere laudibus. Nam Q. Metellus, is, cuius quatuor filii consulares fuerunt, in primis est habitus eloquens, qui pro L. Cotta dixit, accusante Africano; cuius & aliae sunt orationes, & contra Ti. Gracchum exposita est in C. Fan-
nii annalibus.

Tum ipse L. Cotta veterator habitus, sed C. Laelius & P. Africanus in primis eloquentes: quorum existantur orationes, ex quibus existimari de ingenii oratorum potest. Sed inter hos, aetate paullum his antecedens, sine controversia Ser. Galba eloquentia praestitit: & nimis primum is princeps ex Latinis, illa oratorum propria, & quasi legitima opera tractavit, ut egredieretur a proposito ornandi causa, ut delectaret animos,

ut

Q. METELLUS] Qui Andiscum, Pseudophilippum vocatum, vicit, Macedoniam domuit, Achaeos prelio fudit, & de Andisco, sive Macedonia triumphavit, ut ostendit in Ost. in Pisonem. *Corradus.*

L. COTTA] I. Amelius Cotta cum Ser. Sulpicio Galba consul anno DCX fuit. *Ibidem.*

C. LAELIUS] Illius C. Laelii filius, qui Majoris Africani comes & am-

eus fuit. Praetor, consul & augur fuit, & sapiens appellatus. *Magnatius.*

P. AFRICANUS] P. Cornelius Scipio Africanus Aemilianus, de quo filete quia pauca dicere melius esse cum Corrado putamus.

SER. GALBA] Ser. Sulpicio Galba, qui praetor male ulveritus Lusitanos pugnavit. Deinde cum L. A. Cotta anno DCX consul fuit. *Corradus.*

ut permoveret, ut augeret rem, ut miserationibus, ut communibus locis uteretur, sed nescio quomodo hujus, quem constat eloquentia praestitisse, exillores orationes sunt, & redolentes magis antiquitatem, quam aut Laelii, aut Scipionis, aut etiam ipsius Catonis: itaque exaruerunt, vix jam ut appareant.

De ipsius Laelii & Scipionis ingeniis, quamquam ea jam est opinio, ut plurimum tribuatur ambobus; dicendi tamen laus est in Laelio illustrior. At oratio Laelii de collegiis, non melior, quam de multis quam voles, Scipionis: non quo illa Laelii quidquam sit dulcior, aut quod de religione dici possit augustinus; sed multo tamen vetustior, & horridior ille, quam Scipio: &, cum sint in dicendo variae voluntates: delectari mihi magis antiquitate videtur, & lubenter verbis etiam uti paullo magis priscis Laelius. Sed est mos

hominum,

At ORATIO LALIT DE COLLEGIS] Quam contra Crassum habuit; Crassus enim legem de sacrificiis promulgavit, ut, etiam va-

carent, non deinde collegii cooptatione, sed populi suffragio, ut alii magistratus, habitis comitiis datentur. Legi ferendas

intercessit C. Laelius praetor. *Præfissus.*

NON MELIOR, QVAM DE MULTIS QVAM VOLES, SCIPIONIS] Non melior quam quaelibet ex plurimis, quas scripsit Scipio.

DE RELIGIONE] Defendebat enim auctoritatem collegiorum.

hominum, ut nolint eundem pluribus rebus excellere. Nam ut ex bellica laude adspirare ad Africam nemo potest, in qua ipsa egregium Viriatico bello repertius fuisse Laelium: sic ingenii, literarum, eloquentiae, sapientiae denique, et si utrique primas, priores tamen libenter deferunt Laelio. Nec mihi ceterorum iudicio solum videtur, sed etiam ipsorum inter ipsos confessu ita tributum fuisse. Erat omnino tum mos, ut in reliquis rebus melior, sic in hoc ipso humior, ut facilis essent in suum cuique tribuendo.

22 MEMORIA teneo, Smyrnæ me ex P. Rutilio Rufo audisse, cum diceret, adolescentulo se accidisse, ut ex senatusconsulto P. Scipio & D. Brutus (ut opinor) consules de re atroci magnaque quererent. Nam cum in silva Sila facta caedes esset, notique homines interficti, insimularetur que familia, partim etiam liberi, societatis ejus, quæ picarias de P. Cornelio, L. Mummi censoribus redemisset, decrevisse senatum, ut de ea re cognoscerent & statuerent

SOCIETATIS ejus, ovare
PICARIAS &c.] Publicanorum, qui conducebant loca, ubi pix fieret. Ita enim picarias interpretor, si haec lectio retinenda est, Corradius, Marinus & Olivanus pecunias malunt, neutrum est sine sensu, nihil decernit.

statuerent consules. Causam pro publicanis accurate, ut semper solitus esset, cleganterque dixisse Laelium. Cum consules, re auditæ, amplius de consilii sententia pronunciavissent; paucis interpositis diebus iterum Laelium multo diligenterius meliusque dixisse, iterumque eodem modo a consulibus rem esse prolatam. Tum Laelium, cum eum socii domum reduxissent, egissentque gratias, &c., ne defatigaretur, oravissent, locutum esse ita: se, quæ fecisset, honoris corum causa, studiose, accurateque fecisse; sed se arbitrari, causam illam a Ser. Galba, quod is in dicendo gravior acriorque esset, gravius & vehementius posse defendi. Itaque auctoritate C. Laelii publicanos causam deculisse ad Galbam. Illum autem, quod ei vitro succedendum esset, veretur de

AMPLIUS DE CONSILII SENTENTIA PRONUNCIAVISSENT] Vetus haec est Romanorum in iudicis consuetudo, ut si quis esset absolvendus, statim absolveretur, si quis damnandus, statim damnaretur: ut si causa dubia esset, tunc amplius sententiam dicendam.

de & dubitanter recepisse, unum, quasi compreendinatus, medium diem fuisse, quem totum Galbam in consideranda causa, componendaque posuisse. &, cum cognitionis dies esset, & ipse Rutilius rogatu sociorum domum ad Galbam manc venisset, ut eum admonereret, & ad dicendi tempus adduceret; usque illum, quoad ei nunciatum esset, consules descendisse, omnibus exclusis, commentatum in quadam testudine cum servis litteratis fuisse, quorum alii aliud dictare codem tempore solitus esset. interim cum esset ei nunciatum tempus esse, exisse in aedes eo colore, & iis oculis, ut egisse causam, non commentatum putares. Addebat etiam, idque

ad

scendere.

IN QVADAM TESTUDINE] Concep-
rendinatio est, cum hu-
minis rei judicium in se-
cundam actionem peren-
die, id est, tertio post
die habendum differatur.

Galba igitur unum illum
medium diem ex tribus ar-
ripuit, & tanquam sibi,
& non reo compreendinatio
data esset, tacum in
componenda instruendaque
causa consumit.

DESCENDISSE] In fo-
rum ad causam cognos-

pietatis] Libenter au-
plebor emendationem. Er-
nesti ad hunc locum; ce-
teri eius fore omnes edidissent, quorum aliud dic-
taret id vero sine sensu
est quod alii non esse
animadversum miratur Er-
nesti. Olivetus tamen ante
cederat aliud alii.

EXSSE IN AEDES] E te-
studine.

ad rem pertinere putabat, scriptores illos
male mulcatos exisse cum Galba. ex quo
significabat, illum non in agendo so-
lum, sed etiam in meditando vehemen-
tem atque incensum fuisse. Quid multa?
magna exspectatione, plurius audienti-
bus, coram ipso Laelio sic illam causam,
tanta vi, tantaque gravitate dixisse Galbam,
ut nulla sere pars orationis silentio praete-
riretur. Itaque multis querelis, multa-
que miseratione exhibita, socios, omni-
bus approbantibus, illa dic, quaestione li-
beratos esse.

Ex hac Rutiliana narratione suspicari 23
licet, cum duae summae sint in oratore
laudes, una subtiliter disputandi, ad do-
cendum; altera graviter agendi, ad ani-
mos audientium permovendos; multoque
plus proficiat is, qui inflammeret judicem,
quam ille, qui doceat: elegantiam in Lael-
lio, vim in Galba fuisse. Quae quidem
vis tum maxime cognita est, cum, Lusi-
tanis a Ser. Galba praetore contra interpo-

U 2 sitam,

MALI MULCATOS] Val-
de vexatos eius volumen-
tiari conmentatione: ver-
berates, quasi adverber-
es egisset, aut dictando
nimis fatigasset, ut con-

jicit Maxellus.

SILENTIO PRATERRE-
TUR]. Intellige, audi-
tuum, fine pianu & accla-
macione. Ernisti.

fitam, ut existimabatur, fidem, interfec-tis, T. Libone, tribuno plebis populum incitante, & rogationem in Galbam, pri-vilegii similem, ferente, summa fene-cture, ut ante dixi, M. Cato legem suadens in Galbam multa dixit, quam orationem in Origines suas retulit, paucis antequam mortuus est, an diebus, an mensibus? Tam igitur nihil recusans Galba pro se & populi Romani fidem implorans, cum suos pueros, tam C. Galli etiam filium flens commendabat; eujus orbitas & fletus mire miserabilis fuit propter recentem memo-riam clarissimi patris: isque se tam cri-puit flamma, propter pueros misericordia populi commota, sicut idem scriptum re-liquit Cato. Atque etiam ipsum Libonem non infantem video fuisse, ut ex orationibus ejus intelligi potest.

Cum haec dixisset, & paulum in-terquievisset, Quid igitur, inquit, est caucae, Brutus, si tanta virtus in oratore

Galba

ROGATIONEM IN GAT-BAM PRIVILEGIIS SIMILAREM]. Ferente legem de redi-
-uendis Lusitanis, quos Galba vendiderat; que
lex visibatur esse privile-gium, sive privata lex con-
tra Galbam. Erat similiis

privilegii, quia fereba-
tur quidem de Lusitanis
in libertatem restituendis,
sed ita tamen, ut in Gal-
bam, qui contra fidem
eos venderant, ferri vide-
reetur. *Momus.*

Galba fuit, cur ea nulla in orationibus ejus appareat? quod mirari non possum in eis, qui nihil omnino scripti relique-runt.

Nec enim est eadem, inquam, Bru-te, causa non scribendi, & non tam bene scribendi, quam dixerint. Nam videmus alios oratores inertia nihil scripsisse, ne domesticus etiam labor accederet ad forensem. pleraque enim scribuntur orationes habitae jam, non ut habeantur. Alios non laborare, ut meliores sint: nulla enim res tantum ad dicendum proficit, quantum scriptio. memoriam autem in posterum ingenii sui non desiderant, cum se purant satis magnam adeptos esse dicendi gloriati, camque etiam majorem vitum iri, si in existimantium arbitrium, sua scripta non venerint: alios, quod melius putent dice-re se posse, quam scribere: quod perin-

U 3 geniosis

NEC ENIM EST EADEM
Ex.] Diversis rationibus
moventur, ad non scriben-
dum; & ad non tam be-
ne scribendum, quam dixe-
rint. *Propheta.*

PLERAEQUE ENIM, SCRIB-
BUNTUR Ex.] Pleraque
orationes per ottimam domi-
scriptas sunt; postquam
habitac fuere in foro, non

vero, ut habeantur. *Ideas.*
MEMORIAM AUTEM IN
ROSTEVM Ex.] Nolunt
ingenii sui monumentum
esse orationes scriptas.
Ideas.

SI IN EXISTIMANTIVM
ARBITRIUM Ex.] Si sua
scripta non subjiciantur
censuræ criticorum. *Ideas.*

geniosis hominibus, neque satis doctis; plerumque contingit, ut ipsi Galbae. Quem fortasse vis non ingenii solum, sed etiam animi, & naturalis quidam dolor dicentem, incendebat, efficiebatque, ut & incitata, & gravis, & vehemens esset oratio: dein cum otiosus stilum prehenderat, motusque omnis animi, tanquam ventus, hominem defecerat, accessebat oratio: quod iis, qui limatus dicendi consequuntur genus, accidere non solet, propterea quod prudentia nunquam deficit oratorem, qua ille utens eodem modo possit & dicere & scribere: ardor animi non semper adeat, isque cum confedit, omnis illa vis & quasi flamma oratoris extinguitur. Hanc igitur ob causam viderur Laelii mens spirare etiam in scriptis, Galbae autem vis occidisse.

25 EVERVNT etiam in oratorum numero mediocrium L. & Sp. Mummi, fratres, quorum existant amboruni orationes: simplex

L. ET SP. MUMMI] L. Mummius cognomento Achaeus, amplissimis quibusque magistratibus, quaestura, tribunatu, praetura, consulatu egregie functus, perdonata Achaja & everla Corintho consul tri-

umphavit. Sp. Mummius, rebus gestis, non eloquenter, fratri inferior, ei legatus in expeditione achaica adiut, ut testatur Cicero in Litteris ad Atticum, Praefatos.

plex quidem L. & antiquus: Sp. autem nihil ille quidem ornatior, sed tamen adstrictior. fuit enim doctus ex disciplina Stoicorum. Multae sunt Sp. Albini orationes. Sunt etiam L. & C. Aureliorum Orestarum, quos aliquo video in numero oratorum suisse.

P. etiam Popilius cum civis egregius, tum non indisertus fuit. C. vero, filius ejus, disertus. Caiusque Tuditanus cum omni vita atque virtu exultus atque expolitus, tum ejus elegans est habitum etiam orationis genus. Eodemque in genere est habitus is, qui injuria accepta fregit Ti. Gracchum patientia, civis in rebus optimis constantissimus, M. Octavius. At

U 4

vero

ST. ALBINI] Qui videtur esse Sp. Popilius Albinus, is qui consulatum gesit anno, v. c. DCVI, Praefatos.

L. ET C. AURELIORVM] L. Aurelius Orestes, qui tribunus plebis, aedilis, praetor denique, consul fuit anno DCCVII. C. Aurelius pariter tribunus plebis & aedilis, praetor denique, consul fuit anno DCCXCV. Idem.

P. TUDITANVS] P. Popilius Laenas, consul anno DCCXII, in facies Ti. Gracchi, qui in re publicam

conjuraverat, inquisivit. Male ipsi cessit egregium facinus: nam non post anno a C. Graccho Titi fratris perduellionis postulatus, non expeditum populi judicio, vir consularis exilio sponte se mulcavir. Idem.

C. TUDITANVS] C. Sempronius Tuditanus, qui cum M. Aquilio, quem Paulus Orosius M. Acilius Capitonem vocat, consul fuit anno DCCXV. Idem.

M. OCTAVIVS] Cognomento Cecina, tribunus

vero M. Aemilius Lepidus, qui est Porcius dictus, iisdem temporibus sene, quibus Galba, sed paullo minor natu, & summis orator est habitus, & fuit, ut apparet ex orationibus, scriptor sane bonus. Hoc in oratore Latino primum mibi videatur & lenitas apparuisse illa Graecorum, & verborum comprehensio, etiam artifex (ut ita dicam) stilus. Hunc studiose duo adolescentes ingeniosissimi, & prope aequales, C. Carbo, & Ti. Gracchus audire soliti sunt: de quibus jam dicendi locus erit, cum de senioribus pauca dixero. Q. enim Pompejus non contentus erat, temporibus illis fuit, qui summos honores, homo per se cognitus, sine ulla commendatione majorum est adeptus.

Tum L. Cassius multum potuit, non eloquentia, sed dicendo, tamen; homo,

non plebis anno DCXXI. Ti. Galba, qui post ante ipsius annis consulatu defunctus erat. *Idem.*

Q. POMPEJUS] Credimus tibicinis filius. Consulatum gesit cum Cn. Servilio Caepione anno DCXII, prius praetura, tribunatu & sedilitate defunctus. *Idem.*

M. AEMILIUS LEPIDUS] Consul fuit anno DCXVII, aliquanto junior erat, quam

L. CASSIUS] L. Cassius Longinus & L. Cornelius Cinna consules fuere anno

non liberalitate, ut alii, sed ipsa tristitia & severitate popularis: cuius quidem legi tabellariae M. Antius Briso, tribunus plebis, diu restitit, M. Lepido consule adjuvante; eaque res P. Africano vituperationi foij, quod ejus auctoritate de sententia deductus Briso putabatur. Tum duo Caepiones multum clientes consilio & lingua, plus auctoritate tamen & gratia sublevabant. Sed Pompeji sunt scripta

U. 5.

nec

DCXXVII. Vir tanto se-
veritatis, ut ejus praeto-
ris tribunal reorum scrupu-
lus vocaretur. *Præfus.*
Ernesti habet L. *Caepius*,
quod corrugendum est.

NON LIBERALITATE --
SEU IPSA TRISTITIA ET
SEVERITAS] Ex opposi-
tis. ipsa rr. & severit pa-
rat, legendum esse hilari-
tate. Videtur correlio-
rea ex eo, quod popula-
res solerent dirigitimbus
de publico nei. *Ernesti.*

LEX TABELLARIAE] Tabella data, inquit infra, quam legem L. Cas-
sius, Lepido & Mancino
coll. i. e. anno DCXXII tu-
lit. Voce Romani suffragina-
rum rularunt usque ad
annum fere DCXIV. Tunc
enim Gabinius Lex de suf-
fragiis per tabellam ferendis est lata, secuta bien-

DVO CAEPIONES] Ca.
& Qu., ut ipse Cicero in
Orat. pro Fonteio, & Val.
Mas. Lib. viii cap. 5, vo-
cant. Illud addic Val.
Max. idem parentibus il-
lis natos fuisse, & per
omnes honorum gradus
ad summam amplitudinem
parvenisse. *Idem.*

SBD POMPEJI SVNT &c.]
Quasi diceret, Caepiones

nec nimis extenuata, (quamquam veterum est similis,) & plena prudentiae.

26 P. CRASSVM valde probatum oratorem iisdem sere temporibus accepimus, qui & ingeatio valuit, & studio, & habuit quasdam etiam domesticas disciplinas. Nam & cum summo illo oratore, Ser. Galba, cuius C. filio filiam suam collocaverat, affinitate fese devinxerat: & cum esset P. Mucii filios, fratremque haberet P. Scaevolam, domi jus civile cognoverat. In eo industriam constat summam fuisse, maximaque gratiam, cum & consulteretur plurimum, & diceret. Horum actibus adjuncti duo C. Fannii, C. & M. filii, fu-

erunt:

nihil scripserunt, sed Q. Pompeji scripta existant & Orationes; veterum quidem illi similis, eo solo excepto, quod ejus scripta non sunt extenuata, genus scribendi ejus non breve & concisum. *Materiam,*

P. CRASSVM] P. Licinius Crassus Mucianus, cuius pater P. Scaevola transiit in Crassorum familiam adoptans, traditur a Sempronio Asellione historiae Romanae scriptore, quinque habuisse rerum benarum maxima & praecipua: quod esset diuisinus, quod

nobilissimus, quod eloquentissimus, quod iuris consultissimus, quod pontifex maximus. Gellius Libr. I Alistri Attili regis testamento populo Romano legitam cum Afronitum regis Eumenis filius occupasset; aduersus eum Licinius missus & occisus est. *Præfatus.*

OVO C. FANNI] C. Fannius Sinabo, Caji filius, amittente Graccho, ut narrat Plutarchus, consul creatus est anno DCXXII. De altero Fannio paulo post. *Ideas.*

erunt: quorum Caji filius, qui consul cum Domitio fuit, unam orationem de sociis & nomine Latino, contra Gracchum reliquit; fane & bonam, & nobilem.

Tum Atticus, Quid ergo? estne ista Fannii? nam varia opinio pueris nobis erat. alii a C. Persio, litterato homine, scriptam esse ajebant, illo, quem significat valde doctum esse Lucilius: alii multos nobiles, quod quisque potuisset: in illam orationem contulisse. Tum ego, Audivi equidem ista, inquam, de majoribus natu, sed nunquam sum adductus, ut crederem;

VNAM ORATIONEM DE SOCIS &c.] De sociorum canis, sive de sociis civitate donandis. De helicis sociali loquitur, quod & Italicum dicitur & Larinum, quamquam Socii & Latini interdum distinguntur. *Mommius,*

CONTRA GRACCHUM] C. Gracchum. Sic enim Cicero saepe propter excellentiam vocat, ut infra & Lib. III de Orat. videre licet. Hic vero illam significari res etiam ipsa docet, quod cum ipso C. Gracchus C. Fannianum consulem faciebat curaserit, illi tamen a patribus stetit; nam cum C. Gracchus

leges quasdam promulgasset, & quotidie magna sociorum multiendo ad eum convenire, senatus Fanum confitit perfunxit, ut juberet omnes, praeter Romanos urbe exire: id quod fecit, & socii, si manarent, openo contra consulem pollicebatur, hinc nata tumultus. *Corradus.*

C. PERSIUS FLACCUS] C. Persius Flaccus, serata sua Romanorum eruditissimus, cuius confutare reformatubat Lucilius poëta. Quæstor fuit anno DCIX, tribunus plebis anno DCXIV, ac deinde prætor DCXX. *Itala.*

derem; eamque suspicionem propter hanc causam credo fuisse, quod Fannius in medioribus oratoribus habitus esset: oratio autem vel optima esset illo quidem tempore orationum omnium, sed nec ejusmodi est, ut a pluribus confusa videatur: (unus enim sonus est totius orationis, & idem stilus: nec de Persio reticuisset Gracchus, cum & Fannius de Menelao Maratheno, & de ceteris objecisset.) praesertim cum Fannius nunquam sit habitus elinguis, nam & causas defensitavit, & tribunatus ejus, arbitrio & auctoritate P. Africani gestus, non obscurus fuit.

Alter autem C. Fannius, M. filius, C. Laelii gener, & moribus, & ipso genere dicendi durior. Is socii instituto, (quem, quia cooptatus in augurum collegium non erat, non admodum diligebatur, praesertim cum ille Q. Scævolam sibi minorem

NEC DE PERSIO RETICUSET GRACCUS &c.] Nec Gracchus tacuisset, Fannii orationem a Persio compositam esse, cum Fannius exprobasset Gracchum, cum Menelai Maratheni Graeci rhetoris & aliorum opéra sit in scribendis suis orationibus; praeterea nunquam Fannius habitus est indistinctus. *Fraffens.*

C. FANNIUS] C. Fannius Marci filius scriptit annales; ipsi veritatis laudem attribuit Sallustius in primo historiarum, ut auctor est Marius Victorinus in primum Ciceronis de inventione. *Item.*

SOCI ET INSTITVTO]

Hortul. Laelii.

SISI] Fannio.

norem natu generum praetulisset: cui tamen Laelius se excusans, non genero minori dixit se illud, sed majori filiae detulisse:) is tamen, instituto Laelii, Papaeatum audiverat. Ejus omnis in dicendo facultas ex historia ipsius non ineleganter scripta perspici potest: quae neque nimis est infans, neque perfecte diferta.

Mucius autem augur, quod pro se opus erat, ipse dicebat, ut de pecuniis repetundis contra T. Albiolum, is oratorum, in numero non fuit: juris civilis intelligentia, atque omni prudentiae genere praestitit. L. Coelius Antipater, scriptor (quem-

MUCIUS.] Q. Mucius Scævola, qui fuit alter Laelii gener, ut in Laelio scribitur, & L. Licinii Crassi oratoris locer, ut Lib. i de Orat. cognoscitur, ubi testatur ipse, se Passuum audivisse, & quedam, quae ab eo acceptarunt, cum Rhodium venisset, cum Apollonio contulisse. Fuit hic consul cum L. Caecilio Metello anno DCXXXVII. *Corradus.*

QVON YMO SE OMNES ERAT &c.] Sic viri eruditissimorum, qui videbant, in latine dicuntur, *mod opus erat pro se.* Quidam cog-

L. COELIUS ANTIPATERES] De quo Lib. i de Leg. leges. In oratore simplex

(quemadmodum videtis) fuit, ut temporibus illis, luculentus, juris valde peritus, multorum etiam, ut L. Crassi, magister.

27 UTINAM in Ti. Graccho, Cajoque Carbone talis mens ad rempublicam bene gerendam fuisset, quale ingenium ad bene dicen-

& roris appellatus, quod in proelio belli Panici, negasset, sc., nisi necessario factum, ut orationis numerum servaret. Hunc tamen Hadrianus Sallustio praevulit, quamvis apud Spartiacum in Hadriani vita Coecilium, non Coelium, descriptum videamus. *Cayassus.*

TI. GRACCHO] Tiberius Sempronius Gracchus, vir magnis virtutibus vitiisque temperatus, sed praecepit dicendi gloria celebris. Cum Mancinum consulem obfessum tenerent Numantini, unum Gracchum quisestorem foederi ferendo praeceps vulnerunt; id tum vii fortitudini, tum patris memoriae datum. Ex quo non mediocrem invidiam collegit Gracchus. Non multo post, anno xxxxi tribunus plebis, agraria lega lata, ne quis ultra quingenta agri iugera posideret, cum tribunatum in sequentem annam

ambiret, ab optimis, senatu & equestri ordine in Capitolio oppressus est, auctore P. Scipione Nasica ejus censobrino, qui patrum cognatione praeceps. *Prudent.*

CARBONIS] C. Papirius Carbo ingenii eloquentiaeque laudes detribit inquieto animo, & ad turbas concordandas pronosticando. Seditione tribunacum plebis gessit anno xxixii, undecimo post anno consulatum, quo clapo ob turbulentissimum tribunatum & concitatem in se ex morte P. Africani invidiam exilio multatus est, ut testatur Val. Max. J. 111 Cap. vii. Hic tamen Tullius tradit Carbonem voluntaria morte se a severitate judicium vindicasse. Alibi nimisrum Lib. ix Ep. 21 ad Paetum, Caius Carbo, inquit, accusante L. Crassi' cantharidas summis dicitur. *Prudent.*

dicendum fuit! profecto nemo his viris gloria praestitisset. Sed eorum alter propter turbulentissimum tribunatum, ad quem ex invidia foederis Numantini bonis iratus accesserat, ab ipsa republica est interfactus: alter propter perpetuam in populari ratione levitatem, morte voluntaria se a severitate judicium vindicavit. Sed fuit uterque summus orator, atque hoc memoria patrum teste dicimus. Nam & Carbonis, & Gracchi habemus orationes, nondum satis splendidas verbis, sed acutas, prudentiaeque plenissimas. Fuit Gracchus diligentia Corneliae matris a puero doctus, & Graecis litteris eruditus. nam semper habuit exquisitos e Graecia magistres; in eis jam adolescens Liophinem Mitylenaeum, Graeciac, temporibus illis, disertissimum. Sed & breve tempus ingenii augendi & declarandi fuit. Carbo, quoad vita suppeditavit, est in multis judicis causisque cogitus. Hunc qui audierant prudentes homines, in quibus familiaris noster L. Gellius, qui se illi contubernalem, in consulatu fuisse narrabat; canorum oratorem, & volubilem, & satis acrem, atque eundem

Quod] Ernesti edidit
gros.

CONTVERSALEM] Do-
mesticum & familiarium.

eundem & vehementem, & valde dulcem, & perfacetum fuisse dicebat: addebat, in dulcium etiam, & diligenter, & in exercitationibus, commentationibusque multorum operae solitum esse ponere. Hic optimus, illis temporibus, est patronus habitus, quoque forum tenente plura fieri judicia coepерunt. nam & quaestiones perpetuae, hoc adolescenti constitutae sunt, quae ante nullae fuerunt, (L. enim Piso, tribunus plebis legem primus de pecuniis repetundis, Censorino & Manilio consulibus, tulit. ipso etiam Piso & causas egit, & multarum legum aut auctor, aut diffusor fuit: isque & orationes reliquit, quae jam evanuerunt, & annales, sanc exiliter scriptos;) & iudicia populi, quibus aderat Carbo, jam magis patronum desiderabant, tabella data: quam legem L. Cassius, Lepido & Mancino consulibus, tulit.

VESTER

PURA FEIERI JUDICIA] Cum jam plures essent iurandi cives, & publica justitia, intelligo, ut repudiarum, ambitus, iniustitia. Nam erant & priuata, rotulæ, soeconatis, & id genus. *Mancinus.*

QUAETIONES] Judicia publica.

PARVETYAC] Quibus Romani perpetuo uteren-

tur. Vide queritur Cicero pro Milone, novam quaestionem latam esse. Sic opinor & iuriis consultis permanent edictum vocari. Verera exemplaria tamen habent P. id est: Publicas quaestiones. *Mancinus.*

PISO] Lucius Calpurnius Piso.

VESTER etiam D. Bratus, M. filius, 28 ut ex familiari ejus L. Attio poëta sum audiire solitus, & dicere non inulta solebat, & erat cum litteris Latinis, tum etiam Graecis, ut temporibus illis, eruditus. Quae tribuebat idem Attius etiam Q. Maximo, L. Pauli nepoti: & vero ante Maximum, illum Scipionem, quo duce privato Ti. Gracchus occisus esset, cum omnibus in rebus vehementem, tum acrem ajebat in dicendo fuisse.

Tum etiam P. Lentulus ille princeps, ad rempublicam duxit quod opus esset, satis habuisse eloquentiae dicitur. Isdemque temporibus L. Furius Philus perbene La-

tina

DECIMVS JUNIUS BRATUS] Decius vel Decimus Junius Brutus, qui cum P. Cornelio Scipione Nabico anno B.C.XVII consul. De Gallia & Hispania. Ut auctor est Europius: cum magna gloria triunphavit. *Cordatus.*

QUATUOS MAXIMO] Q. Fabius Maximus, filius ejus, qui, cum L. Aemilius Paulus patrem habebat, a Q. Fabio Maximo Labrone adoptatus est. Gallos ad Italiam magna clade afflixit, caelia huminum milibus centum viginti anno

decidit. *Festus.*

LENTILIVS] P. Cornelius Lentulus, princeps senatus, amantissimus Reipublicae civis, ab ingratia patria, cui utilem in opere primendo Graccho operari praestiterat, expulsius. Siciliam petuit, & Dixi piceatus, ne unquam ad ingratis populis reverteretur, eijus voti se competent fecit. *Idem.*

LEVYUS FABILUS] Eloquentiae, juris, poeticae variaeque eruditiois laude insignis. Quæstor fuit anno B.C.XV. *Idem.*

tine loqui putabatur, litteratiusque, quam ceteri. P. Scaevola valde prudenter & acute, paullo etiam copiosus: nec multo minus prudenter M. Manilius. Appii Claudi volubilis, sed paullo fervidior erat oratio. In aliquo numero etiam M. Fulvius Flaccus, & C. Cato Africani sororis filius, mediocre oratores; et si Flacci scripta sunt, sed ut studiosi litterarum. Flacci autem aemulus P. Decius fuit, non infans ille quidem, sed ut vita, sic oratione etiam turbulentus.

M. Drusus, C. filius, qui in tribu-

natu

M. FULVIUS FLACCUS] Marcus Fulvius Flaccus, tribunus plebis anno DCXXIX, triumphavit de Liguribus, ac degum coniurationis cum Gracchus particeps cactus est, ejusque domus diruta. *Præfatos.*

C. CATO] C. Porcius Cato quaestor, tribunus plebis, praetor, & denique consul anno DCXL. *Iacob.*

P. DECIUS] P. Decius Mus, tribunus plebis anno DCXXXIV L. Opimium consularē magistratus reūm peregit, quod Gracchum ejusque lecios indamnatos occidisset, verum frequentib[us] suffragiis absolvutus Opimus. *Iacob.*

M. DECVS] Marcus Livius Drusus, qui ob eximiam adversus Gracchos operam patronus senatus est dictus, ut ait in Tiberio Suetonius. Tribunus enim plebis, ut refert Plutarillus, parcer senatus est scutatus, & C. Gracchus collegae semper adversatus. Praetor urbanius hic fuit, ut ait Rhet. ad Herenn. ostendit, & Cicero L. vii ad Atticum. Consul anno DCXLVI cum L. Pifone fuit, & adversus Sordiscos, gentem a Gallis oriundam in Thracia feliciter pugnavit, magnisque honorem tulit, quod Livius scripsit. *Corradus.*

natu C. Gracchum, collegam, iterum tribunum, fregit, vir & oratione gravis, & auctoritate; eique proxime adjunctus C. Drusus frater fuit. Tuus etiam gentilis, Brute, M. Pennus facile agitavit in tribu- natu C. Gracchum, paullum aetate anteceden[s]. Fuit enim M. Lepido & L. Oreste consulibus quaestor Gracchus, tribunus Pennus, illius M. filius, qui cum Q. Aelio consul fuit: sed omnia is summa sperans, aedilicus est mortuus. Nam de T. Flammino, quem ipse vidi, nihil accepi, nisi Latinæ diligenter locutum.

Iis adjuncti sunt C. Curio, M. Scaurus, 29 P. Rutilius, C. Gracchus. De Scauro & Rutilio breviter licet dicere, quorum neuter summi oratoris habuit laudem: & uterque in multis causis versatus erat. In qui-

X. 2

bus-

ITERVM TRIBVNVM,
FREGIT] Ernesti edidit
scut., quod ex Pighio &
Carrado in nota corrigit.

C. DECVS] C. Livius Drusus, qui cum P. Africano consul fuit anno DCVII. *Corradus.*

TYVS ETIAM GENTILIS] Is, qui eadem, qua tu, gente Junia ortus es, Marcus Junius Pennus, tribunus plebis legem Juniam talit de peregrinis ab abe prohibendis, quam

Gracchus ad sociorum benevolentiam fibi de- merendam frusta dis- fuisse. Omni ad amplissi- mos magistratus M. Pennus admiraret immatura- morte raptus est. *Præ- fatus.*

ET VTEROVS &c.] Male haec cohaerent: Nen- ter solum oratoris laudem habuisse, & uterque &c. Sine dubio Cicero scripsit ut uterque &c. Nec vero rectum esse potest: In qui-

busdati laudandis viris, etiam maximi ingenii non essent, probabilis tamen industria: quinquam iis quidem non omnino ingenium, sed oratorium ingenium defuit. Neque enim refert videre, quid dicendum sit, nisi id qucas soleat & suaviter dicere. ne id quidem satis est, nisi id, quod dicitur, sit voce, vultu, motuque conditius. Quid dicam, opus esse doctrina? sine qua etiam si quid bene dicitur, adjuvante natura, tamen id, quia fortuito sit, semper paratum esse non potest. In Scauri oratione sapientis hominis & recti, gravitas summa, & naturalis quaedam inerat auctoritas, non ut causam, sed ut testimonium dicere putares, cum pro reo diceret. Hoc dicendi genus ad patrocinia mediocriter aptum videbatur: ad senatoriam vero sententiam, cuius erat ille princeps, vel maxime significabat enim non prudenteriam

budatum laudandis viris:
Nam sensim non habet.
Serino est enim de certis
viris, Scaurio & Rutilio.
Corrigo: in quibus, sane
laudandis viris. *Eugenii.*

SCAVI] M. Aemilius
Scaurus, princeps senatus-
bis consil. Acculstus a
Q. Vario tribuno plebis
judicium hac oratione
discutit: Varius Sucro-

neffis Aemilium Scaurum
regia mercede corruptum
imperium populi Romani
prodidisse sit. Aemilius
Scaurus huic se attineat
esse celsus negat: Viri cre-
ditis. Vides naturalem, quae
in Scauri inerat, auctori-
tatis exemplum. *Præfatio.*

SIGNIFICABAT ENIM
&c.] Non solum pruden-
tia illam praeditum, sed

tiam solum; sed, quod maxime rem con-
tinebat, fidem. habebat hoc a natura ipsa,
quod a doctrina non facile posset. quam-
quam hujus quoque ipsius rei, quemadmo-
dum scis, praecepta sunt. Hujus & ora-
tiones sunt, & tres ad L. Fufidium libri,
scripti de vita ipsius acta, sane utiles, quos
nemo legit: at Cyri vitam & disciplinam
legunt, proclaram illam quidem, sed ne-
que tam rebus nostris aptam, nec tamen
Scauri laudibus anteponendam. Ipse etiam
Fufidius in aliquo patronorum numero
fuit:

Rutilius autem in quodam tristi & 30
severo genere dicendi versatus est, & uter-
que natura vehemens, & acer. Itaque
cum una consulatum petivissent, non ille
solum, qui repulsam tulerat, accusavit
ambitus designatum competitorem, sed
Scaurus etiam absolutus, Rutilium in judi-
cium vocavit: multaque opera, multaque
industria Rutilius fuit; quae erat propterca
gratior, quod idem magnum munus de
jure respondendi sustinebat. Sunt ejus

etiam esse fide dignam,
quod maxime prodiceret rei,
quam ageret *Præfatio.*

HABEBAT HOC A NAVY-
EA] Hoc a natura donatus,

hanc auctoritatem gravita-
tisque, quae studio &
doctrina acquire non pos-
sent.

orationes jejunae: multa praeclara de jure: doctus vir, & Graecis litteris eruditus, Panactii auditor, prop̄ perfetus in Stoicis: quorum peracutum & artis plenum oratio- nis genus, sed tamen exile, nec satis po- pulari assensioni accommodatum. Itaque illa, quae propria est hujus disciplinae, philosophorum de se ipsorum opinio, firma in hoc viro & stabilis inventa est. Qui quamquam innocentissimus in judicium vo- catus esset, (quo judicio convulsam peni- tur scimus esse reimplicatam,) cum essent eo tempore eloquentissimi viri L. Crassus & M. Antonius consulares, eorum adhi- bēre neutrum voluit. dixit ipse pro se: & pauca C. Cotta, quod fororis erat filius, & is quidem tamen ut orator; quamquam erat admodum adolescentis. Sed Q. Mucius enucleate ille quidem & polite, ut solebat, nequaquam autem ea vi atque copia, quam genus illud judicii & magnitudo cause postulabat. Habemus igitur in Stoicis ora- toribus Rutilium, Scaurum in antiquis: utrumque tamen laudemus, quoniam per illos

SCAVRUM IN ANTIQUIS]
Int. nostris Rouanis. Sane
Stoici & antiqui oratores
non satis commode opponi
videntur: sed intelligendi,

qui se philosophiam non
cognoverant, & minus
subtiliter differebant, &
sine illa subtilitate philo-
sophorum. Erupit,

illos ne hacc quidem in civitate genera hac oratoria laude caruerunt. Volo enim, ut in scena, sic etiam in foro, non eos modo laudari, qui celeri motu & difficultate utantur, sed eos etiam, quos statarios ap- pellant, quorum sit illa simplex in agendo veritas, non molesta.

Et quoniam Stoicorum est facta 31
mentio, Q. Aelius Tubero fuit illo tem-
pore, L. Pauli nepos, nullo in oratorum
numero, sed vita severus, & congruens
cum ea disciplina, quam colebat: paulo
etiam durior: qui quidem in triumviratu
judicaverit contra P. Africani, avunculi
sui, testimonium, vacationem augures,
quo minus judiciis operam darent, non
habere: sed ut vita, sic oratione durus,
incultus, horridus. itaque honoribus ma-
jorum responderet non potuit. Fuit au-
tem constans civis, & fortis, & in primis
Graccho molestus, quod indicat Gracchi
in eum oratio. sunt etiam in Gracchum,

X 4

Tu-

Vt in SCENA, sic
ETIAM IN FORO &c.] Vt
in theatro, sic in foro lau-
deri debent non modo, qui
inter agendum discutantur
se tumultuantur, sed etiam,
qui stantes loquuntur &

non insolenter & operosus
accessiti familiares con-
gressus oculis exhibent.
Præfatus.

VACATIONEM AVGURES
&c.] Augures non esse
intraunes ab exercendis
judiciis,

Tuberonis. Is fuit mediocris in dicendo, doctissimus in disputando.

Tum Brutus; Quam hoc idem in nostris contingere intelligo, quod in Graecis? ut omnes fere Stoici, prudentissimi in differendo sint? et id arte faciant: sicutque architecti paene verborum: idem traducti a disputando ad dicendum, inopes reperiantur. Vnum excipio Catonem, in quo, perfectissimo Stoico, futuram eloquentiam non desiderem: quam exiguam in Fannio, ne in Kurilio quidem magnam, in Tuberone nullam video fuisse. Et ego; Non, inquam, Brute, sine causa, propterea quod istorum in dialeciais omnis cura consumitur: vagum illud orationis, & fusum, & multiplex non exhibetur genus. Tuus autem avunculus, quemadmodum seis, habet a Stoicis id, quod ab illis petendum fuit: sed dicere didicit a dicendi magistris, eorumque more se exercuit: Quodsi omnia a philosophis essent perenda; Peripateticorum institutis commodius fingeretur oratio. Quo magis tuum, Brute, judicium prebo, qui eorum [id est, ex veteri Academia] philosophorum sectam fecerunt es,

ARTE] Dialectica.

CATONEM] Uticensim.

Id est, EX VETERE ACA-

DEMIA] Haec verba unice

inclusit Ernesti, spuriisque esse judicavit.

es, quorum in doctrina atque praeceptis differendi ratio conjungitur cum suavitate dicendi & copia: quamquam ea ipsa Peripateticorum Academicorumque consuetudo in ratione dicendi talis est, ut nec perficere oratorem possit ipsa per se, nec sine ea orator esse perfectus. Nam, ut Stoicorum adstrictior est oratio, aliquantoque contractior, quam aures populi requirunt: sic illorum liberior & latior, quam patitur consuetudo judiciorum & fori.

Quis enim uberior in dicendo Platone? Jovem, ajunt philosophi, si Graece loquatur, sic loqui. Quis Aristotele nervosior, Theophrasto dulcior? Lechtitavisse Platonem studiose, audivisse etiam Demosthenes dicitur: idque apparet ex genere & granditate verborum. dicit etiam in quadam epistola hoc ipse de se. Sed & hujus oratio in philosophiam translata, pugnacior (ut ita dicam) videretur, & illorum in judicia, pacatior.

Nunc reliquorum oratorum aetates, 32 si placet, & gradus persequamur. Nobis vero, inquit Atticus, & vehementer quidem, ut pro Bruto etiam respondeam. Curio fuit igitur ejusdem aetatis fere, sanc illustris orator, cuius de ingenio ex ora-

tionibus ejus existimari potest. Sunt enim & alias, & pro Ser. Fulvio de incestu, nobilis oratio. Nobis quidem pueris, omnium optima putabatur, quae vix jam comparet in hac turba novorum voluminum.

Præclare, inquit Brutus, teneo qui istam turbam voluminum effecerit. Et ego, inquam, intelligo, Brute, quem dicas. certe enim & boni aliquid attulimus juventuti, magnificentius, quam fuerat, genus dicendi, & ornatus; & non cuimus fortasse, quod veteres orationes post nostras, non a me quidem (meis enim illas antepono) sed a plerisque legi sunt desitac. Enumera, inquit, me in plerisque. quamquam video mihi multa legenda jam te auctore, quæ antea continebam.

Atqui haec, inquam, de incestu laudata oratio, puerilis est locis multis: de amore, de tormentis, de rumore, loci sane inane: verum tamen nondum tritis nostrorum hominum auribus, nec erudita civitate tolerabiles. Scriptis etiam alia nonnulla, & multa dixit, & illustria, & in numero patronorum fuit: ut eum mirer, eum &

vita

NONDUM TRITIS NO-
STROVM &c. J. Nondum
affuetis præstantiori d-
cendi generi.

vita suppeditavisser, & splendor ei non defuisset, consulem non fuisse.

Sed ecce in manibus vir, & præstantissimo ingenio, & flagranti studio: & doctus a puero, C. Græchus. Noli enim putare, quemquam, Brute, pleniorem & uberiorem ad dicendum fuisse. Et ille, Sic prorsus, inquit, existimo; atque istum de superioribus, paene solum lego. Immò plane, inquam, Brute, legas censeo. Datnum enim illius immaturo interitu res Romanæ Latinaeque litteræ fecerunt. Utinam non tam fratri pietatem, quam patriæ, præstare voluisset! quam ille facile tali ingenio, diutius si vixisset, vel paternam esset, vel avitam gloriam consequitus! Eloquentia quidem nescio an habuisset parem neminem, grandis est verbis, sapiens sententiis, genere toro gravis; manus extrema non accessit operibus

C. GRÆCHUS] Tam virtutibus omnibus, quam dominandi cupiditate fratris filialis, ingenio etiam eloquentiaque longe præstantior. Summa animi quiete civitatis princeps esse poterat; verum aut edipiscendis regiae potestatis, aut fraternali caedis ulciscendæ studio incen-

fuis fratri vestigis institit. Tribunatum plebis obtinuit anno DCXXXI, iterumque anno sequenti conciliato variis artibus populo, tribunus est renunciarus. Repulsum in tertia tribunatus petitione passus, cum vim armis pararet ab Opinio consule oppressus est. Præfatus.

bus ejus; priēclare inchoata multa, pēfēcta non plane. Legendus, inquam, est hic orator: Brute, si quisquam alius, juventuti. non enim solum acuere, sed etiam alere ingenium potest.

Huic successit aerat C. Galba, Servii illius eloquentissimi viri filius, P. Crassi eloquentis & jurisperiti gener. Laudabant hunc patres nostri, favebant etiam propter patris memoriam, sed cecidit in curru. Nam rogatione Mamilla, Jugurthinae conjurationis invidia, cum pro se ipse dixisset, oppressus est. Exitus ejus peroratio, qui epilogus dicitur: qui tanto in honore, pueris nobis, erat, ut eum etiam edisceremus. Hic, qui in collegio sacerdotum esset, primus post Romanum conditam judicio publico est condemnatus.

34 P. Scipio, qui est in consulatu mortuus, non multum ille quidem, nec saep dicebat, sed & Latine loquendo cuivis

erat

ROGATIONE MAMILIA] hostibus passiones fecerunt Corradii. Vt quaeretur in eos, quarum consilio Jugurtha senatus decreta neglexisset, quique ab eo in legationibus aut imperiis pecunias accepissent, qui elephanter, quique perlingerat, tradidissent, itemque qui de pace aut bello cum

hostibus passiones fecerunt Corradii.

P. scripi] P. Cornelius Scipio Nasica, P. illius, qui Ti. Gracchi conatus perditos vindicavit, filius, ut Lib. i de Officiis dicitur, qui cum L. Calpurnio Bestia consul fuit anno novant. Idem.

erat par, & omnes sale facetiisque superabat. ejus collega L. Bestia bonis initiosis tribunatus, (nam P. Popillium vi C. Gracchi expulsam sua rogatione restituit,) vir & acer, & non indisertus, tripli exitus habuit consulatus. nam invidiōsa lege Mamilia [quaestio] C. Galbam sacerdotem, & quatuor consulares, L. Bestiam, C. Catoniem, Sp. Albinum, civesque praefrantissimum L. Opinium, Gracchi interfectorum, a populo absolutum, cum is contra populi studium stetisset, Gracchani judices sustulerunt.

Hujus dissimilis in tribunatu, reliquaque omni vita, civis improbus C. Licius Nerva non indisertus fuit. C. Fimbria temporibus iisdem fere, sed longius aetate proiectus; habitus est sene (ut ita dicam) luculentus patronus, asper, male-

dicus,

L. bestia] L. Calpurnius Bestia, qui consul bellum cum Jugurtha gerere jussus, pacem cum eo injuriam populi fecit, quod ipse quoque ut Sallustius ostendit, pecunia fuisset a rege corruptus. Corradii.

INVIDIOSA ENGR. MAMILIA [QUAESTIO] Quaestio mali delenda videtur, nam nominativus, unde

omnia p̄hēdēt, est judicēs. Vnum remedium est, si post sacerdotem intellegas sustulerit ex ultimo sustuleront, quod esse valde durum omnes vident. Adscriptus fuit in margine aut inter lineas, quaestio inde in textum vepit. Erredi.

VY ITA DICAM, RECVENTVS PATRONVS] Gre-

dicus, genere toto paullo fervidior, atque commotior: diligentia tamen, & virtute animi, atque vita, bonus auctor in senatu. Idem tolerabilis patronus, nec rudit in jure civili, & cum virtute, tum etiam ipso orationis genere liber: cuius orationes pueri legebat, quas jam reperire vix possumus.

Arque etiam ingenio, & sermone elegantia, valetudine incommoda, C. Sextius Calvinus fuit: qui etsi, cum remiserant dolores pedum, non deerat in causis, tamen id non saepe faciebat. Itaque conilio ejus, cum volebant, homines utabantur: patrocinio, cum licebat.

Iisdem temporibus M. Brutus, in quo magnum fuit, Brute, dedecus generi vestro, qui, cum tanto nomine esset, patremque optimum virum habuisset & juris peritissimum, accusationem factitaverit, ut Athenis Lycurgus. is magistratus non petivit, sed fuit accusator vchemens & molestus, ut facile cerneres naturale quod-
dam

do. Ciceronem scripsisse, habitus est sene, ut ita dicam, truculentus, quod ceteris optime convivit, & quia proprie de sensibilibus dicitur, de habitu

oris, propterea indigebat illa emolumenta. Eructi.

ACCUSATIONEM FACTI-
TAVERIT] Principium in accusando operam posuit.

dam stirpis bonum degeneravisse vitio depravatae voluntatis.

Atque eodem tempore accusator de plebe L. Caesulanus fuit, quem ego audivi jam senem, cum ab L. Sabellio multam legem Aquillia de injuria petivisset. Non fecisset hominis pacne infimi mentionem, nisi judicarem, qui suspiciosus aut criminiosus diceret, audivisse me neminem.

Doctrys etiam Graecis T. Albucius, 35 vel potius, paene Graecus. loquor, ut opinor: sed licet ex orationibus judicare. Fuit autem Athenis adolescentis, perfectus Epicurus evascerat, minime aptum ad di-
cendum genus.

Jam Q. Catulus, non antiquo illo more, sed hoc nostro (nisi quid fieri posse perfectius) eruditus. quultae litterae, sum-

LEGE AQVILLIA DE IN-
JURIA] Sequeor Olivetum, qui ita correxit. Ceteri
fere omnes edidierunt as-
jutitia. L. Aquilius Gal-
lus tribunus plebis anno
DCXXII aquilium legem
tulit de damno injuria
dato.

SUSPICIOSUS ET CRIMI-
NOSUS] Qui dicens plu-
res afferret suspiciones, aut
crimina magis exaggeraret.

T. ALBUCIUS] Eques

Romanus admodum levis,
& morum peregrinitate
odiosus. Sordidum Prae-
tor obtinuit anno DCCLIX.
Cum sibi non expedito
senatus judicio triumphum
arrogasset homo vanilli-
mes, ejus temeritas sup-
plicatione denegata notata
est. Prosternit.

Q. CATULUS] Q. Inte-
tius Catulus, cum C. Ma-
rio anno DCII consul
fuit, & cum eodem Ma-

fumma non vitae solum, atque naturae, sed orationis etiam comitas, incorrupta quedam Latini sermonis integritas: quae perspici eum ex orationibus ejus potest, tum facillime ex eo libro, quem de consulatu, & de rebus gestis suis conscriptum molli & Xenophonteo genere sermonis, misit ad A. Farium poetam, familiarem suum: qui liber nihilo notior est, quam illi ives, de quibus ante dixi, Scauri libri.

Tum Brutus, Mihi quidem nec iste notus est, nec illi: sed nec mea culpa est, nunquam enim in manus incidenterant. Nunc autem & a te sumam, & conquiram ista posthac curiosius. Fuit igitur in Catulo sermo Latinus: quae laus dicendi non mediocre, ab oratoribus plerisque neglecta est. nam de sono vocis, & suavitate appellandarum litterarum, quoni-

atn

rio de Cimbris triumphavia. Postea vero in civili bello victor Marius, necessariis Q. Catuli deprecantibus, non semel respondie: *Mariatur*, ut Cicero refert. Vita igitur ipso privavit, ne scribatur Valerius, resenti calce illico, multoqua igne per-

calefacto cubiculo. *Corradus.*

SAD NEC MRA CVLTA
NSV] Metelli sollicit: sed
base *He*, prospere tamen
coronationem Rivil & Lan-
bini, qui legationem elegun-
tum, quam nos sequimur.

APPELLANDARVM] Pro-
nunciandarum.

am filium cognovisti, noli exspectare quid dicam: quamquam filius quidem non fuit in oratorum numero, sed non deerat ei tamen in sententia dicenda cum prudentia, tum elegans quoddam & eruditum orationis genus. Nec habitus est tamen pater ipse Catulus princeps in numero patronorum: sed erat talis, ut, cum quosdam audires, qui tum erant praestantes, videretur esse inferior: cum autem ipsum audires sine comparatione, non modo contentus essem, sed melius non quaereres.

Q. Metellus Numidicus, & ejus collega M. Silanus, dicebant de republica quod esset illis viris & consulari dignitati fatis.

FILIVM COENOVISTI] Q. Lutetium Q. F. Catulum, qui fuit consul cum M. Aemilio Lepido anno decavigit, cum aucto Sylla cunctarum rescindere, bellum excitavit, & ab ipso Q. Catulo collega Italis puluis est, & in Sardinia frustis bellum iniquitus perit. *Corradus.*

Q. METELLVS NUMIDI-
CVS, ET EJVS COLLEGA M.
SILANVS &c.] Q. Caecili-
Metellus anno deciv, &
M. Silanus consulex colle-

gæ renuntiati sunt. Metellus, fratre, & prolixi commissis & tribibus expugnatibus Jugurtha, Numidiæ rege in Africa, Numidici cognomenum adaptus est. M. Junius Silanus in consulatu Metelli collega, rem adversus Cimbros infeliciter gessit. Primus Silanorum consul creatus est; eterque aures in modo, quo tantos viros & consilares dignitatem decebat, locuti sunt. *Præfessi.*

satis. M. Aurelius Scaurus non saepe dicebat, sed polite: Latine vero in primis est eleganter locutus. Quae laus eadem in A. Albino bene loquendi fuit. Nam flamen Albinus etiam in numero est habitus disertorum. Q. etiam Caepio, vir acer, & fortis, cui fortuna belli, crimini, invidia populi, calamitati fuit.

36 Tum etiam C. & L. Memmii, fuerunt oratores mediocre, accusatores acres, atque acerbi. itaque in judicium capitum multos vocaverunt, pro reis non saepe dixerunt. Sp. Thorius satis valuit in populari

M. AURELIUS SCAVRVS] Consulatum geslit anno Bcxvi.

A. ALBINO] A. Posthumio Albino, consule anno Dclv.

Q. CAEPIO] Q. Servilius Caepio, secundis & adversis rebus insignis. Post Lusitanos in Hispania domitus triumphavit. Praeturam, consulatum, maximus pontificatus sacerdotium geslit. A Cimbris proelio fusus & castis exatus est. Hoc vulgo creditum ira Deum evenisse, quod Caepio Tolosa faciam pecuniam diripuisse. Decimo post anno Cn. Julius Norbanus tribunus ob cladem Cimbricam & le-

gem frumentarium impeditum majestatis reum fecit ad populum damnatus est, atque, ut refert Val. Max. corpus ejus carniliis manibus laceratum in scolis geminis jacens magno cum horrere conspectum est. Tradunt alii, unus amici tribuni plebis ope ereptum supplicio, fuga saluti conduluisse. *Præfatus.*

C. ET L. MEMMII] C. Memmius Gallus tribunus plebis anno Bcxlii, Iugurham reum pro conacione fecit. L. Memmius eundem magistratum gesit quatuor post annis. *Idem.*

SP. THORIUS] Tribunus

pulari genere dicendi, is, qui agrum publicum vitiosa & inutili lege, vestigali levavit. M. Marcellus Aesernini pater, non ille quidem in patronis, sed & in promptis tamen, & non inexercitatis ad dicendum, fuit, ut filius ejus, P. Lentulus.

L. etiam Cotta, praetorius, in mediocrum oratorum numero, dicendi non ita multum laude processerat, sed de industria, cum verbis, tum etiam ipso sono quasi subrustico prosequebatur, atque imitabatur antiquitatem. Atque ego & in hoc ipso Cotta, & in aliis pluribus, intellico, me non ita disertos homines & retulisse in oratorum numerum, & relaturum. Est enim propositum colligere eos, qui hoc munere in civitate functi sint, ut teneant oratorum locum: quorum quidem quae fuerit ascensio, & quam in omnibus rebus difficilis optimi perfectio, atque absolutio, ex eo, quod dicam, existimari

plebis anno Bcxlvii. Hujus autem lex iniurialis hic dicitur, quia, cum pecuniam ex vestigalibus quasdam plebi viritum dividebat, publicum aerarium fraudabat. *Præfatus.*

M. MARCELLUS] M. Clazius Marcellus, pater

M. Glandii Marcelli Aesernini, & P. Cornelii Lentuli Marcellini, qui ex adoptione nomen habuit. *Idem.*

L. COTTA] L. Aurelius Cotta, quaestor anno Dcliv, celsavo post anno praetor, *Idem.*

potest. Quam multi enim jam oratores commemorati sunt, & quam diu in eorum enumeratione versamur, cum tamen spisse, atque vix, ut dandum ad Demosthenem & Hyperidem, sic nunc ad Antonium Crassumque pervenimus? Nam ego sic existimo, hos oratores fuisse maximos, & in his primum cum Graecorum gloria Latine dicendi copiam aequaram.

37 OMNIA veniebant Antonio in mentem; eaque suo quaeque loco, ubi plurimum proficere & valere possent. ut ab imperatore equites, pedites, levis armatura: sic ab illo in maxime opportunis orationis partibus collocabantur. Erat memoria summa, nulla meditationis suspicio. imparatus semper aggredi ad dicendum videbatur: sed ita erat paratus, ut judicet, illo dicente, nonnunquam viderentur non satis parati ad cavendum fuisse. Verba ipsa, non illa quidem elegantissimo sermone: itaque diligenter loquendi laude caruit. neque tamen est admodum iniquitate locutus: sed illa, quae proprie laus oratoris est in verbis: (nam ipsum Latine lo-

Sed illa, ovaz pro- pendis verbis, quae artate &c.) Sed illa laude sua exigit, spissi feliciter non caruit, quam proprie & telestis. Propterea, inservient oratores in usu.

loqui, est illud quidem, ut paullo ante digi, in magna laude ponendum: sed non tam sua sponte, quam quod est a plerisque neglectum. non enim tam praeclarum est scire Latine, quam turpe nescire: neque tam id mihi oratoris boni, quam civis Romani proprium videtur:) sed tamen Antonius in verbis & eligendis, (neque id ipsum tam leporis causa, quam ponderis,) & collocandis, & comprehensione deviniendis nihil non ad rationem, & tanquam ad artem ditigebat: verum multo magis hoc idei in sententiarum ornamentis & conformatiōibus. Quo genere quia praestat omnibus Demosthenes, idcirco a doctis oratorum est princeps judicatus. *χρήστες* enim quae vocant Gracci; ea maxime ornant oratorem; eaque non tam in verbis pingendis habent pondus, quam in illuminandis sententiis.

SED cum haec magna in Antonio, 38 tum actio singularis: quae si partienda est in gestum atque vocem; gestus erat non verba exprimens, sed cum sententiis congruens. manus, humeri, latera, supplicio pedis, status, incessus, omnisque mo-

Sed non tam sua est ratione & a plerisque sponte] Non tam per se neglectum. *Prudens,* laudabile est, quam, quod

tus cum verbis sententiisque consentiens; vox permanens; verum subraua natura. Sed hoc vitium huic uni in bonum convertebat. Habebat enim flebile quiddam in questionibus, aptumque cum ad fidem faciendam, tum ad misericordiam commovendam: ut verum videretur in hoc illud, quod Demosthenem ferunt ei, qui quaestivisset, quid primum esset in dicendo, actionem; quid secundum, idem, & idem tertium, respondisse. Nulla res magis penetrat in animos, eosque fingit, format, auctit: talesque oratores videri facit, quales ipsi se videri volunt.

Huic alii parem esse dicebant, alii anteponebant L. Crassum. Illud quidem certe omnes ita judicabant, neminem esse, qui, horum alterutro patrono, cuiusquam ingenium requireret. Evidem, quamquam Antonio tantum tribuo, quantum supra dixi, tamen Crasso nihil statuo fieri posuisse perfectius. Erat summa gravitas: erat cum gravitate junctus facetiarum & urbanitatis oratorius, non scurrilis, lepos:

lati-

Qui, HORVM ALTERV-
TRO PATRONO &c.] Qui
cum alterutrum sive An-
tonium sive Crassum pa-

tronum haberet, ad ali-
quem alium confugeret.
Præfuerit.

latine loquendi accurata, & sine molestia diligens elegantia: in differendo mira explicatio; cum de jure civili, cum de aequo & bono disputaretur, argumentorum & similitudinum copia.

NAM, ut Antonius, conjectura mo- 39
venda, aut sedanda suspicione aut excitanda, incredibilem vim habebat: sic in interpretando, in definiendo, in explicanda aequitate, nihil erat Crasso copiosus: idque cum saepe alias, tum apud centumviro in M^o. Curii causa cognitum est. Ita enim multa tum contra scriptum pro aequo & bono dixit, ut hominem acutissimum, Q. Scaevolam, & in jure, in quo illa causa vertiebatur, paratissimum, obrueret argumentorum exemplorumque copia: atque ita tum ab his patronis aequalibus, etiam consularibus; causa illa dicta est, cum uterque ex contraria parte jus civile defenderet, ut eloquentium jurisperitissimus Crassus, jurisperitorum eloquentissimus Scaevola putaretur: qui quidem cum peracutus esset ad excogitandum, quid in jure, aut in aequo verum aut esset, aut non esset, tum verbis erat ad rem cum summa brevi-

Y 4

rate

SINE MOLESTIA] Sine affectione, De qua vide, si placet L. i de Orat. & Oration. pro Cæcina.

IN M^o. CIVILI CAUSA]

tate mirabiliter aptus. Quare fit nobis orator in hoc interpretandi, explanandi, & differendi genere mirabilis, sic ut simile nihil viderim in augendo, in ornando, in refellendo magis existimator metuendus, quam admirandus orator. Verum ad Crassum revertamur.

40 Tvm Brutus, Etsi satis, inquit, mihi videbar habere cognitum Scaevolam ex iis rebus, quas audiebam saepe ex C. Rustilio, quo utebatur propter familiaritatem Scaevolae nostri, tamen ista mihi ejus dicens tanta laus nota non erat. Itaque cepi voluptatem, tam ornatum virum, tamque excellens ingenium fuisse in nostra republica.

Hic ego, Noli, inquam, Brute, existimare, his duobus quidquam fuisse in nostra civitate praestantius. nam, ut paullo ante dixi, consultorum alterum disertissimum, disertorum alterum consultissimum fuisse; sic in reliquis rebus ita dissimiles erant inter se, statuere ut tamen non posse, utrius re malles similiorem. Crassus erat elegantium parcissimus, Scaevola par-

rum

MAGIS EXISTIMATOR mirabilis. Num ita bene &c.] Aris eloquentiae interpretatus fit Prusenus, peritus judex magis timidus, quam orator ad-

rum elegantissimus. Crassus in summa comitate habebat etiam severitatis satis, Scaevolae multa in severitate non deerat tamen comitas. Licet omnia hoc modo: sed vercor, ne fingi videantur haec, ut dicantur a me quodam modo; res se tamen sic habet. Cum omnis virtus sit, ut vestra, Brute, vetus Academia dixit, mediocritas; uterque horum medium quidam volebat sequi: sed ita eadebat, ut alter ex alterius laude partem, uterque autem suam totam haberet.

Tum Brutus, Cum ex tua oratione mihi videor, inquit, bene Crassum & Scaevolam cogitouisse, tum de te & de Ser. Sulpicio cogitans, esse quandam vo-

Y 5

bis

LICET OMNIA HOC MODO: SED VERCOR &c.] Prusenus male intellexit hunc locum interpretandum. Atq[ue] haec omnia vera sint &c. Seneca est: Licet hoc modo ceteras eorum virtutes comparare; sed timeo, ne fingeremus dicatur, ut laudem eloquentiae capiemus.

SED ITA CADEBAT.] Haec est hujus loci sententia: virtus in mediocritate posita est. Crassus itaque & Scaevola eximij virtutis amatores medium quiddam

inter severitatem & comitatem sequi volebant. In severitatem magis Scaevola, in comitatem magis propendebat Crassus, sed ita tamen, ut severitatem suam Crassi comitate leniret Scaevola, & Crassus comitatem sibi propriam Scaevolae severitate temperaret. Vnde singulari laude dignus, cum alter ab altero virtutis parte decerpere, & suam integrum servare videretur. Prusenus.

bis cum illis similitudinem judico. Quoniam, inquam, istuc modo? Quia mihi & tu videris, inquit, tantum juris civilis scire voluisse, quantum satis esset oratori; & Servius eloqueritiae tantum assumpsisse, ut jus civile facile possit tueri: aetatesque vestrae, ut illorum, nihil, aut non fere multum differunt.

41 Et ego, De me, inquam, dicere nihil est necesse: de Servio autem & tu probe dicas, & ego dicam, quod sentio. Non enim facile quem dixerim plus studii, quam illum, & ad dicendum, & ad omnes bonarum rerum disciplinas adhibuisse, nam & in iisdem exercitationibus, ineunte aetate, fuimus; & postea una Rhodium ille etiam profectus est, quo melior esset & doctior: & inde ut rediit, videtur mihi in secunda arte primus esse maluisse, quam in prima secundus. Atque haud scio, an par principibus esse potuisset: sed fortasse maluit, id quod est adeptus, longe omnium, non ejusdem modo aetatis, sed eorum etiam, qui fuissent, in jure civili esse princeps.

Hic Brutus, Ain tu? inquit, etiam-

IN SECUNDA ARTE] In

IN PRIMA] In bene di-
cendi scientia.

anme Q. Scaevolae Servium nostrum anteponis? Sic enim, inquam, Brutus, existimo, juris civilis magnum usum & apud Scaevolam, & apud multos fuisse; artem, in hoc uno: quod nunquam effecisset ipsius juris scientia, nisi eam praeterea didicisset artem, quae doceret rem universam tribuere in partes, larentem explicare desinendo, obscuram explanare interpretando; ambigua primum videre, deinde distinguere; postremo habere regulam, qua vera & falsa judicarentur, & quae, quibus positis, essent, quaeque non essent consequentia. Hic enim attulit hanc artem omnium artium maximam, quasi lucem, ad ea, quae confuse ab aliis aut respondebantur, aut agebantur.

DIALECTICAM mihi videris dicere,
42 inquit. Recke, inquam, intelligis: sed ad junxit etiam & litterarum scientiam, & loquendi elegantiam, quae ex scriptis ejus, quorum similia nulla sunt, facilime perspici potest. Cumque dicendi causa duabus peritissimis operam dedisset, I. Lucilio Balbo, C. Aquillio Gallo; Galli, ho-

mi-

QVOD NUNQUAM EFFEC-
CISSET &c.] Ex notitia
juris nunquam Servius ju-
ris ipsius artem affectatus
esse, nisi praeterea aliam
artem didicisset, neque
dialecticam. Propterea,

minis acuti & exercitati, primitam & paratam in agendo & in respondendo celeritatem subtilitatem diligentiaque superavit: Balbi, docti & eruditii hominis, in utraque re consideratam tarditatem vicit, expedientis conficiendisque rebus; sic & habet, quod uterque eorum habuit, & explevit, quod utrique desuit. Itaque: ut Crassus mihi videtur sapientius fecisse, quam Scaevola: (hic enim causas studiose recipiebat, in quibus a Crasso superabatur; ille se consuli nolebat, ne qua in re inferior esset, quam Scaevola:) sic Servius sapientissime. Cum enim duas civiles artes ac forenses plurimum & laudis haberent & gratiae; perfecit, ut altera praestaret omnibus, ex altera tantum assumeret, quantum esset, & ad tuendum jus civile, & ad obtinendam consularem dignitatem, satis.

Tum Brutus, Ita prorsus, inquit, &

an-

ILLE SE CONSULI NO-
ZEBAT] Alli solebat, alii
nolebat, sed solebat rectum
esset. Nolebat certe Cras-
sus de jure respondere, ne,
cum in grandis causis su-
perior esset, si de jure re-
spondisset, aliqua in re vi-
cleri posset Scaevola ipso,
qui disciplina juris civilis

omnium esset eruditissi-
mus, inferior. Malebat
igitur Crassus in arte di-
cendi prius, quam in
jure civili secundus esse:
ut Ser. Sulpicius contra-
maliuit in secunda prius,
quam in prima secundus
esse, ut supra dixit. Cor-
redas.

antea putabam. Audivi enim nuper cum studiose & frequenter Sami, cum ex eo ius nostrum pontificium, qua ex parte cum jure civili coniunctum esset, velle cognooscere, & nunc meum judicium multo magis confirmo testimonio & judicio tuo: simul illud gaudeo, quod & aequalitas ve- stra, & paries honorum gradus, et artium studiorumque quasi finitima vicinitas, tan- tum abest ab obtricatione invidiaeque, quae solet lacerare plerosque, uti ea non modo non exulcerare vestram gratiam, sed etiam conciliare videatur. quali enim te erga illum perspicio, tali illum in te voluntate judicioque cognovi. Itaque dolco & illius consilio, & tua voce populum Romanum carere tam diu: quod cum per se dolen- dum est, tum multo magis consideranti,

ad

SAMI] Sc. cum Sulpicius esset proconsul Achaeas, & cum Sami re-
pelleret Brutus, ut opinor,
Erreisti.

JUS NOSTRUM PONTIFI-
CIVM] Vel Romanum, vel
nostrum, qui sumus pon-
tifices; erat enim angus
Brutus & pontifex. Ma-
natus.

OMNIS JURE CIVILI CON-
JUNCTVM] Iea ut civile

sine pontificio esse possit,
pontificium sine civili non
possit. Idem.

PARIES HONORVM ORA-
PV] Utique enim, & Ci-
cero & Sulpicius, qua-
ctor, sedilis, praetor &
consul fuerat.

TAM DIV] Anni iam
quatuor erant, ex quo vox
Tullii strepitu bellorum
civilium oppressa in foro
conceebat. Progenitus.

ad quos ista non translata sint, sed nescio quo pacto devenerint.

Hic Atticus, Dixeram, inquit, a principio, de republica ut fileremus. itaque faciamus. nam si isto modo volumus singulas res desiderare, non modo querendi, sed ne lugendi quidem finem reperiemus.

43 PERGAMVS ergo, inquam, ad reliqua, & institutum ordine in persequamur. Paratus igitur veniebat Crassus, exspectabatur, audiebatur: a principio statim, (quod erat apud cùm semper accuratum) exspectatione dignus videbatur: non multa jactatio corporis, non inclinatio vocis, nulla inambulatio, non trebra supplosio pedis: vehemens, & interdum irata; & plena justi doloris oratio: multae & cum gravitate factiae: quondque difficile est, idem & perornatus, & perbrevis. Jam in altercando in-

NON TRANSLATA SINT,
Sed pro qua-
re] Nempe res di-
cuntur honeste transferri,
ut testamento, hereditate,
devenire etiam per injuri-
am, malas artes. *Erosyti.*

NAM SI ----- DESIDE-
RABE] Eleganter pro con-
fessare in re, quae ad
jectaram pertinet: nam
alias possit, conjicere le-
gendam, considerare, ut

ante est. Sed pro qua-
re] scripsi querendi ex
Edd. Med. Ald. ilque
autem conjectura affectus
erat: nam desiderare &
queri respondent superiorib-
ibus, considerare & dolere.
Est sine dubio e vito operarum
ortum, non ani-
madversio. *Idem.*

IN ALTERCANO] Al-
teratio oratio brevis est,

invenit pàrem neminem: versatus est in omni fere genere causarum: mature in locum principum oratorum venit. Accusat C. Carbonem, eloquentissimum hominem, admodum adolescens: sumptuam ingenii non laudem modo, sed etiam admirationem est consecutus. Defendit postea Liciniam virginem, cum annos xxvii natus esset in ea ipsa causa fuit eloquentissimus, orationisque ejus scriptas quasdam partes reliquit. Voluit adolescentis in colonia Narbonensi causae popularis aliquid attingere, eamque coloniam, ut fecit, ipse deducere. Exstat in eam legem senior, ut ita dicam, quam illa actas ferrebat, oratio.

Mul-

atque concisa, quae intentione aut depulsione conficit; interrogatioque aut respondentio fiat. Maximum ingenii acumen ac solertiam desiderat. Adi Quintilianum Lib. vi. *Præ-
fatus.*

IN COLONIA NARBON-
NENSI] Civium Romanorum, ut in opst. pro
Ponteio leges Decumanorum, inquit Plinius, quod
ut quidam volent, milites decimae legionis in eam col-
oniam sunt deducti. Alii
tamen putant a Caesare dictatore, milites Martiac

legionis in eam coloniam missos, & ob id Narbonem Martion a scriptoribus appellari. Nec videtur, a Cicero Marcius dici in Orat. pro Pontejo, quae dicta sicut multis ante annos, quam Caesar fieret dictator. *Corradus.*

POPULARE] Nam popu-
lare est deducere colonos,
& illis in alieno solo agros
affigere. *Manutius.*

ORATIO SENIOR] Ele-
ganter pro, quae a seniore
homine, quanrum Cäsar
erat, scripta videbatur.
Erosyti.

Multae deinde causae; sed ita tacitus tribunatus, ut, nisi in eo magistratu coenavisset apud praeeconom Granium, idque nobis bis narravisset Lucilius, tribunum plebis nesciremus fuisse.

Ita prorsus, inquit Brutus: sed ne de Scaevolae quidem tribunatu quidquam audivisse videor, & eum collegam Crassum credo fuisse. Omnibus quidem aliis, inquam, in magistratibus, sed tribunus anno post fuit, coque in rostris sedente suavit Servilium legem Crassus. Nam censuram sine Scaevola gessit. eum enim magistratum nemo unquam Scaevolarum perivit. sed haec Crassus eum edita oratio est; quam te saepe legisse certo scio, quatuor & triginta tunc habebat annos, totidemque annis mihi aetate praestabat. His enim consulibus cum legem suavit, quibus nati sumus, cum ipse esset Q. Caepione consule natus, & C. Laelio, triennio ipso minor, quam Antonius. quod idcirco posui, ut, dicendi Latine prima maturitas in qua aetate existisset, posset notari; & intelligeretur iam ad summum paene esse perductam, ut eo nihil ferme quisquam

ad-

TRIBUNVS] Crassus. plebis.

EGAVIT IN ROSTRIS SE-
DENTE] Scaevola tribuno.TUS] Crassus.
INTEGRO] Integro.

addere posset, nisi qui a philosophia, a jure civili, ab historia fuisset instructior.

ERIT, inquit M. Brutus, aut jam est 44 iste, quem exspectas? Nescio, inquam. Sed est etiam L. Crassus in consularu, pro Q. Caepione, defensione juncta, non brevis, ut laudatio, ut oratio autem, brevis: postremq; censoris oratio, qua anno duodequinquagesimo usus est. In his omnibus inest quidam sine ullo fuso veritatis color. quin etiam comprehensio, & ambitus ille verborum (si sic periodum appellari placet) erat apud illum contractus & brevis, & in membra quaedam, quae zōēz Gracci vocant, dispertiebat orationem Lubentius.

Hoc loco Brutus, Quandoquidem tu istos oratores, inquit, tantopere laudas; vellem aliquid Antonio, praeter illum de ratione dicendi sancitatem libellum, plura Crasso libuisse scribere. cum enim omnibus memoriam sui, tum etiam disciplina-

nam

CRASSI IN CONSULATV] Caepionis & pluribus tracto-
&c.] Causam Caepionis in totae sint, non ab uno; Crassus consulatum incidisse, non est brevis illa oratio, bene docet, & id cum quis habet partes laudandi aliorum auctorum locis Caepionis: si autem esse conciliat Corradius ad h. l. deberet oratio totius causa, defensionem & ius-
Sensum arbitror esse hunc: Cum partes defendendi bventionem praestitura; justo brevior foret: Erat.

nam dicendi nobis reliquissent. Nam Scaevolae dicendi elegantiam satis ex iis orationibus, quas reliquit, habemus cognitam. Et ego, Mihi quidem a pueritia quasi magistra fuit, inquam, illa in legem Caepionis oratio: in qua & auctoritas ornaturo senatus, quo pro ordine illa dicuntur, & invidia concitatitur in judicium & in accusatorum factionem, contra quorum potentiam populariter tum dicendum fuit, multa in illa oratione graviter, multa leniter, multa adspere, multa facete dicta sunt: plura etiam dicta, quam scripta, quod ex quibusdam capitibus expositis, nec explicari intelligi potest. Ipsa illa censoria contra Cn. Domitium collegam non est oratio, sed quasi capita rerum; & orationis commentarium paullo plenius, nulla est enim alteratio eiamoribus unquam habita majoribus. Et vero fuit in hoc & popularis dictio excellens: Antonii genus dicendi multo aptius judiciis, quam concessionibus.

45. Hoc loco ipsum Domitium non relinquo, nam et si non fuit in oratorum numero, tamen pono, satis in eo fuisse orationis atque ingenij, quo & magistratus personam, & consularē dignitatem tueretur:

retur: quod idem de C. Coelio dixerim, industriam in eo sumimam fuisse, summasque virtutes, eloquentiae tantum, quod esset in rebus privatis, amicis ejus, in republica, ipsius dignitati satis.

Eodem tempore M. Herennius in mediocribus oratoribus, latine & diligenter loquentibus, numeratus est: qui tamen summa nobilitate hominem, cognatione, sodalitate, collegio, summa etiam eloquentia, L. Philippum, in consulatus petitione superavit. Eodem tempore C. Clodius, et si propter summam nobilitatem, & singularē potentiam, magnus erat, tamen etiam eloquentiae quandam mediocritatem afferebat. Ejusdem fere temporis fuit eques Romanus C. Titius, qui meo iudicio, eo pervenisse videtur, quo potuit fere Latinus orator sine Graecis litteris, & sine multo usu pervenire. Hujus orationes tantum argutiarum, tantum exemplorum, tantum urbanitaris habent, ut paene Attico stilo scripiae esse videantur. Easdem argutias in tragedias, satis quidem ille acute, sed parum tragice transfulit. Quem studebat imitari L. Afranius poeta, homo perargutus, in fabulis quidem etiam, ut scitis, disertus. Fuit etiam Q. Rubrius

Vatro, qui a senatu hostis cum C. Mario judicatus est, acer & vehemens accusator. In eo genere sane probabilis, doctus autem Gracis litteris, propinquus noster, factus ad dicendum, M. Gratidius, M. Antonii perfamiliaris, cuius praefectus cum esset in Cilicia, est interfectus; qui accusavit C. Fimbriam, M. Marii Gratidiani pater.

46 ATQVE etiam apud socios & Latinos oratores habiti sunt Q. Vetius Vettianus, e Marsis, quem ipse cognovi, prudens vir, & in dicendo brevis: Q. & D. Valerii Sorani, vicini, & familiares mei, non tam in dicendo admirabiles, quam docti & Gracis litteris & Latinis: C. Rusticellus Bononiensis, is quidem & exercitatus, & natura volubilis. Omnia autem eloquentissimus extra hanc urbem T. Berucius Barrus Aesculanus, cuius sunt aliquot orationes Aesculi habitae. illa Romae contra

Caepio-

SOCIOS ET LATINOS] Latini Latium, Sicili ceteras Italiae regiones incolebant. *Præfatus.*

E MARSIS] Oriundus e Marsis, Italiae populis, quos & Tuscos appellari tradidit Idomus. *Idem.*

Q. ET D. VALENTI SORANI] Q. Valerium Soranum togitorum aetatis fuse litteratissimum recitat apud

Ciceronem L. Crassus. Fuit item, ut auctor est Plautius in Pompejo, philologus insignis. De violentia eius motte censentiae historici, de modo & causa dissentient. Illi petro Valerii Sorani dicuntur a Sorra Latii urbe & colonia, quae adhuc vetus latae monae retinet. *Idem.*

Caepionem, nobilis sane, ejus orationi Caepionis ore respondit Aelius; qui scriptitavit orationes multas, orator ipse nunquam fuit. Apud majores autem nostros video disertissimum habitum ex Latio L. Papirium Fregellanum, Ti. Gracchi, P. filii, fere aetate: ejus etiam oratio est pro Fregellanis, coloniisque Latinis, habita in senatu.

Tum Brutus, Quid tu igitur, inquit, tribuis istis externis quasi oratoribus? Quid censes, inquam, nisi idem, quod urbanis, praeter unum, quod non est eorum urbanitate quadam quasi colorata oratio? Et Brutus, Qui est, inquit, iste tandem urbanitatis color? Nescio, inquam. tantum esse quendam scio. Id tu, Brute; jam intelliges, cum in Galliam veneris. audies tu quidem etiam verba quaedam non trita Romae: sed haec mutari, dediscique possunt: illud est majus, quod in vocibus nostrorum oratorum recinit quiddam & resonat urbanius. nec hoc in oratoribus modo appetit, sed etiam in ceteris. Ego memini T. Tineam Placentinum, hominem facetissimum, cum familiari nostro

Z 3

Q. Gra-

CVI ORATIONI CAEPIO-

NIS ORE RESPONDIT AE-

LIVS] Sc. oratione, quam recitavit Caepio. *Brutus.*

Q. Gratio praecone dicacitate certare. Eon, inquit Brutus, de quo multa Lucilius? Isto ipso: sed Tineam non minus multa ridicule dicentem Granius obruebat nescio quo sapore vernaculo: ut ego jam non mirer, illud Theophrasto accidisse, quod dicitur, cum percunctaretur ex animalia quadam, quanti aliquid venderet; et respondisset illa, atque addidisset, *Hospes, non potest missoris*: tulisse eum moleste, se non effugere hospitis speciem, cum aetatem ageret Athenis, optimeque loqueretur. Omnino, sicut opinor, in nostris est quidem urbanorum, sicut illic Atticorum sonus. sed domum redeamus, id est, ad nostros revertamur.

47 Dvobvs igitur summis, Crasso & Antonio, L. Philippus proximus accedebat, sed longo intervallo tamen proximus. Itaque cum, ctsi nemo intercedebat, qui sc illi anteficeret, neque secundum tamen,

ne-

L. PHILIPPVS] L. Marcus Philippus, qui gloriari solebat, se sine ullo numero adeptum esse omnia, quae haberentur amplissima. L. ii de Off. Primus in conflatus petitione a M. Herennio fuit superatus; deinde tamen confusus est factus est. Bento Julio Caesare anno DCIXII. Hujus Philippi edita oratio apud Sallustium, in qua centet, ut Appius Claudius interrex cum Q. Caecilio proconsule & ceteris, quibus impiorum est, urbi praefidia sunt, operam dent, ne quid res publica detrimenti capiat. *Corradus.*

neque tertium dixerim. Nec enim in quadrigis cum secundum numeraverim, aut tertium, qui vix o carceribus exierit, cum palmam jam primus acceperit: nec in oratoribus, qui tantum absit a primo, vix ut in codem curriculo esse videantur. sed tamen erant ea in Philippo, quae, qui sine comparatione illorum spectaret, satis magna diceret: summa libertas in oratione, multae facetiae: satis creber in reperiendis, solutus in explicandis sententiis: erat etiam in primis, ut temporibus illis, Gracis doctrinis institutus, in altercando cum aliquo aculeo & male dicto facetus.

Horum aetati prope coniunctus L. Gellius non tam vendibilis orator, quam ut nescires, quid ei decesset. nec enim erat indoctus, nec tardus ad excogitandum, nec Romanarum rerum immemor, & verbis solutus satis; sed in magnos oratores inciderat ejus actas: multam tamen operam amicis, & urilem praebuit; atque ita diu vixit, ut multarum actarum oratoribus implicaretur, multam etiam in causis versaretur.

L. GELLIVS] L. Gellius Publicola, qui, ut Vale- ratus resert, omnibus ho- noribus ad censuram us- esset oratoribus multarum que honoratus fuit. *Cer-*

radus.

Vt MILITARVM AET- TVM &c.] Vt sequalis eset oratoribus multarum que honoratus fuit. *Cer-*

teratum. Prufens.

Iisdem fere temporibus D. Brutus, is, qui consul cum Mamerco fuit, homo & Graecis doctus litteris & Latinis. Dicebat etiam L. Scipio non imperite, Cnaeusque Pompejus; Sexti filius, aliquem numerum obtinebat. nam Sex. frater ejus praestantissimum ingenium contulerat ad summam juris civilis, & ad perfectam geometriae & rerum Stoicarum scientiam. Item in jure, & ante hos M. Brutus, & paullo post eum C. Bilienus, homo per se magnus, prope simili ratione summus evaserat: qui consul factus esset, nisi in Marjanos consulatus, & in cas petitionis angustias incidisset. Cn. autem Octavii eloquentia, quae fuerat ante consulatum ignorata,

L. scipio] L. Cornelius Scipio Asiaticus, ut in consulibus legitur, quem tamen alii Nasican vocant, quod in Dione Graeco Scipionem Pompeji vocerunt. Nasicene filium dici vident, quem hunc esse arbitrantur. *Corradus.*

Cs. pompejus] C. Pompejus Strabo, Sexti filius, Magni pater, ordine magistratus amplissimos adeptus ad consulatum pervenit. & de Asculanis Picentibusque triumphavit. Quanta ejus in filium populi caritas, tanta in hunc

fuit invidia. Folinine pertulsi obiit, cumque cadaver efficeretur, populus, vi fasta, e leflo detractum omni contumelia affecerit. *Prufus.*

M. BRUTVS] Credimus hunc esse patrem Brutus accusatoris, de quo supra. *Corradus.*

IN EAS PETITIONIS ANGUSTIAS &c.] Nisi incidisset in ea tempora, quibus fructu consulatum ambibant, cum Marius potenter sepiissime cum fibi vindicaret. *Prufus.*

rata, in consulatu multis concionibus est vehementer probata. Sed ab eis, qui tantum in dicentium numero, non in oratorum fuerunt, jam ad oratores revertuntur.

Censo, inquit Atticus. cloquentes enim videbare, non sedulos velle conquirere.

FESTIVITATE igitur, & facetiis, in- 48 quam, C. Julius, L. filius, & superioribus & aequalibus suis omnibus praestitit, oratorque fuit minime ille quidem vehemens, sed nemo unquam urbanitatem, nemo lepore, nemo suavitate conditor. Sunt ejus aliquot orationes, ex quibus, sicut ex ejusdem tragœdiis, lenitas ejus sine nervis perspici potest.

TANTVM IN DICENTIUM NUMERO] Dicentes sunt, qui naturae praediti deficiunt laborem & industriam ad bene dicendum adhibent: oratores, qui ingenio & arte eloquentiam affectati sunt. *Prufus.*

C. JULIVS] C. Julius Caesar Strabo, aedilis curialis, L. Caesare & P. Rufo consulibus, fuit, & aedilitibus quidem occisus est: sed tenuim in civitate potuit, ut causa belli ci-

villis contentio ejus cum Sulpicio tribuno pl. fuerit. Nam sperabat, & id agebat hic Cæsar, ut, omilla praetura, consil fieret, cui cum primis temporibus inter Sulpicius resistet, postea nimia contentione ad ferrum & arma processit, ut sit Afconius: eam petitionem extraordinariam infra Cicero vocat. Ob haec illi postea Cinna caput praecidi justit. *Corradus.*

Ejus aequalis P. Cethegus, cui de republica satis suppeditabat oratio. totam enim tenebat eam, penitusque cognorat. itaque in senatu consularium auctoritatem assequebatur: sed in causis publicis nihil, in privatis satis veterator videbatur. Erat in privatis causis Q. Lucretius Vispillo, & acutus, & jurisperitus. nam Aphilia, aptior concessionibus, quam judiciis. prudens etiam T. Annus Velina, & in ejus generis causis orator sane tolerabilis.

In eodem genere causarum multum erat T. Juventius, nimis ille quidem latus in dicendo, & paene frigidus: sed & callidus, & in capiendo adversario versutus, & praeterea nec indoctus, & magna cum juris civilis intelligentia. Cujus auditor P. Orbinius, meus ferc aequalis, in dicendo non nimis exercitatus, in jure autem civili non inferior, quam magister fuit. Nam T. Aufidius, qui vixit ad summam senectutem, volebat esse similis horum, eratque & bonus vir, & innocens, sed dicebat parum. Nec sane plus frater ejus M. Virgilius, qui tribunus plebis L.

Sul-

P. CETHEGVS] P. Cornelius Cethegus.

Cv. DE RERUM AETATE &c.] cui res publica, quam totam quali tenebat auctori-

tate, penitusque cognoverat, satis amplam orationis materialm praebuit.

IN EJUS GENERIS CAU-
SIS] In concessionibus.

Sullae imperatori diem dixit. Ejus collega P. Magius, in dicendo paullo tamen copiosior.

Sed omnium oratorum, sive rabularum, qui & plane indocti, aut inurbani, aut rustici etiam fuerunt, quos quidem ego cognoyerim, solutissimum in dicendo & acutissimum judico, nostri ordinis Q. Sertorium, equestris C. Gorgonium. Fuit etiam facilis, & expeditus ad dicendum, & vitae splendore multo, & ingenio sane probabili, T. Junius, L. filius, tribunicius, quo accusante P. Sextius, praetor designatus; damnatus est ambitus. His processisset honoribus longius; nisi semper infirma atque etiam aegra valetudine fuisset.

ATQVE

RABVLAKVM] Rabulac sunt advocati, seu patroni causarum: id nominis alii, derivant a rabi, ut Nonnus; ali, ut Fellus, a ravi, quod causidici pugnaciter loquentes vocem habeant ruciam & parum liquidam: alii denique a radendo, quod parati sint ad quendam radendum & aufervendum. Progenes.

NOSTRI ORDINIS] Se-
natorum, in quem ex eque-
stris ordine cooptatus fue-
rat Cicero. Idem.

Q. SERTORTVM] Hic in

49 ATQVE ego praeclare intelligo, me in eorum commemoratione versari, qui nec habiti sint oratores, neque fuerint, praeteririque a me aliquot ex veteribus, commemoratione aut laude dignos: sed hoc quidem ignoratione. quid enim est superioris aeratis, quod scribi possit de iis, de quibus nulla monumenta loquuntur, nec aliorum, nec ipsorum? De iis autem, quos ipsi vidimus, neminem fere praetermittimus eorum, quos aliquando dicentes vidimus. Volo enim sciri, in tanta & tam vetere republica maximis praemiis eloquentiae propositis, omnes cupisse dicere, non plurimos ausos esse, potuisse paucos. Ego tamen ita de unoquoque dicam, ut intelligi possit, quem existimem clamatorem, quem oratorem fuisse. Iisdem fere temporibus, aetate inferiores paullo, quam Julius, sed aequales proponendum fuerunt C. Cotta, P. Sulpicius, Q. Varius, Cn. Pomponius, C. Curio, L. Fufius, M. Drusus, P. Antristius, nec ulla aetate uberior oratorum foetus fuit.

Ex

Aliavor[ex veteribus] Praeremisti P. Semproniam Tuditianum consulem anno m., qui, ut narrat Livius sub initium Lib. xxx secundissimus ha-

bebatur, seu clausa cranda, seu in fenam, & ad populum suadendi & dissuadendi locus est, juris pontificū peritissimus. Progenies.

Ex his Cotta & Sulpicius cum meo iudicio, tum omnium, facile primas tulerunt.

Hic Atticus, Quomodo istuc dicas, inquit, cum tuo iudicio, tum omnium? semperne in oratore probando, aut improbando, vulgi iudicium cum intelligentium iudicio congruit? An alii probantur a multitudine, alii autem ab iis, qui intelligunt?

Recte requiris, inquam, Attice: sed audies ex me fortasse, quod non omnes probent: An tu, inquit, id laboras, si huius modo Bruto probaturus es?

Plane, inquam, Attice, disputacionem hanc de oratore probando aut improbando, multo malim tibi & Bruto placere: eloquentiam autem meam populo probari vslim. Etenim necesse est, qui ita dicat, ut a multitudine probetur, cundem doctis probari. nam, qui in dicendo rectum sit, aut pravum, ego judicabo, si modo is sum, qui id possim aut sciens judicare: qualis vero sit orator, ex eo, quod is dicendo efficer, poterit intelligi. Tria sunt enim (ut quidem ego sentio) quae sint efficienda dicendo: ut doceatur is, apud quem dicetur, ut delectetur, ut moveatur vehementius. quibus virtutibus oratoris horum quidque efficiatur, aut quibus vitiis ora-

orator aut non assequatur haec, aut etiam in his labatur & cadat, artifex aliquis judicabit. Efficiatur autem ab oratore, necne, ut it, qui audiant, ita afficiantur, ut orator velit; vulgi assensu & populari approbatione judicari solet. Itaque nunquam de bono oratore, aut non bono, doctis hominibus cum populo dissensio fuit.

50 An censes, dum illi viguerunt, quos ante dixi, non eodem gradus oratorum vulgi iudicio & doctorum fuisse? De populo si quem ita rogavisses: quis est in hac civitate eloquentissimus? in Antonio & Crasso aut dubitarer, aut hunc alias, illum aliis diceret. Nemone Philippum, tam suavem oratorem, tam gravem, tam factum, his anteferret, quam nosmetipsi, qui haec arte aliqua volumus expendere, proximum illis fuisse diximus? Nemo profecto. Id enim ipsum est summi oratoris, summum oratorem populo videri. Quare tibicen Antigenidas dixerit discipulo sane frigenti ad populum, *Miki cane & Musis:*
ego

ARTIFEX ALIQUIS PROV-
CASIUS] Qui callet attem eloquentias.

MICHI CANE ET MUSIS] Sententia est: Siquidem tibi canentes plebs ignara non placidit; non glebi,

sed miki & tensis cane,
quotum eruditus suffragio laudetis. Hinc sibi canere,
in proverbiis abiit, cum
quis facit quippiam, non
ut alieno, sed ut suo inge-
nio inducet. Praesens.

ego huic Bruto dicenti, ut solet, apud multitudinem, *Miki cane & populo*, mi Brute, dixerim: ut, qui audiant, quid efficiatur; ego, etiam cur id efficiatur, intelligam. Credit iis, quae dicuntur, qui audit oratorem; vera putat, assentitur, probat, fidem facit oratio. Tu artifex, quid quaeris amplius? delectatur audiens multitudo, & ducitur oratione & quasi voluptate quadam perfunditur. quid habes quod disputes? gaudet, dolet, rider, plorat, favet, odit, contumeliebat, invidet, ad misericordiam inducit, ad pudendum, ad pigendum, irascitur, miratur, sperat, timet: haec perinde accidunt, ut eorum, qui adsunt, mentes verbis, & sententiis, & actione tractantur. Quid est, quod exspectetur docti alicujus sententia? Quod enim probat multitudo, hoc idem doctis probandum est. denique hoc specimen est popularis iudicij, in quo nunquam fuit populo cum doctis intelligentibusque dissensio. Cum multi essent oratores in vario genere dicendi, quis unquam ex his excellere iudicatus est vulgi iudicio, qui non idem a doctis probaretur? Quando autem dubium fuisse apud patres nostros, eligendi cui patroni daretur optio, quin aut Antonium opta-

optaret, aut Crassum? Aderant multi alii: tamen, utrum de his potius, dubitasset aliquis; quin alterum, nemo. Quid adolescentibus nobis, cum esset Cotta & Hortensius, num quis, cui quidem eligendi potestas esset, quemquam his anteponebat?

51 *Tum* Brutus, Quid tu, inquit, quaeris alios? de te ipso nonne, quid optarent rei, quid ipse Hortensius judicaret, videbamus? qui, cum partiretur tecum causas, (saepe enim interfui,) perorandi locum, ubi plurimum pollet oratio, semper tibi relinquebat. Faciebat ille quidem, inquam: & mihi, benevolentia, credo, ductus,

APERANT MULTI ALII] Non dubito, Ciceronem scripsisse: *At erant multi alii*, ut sit objecissentis: tamen responso: *ramus &c.* Tum pro quo legendum est, *an*. Ordo est: Dubitassem aliquis, utrum de his se legeres: *nemo, an alterum* se legeret, non de his duabus. Libratrii decepti sunt verbo *dubitasset*, ut putarent, quis esse debere. *Eritis.*

CUM PARTIRETUR &c.] Veterum Romanorum consuetudinem observa. Vni causae pergrandiae plures adhibebant oratores, quorum aliis exordium, aliis

alia pars orationis, eloquentissimo: plerisque configendi erat & pronunciandus epilogus, quod ipsum apertius scribit, & improbat inferius. Defenderant Scaurum, inquit Asconius, sex patroni, cum ad id tempus raro quisquam pluribus quam quatuor uteretur; et post bella civilia ante legem Julianam ad duodenos patronos perventum est. *Præfere.*

VBI PLVRIMVM POLLET] Vbi præcipua pars est orationis propter affectus commenvendas. *Idem.*

ductus, tribuebat omnia. Sed ego, quae de me populi sit opinio, nescio: de reliquis hoc affirmo, qui vulgi opinione disertissimi habitu sint, eosdem intelligentium quoque judicio fuisse probatissimos. Nec enim posset idem Demosthenes dicere, quod dixisse Antimachum, Clarium poetam, ferunt, qui cum convocatis auditoribus legeret eis magnum illud, quod novisset, volumen suum, & eum legentem omnes, praeter Platonem, reliquissent, *Legam*, inquit, *nihilo minus: Plato enim mihi unus inflar est omnium millum.* & recte. Poema enim reconditum, paucorum approbationem; oratio popularis, adsensum vulgi debet movere. At, si eundem hunc Platonem unum auditorem haberet Demosthenes, cum esset relictus a ceteris, verbum facere non posset. Quid? tu, Brute, posses, si te, ut Curionem quondam, concio reliquisset? Ego vero, inquit ille, ut me tibi indicem, in eis etiam causis, in quibus omnis res nobis cum judicibus est, non cum populo, tamen, si a corona relatus sim, non queam dicere. Ita se, inquam, res habet. ut, si tibiae inflatae non referant sonum, abiciendas eas sibi tibicen putet: sic oratori populi aures tanquam
A a tibiae

tibiae sunt; eae si inflatum non recipiunt, aut si auditor omnino tanquam equus non facit, agitandi finis faciendus est.

52 Hoc tamen interest, quod vulgus interdum non probandum oratorem probat; sed probat sine comparatione: cum a mediocri, aut etiam a malo delectatur, eo est contentus: esse melius non sentit: illud, quod est, qualcumque est, probat, tenet enim aures vel mediocris orator, sit modo aliquid in eo: nec res ulla plus apud animos hominum, quam ordo & ornatus orationis valet. Quare quis ex populo, cum Q. Scævolam pro M. Coponio dicentem audiret in ea causa, de qua ante dixi, quidquam politius, aut elegantius, aut omnino me-

RAE SI INFLATUM SIGN.
RECEPISNT &c.] Si non possunt infari, ultra opus nihil est contendere, aut si auditor instar equi intrac-tati stolidus renitur, non est necesse, cum ulterius impellere. *Præfatus.*

**AVT SI AVEUTCA OMNI-
NO TANGVAM ZQVVS NON
FACIT]** Id sine omni gra-
tia leporeque dictum vidi-
tur: sed & varie explica-
tur. Ego ne quem repre-
hendim, qui satis, ipse
peccato, ut censores potius
satigare debeant, quam in

aliis censendis me occu-
pare, puto *fauere* verbum
esse circense, quod ex eo
apparet, quia *falliones*,
quae a *sagiendo* nomen
adeptas sunt, in circa qua-
tunq; erant: & in lusu pilae
factores etiam *Plautus*.
Equum igitur puto non
fauere, qui aurigae non
paret, nec curriculo sor-
ripit spatiū, nec adjuvat
in partem ad victoriam,
sed legnis & ignavus est,
nec feritilis nimulos; nec
aurigam audit. Ita de hoc
loco differit *Tertullus*.

melius aut exspectaret, aut posse fieri pu-taret? Cum is hoc probare vellet, M'. Cu-
rium, cum ita heres institutus esset, si pu-
pillus ante mortuus esset, quam in suam tu-
telam venisset, pupillo non nato heredem
esse non posse: quid ille non dixit de testa-
mentorum jure? de antiquis formulis?
quid? quemadmodum scribi oportuisset, si
etiam filio non nato heres institueretur?
quam captiosum esset populo; quod scrip-
tum esset, negligi, & opinione quaeri vo-
luntates, & interpretatione disertorum,
scripta simplicium hominum perversare?
Quam ille multa de auctoritate patris Iui,
qui semper jus illud esse defendebat? quam
omnino multa de conservando jure civili?
quac quidem omnia cum perite, & scien-
ter, tum ita breviter, & presso, & satis
ornate, & pereleganter diceret; quis esset
in populo, qui aut exspectaret, aut fieri
posse quidquam melius putaret?

AT vero, ut contra Crassus ab ado-
lescente delicato, qui in litore ambulans,

A 2 scal-

**IN SVAM TVTELAM VO-
NISSET]** Sui juris esset.

**QUEMADMODVM SCIBI
OPORTUSET]** Quibus ver-
bis oportuisset scribi testa-
mentum. *Præfatus.*

**OPINIONE QVAERI VO-
LUNTATES]** Conjectura in-

quiri, quid voluissent. *Idem.*

**QMVM ILLE MVLTA DE
AVCTORITATE PATERIS]** P.
Mucii Scævolae, qui sem-
per contenderat, sequum
esse, verbis scripti adhae-
re. *Præfatus.*

AB ADOLESCENTE] Scæ-

sealium reperisset, ob eamque rem aedicare navem concupivisset, exorsus est: similiter Scaevolam ex uno sealmo captio-
nis, centumvirale judicium hereditatis effe-
cisse; hoc in illo initio consecutus, multis
ejusdem generis sententiis delectavit, ani-
mosque omnium, qui aderant, in hilarita-
te in a severitate traduxit: quod est unum
ex tribus, quae dixi ab oratore effici de-
bere. Deinde hoc voluisse eum, qui te-
stamentum fecisset, hoc sensisse, quoquo-
modo filius non esset, qui in suam tutelam
venisset, sive non natus, sive ante mor-
tuus, Curius heres ut esset: ita scribere
plerisque, & id valere, & voluisse sem-
per. Haec & multa ejusmodi dicens, si-
dem faciebat: quod est ex tribus oratoris
officiis alterum. Deinde aequum bonum
testamentorum sententias voluntatesque tu-

tatus

vola explicatis fubius iuris
formulis judicum animos
fatigaverat, eos itaque
Crassus recessit ipso ora-
tionis aditu, historia facie-
ta de quoddam adolescenti
qui sealino reperito extrahere
navim voluit & incipi-
vit. Ridicule ille quidem,
qui propter rem tintillam
aggredi caput opus cogi-
taverit. Hunc Crassus fa-
miliem dixit Scaevolam, qui
propter levissimam capie-

nem, quae privato arbitrio
cum iudicio discuti facile
poterat, centumvirale ju-
dicium efficerit. *Prusius.*

**HOC IN ILLO INITIO
CONSECUTVS.** Videtur ma-
lius esse deleri. Cum hoc
consecutus esset, efficeret,
illo initio faceto, etiam
reliqua oratione efficit.
Ernesti.

**DEINDE ADOREM BO-
num.** Defendit ex sequi-
tate esse, interpretari tanta-

tatus est: quanta esset in verbis captio,
cum in ceteris rebus, tum in testamentis,
si negligerentur voluntates: quantam fibi
potentiam Scaevola assumeret, si nemo
auderet testamentum facere postea, nisi
de illius sententia. Haec cum graviter,
tum ab exemplis copiose, tum varie, tum
etiam ridicule & facete explicans, eam
admiracionem assensionemque commovit,
dixisse ut contra nemo videretur. Hoc
erat oratoris officium partitione tertium,
genere maximum. Hic ille de populo
iudex, qui separatim alterum admiratus
esset, idem, auditio altero, judicium suum
contemneret. at vero intelligens & doctus,
audiens Scaevolam, sentiret esse quoddam
uberius dicendi genus & ornatus. Ab
utroque autem, causa perorata, si quaere-
retur, uter praestaret orator, nunquam
profecto sapientis judicium a judicio vulgi
discreparet.

**Qui praefat igitur intelligens impe-
rito? magnia re & difficulti: si quidem mag-
num est scire, quibus rebus efficiatur,**

A a 3

amit-

menta, non ex ipsis scripti-
bus, sed ex scriben-
tis voluntate & sententia.
Prusius.

DE ILLIS SENTENTIA] Ex Scaevolae mente.

**SENTIRET ESSE ovod-
viciibus, sed ex scriben-
tis voluntate & sententia.** Quam
quod adhiceret Scaevola,
& quod vulgus imperitum
autem non occuparet.
Prusius.

amittaturve dicendo illud quidquid est, quod aut effici dicendo oportet, aut amitti non oportet. Praefat etiam illo doctus auditor indocto, quod saepe, cum oratores duo, aut plures populi judicio probantur, quod dicendi genus optimum sit, intelligit. nam illud, quod populo non probatur, ne intelligenti quidem oratori probari potest. Ut enim ex nervorum sono in fidibus, quam scilicet ei pulsū sint, intelligi solet: sic ex animorum motu cernitur, quid tractandis his perficiat orator. Itaque intelligens dicendi existimator, non assidens, & attente audiens, sed uno adspicere, & praeteriens, de oratore saepe judicat. Videret oscitantem judicem, loquentem cum altero, nonnunquam etiam circulatorem, mittentem ad horas, quaesitorem, ut dimittat, rogantem: intelligit, oratorem in ea causa non adesse, qui possit animis judicium admovere orationem, tanquam fidibus matum. Idem si praeteriens adspiceret erectos intuentes judices, ut aut doceri de re, idque etiam vultu probare videantur: aut,

MITTENTEM AD HORAS] Int. servum ad clepsydras judicarias, ut videat & referat, an tempus datum ad dicendum maxime extiterum sit, quod est tac-

ti & impatiens signum. Sed dubium videtur, an hora sic dicatur, quod ego nondum reperi. an forte scripsit Cicero ad seruum, Eneam,

aut, ut avem cantu aliquo, sic illos videat oratione, quasi suspensos, teneri: aut, id quod maxime opus est, misericordia, odio, motu animi aliquo perturbatos esse vehementius: ea si praeteriens (ut dixi) adspiceret, si nihil audierit, tamen oratorem versari in illo judicio, & opus oratorium fieri, aut perfectum jam esse, profecto intelligeret.

CVM haec differuisse, uterque assensus est, & ego tanquam de integro ordiens, Quando igitur, inquam, a Cotta & Sulpicio haec omnis fluxit oratio, cum hos maxime judicio illorum hominum, & illius aetatis dixisse probatos, revertar ad eos ipsos: tum reliquos, ut institui, deinceps persequar. Quoniam ergo oratorum bonorum (hos enim querimus) duo genera sunt, unum attenuate presque, alterum sublate ampleque dicentium: et si id melius est, quod splendidius & magnificentius, tamen in bonis omnia, quae summa sunt, jure laudantur. Sed cavenda est presso illi oratori inopia & jejunitas: amplio autem inflatum & corruptum orationis genus. Inveniebat igitur acute Cotta, dicebat pure ac solute: & ut ad infirmitatem laterum

A a 4 per-
Oris oratorium FIE-
RI] Fieri id, quod orato- rem facere convenit, & ab eo exspectatur. Eneam,

perseinter contentionem omnem remisera-
rat, sic ad virium imbecillitatem dicendi
accommodabat genus. Nihil erat in ejus
oratione nisi sincerum, nihil nisi siccum,
atque sanum: illudque maximum, quod,
cum contentione orationis flectere animos
judicium vix posset, nec omnino eo genere
diceret, tractando tamen impellebat, ut
idem ficerent a se commori, quod a Sul-
picio concitat. Fuit enim Sulpicius vel
maxime omnium, quos quidem ego audi-
verim, grandis, &, ut ita dicam, tragici-
cus orator. vox cum magna, tum suavis,
& splendida: gestus & motus corporis ita
venustus, ut tamen ad forum, non ad
scenam institutus videretur: incitata & vo-
lubilis, nec ea redundans tamen, nec cir-
cumfluens oratio. Crassum hic volebat
imitari; Cotta malebat Antonium: sed ab
hoc vis aberat Antonii, Crassi ab illa
lepos.

56 O MAGNAM, inquit, artem! Brutus.
siquidem istis, cum summi essent oratores,
duae res maxima, altera alteri defuit.

Atque in his oratoribus illud animad-
vertendum est, posse esse summos, qui
inter se sint dissimiles. Nihil enim tam
dissimile, quam Cotta Sulpicio, & uterque
aequa-

aequalibus suis plurimum praestitit. Quare
hoc doctoris intelligentis est, videre, quo
ferat natura sua quemque: & ea duce uten-
tem sic instituere, ut Isocratem in acerri-
mo ingenio Theopompi, & lenissimo
Ephori dixisse traditum est, alteri se calca-
ria adhibere, alteri frenos. Sulpicii ora-
tiones, quae feruntur, eas post mortem
ejus scripsisse P. Canutius putatur, acqualis
meus, homo extra nostrum ordinem, meo
judicio disertissimus. Ipsius Sulpicii nulla
oratio est: saepe ex eo audivi, cum se
scribere neque consuefisse, neque posse di-
ceret. Cottae pro se, lege Varia, quae
inscribitur, eam L. Aelius scripsit Cottae
rogatu. Fuit is omnino vir egregius, &
eques Romanus cum primis honestus, identi-
que eruditissimus & Gracis litteris, & La-
tinis: antiquitatisque nostrae & in inventis
rebus, & in actis, scriptorumque veterum
litterate peritus. quam scientiam Varro
noster acceperam ab illo, auctamque per
se, vir ingenio praestans, omnique doctri-
na, pluribus & illustrioribus litteris expli-
cavit. Sed idem Aelius, Stoicus esse vo-
luit, orator autem nec studuit unquam, nec
fuit scribebat tamen orationes, quas alii
dicerent; ut Q. Merello filio, ut Q. Cae-
pioni,

pioni, ut Q. Pompejo Russo: quamquam is etiam ipse scripsit eas, quibus pro se est usus, sed non sine Aclio. His enim scriptis etiam ipse interfici, cum esset apud Aelium adolescens, cumque audire peritudine solerem. Cottam autem miror, summum ipsum oratorem minimique inceptum, Aelianas levem orationeulas voluisse existimari suas.

57 His duobus ejusdem aetatis annumerabatur nemo tertius: sed mihi placebat Pomponius maxime, vel dicati, minime displacebat. Locus erat omnino in maximis causis, praeter eos, de quibus supra dixi, nemini: propterea quod Antonius, qui maxime expetebatur, facilis in causis recipiendis erat; fastidiosior Crassus, sed tamen recipiebat. horum qui neutrum habebat, confugiebat ad Philippum fere, aut ad Caesarem: Cotta [secundum Philippum & Caesarem] & Sulpicius expetebantur.

HIS ENIM SCRIBITIS [RE-
SE INTERFICI] I. E. CUM SCRIBERENTUR: ERNESTI.

COTTA ET SVRICUS EXPETEBAVNTUR] Viderunt viri docti, hic aliquid deesse, in quo explendo nihil libri fuerat. Lambinus explet: Secundum Philipp. & Caes., quod

facile potuit a librario omitti propter similitudinem clausulac, ut non semel factum in libris similadversum est. Potui in textu, ut sensus integer esset legentibus, sed inclusi vnicis, ut a certis distinguatur. IDEM.

tur. ita ab iis sex patronis causae illustres agebantur: neque tam multa, quam nostra aetate, judicia siebant; neque hoc, quod nunc sit, ut causae singulae defenderentur a pluribus, quo nihil est vitiosius. Respondemus iis, quos non audivimus: in quo primum saepè aliter est dictum, aliter ad nos relatum: deinde magni interest coram videre me, quemadmodum adversarius de quaue re asseveret, maximè autem quemadmodum quaeque res audiatur. Sed nihil vitiosius, quam, cum unum corpus debeat esse defensionis: nasci de integro causam, cum sit ab altero perorata. Omnia enim causarum, unum est naturale principium, una peroratio, reliquæ partes, quasi membra, suo quaque loco locata, suam & vim, & dignitatem tenent. Cum autem difficile sit, in longa oratione non aliquando aliquid ita dicere, ut sibi ipse non conveniat: quanto difficilis eavere, ne quid dicas, quod non conveniat

cjus

NASCI DE INTEGRIO CAUSAM] Repetendum esse ab initio causam. PRÆFONS.

UT SIBI TUSE NON CONVENIAT] Intell. orator alias legendum ipsa sc. oratio, quamquam nec hoc fatis placet, nec illud, vi-

deaturque legendum: ut tibi ipse non convenias; nam sequitur, quanto difficultius eavero, ne quid dicas, & post, si uno tempore dicas. Credo facile, probaturum quenque hanc correctionem. ERNESTI.

ejus orationi, qui ante te dixerit? Sed quia & labor multo major est, totam causam, quam partem dicere, & quia plures ineuntur gratiae, si uno tempore dicas pro pluribus, idcirco hanc consuetudinem lubenter adscivimus.

58 ERANT tamen, quibus videretur illius aeratis tertius Curio, quia splendidioribus fortasse verbis utebatur: & quia Latine non pessime loquebatur, usq; credo, aliquod domesticum. nam litterarum admodum nihil sciebat. Sed magni interest, quos quisque audiat quotidie domi, quibuscum loquatur a puer, quemadmodum patres, paedagogi, maiores etiam loquantur. Legimus epistolas Corneliae, matris Gracchorum: apparet, filios non tam in gremio educatos, quam in sermone matris. Auditus est nobis Laeliae Caii filiae saepe sermo: ergo illam patris elegantia tantum vidimus: & filias ejus Mucias ambas, quarum sermo mihi fuit notus: & neptes Liciarias, quas nos quidem ambas, hanc vero Scipionis etiam tu, Brute, credo, aliquantum

MUCIAS AMBAS] M. Mucius Scaevola auguris & Laelii filias, & Mucias a patre de more nominatas, quarum altera L. Crassus, altera C. Mario,

ut nos putamus. Corru-
ptus] LACINIAS] L. Licinius Crassi & Muciae filias. Iam,

quando audisti loquentem. Ego vero, ac lubenter quidem, inquit Brutus; & eo lubentius, quod L. Crassi erat filia.

Quid Crassum, inquam, illum censes, istius Liciacum filium, Crassi testamento qui fuit adoptatus? Summo iste quidem dicitur ingenio fuisse, inquit. Et vero hic Scipio, collega meus, mihi sane bene & loqui videtur, & dicere. Repte, inquam, judicas, Brute. Erenim istius genus est ex ipsis sapientiae stirpe generatum. Nam & de duobus avis, jam diximus, Scipione & Crasso; & de tribus proavis, Q. Metello, cuius quatuor filii, P. Scipione, qui ex dominatu Ti. Gracchi privatus in libertatem rempublicam vindicavit, Q. Seacvola augure, qui peritissimus juris, idemque percomis est habitus. Jam duorum abavorum quam est illustre

no-

TESTAMENTO AVI FUIT
ADOPTATVS] Non modo principis auctoritate & magistratus imperio, sed etiam testamento aliquando fieri adiecio. Id patet enim ex hoc loco, tum ex Velleio: Caesaris testamentum apertum est, quo C. Ollusianus adaptabasi & C. Nepota, Ceciliae moniens testamento adaptavisse hereditatemque felit.

Testamento adoptatas adiebat hereditatem, ejusque nomen assunebat, qui scriperat testamentum. Preceptor.

COLLEGA MEVS] Bruci collega in pontificatu nomine. Idem.

ET LOQUI VIDETVR ET
DICERE] Loquitur, qui in congregata familiari differt: dicit, qui publice pertinet.

nomen, P. Scipionis, qui bis consul fuit, qui est Coreulum dictus, alterius omnium sapientissimi, C. Laelii? O generosam, inquit, stirpem, & tanquam in unam arborem plura genera, sic in istam domum mortorum insitam atque illuminatam sapientiam!

59 SIMILITER igitur suspicor, (ut conferamus parva magnis,) Curionis, et si pupillus relictus est, patro fuisse institutori puro sermone assuefactam domum: & eo magis hoc judico, quod neminem ex iis quidem, qui aliquo in numero fuerunt, cognovi in omni genere honestarum artium tam indoctum, tam rudem. Nullum ille poetam noviterat, nullum legerat oratorem, nullam memoriam antiquitatis collegerat: non publicum jus, non privatum & civile cognoverat: quamquam id quidem fuit etiam in aliis, & magnis quidem oratoribus, quos parum his instructos artibus vidiimus, ut Sulpicium, ut Antonium. Sed

ii ta-

MULTORUM INSITAM
ATQUE ILLUMINATAM SA-
PIENTIAM] Illuminatae vi-
tiosam esse, in eo conser-
tent. Quid reprobendum,
non facile dicas. Lambi-
nus corrigebat. Illumina-
tare, quod durum atque
est. An illatae r id sane

& douci & arbori conve-
nit; melius forte illiga-
tare, sed nihil decorno,
nec nulli ipsi facisfacio.
Ernesti.

PARVA MAGNIS] Res
parvas Curionis cum rebus
magnis Scipionis. Pri-
amus.

ii tamen unum illud habebant dicendi opus elaboratum: idque cum constaret ex quinque notissimis partibus, nemo in aliqua parte earum omnino nihil poterat. in quacumque enim una plane claudicaret, orator esse non posset. Sed tamen alius in alia excellebat magis: reperiebat, quid dici opus esset, & quomodo praeparari, & quo loco locari: memoriaque ea comprehendebat Antonius: excellebat autem actione: erantque ei quaedam ex his paria cum Crasso, quaedam etiam superiora. at Crassi magis enirebat oratio. Nec vero Sulpicio, neque Coriac dicere possumus, neque cuiquam bono oratori, rem ullam ex illis quinque partibus plane atque omnino defuisse. Itaque in Curione hoc va-
riissime judicari potest, nulla re una magis oratorem commendari, quam verborum splendore & copia. nam cum tardus in cogitando, tunc in instruendo dissipatus fuit.

RELIQVA duo sunt, agere, & memi-
nisce. in utroque cachinos irridentium
commovebat. Motus erat is, quem &
C. Julius in perpetuum notavit, cum ex
eo, in utramque partem toto corpore va-
cill-

QUINQUE NOTISSIMIS sponstio, elocutione, me-
partibus]. Inventione, di-
moria & pronunciatione,

cillante, quæsivit, *quis loqueretur e linte:* & Cn. Sicinius, homo impurus, sed admodum ridiculus, neque aliud in eo oratoris simile quidquam. Is cum tribunus plebis Curionem & Octavium consules produxisset, Curioque multa dixisset, sedente Cn. Octavio collega, qui devinctus erat fasciis, & multis medicamentis propter dolorem attuui, delibutus, *Nunquam;* inquit, *Ostavi, collegas tuos gratiam referes; qui nisi se suo more iubaveris, hodie te istuc mustas comedissent.* Memoria autem ita fuit nulla, ut aliquoties, tria cum proposuisset, aut quartum adderet, aut tertium quaereret, qui in judicio privato vel maximo, cum ego pro Titinia Cottae peroravisset, ille contra me pro Ser. Naevio diceret, subito totam causam oblitus est, idque veneficiis & canticibus Titiniae factum esse dicebat. Magna hæc immemoris ingenii signa: sed nihil turpius, quam quod etiam in scriptis oblivisceretur, quid paullo ante posuisset;

ut

LOQUERETVR E LINTE: Nam qui vacillant in utramque partem loquentes, e linte loqui vindicuntur; quod linter cum sit navicula, facile in utramque partem vacillat, si quis

vando velit in ea stare & loqui. *COTTAE.*

PRODVXISSET: In iustitia traxisset.

PRO TITINIA COTTAE: Vnde.

ut in eo libro, ubi sc, exēunte senatu, & cum Panfa nostro, & cum Curione filio, colloquentem facit, cum senatum Caesar consul habuisset, omnisque ille sermo datus e percunctione filii, quid in senatu esset actuū. In quo multis verbis cum invehernetur in Caesarem Curio, disputaque esset inter eos, ut est consuetudo dialogorum, cum sermo esset institutus senatus, [quem senatum Caesar consul habuisset,] reprehendit eas res, quas idem Caesar anno post, & deinceps reliquis annis administravisset in Gallia.

TVM Brutus admirans, Tantamne 61
fuisse oblivionem, inquit, in scripto præsertim, ut ne legens quidem unquam senserit, quantum flagitii commisisset? Quid autem,

VT IN EO LIBRO: Cottio dialogum edidit, quem habuit finitus anno DCXCVI, simul ac senatum Caesar tum consil. diuinit: & tam idem ille Curio temporis, quo suum sermonem adstrinxerat, tam immemor fuit, ut cum debuisset tantum differere de his, quæ tum gesta erant, excuterit ad ea, quæ Caesar anno post & deinceps consequentibus en-

nis administravisset in Gallia. *Proclus.*

IN QVO MULTIS VERBIS &c. Haec periodus valde perplexa est, nec eam sine vicio esse puto. Verba quidem, quem senatum Caesar consul habuisset, sunt spuria, repetita & superioribus, sc. quia glossator adscripterat inter lineas, aut in margine. Vnde inclusi. *Amphi.*

autem, inquam, Brute, stultius, quam, si ea vituperare volebat, quae vituperavit, non eo tempore institueret sermonem, cum illarum rerum jam tempora praeteriissent? Sed ita totus errat, ut in eodem sermone dicat, in senatu se, Caesare consule, non accedere, sed id dicat ipso consule, exiens e senatu. Jam qui hac parte animi, quae custos est ceterarum ingenii partium, tam debilis esset, ut ne in scripto quidem meminisset, quid paullo ante posuisset, huic, minime mirum est, ex tempore dicentis solitam effluere mentem. Itaque cum ei nec officium deesset, & flagraret studio dicendi, perpaucæ ad eum causæ deferebantur. Orator autem, vivis ejus acquilibus, proxittius optimis numerabatur, propter verborum bonitatem, ut ante dixi, & expeditam ac profluentem quodammodo celeritatem. Itaque ejus orationes adspiciens

UT IN SONDEM SERMONE] Vicio memoriae trumperetur hallucinabatur Curius. In eodem dialogo dicebat, se tempore confusatus Caesari non venire in senatum, & tamen finiebat tum institutum sermonem, cum exire e senatu, Caesare consule. *Prudent.*

IN SENATU SE, CAESA-
RE CONSULE, NON ACCU-

DEERE, SED ID DICAT] Primum sine dubio scribendum in senatum. Post & paro, & pro fæt legendum: propter verba in eodem sermone. *Ergo si.*

ITAQVE CVM EI NEC
OFFICIVM PERSÆT] Erat etat officiosus, & dicere admodum cupiebat, tamen perpaucæ &c. *Prudent.*

ciendas tamen censeo, sunt illæ quidem languidores, verumtamen possunt augere & quasi alere id bonum, quod in illo mediocriter fuisse concedimus: quod habet tantam vim, ut solum, sine aliis, in Curiione speciem oratoris alicujus efficerit. Sed ad instituta redeamus.

IN eodem igitur numero ejusdem 62 aetatis C. Carbo fuit, illius eloquentissimi viri filius, non satis acutus orator; sed tamen orator numeratus est. Erat in verbis gravitas, & facile dicebat, & auctoritatem naturalem quandam habebat oratio. Acutior Q. Varius rebus inveniendis, nec minus verbis expeditus: fortis vero auctor, & vehemens, & verbis nec inops, nec abjectus, & quem plane oratorem dicere auderes. Cn. Pomponius lateribus pugnans, incitans animos, acer, acerbis, criminosus.

B b 2

Mul-

C. CARBO] Hunc infirmit hoc loco, cum supra de illo cum aliis non propo- posuerit: sed facit, ut opinor, ne meditatus in dialogo dicere videatur. Hic tribunus plebis fuit, ut est in Oratore. Haud equidem certo scio, an ille sit, quem Damasippus interfecit, ut legimus apud Ciceronem Ep. 21. lib. 9. Famil. Corradus.

Q. VARIUS] Sucronen- sis ex Hispania dictus Hy- brida propter ambiguum ius civitatis, quæstor anno octavo. Legi sua, quan- tribunus plebis contra intercessionem collegarum perrogavit, majestatis dannatus exilio multatus est. *Prudent.*

CN. POMPONIUS] Quæ- stor, tribunus plebis, ac donique prætor. *Idem.*

Multum ab iis aberat L. Fufius, tam ex accusatione M. Aquillii diligentiae fructum coperat. Nam M. Drusum, tuum magnum avunculum, gravem oratorem, ita duntaxat cum de republica dicere: L. autem Lucullum etiam acutum, patremque tuum, Brute, juris quoque, & publici, & privati sane peritum: M. Lucullum, M. Octavianum, Cn. filium, (qui tantum auctoritate, dicendoque valuit, ut legem Semproniam frumentariam, populi frequentis suffragiis abrogaverit,) Cn. Octavianum, M. filium, M. Catonem patrem, Q. etiam Catulum filium, abducamus ex acie, id est, a judiciis, & in praesidiis reipublicae, cui facile satisfacere possint, colloquemus.

Eodem

M. DAVVM] M. Livius Drusus, Drusi consularis filius, maternae nomine Bruti frater, cum tribunus plebis iudicia ab equitibus ad senatores transferre molleatur, occisus est *Præfus*.

L. LYCVLVM] L. Licinius Lucullus, quaestor anno DCXLVI. An ejus filius, qui de Michridate & Tigrane triumphavit, ut ceteret *Coryndus*?

PATREM^{AE} TUVVM] Is fuit M. Junius Brutus, eodem quo Lucullus anno quaestor, postea praetor

Galliam Cibylpidam obtinuit; & a Cn. Pompeio judicatus hostis, ac deinde per deditionem causa suis in fidem receptas contra ius occisus est. *Præfus*.

M. CATONEM PATERM] M. Porcius Cato, qui tribunus plebis fuit, & præteturum petens, mortuus obiit. *Cornutus*.

Q. CATVLM] Viri consularis & triumphalis filius. Quæstor fuit, tribunus plebis, aedilis & praetor. *Præfus*.

Eodem Q. Caepionem referrem, nisi nimis equestri ordini deditus, a senatu dissidisset. Cn. Carbonem, M. Mariam, & ex eodem genere complures minime dignos elegantis conventus auribus, apertissimos cognovi turbulentis concionibus, quo in genere (ut in iis perturbem aetatum ordinem) nuper L. Quintius fuit: aptior autem etiam Palicanus auribus imperitorum. Et, quoniam hujus generis facta mentio est, seditionis omnium post Grechos, L. Apulejus Saturninus eloquentissimus

B b 3

Cn. CARBONEM] Vir perdiuissimus Marianas partes secutor ter consulatum invavit, & in magistratu occisus pueras scelerum dedit. *Præfus*.

M. MARIVM] M. Marius Gracidianus, M. Marii Gracidiani filius, cuius caput abscissum per urbem sua manu Catilina tulit. Hanc his praetoren fuisse scribit Asconius. Cum vero praetor esset, collegas tribunosque plebis eo modo decepit, quam Cicerio Lib. III de Offic. non probat. *Cornutus*.

PALICANVS] M. Lollius Palicanus, humili loco, inquam magis, quam facundus; quæstor fuit anno DCXLV, subinde tribunus & aedilis plebis ad

ipsum quoque consulatum adspiravit. *Præfus*.

L. APVLEJVS SATURNINVS] Vir turbulentissimus. Nota sibi a Metello confite inustae impatiens, Marii consulis grata & militibus fretus, Norii tribuni plebis violenter occisi locum occupavit. Tum plebis conciliandæ causa frumentariam legem promulgavit. Cum multi iudei legi intercessere, tum Servilius Caepio, consularis, duicit senatum, auctorum ferre non posse tantam legislationem; omni viris bonis impressione facta, ac dejecatis castellis, prohibuit, ne lex ferretur. Quapropter reus iniurias factus iniuste damnatus est. *Ideem.*

tissimus visus est, magis specie tamen, & motu, atque ipso amictu capiebat homines, quam aut dicendi copia, aut mediocritate prudentiae. Longe autem post natos homines improbissimus C. Servilius Glauca, sed peracutus & callidus, cum primisque ridiculus. Is ex summis & fortunae, & vitae fardibus, in praetura consul factus esset, si ratione in ejus haberi licere judicatum esset. nam & plebem tenebat, & equestrem ordinem beneficio legis devinxerat. Is praetor, eodem die, quo Saturninus tribunus plebis, Mario & Flacco consulibus, [publice] est interfactus; homo simillimus Atheniensis Hyperboli, cujus improbitatem veteres Atticorum comoediae notaverunt.

Quos Sex. Titius consecutus, homo loquax sane, & fatis acutus, sed tam solitus, & mollis in gestu, ut saltatio quaedam nasceretur, cui saltationi Titius nomen esset, ita cavendum est, ne quid in agendo dicendove facias, cujus imitatio rideatur.

SED

AMICTVS] Amictus in oratore non tam vestis erat, quam certa quadam ratio componendarie togam ad aptam conformatiōnē & condecentiam praesentis habitus, & actionis fu-

ture. *Præfatus.*

PUBLICVS] Vocem hanc spuriam esse judicat *Ernagri.*

HYPERBOLI] Lucernatum fabri, quem Aristophanes exigit. *Præfatus.*

63
vesti sumus: nunc ad eam, de qua aliquantum locuti sumus, revertamur. Conjunctus igitur Sulpicii aetati P. Antistius fuit, rabula sane probabilis, qui multos cum trahisset annos, neque contemni solum, sed irrideri etiam solitus esset, in tribunatu primum contra C. Julii illam consulatus petitionem extraordinariam, veram causam agens, est probatus: & eo magis, quod eandem causam cum ageret ejus collega ille ipse Sulpicius, hic plura & acutiora dicebat. Itaque post tribunatum primo inultae ad cum cauæ, deinde omnes, maximæ quaecunque erant, deferebantur. Rem videbat acutè, componebat diligenter, memoria valebat: verbis non ille quidem ornatis utebatur, sed tamen non abjectis. Expedita auctor erat & per facile currens oratio. Et erat ejus quidem tanquam habitus non imurbanus: actio paullum cum vixio vocis, tum etiam ineptiis claudicabat.

B b 4

P. ANTISTIVS] P. Antistius Labeo tribunus plebis cum collega D. Sulpicio Rufo acriber refficit Caelari Straboni consularum contra leges petenti, Triennio post praetor Pompejo cum filiam colloisset, quasi Sulcia partibus

addicetus a Damasippo in senatu interfactus est. *Præfatus.*

EXTRAORDINARIAM] Cum spersbat, & id ageret C. Julius Cæsar, ut, omissa præcutra, consul fieret. *Maiorius.*

bat. Hic temporibus floruit iis, quibus, inter profectionem redditumque L. Sullae, sine jure fuit & sine ulla dignitate res publica. Hoc etiam autem magis probabatur, quod erat ab oratoribus quaedam in foro solitudo. Sulpicius occiderat, Cotta aberat, & Curio: vivebat e reliquis patronis ejus aetatis nemo, praeter Carbonem & Pomponium: quorum utrumque facile superabat.

64. INFERIORIS autem aetatis erat proximus L. Sisenna, doctus vir, & studiis optimis deditus, bene Latine loquens, gnarus reipublicae, non sine facetiis: sed neque laboris multi, nec satis versatus in causis; interiectusque inter duas aerares, Hortensi & Sulpicii, nec majorem consequi poterat, & minori necesse erat cedere. Hujus

omn-

INTER PROFECTIONEM]

Anno DCXCVI Cornelius Sulli proconsul Asiam ac bellum Mithridaticum exercitus in Graeciam primum se contulit, ibique Mithridates duces variis prehensis fregit, Boeotiamque & Atticam, quae ad eum defecerant, recepit. Deinde in Asiam iracicens ad duras pacis conditiones addegit Mithridatem, totamque Asiam quinquennali tributo mulctavit. Anno

post incepit expeditiōnem quarto in Italiam reddit. Tunc igitur illud tempus inter profectionem & redditum. Sulla interiectum, quo horuit Antislins, fuit annorum quatuor *Præfatus*.

Nec MAJOREM CONSECOVI &c.] Nec poterat assenti majorē natu Sulpiciū, & necesse erat cedere Hortensio natu minori. *Idem*.

omnis facultas ex historia ipsius perspici potest: quae cum facile omnes vineat superiores, tum indicat tamen, quantum absit a summo, quamque genus hoc scriptoris nondum sit satis Latinis litteris illustratum. Nam Q. Hortensi admodum adolescentis ingenium, ut Phidiae signum, simul adspicuum & probatum est.

Is, L. Crasso Q. Scaevola consulibus, primum in foro dixit, & apud hos ipsos quidem confutes, & cum eorum, qui affuerunt, tum ipsorum consulum, qui omnes intelligentia anteibant, judicio discessit probatus. Undeviginti annos vatus erat eo tempore. Est autem L. Paulo C. Marcello consulibus mortuus: ex quo videmus, cum in patronorum numero annos quatuor & quadraginta fuisse. Hoc de oratore paullo post plura dicemus. hoc autem loco voluimus aetatem ejus in disparem oratorum aetatem includere: quamquam id quidem omnibus usū venire necesse fuit, quibus paullo longior vita contigit, ut & cum multo majoribus natu, quam essent ipse, & cum aliquanto minoribus compararentur. Ut Atrius, iisdem aedilibus, ait, se & Pacuvium docuisse

B b 5

fabu-

GENVS HOC SCRIPTIO- ante Livium dicit.
NIS] Histogia. Id vero

fabulum, cum ille octoginta, ipse triginta annos natus esset: sic Hortensius non cum suis aequalibus solum, sed & mea cum aerate, & cum tua, Brute, & cum aliquanto superiore conjungitur; siquidem & Crassus vivo dicere solebat, & magis jam etiam vigebat cum Antonio, & cum Philippo jam sene, pro Cn. Pompeji bonis dicente: in illa causa adolescentis cum esset, princeps fuit, & in eorum, quos in Sulpicii aetate posui, numerum facile pervenerat: & suos inter aequales M. Pisonem, M. Crassum, Cn. Lentulum, P. Lentulum Suram longe praestitit: & me adolescentem naclus octo annis minorem, quam erat ipse, multos annos in studio ejusdem laudis exercuit: & tecum simul, siue ego pro multis, sic ille pro Appio Claudio dixit, paullo ante mortem.

65 VIDES igitur, ut ad te oratorem, Brute, pervenerimus, tam multis inter nostrum tuumque initium dicendi interpolis oratoribus? ex quibus, quoniam in hoc sermone nostro statui neminem eorum, qui viverent, nominare; ne vos curiosius eliceretis ex me, quid de quoque judicarem, eos, qui iam sunt mortui, nominabo.

Tum

PRO APPIO CLAUDIO] gratulatur Cicero Ep. 12. Qui ambitus accusatus, iu- L. 111. ad famili. Pra- dicuum evasit, quod ipsi flens.

Tum Brutus, Non est, inquit, ista causa, quam dicas, quamobrem de iis, qui vivunt, nihil velis dicere. Quenam igitur, inquam, est? Vereri te, inquit, arbitror, ne per nos hic sermo tuus emanet, & si tibi succensant, quos praeterieris. Quid? vos, inquam, tacere non poteritis? Nos quidem, inquit, facillime: sed tamen te arbitror malle ipsum tacere, quam taciturnitatem nostram experiri. Tum ego, Vere, inquam, tibi, Brute, dicam, non me existimavi in hoc sermone usque ad hanc aetatem esse venturum: sed ita traxit ordo aetatum orationem, ut jam ad minores etiam pervenerim. Interpone igitur, inquit, si quos videtur: deinde redeamus ad te; & ad Hortensium. Immo vero, inquam, ad Hortensium: de me alii dicent, si qui volent. Minime vero, inquit, nam etsi me facile omni tuo sermone tenuisti, tamen is mihi longior videtur, quod propero audire de te, nec vero tam de virtutibus dicendi tuis, quae cum omnibus, tum certe mihi notissimae sunt, quam [quod] gradus tuos, & quasi

Quam avo GRABUS virtutibus tuis. e praecedentibus malis repelece autem, certe in altero est, quin studio cognoscere gradus &c., iisque quod nescio: nisi in primo, de juncis inclusi. Erupsi,

quasi processus dicendi studeo cognoscere. Céretur, inquam, tibi mos: quoniam me non ingenii praedicatorum esse vis; sed laboris mei. Verum interponam, ut placet, alios, & a M. Crasso, qui fuit aequalis Hortensii, exordiar.

66 Is igitur mediocriter a doctrina instruētus, angustius etiam a natura, labore & industria, & quod adhibebat ad obtinendas causas curam etiam, & gratiam, in principibus patronis aliquot annos fuit. In hujus oratione sermo Latinus erat, verba non abjecta, res compositae diligenter: nullus flos tamen, neque lumen ullum: animi magna, vōcis parva contentio, omnia fere ut similiter atque uno modo dicērentur. Nam hujus aequalis & inimicus C. Fimbria, non ita diu justare se potuit: qui omnia magna voce dicens, verborum fane

M. CRASSO] M. Licius Crassus, Romanae dignissimus, amplissimis magnistribus ipsoque consilientia eterna perfusus, Syrian praeconul obicitur anno DCXXI, belloque adversus Parthos infelicitate gesto, amissa maxima exercitus parte occidit et. Aurum liquident in os ejus cadaveris insudierunt barbari, ne ejus animus, inquit Florus, arserat autem cupi-

ditare, ejus etiam mortuum & exsanguine corpus exuvetur. *Præfus.*

EV GRATIAM] Nempe quia gratia valebat apud multos. Judices extra iudicium ante iudicium docendo, monendo, rogando &c. praeparare, conciliare confus poterat. *Erneft.*

C. FIMBRIA] Is ipse est C. Flavius Fimbria, tribunus plebis anno DCXX,

sane bonorum cursu quodam incitato, ita furebat tamen, ut mirarere, tam alias res agere populum, ut esset insano inter desertos locus.

Cn. autem Lentulus multo maiorem opinionem dicendi actione faciebat, quam quanta in eo facultas erat: qui cum esset nec peracutus, quamquam & ex facie & ex vultu videbatur, nec abundans verbis, eti fallebat in eo ipso: sic intervallis, exclamatiomibus, voce suavi & canora, admirando irridebat, calebat in agendo, ut ea, quae deerant, non desiderarentur. Ita, tanquam Curio copia nonnulla verborum, nullo

post hominem memoriam undecimannus & furiosissimus. Is egerat, ut Q. Scævola pontifex in funere Marii jugularetur; cum Scævolam ex vulnere recreatum cooperit, ad populum accusavit. Interrogatus quid tandem dicturus esset in eum, cui pro tractitate mortis facie digna laudatio reddi non posset, respondit, se obiectorum illi, quod non totum telum corpore raccipisset. Apud Thyatiranum cum ab exercitu Syiae obfideatur in templo Aesculapii sua & servi manus interfactus est. *Præfus.*

CH. LENTULUS] Com-

fus cum L. Gallio anno DCXXXII. *Ideas.*

ADMIRANDO IRRISIBAT] Hoc est sine dubio viejolum, idque subhunc Corrado, nam non habet secundum causas & argumentum. Quicquid corrigi debet, non pro certo dicimus: nisi quod aliquid esse debet quod ad dictiōnem pertinet. Cicadas corrigit se — — — calebat. Lambinus corrigit admirando, irritando — — — agendo dentique latibat. Non diligat, admirando, irritando, sed pro malebat legam valebat, quod omnibus convenit. *Erneft.*

nullo alio bono, tenuit oratorum locum: sic Cn. Lentulus ceterarum virtutum dicendi mediocritatem actione occultavit, in qua excellens fuit. Neque multo secus P. Lentulus, cuius & excoitandi & loquendi tarditatem tegebat formae dignitas, corporis motus plenus & artis & venustris, vocis & suavitas & magnitudo. sic in hoc nihil praeter actionem fuit, cetera etiam minora, quam in superiori.

67 M. Piso quidquid habuit, habuit ex disciplina, maximeque ex omnibus, qui ante fuerunt, Graecis doctrinis eruditus fuit. Habuit a natura genus quoddam acuminis, (quod etiam arte limaverat,) quod erat in reprehendendis verbis versutum & sollers, & saepe stomachosum nonnunquam frigidum, interdum etiam facetum.

Is

P. LENTVLVS] P. Cornelius Lentulus Sura consul anno DCCLXXXIII, octavo post anno praeator conjugationis cum Catilina reus auctore Cicerone in carcere strangulatus est. *Præfus.*

M. PISO] M. Papius Piso Calpurnianus, biennio post Ciceronem consul anno DCCLXXIIII. Proconsul de Hispanis ante Ciceronis consulatum triumphavit. *Idem.*

QVOD ERAT IN REPREHENDENDIS] Paullo durius est quod, quia idem verbum statim praecessit. Sed sunt similis loca apud Cicernem relativi amantiorum, ut inf. c. 91: *quibuscum exercetar ipsi libentibus, quorum princeps erat &c.* Ceterum in his lectione verba, quod etiam arte limaverat, sunt in parentesi. Sed malum quod dixerit. *Ernsteit.*

Is laborem, quasi cursum forensem, diutius non tulit, quod & corpore erat infirmo, & hominum ineptias ac stultias, quae devorandae nobis sunt, non serebat, iracundiusque respuebat, sive morose, ut putabatur, sive ingenuo liberoque fastidio. Is cum satis floruisse adolescens, minor haberet est coepitus postea. deinde ex virginum judicio magnam laudem est adeptus, & ex eo tempore quasi revocatus in cursum, tenuit locum tam diu, quam ferre potuit laborem: postea, quantum detraxit ex studio, tantum amisit ex gloria.

P. Muraena mediocre ingenio, sed magno studio rerum veterum, litterarum & studiosus & non imperitus, multæ industriae & magni laboris fuit. C. Censorinus Graecis litteris satis doctas, quod proposuerat, explicans expedite, non invenustus auctor, sed iners, & iniugius fori.

L. Tu-

cedere coegerit. *Præfus.*
P. MYRENA] P. Licinius Murene, tribunus anno DCCLXII & quinto post anno praeator. *Idem.*
C. MARCVS CENSORINVS] Qvi se in anno DCCLXIV. Mariannæ factioni adiunctus Cr. Octavianum confidens occidit, & ipse vicissim occisus est, revertente Sulla DCCLXXII. *Idem.*

L. Turius parvo ingenio, sed multò labore, quoquo modo poterat, saepe dicebat. Itaque ei paucae centuriae ad consulatum defuerunt.

C. Maecer auctoritate semper eguit, sed fuit patronus propemodum diligentissimus. Hujus si vita, si mores, si vultus denique non omnem commendationem ingenii evertisset, magis nomen in patronis fuisset. non erat abundans, non inopstamen: non valde nitens, non plene horrida oratio: vox, gestus, & omnis actio sine lepore: at in inveniendis, componendisque rebus mira accuratio: ut non facile in ullo diligentiorcm majoremque cognoverim, sed eam, ut citius veteratoriam, quam oratoriam diceres. Hic etsi etiam in publicis causis probabatur, tamen in privatis illustriorem obtinebat locum.

C. DE-

PAUCAE CENTURIAE] In centurias divisis erat populus; unde comicia centuriata, in quibus consules populi suffragiis renunciantur. *Præfere.*

C. MACER] C. Licinius Macer a praetore Cicerone repermisdamnus dissimilatus praeter opinionem, ita percussus est, ut inox decumbens obierit, ut

Plutarchus refert, cui minor tuhen, quam Ciceroni fides haberi debet, cum ab eo dicatur: *Licinius Macer vir per se magna Romanus prædictus auctoritate;* qua tuhen eguit, quemadmodum ex hoc Ciceronis, qui tum vivebat, testimonio convincitur. *Idem.*

C. BRINDE Piso, statarius, & sermo-68 nis plenus orator, minime ille quidem tardus in excogitando, verumtamen vultu, & simulatione, multo etiam acutior, quam erat, videbatur. Nam ejus aqualem M. Glabronem, bene institutum avi Scaevolae diligentia, socors ipsius natura negligensque tardaverat. Etiam L. Torquatus, elegans in dicendo, in existimando admidum prudens, toto genere perurbanus. Meus autem aequalis, Cn. Pompejus, vir ad omnia summa natus, maiorem dicendi gloriam habuisset, nisi eum majoris gloriae cupiditas ad bellicas laudes abstraxisset. Erat oratione satis amplius, rem prudenter videbat: actio vero ejus habebat & in voce magnum splendorem, & in motu summam dignitatem.

Nosfer

C. PISO] Post reliquos magistratus consulatum assecutus est anno **DCLXXXVII. Praefere.**

SERMONIS PLENS ORATOR] Cur sermonis plenus? hoc quidem videtur. & praecipuis dicendi fuisse in vita. An scripsit leporis? quod sequentibus bene convenit; ubi acutus fuisse dicatur, et si minus, quam videbatur. Ceterorum si intelligas leniter & sic

motu, magis differtis ac disputantis, quam agens modo dicentem, ferti videatur posse. *Erage.*

EVS AEQVALEM] & collegam.

L. TORQUATUS] L. Manilius Torquatus, Ciceronis & Attici condiscipulus, consul anno **DCLXXIX. Praefere.**

CN. POMPEJUS] De quo nihil actiner dicere in tanta notitia.

Noster item aequalis D. Silanus, vitricus tuus, studii ille quidem habuit non multum, sed acuminis & orationis satis. Q. Pompejus, A. filius, qui Bithynicus dictus est, biennio, quam' nos, fortasse major, summo studio dicendi, multaque doctrina, incredibili labore atque industria; quod scire possum, fuit enim mecum & cum M. Pisone, cum amicitia, tum studiis, exercitationibusque conjunctus. hujus actio non satis commendabat orationem, in hac enim satis erat copiae, in illa autem leporis parum.

Erat ejus aequalis P. Autronius, voce peracuta, atque magna, nec alia re ulla probabilis: & L. Octavius Reatinus, qui cum multas jam causas diceret, adolescentis est mortuus. is tamen ad dicendum veniebat magis audacter, quam parate. Et C. Stalenus, qui se ipse adoptaverat, & de

Sta-

D. SILANVS; VITRICVS
TVVS] Brutus mater Servilia, cum esset vidua, ipsi Silano nupst. Silanus autem consul designatus censuit eos, qui rempublicam detinere constiuerant, morte esse inutilitatem. Lege orat. tv in Catil. fuit vero consul cum L. Murmene anno DCXCI. Corvadus.

STALENVS, QUI SE IRSE

ADOPTAVERAT] Hoc enim sibi cognomen ex imaginibus Aeliorum delegerat, ne sibi Ligurem fecisset nationis magis suae, quam generis qui cognomine videbatur, ut sit Cicero in orat. pro Cluentio. Sed in Orat. pro Sextio inscribit: Ex novem tribunis plebis, quos tunc habueram, unus, me ab-

Stalenus Aelium fecerat, servido quodam, & petulanti, & furioso genere dicendi: quod quia multis gratum erat & probabatur, ascendisset ad honores, nisi in faciore manifesto deprehensus, poenas legibus & judicio dedisset.

EODEM tempore C. & L. Caepasii 69 fratres fuerunt, qui multa opera, ignoti homines & repentina, quaesores celeriter facti sunt oppidano quodam & incondito genere dicendi. Addamus hue etiam, ne quem vocalem praeteruisse videamus, C. Cosconium Calidianum, qui nullo acumine,

C e 2

cam

sente, defuxit, qui cognomen sibi ex Aeliorum imaginibus scriptur, quo magis nationis ejus esse quam generis videbatur. Corvadus.

IN FACILORE MANIFESTO] Exponit illud Tullius in Topicis: Multi eram in res odiosas imprudentes inciderunt, ut Stalenus nupsit accidit, eti ea locutus est, bonis viris subhancultantibus, pariete interposito, quibus passfatis, in judiciumque proletaris, rei capitalis iure dominatus est.

OFFIDANO --- CRIME DICENDO] Oratio est non turbata, nec elegant, nec ruinda, sed velut vi-

cina & municipalis aut castellana: quod in oppidis, vicis, castellis, municipiis non tam integrè incorruptaque, quam in urbe loqui solerent. Et homo repentinus ibide dicitur homo novus, qui subito repentinus in hominum cognitionem, famam commendationemque pervenit. Turribus.

VOCALIS] Voce valentem.

QUI NULLO ACVINGE --- CLAMORE] Locus ductor est, quod consequens videtur esse. Nihil enim responder verbis eam tenet. Planus fiat, si deales & in verbis & quam habebas. Epenessi.

eam tamen verborum copiam, si quam habebat, praebebat populo cum multa concursatione magnoque clamore. Quod idem faciebat Q. Arrius, qui fuit M. Crassi quasi secundarum. Is omnibus exemplo debet esse, quantum in hac urbe polleat multorum obedire tempori, multorumque vel honoris, vel periculo servire. His enim rebus, infimo loco natus, & honores, & pecuniam, & gratiam consequens, etiam in patronorum, sine doctrina, sine ingenio, aliquem numerum pervenerat. sed ut pugiles inexercitati, etiam pugnos, & plagas, Olympiorum cupidi, ferre possunt, solem tamen saepe ferre non possunt: sic ille, cum omni jam fortuna prospere functus, labores etiam magnos excepisset, illius judicialis anni severitatein, quasi solem, non tulit.

Tum Atticus, Tu quidem de faecis,
inquit, hauris, idque jamdudum: sed ta-
cebam: hoc vero non putabam, te usque
ad Stalenos & Autronios esse venturum.

Non

Qui ~~erit~~ M. Crassi legibus pluribus forma ju-
diciorum immutata & ora-
tores, brevi mera interpo-
sa, dicere iussi sunt, quod
cum non possent omnes
exercitati, illi relinquere
actiones coacti sunt. Er-
rebat.

ILLUS JUDICIALIS AN-
NI SEVERITATEM] Intelli-
ge annūm; quo a Pompejo

Non puto, inquam, existimare te, ambi-
tione me labi: quippe de mortuis: sed or-
dinem sequens, in memoriam notam &
aequalem necessario incurro. Volo autem
hoc perspici, omnibus conquisitis, qui in
multitudine dicere ausi sint, memoria qui-
dem dignos, perpaucos; verum, qui omni-
no nomen habuerint, non ita multos fuisse:
Sed ad sermonem institutum revertamur.

T. TORQVATVS, T. filius, & doctus 70
vir ex Rhodia disciplina Molonis; & a na-
tura ad dicendum fatis solitus atque expe-
ditus: (cui si vita suppeditavisset, sublato
ambitu, consul factus esset:) plus faculta-
tis habuit ad dicendum, quam voluntatis.
Itaque studio huic non satisfecit: officio
vero nec in suorum necessariorum causis,
nec in sententia senatoria defuit.

Etiam M. Pontidius, municeps noster,
multas privatas causas agitavit, celeriter
sane verba volvens, nec habes in causis,
vel dicam, plus etiam quam non habes;

C e 3

sed

Quiesce de mortuis] praeferre non potui.
Quoniam de mortuis la-
quer, a quibus gratiam
mire nullam possum.

Sed ordinem securus
&c.] Dum vero cunctos
ordine persequebor, qui
aequales nostri fuerunt,
quosque ipsi novissimus,

Molossus] Apollonius
Molon Rhodius, summus
causarum actor & magi-
ster: huic, quem Romae
quogque audierat. Rhodi
rurus se formandum, ac
velut recognendum dedit
Tallius, Prosternus,

sed effervescent in dicendo stomacho saepe iracundiaque vehementius: ut non cum adversario solum, sed etiam (quod mirabile) cum judice ipso, cuius delinitor esse debet orator, iugio saepe contendere. M. Messala minor natu, quam nos, nullo modo inops, sed non nimis ornatus genere verborum, prudens, acutus, minime incautus, patromus in causis cognoscendis componendisque diligens, magni laboris, multae operae, multarumque causarum.

Duo etiam Metelli, Celer & Nepos, nihil in causis versati, nec sine ingenio,

nec

M. MESELLA] M[†] Valerius Messala cum M. Pilio, anno sexaginta confilii fuit, & quidam egregius, fortis, conflens, diligens Ciceronis laudator, amator, imitator, ut L. i ad Atticum deservire. *Corrasus.*

Duo METELLI, CELER ET NEPOS] Duo fratres aut etiam patruelis, ut conjectat Corrasus. Q. Metellus Celer, praetor urbicus, vir strenuus, egregius, Cicerone confidens, adversus Catilinam copias operari republike navavit. Triennio post consulatum adeptus est. Eum a Clodia uxore veneno sublatum esse in Coeliana deplorat Cicero. Q. Caeci-

lus Metellus Nepos, tribunus plebis anno octoginta, graves eum Cicerone iniurias aggredit: cur, cum abiret a consule: de rebus a se gestis differere paranti fibitionem imposuit: quod indicta causa cives condemnantes accusans, cumque jurare tantum permitteret. Cicero juravit; transpublicam sua unitus opera esse salvum. Consul fuit hic Metellus anno decuvio. *Præfatus.*

NIBI IN CAUSIS VERBIS] Rutilus conjectat non nihil, idque probavit Lambinus, nequa propter verba, res sine ingenti, res testifici. Infrustra. Dicit Cicero, eos a causa agen-

nec indocti, hoc erant populare dicendi genus assecuti. C. autem Lentulus Marcellinus, nec unquam indisertus, & in consulatu pereloqueos visus est, non tardus sententiis, non inops verbis, voce canora, facetus satis. C. Memmius, L. filius, perfectus litteris, sed Gracchis; fastidiosus sane Latinarum: argutus orator, verbisque dulcis, sed fugiens non modo dicendi, verum etiam cogitandi labore, tantum sibi de facultate detrahit, quantum imminuit industriae.

Hoc loco Brutus, Qvam velle, in-71
quit, de his etiam oratoribus, qui hodie
sunt, tibi dicere luberet. &, si de aliis
minus, de duobus tamen, quos a te scio
laudari solere, Caesare & Marcello, audi-
rem non minus lubenter, quam audivi de

Ce 4

iis,

dis abstinuisse, solum con-
cionatorum genus fecutes
esse. quod in tribunatu
usurpavit Nepos ad vex-
andum Ciceronem. *Ernafili.*

C. LENTULVS MARCEL-
LINVS] Consulatu funditus
est anno decuvio. *Præ-
fatus.*

C. MEMMIUS] C. Mem-
mius. Gemellus, praetor
Bithyniam & Pontum for-
tius anno DCXVII. Epici-
curese sedne addicitus in

exilio decepit. *Idem.*

TANTVM STU DE FA-
CULTATE &c.] Quantum
derexit ex studio, tantum
erexit ex gloria. *Maxatius.*

CAESAR] C. Julius
Caesar.

MARCELLVS] M. Clau-
dius Marcellus, consul
anno DCCLIII, apertus ho-
bis Caesaris, qui videlicet
illatas a Marcello injurias
Senatus precanti condensa-
vit. Marcellus cum esset

iis, qui fuerunt. Cur tandem, inquam? an exspectas, quid ego judicem de ipsis, qui tibi sunt aequae noti ac mihi? Mihi mehercule, inquit, Marcellus satis est notus: Caesar autem parum. illum enim saepe audivi: hic, cum ego judicare jam aliquid possem, abfuit.

Quid igitur de illo judicas, quem saepe audisti? Quid censes, inquit, nisi id, quod habiturus es similem tui? Nae ego, inquam, si ita est, velim tibi cum placere quam maxime. Arqui & ita est, inquit, & vehementer placet: nec vero sine causa. nam & didicit, &, omissis ceteris studiis, unum id egit, seque quotidianiis commentationibus accerrime exercevit. Itaque & lectis utitur verbis & frequentibus, & splendore vocis, & dignitate motus sit speciosum & illustre, quod dicitur; omniaque sic suppetunt, ut ei nullam deesse virtutem oratoris putem: maximeque laudandus est, qui hoc tempore ipso, cum liceat, in hoc communi-

no-

profodus Athenis & Italiā adire cogitaverat, a Magio Chilens familiari suo percutitus est. *Præfatus.*

QVID TANTU DE ILLO JUDICAS? Deest, sequitur.

VULN TIBI EVM PLACARES. His verbis in-

dicat Tullius sibi pergratuum esse, si Bruto probatur, cum Marcellum, cui ipse Cicero similis diciebat, cupie Bruto maximo placere. *Præfatus.*

CVM LICEAT? Vix dandi in his verbis habere, nec

nostro, & quasi fatali malo, consoletur se cum conscientia optimae intentis, tum etiam usurpatione & renovatione doctrinae. Vidi enim Mytilenī nuper virum, atque, ut dixi, vidi plane virum. Itaque cum cum antea rui similem in dicendo viderim, tum vero nunc a doctissimo viro, tibique, ut intellexi, amicissimo, Cratippo, instrūtum omni copia, multo videbam similiorem.

Hic ego, Etsi, inquam, de optimi viri, nobisque amicissimi laudibus lubenter audio, tamen incurro in memoriam communium miseriarum, quarum oblivionem querēns, hunc ipsum sermonem produxī longius. Sed de Caesare cupio audire, quid tandem Atticus judicet.

Et ille, Praeclare, inquit, tibi cons-⁷²tas, ut de iis, qui nunc sint, nihil velis ipse dicere: & hercle si sic ageres, ut de iis egisti, qui jara mortui sunt, neminem ut praetermitteres; nac tu in multis Autronios & Stalcenos incontrareris. Quare siue

Cc 5

hanc

potuisse explicare, itaque doctrinæ, quibus tristitia dis consolationem querebat, quod ei solitus, de Athenis viventi, licebat facere fine interpellatione. *Erosit.*

hanc turbam effugere voluisti, sive veritus es, ne quis se aut practeritum, aut nou satis laudatum queri posset: de Caesare tamen potuisti dicere, praesertim cum & tuum de illius ingenio notissimum iudicium esset, nec illius de tuo obscurum.

Sed tamen, Brute, inquit Atticus, de Caesare & ipse ita judico, & de hoc hujus generis acerrimo a estimatore saepissime audio, illum omnium fere oratorum Latine loqui elegantissime. nec id solum domesticâ consuetudine, ut dudum de Laeliorum & Muciorum familiis audiebamus, sed, quamquam id quoque credo fuisse, tamen ut esset perfecta illa bene loquendi laus, multis litteris, & iis quidem reconditis & exquisitis, summoque studio & diligentia est consecutus. Quinetiam, in maximis occupationibus, cum ad te ipsum (inquit, in me intuens) de ratione latine loquendi accuratissime scripserit, primoque in libro dixerit, verborum delectum originem esse elo-

Civis ad TR.] Cicero-

nam.
ad te ipsam ne referrotur
ad Brutum, hoc interpo-
nendum erat. Erroli.

INAVIT, IN MR INTER-
PNS] Hacc interpositio ne
hesitationem afferit, quod
videatur redundare: Atti-
cens loquitur hic cum Bru-
tu, cum aliquid diceret de
Cicerone non nominat,

DE RATIONE LATINE
LOQUENDI] Scripserat Cae-
sar duos libros de Apolo-
gia ad Ciceronem, quorum
meminit Gellius L. xix c. 8.

eloquentiae; tribueritque, mi Brute, huic nostro, qui me de illo maluit, quam se dicere, laudem singularem: (nam scripsit his verbis, cum hunc nomine esset affatus: *ac, si cogitata praeclare eloqui ut possent, nonnulli studio & usu elaboraverunt, cujus te paene principem copiae atque inventorem, bene de nomine ac dignitate populi Romani meritum esse existimare debemus.*) hunc facilem & quotidianum novisse sermonem, nunc pro relieto est habendum.

TVM Bratus, Attice, hereule, in-
quit, & magnifice te laudatum puto, quem
non solum principem atque inventorem
copiae dixerit, quae erat magis laus, sed
etiam bene meritum de populi Romani no-
mine & dignitate. quo enim uno vitio-
bantur a victa Gracia, id aut exceptum
illis.

HIC NOSTRO] Ciceroni.
Ac, si COGITATA &c.]
Et vero si nonnulli dant
*operam, ut, quae excogita-
taverunt, eleganter eloqui
possent, cum in his pri-
mis auctor hujus dicendi
copiae, populum contumum
magno a te beneficio or-
natum credere debemus.*
Prosterni.

*NUNC PRO RELICTO
EST HABENDVM] Locum*

*hunc omnes vitiosum ju-
dicant, variisque tentant.
Lambinus non pro dicitur.
Alemannus nam pro dico-
lito est habendum? quod
illo etiam melius. Itaque
sensus erit: Non est existi-
mandum, genus hoc ser-
monis esse negligendum,
ane negligi. Ego nihil
habeo, quod loco huic
faciat. Erigit.*

illis est, aut certe nobis cum illis communicatum. Hanc autem, inquit, gloriam, testimoniumque Caesaris, tuae quidem supplicationi non, sed triumphis multorum antepono.

Et recte quidem, inquam, Brute: modo sit hoc Caesaris judicii, non benevolentiae testimonium. plus enim certe attulit huic populo dignitatis, quisquis est ille, si modo est aliquis, qui non illustravit modo, sed etiam genuit in hac urbe dicendi copiam, quam illi, qui Ligurum castella expugnaverunt: ex quibus multi sunt, ut scitis, triumphi.

Verum quidem si audire volumus, omisis illis divinis consiliis, quibus saepe constituta est imperatorum sapientia salus civitatis aut belli, aut domi; multo magis orator praefat minutis imperatoribus. At prodest plus imperator. Quis negat? sed tamen, (non metuo ne mihi acclametis: est autem quod sentias, dicendi liber lo-

eus:)

TVRAE QVIDEM SUPPLI-CATIONI] Oppressa Catilinac conjugatione, supplicatio a senatu Ciceroni decreta est. Supplicatio autem tum erat, cum re feliciter gesta populus Romanus ex senatus consulto ad Deorum tempia caeli

victimis gratulabatur. Aliud queque fuit supplicationis genus, quod ante bellum ad demerendam Deorum gratiam indicebarunt. De sua supplicatione vide Ciceroneus ipsius Orat. in in Catilinam & in Pisonianam, Profectus,

cus:) malum mihi L. Crassi unam pro M^c. Curio dictiōnem, quam castellanos triumphos duos. At plus interfuit reipublicae, castellum capi Ligurum, quam bene defendi causam M^c. Curii. Credo. Sed Atheniensium quoque plus interfuit firma tecta in domiciliis habere, quam Minervae signum ex ebore pulcherrimum; tamen ego me Phidiam esse mallem, quam vel optimum fabrum tignarium. Quare non, quantum quisque prosit, sed quanti quisque sit, ponderandum est: praesertim cum pauci pingere egregie possint, aut fingere; operari autem, aut bajuli deesse non possint.

Sed perge, Pomponi, de Caclore,⁷⁴ & redde quae restant. Solum quidem, inquit ille, & quasi fundamentum oratoris vides, locutionem emendatam & Latinam: cuius penes quos laus adhuc fuit, non fuit rationis, aut scientiae, sed quasi bona consuetudinis. Mitro C. Laelium, P. Scipionem, aetatis illius ista fuit laus, tanquam innocentiae, sic Latine loquendi: nec omnium tamen. nam illorum aequales, Caeceiliū & Pacuvium, male locutos videimus. sed omnes tum fere, qui nec extra urbem hanc vixerant; nec

nec eos aliqua barbaries domestica infusaverat, recte loquebantur. Sed hanc certe rem deteriorem vetustas fecit & Romae, & in Graecia, confluxerunt enim & Athenas, & in hanc urbem multi inquinare loquentes ex diversis locis, quo magis expurgandus est sermo, & adhibenda, tanquam obrussa, ratio, quae mutari non potest, nec utendum pravissima consuetudinis regula.

T. Flamininum, qui cum Q. Metello consul fuit, pueri vidimus. existimabatur bene latine, sed litteras nesciebat. Catulus erat ille quidem minime indoctus, ut a te paullo est ante dielum: sed tamen suavitatis vocis, & ienit appellatio litterarum, bene loquendi famam confeccerat. Cotta, quia se valde dilatandis litteris a similitu-

dine

NEC EOS ALIQUA BARBARIES DOMESTICA INFUSAVERAT.] Hinc non satis sana videntur, ne constructione quidem. Qui veterani, nec eos &c. non est Ciceronianum: sive rationis. Guilielminus corrigit oratione pro eius: non male, sed ita constructioni nondum consultum. Scripterint: nec os aliqua barbarie domestica infusaverant. Ernesti.

HANC CERTE REM.] Recte loquendi consuetu-

dinem.

COTTA, QVIA SE &c.] Non hic ratio residuit, ut quia opus sit; sed discri- men a superiori explicatur; scribendisque pingo qui: nisi que delere nolis in forschalque: ut in illis ratio reddatur, quare so- nuerit contrarium Catulo. Sed tunc in oratione diffi- cultates oritur, alia q. &c. Etiam quodam malum quam quidem. Ernesti.

VALDE DILATANDIS LIT-
TERIS] Cotta potam lico-

dine graecae locutionis abstraxerat; sona- batque contrarium Catulo, subagreste quidam planeque subrusticum, alia quidem, quasi inculta & silvestri via, ad eandem laudem pervenerat. Sisenna autem, quasi emendator sermonis usitati cum esse veller, ne a C. Rusio quidem accusatore deterreri potuit, quo minus inusitatis verbis uteretur. Quidnam istuc est? inquit Brutus: aut quis est iste C. Rusius? Et ille, Fuit accusator, inquit, vetus, quo accusante Chritilium, Sisenna defendens, dixit, quadam ejus sputatilica esse crimina. Tum C. Rusius, Circumvenior, inquit, judices, nisi subvenitis. Sisenna quid dicas, nescio: metuo infidias. sputatilica, quid est hoc? sputa quid sit scio, tilica nescio. Maximi- risus: sed ille tamen familiaris meus recte loqui putabat esse, inusitate loqui.

CAESAR autem rationem adhibens,⁷⁵ consuetudinem vitiosam & corruptam, pura & incorrupta consuetudine emendat. Ita- que cum ad hanc elegantiam verborum fa-

tina-
ram tollebat, & E plenissi-
mum dicebat: ut non ora-
tores antiques, sed mello-
res imitati Ciceroni vide-
renerit. Vid. Lib. III de
Orator.

SED ILLE TANDEM.] Si-

senna; annicus Attici.

CAESAR RATIONEM AD-
HIBENS.] Tanquam obrus-
sam, ut ante dixit.

EMENDAT.] In libris,
quos de analogia scriptit.

tinorum (quae, etiam si orator non sis, & sis ingenius civis Rognanus, tamen necessaria est) adjungit illa oratoria ornamenta dicendi: tum videtur tanquam tabulas bene pietas collocare in bono lumine. hanc cum habeat praecipuam laudem in communibus, non video cui debeat cedere. splendidam quandam, minimeque veteratoriam rationem dicendi tenet, voce, motu: forma etiam magnifica & generosa quodammodo.

Tum Brutus, Orationes quidem ejus mihi vehementer probantur, complures autem legi. Atque etiam commentarios quosdam scripsit rerum suarum; valde quidem, inquam, probandos. nudi enim sunt, recti, & venusti, omni ornatu orationis,

COLLOCATE IN BONO LUMINE] In Iuminibus & ornamenti orationis. Est enim translatio & similitudo a pictura sunt. quam vel pictores, vel laici & summi homines solent collocare, quo loco melius & clarius spectari possint. nam non omni in loco pieta tabula posita recte peripiscitur, sed si in bono, hoc est, apto & proprio lumine sit collocata, Memento.

IN COMMUNIBUS] Laudibus; sunt enim communis oratorum laudes, latine & ornate dicere. *Idem.*

NVII ETNIS SVNT, REGTI &c.] Puri, nullis ornamenti vestiti & corrupti. Incorrupti, nam Caesar pura & incorrupta consuetudine dicendi utebatur. Omnes ornatu detracto, id est, omni fuso, & pigmento. Et sane scripta interdum ornata sunt hoc ipso, quod ornamenta negligant. *Idem.*

tionis, tanquam veste, detracto. sed dum voluit alios habere parata, unde sumerent, qui vellent scribere historiam: ineptis gratum fortasse fecit, qui volent illa calamistris inuere: sanos quidem homines a scribendo deterruit. Nihil enim est in historia pura & illustri brevitate dulcior. Sed ad eos, si placet, qui vita excesserunt, revertamur.

C. Sicinius igitur, Q. Pompeji illius,⁷⁶ qui censor fuit, ex filia nepos, quaestorius mortuus est, probabilis orator: iam vero etiam probatus, ex hac inopi ad ornandum, sed ad inveniendum expedita Hermagorae disciplina, ea dat rationes certas & preecepta dicendi: quae si minorem habent apparatus, (sunt enim exilia) tamen habent ordinem, & quosdam errare in dicendo non patientes vias. Has ille tenens, & paratus ad causas veniens, verborum non egens, ipsa illa comparatione disciplinaque dicendi jam in patronorum numerum pervenerat.

Erat etiam vir doctus in primis C. Visellius Varro, consobrinus meus, qui fuit

QUI VOLENTILLA CALAMISTRIS INVENERE] Qui jejuno ad ornandum, proutae & faciles ad inveniendum. *Idem.*

EX HAC INOPI &c.] Dederat operari Herm

gote, ejus institutiones proutae & faciles ad inveniendum. *Idem.*

C. VISELLIVS VARRO] Natus ex matreterra Cice-

fuit cum Sicinio aetate coniunctus. is cum post curulem aedilitatem judex quaestionis esset, est mortuus: in quo fateor vulgi iudicium a judicio meo dissensisse. nam populo non erat satis vendibilis: praecceps quaedam, & cum idcirco obscura; quia peracuta, tum rapida, & celeritate caeca oratio: sed neque verbis aptiore cito alium dixerim, neque sententiis crebriorem. Praeterea perfectus in litteris, jurisque civilis jam a patre Aculeone traditam tenuit disciplinam.

Reliqui sunt, qui mortui sunt, L. Torquatus, quem tu non tam cito rhetorem dixisses, (etsi non debeat oratio,) quam, ut Graeci dicunt, πολιτικόν. Erant in eo plurimae litterae, nec eae vulgares, sed interiores quaedam & reconditae: divina memoria, summa verborum & gravitas, & elegantia. atque haec omnia vitae decorabat dignitas & integritas. Me quidem admodum delectabat etiam Triarii, in illa aetate, plena litteratae senectutis oratio.

quant-

tonis, quae C. Aculeonis uxor erat, quaesturam exercuit anno ~~peccavii~~. *Idem.*

Præfus.

L. TORQUATUS³ L. Manilius Torquatus, aedilis curialis anno ~~peccati~~, in bello

civili, quod Caesarem inter

Pompeium exarxit, mortuus est. *Idem.*

TRIARII³ C. Valerius Triarius, quaestor, deinde tribunus plebis anno ~~peccati~~ *peccati.* Asiaticis navibus

quanta severitas in vultu! quantum pondus in verbis! quam nihil non consideratum exibat ex ore!

Tum Brutus, Torquati & Triarii mentione commutatus, (utrumque enim eorum admodum dilexerat,) Nae ego, inquit, (ut omittam cetera, quae sunt innumerabilia,) de ipsis duobus cum cogito, doleo, nihil tuam perpetuam auctoritatem de pace valuisse! nam nec istos excellentes viros, nec multis aliis praestantes cives respublica perdidisset. Silcamus, inquam, Brute, de ipsis, ne augeamus dolorem. nam & praeteritorum recordatio est acerba, & acerbior exspectatio reliquorum. Itaque omittamus lugere, & tantum, quid quisque dicendo potuerit, (quoniam id quaerimus,) praedicemus.

S V N T etiam ex iis, qui eodem bello⁷⁷ occiderunt, M. Bibulus, qui & scripti-

D d 2 tavit

eum D. Laelio praefuit minis annum illum notabant. C. & Julio coll. Quarso post anno Bibulus censuram gessit, ac deinde præconsul cladem atque praefectorum totius orna maritimæ obrivit & undecunque naves dispositae, ut Caesarem arceret, qui cum non publicas modo, sed etiam privatas iniurias exerceret. *Præfus.*

AVCTORITATEM³ Consilium, sententiam.

M. BIBULUS³ M. Caius Bibulus cum Julio Caesare anno ~~peccavii~~, renuntiatus est nomine potius quam te conful. Quidam quid enim sibi vitium est, Caesar inconsulto collega faciebat. Hinc faceti ho-

tavit accurate; cum praesertim non esset orator, & egit multa constanter: Appius Claudius, sacer tuus, collega, & familiaris meus; hic jam & satis studiosus, & valde cum doctus, tum etiam exercitatus orator, & cum auguralis, tum omissis publici juris, antiquitatisque nostrae bene peritus fuit. L. Domitius nulla ille quidem arte, sed latine tamen, & multa cum libertate dicebat. Duo praeterea Lentuli consulares, quorum Publius ille, nostrarum injuriarum ultior, auctor salutis, quidquid habuit, quantameunque fuit, illud totum habuit ex disciplina: instrumenta naturae deerant: sed tantus animi splendor, & tanta magnitudo, ut sibi omnia, quae clarorum virorum essent, non dubitaret adseiscere, eaque omni dignitate obtineret. L. autem Lentulus satis erat fortis orator,

si mo-

APPPIUS CLAVDII] App. Claudius Pulcher, cuius filiam primo duxerat Brutus, deinde enim uxorem accepit Porcius Catonis. Frater fuit P. Claudi, consulatum gessit BCC. Praefixus.

L. DOMITIVS] L. Domitius Ahenobarbus App. Claudii in consulatu collega. In acie Pharsalica occubuit. *Idem.*

PUBLIUS] P. Corn. Lentulus Spinther, Cicero confule astilis erat. Ad eum scriptus est Lib. I Ep. ad Famil. Consulatu functus est anno DCXCVII. *Idem.*

INSTRUMENTA NATURAE] Vox, laterum gemutas &c.

L. AVTEM LENTULVS] L. Corn. Lentulus, consul anno BCCV, post Pompej

si modo orator, sed cogitandi non ferebat laborem. vox canora, verba non horrida sane, ut plena esset animi & terroris oratio: quaereres in judiciis fortasse melius: in republica quod erat, esse judicares satis. Ne T. quidem Posthumius contemnendus in dicendo: de republica vero non minus vehemens orator, quam bellator fuit: effrenatus, & acer nimis, sed bene juris publici leges atque instituta cognoverat.

Hoc loco Atticus, Putarem te, inquit, ambitiosum esse, si (ut dixisti) ii, quos jamdiu colligis, viverent. Omnes enim commemoras, qui ausi aliquando sunt stantes loqui, ut mihi imprudens M. Servilium praeterisse videare.

NON, inquam, ego istuc ignoror,⁷⁸ Pomponi, multos fuisse, qui verbum numquam in publico fecissent, cum melius aliquanto possent, quam isti oratores, quos colligo, dicere: sed his commemorandis etiam illud assequor, ut intelligatis primum

D d 3

ex

eadem a Ptolemaeo compiliensis apud Pelusium in custodia noctatus est. *Præfatio.*

IN REPUBLICA ovibus
EANT &c.] Sufficiebat illud dicendi genus, ut reipublicae fastisaceret. *Idem.*

T. ROSIUS MYS] Is mi-

hi videtur esse, de quo belli civilis initio nominatio senatus decretiv, ut statim in Siciliam iret. *Corradius.*

M. SERVILIVM] M. Servilius Geminus, tribunus plebis anno DCXCIV. *Idem.*

ex omni numero, quam non multi ausi sint dicere, deinde ex iis ipsis, quam pauci fuerint laude digni. Itaque ne hos quidem equites Romanos, amicos nostros, qui nuper mortui sunt, P. Cominium Spolatinum, quo accusante defendi C. Cornelium: in quo & compositum dicendi genus, & acre, & expeditum fuit: T. Accium Pisaurensem, cuius accusationi respondi pro A. Cluentio; qui & accurate dicebat, & satis copiose: eratque praeterea doctus Hermagorae paeceptis: quibus eti ornamenta non satis opima dicendi, tamen, ut hastae velicibus ammentatae, sic apta quaedam, & parata singulis causarum generibus argumenta traduntur: studio autem neminem, nec industria majore cognovi. Quamquam ne ingenio quidem qui praestiterit, facile dixerim, C. Pisoni, genito meo, nullum tempus illi unquam vacabat aut a forensi dictione, aut a commentatione domestica,

aut

ITAQUE NE HOS QVI-
NUM] Intellige, praeterea.

QVIBUS ETI ORNAMEN-
TA &c.] Quibus praecep-
tis eti non continentur
Illustrissima dicendi orna-
menta, tamen idonea ad
qualibet causas argumen-
ta deponuntur; ut a le-
vis armaturae militibus tor-

quentur hastae ammentatae.
Praefatus.

C. PISONI] C. Calpu-
nius Piso, primus Cice-
ronis gener, cuius filiam
Tulliolam duxit, juvenis
non ita multo post Cicero-
onis redditum obiit. Quae-
flor fuit anno, pccvii.
Idem.

aut a scribendo, aut a cogitando. Itaque tantos processus efficiebat, ut evolare, non excurrere videretur. eratque verborum & delectus elegans, & apta & quasi rotunda constructio: cumque argumenta excogita-
bantur ab eo multa, & firma ad proban-
dum, tum concinnae acutaeque sententiae;
gestusq[ue] natura ita venustus, ut ars etiam,
quae non erat, & e disciplina motus qui-
dam videretur accedere. vereor, ne amore
vidcar plura, quam fuerint in illo, dicere:
quod non ita est. alia enim de illo majora
dici possunt. nam nec continentia, nec
pietate, nec ullo genere virtutis quemquam
ejusdem aetatis cum illo conferendum puto.

Nec vero M. Coelium praetereundum 79
arbitror, quaecunque ejus in exitu vel for-
tuna, vel mens fuit: qui quantidju[m] au[n]tori-
tati meae paruit, talis tribunus plebis fuit;
ut nemo contra civium perditorum popu-

D d 4

M. COELIUM] Is ipse
est M. Coelius Rufus, quem
Clodia beneficij postula-
vunt, inculenta, quae ex-
stat, oratione Tullius de-
fendit. Vit eloquio simi-
logue insignis, sed ipse
nequam. Tribunum
plebis gesit anno
occit. Quadriennio post
praetor cum in urbe res
novas seditione malicitur,
referente Servilio consule
ex senatus auctoritate ipsi
magistratus est abrogatus;
quod aegre ferens, Milani
exuli, qui fugitivorum ma-
num contraxerat, se se ad-
junxit, bellumque parans
cicus Thurius armis op-
pressus est, ilignus, cui &
mens melior, & vita lon-
gior contigisset. *Praefatus.*

larem turbulentamque dementiam, a sensu, & a bonorum causa stererit constantius: quam ejus actionem, multum tamen & splendida, & grandis, & eadem in primis faceta & perurbana commendabat oratio. Graves ejus conciones aliquot fuerunt, acres accusationes tres, eaeque omnes ex reipublicae contentione suscepserunt, defensiones, et illa erant in eo meliora, quae dixi, non contempnendae tamen, saneque tolerabiles. Hic cum summa voluntate honorum aedilis curulis factus esset, nescio quomodo discessu meo discessit a se, ceciditque, posteaquam eos imitari coepit, quos ipse perverterat.

Sed de M. Calidio dicamus aliquid, qui non fuit orator unus e multis: potius inter multos prope singularis fuit: ita recenditas exquisitasque sententias mollis & pellucens vestiebat oratio. nihil tam tenerrum, quam illius comprehensio verborum: nihil tam flexibile, nihil, quod magis ipsius arbitrio fiogeretur, ut nullius

ora-

EX REIPUBLICAE CONVENTIONE] Reipublicae causa.

DISCESSUS MEUS] In Cilicianis.

M. CALIDIO] Cui praeter Tullius ab exilio revocatus in oratione post

redum in senatu gratias egit anno DCXVI. Apollodori Pergameni Gracci orationis discipulus fuit, & Caesarianas partes in bello civili fecutus Placentiae erit. Praefatus.

oratoris aequae in potestate fuerit: quae primum ita pura erat, ut nihil liquidius, ita libere fluebat, ut nusquam adhaeresceret: nullum, nisi loco positum, & tanquam in vermiculato cimblemate, ut ait Lucilius, struetum verbum videres. nec vero ullum aut durum, aut insolens, aut humile, aut longius ductum: ac non propria verba rerum, sed pleraque tralata: sic tamen, ut ea non irruisse in alienum locum, sed immigrasse in suum diceres. nec vero haec soluta, nec diffluentia, sed adstricta numeris, non aperte, nec eodem modo semper, sed varie dissimilanterque conclusis. Erant autem & verborum & sententiarum illa lumina, quae vocant Gracci *χηρατα*, quibus tanquam insignibus in ornatu, distinguebatur omnis

D d 5

ora-

IN VERMICULATO EMBLEMATE] VE AIT LVCETIVS] Iplus locum affert Lib. II. de Oratore:

Quoniam lepide loquens compo-
sas ut tessellata annas
Arte pacimento, atque em-
blemata vermiculato,

dum de callostandis apte
verbis loquitur, dicitque,
tessellationis esse sonorissime

& sonore verba sic, ut heu-
asper sonum conservet, nase
bulbus sit, sed quedammodo
coagulatus & levigatus.

Emblemata dicuntur omnia opera eleganter testellis aut segmentis insertis elaborata. Vermiculata vero dicuntur ea, quae inserviunt & elegantissima varietate caelata sunt, translatione ducta a vermiculis, qui lignum erudentes effigies insagna varierat formant.

INSIGNIA IN ORNA-

TV] In ornatu delevit Lambinus & porci commode abefit. Si est a Cicerone,

oratio. qua de re agitur autem, illud quod multis locis in jurisconsultorum includitur formulis, id ubi esset, videbat. Accedebat ordo rerum plenus artis, actio liberalis, totumque dicendi placidum & sanum genus.

80 Quoniam est optimum, suaviter dicere; nihil est, quod melius hoc querendum putes. Sed cum a nobis pauculo ante dictum sit, tria videri esse, quae orator efficere deberet, ut doceret, ut delectaret, ut moveret: duo summe temuit, ut & rem illustraret differendo, & animos eorum, qui audirent, devinciret voluptate. Aberat tertia illa laus, qua permoveret atque incitaret animos, quam plurimum pollere diximus, nec erat ulla vis atque contentio: five consilio, quod eos, quorum altior oratio, actioque esset ardenter, furere & bacchari arbitraretur, five, quod natura non esset ita factus, five, quod non confuesset, five, quod non posset. hoc unum illi,

quod non satis sustineo, negare, sensus est: quae in reliquo ornata sunt insignia, maximeque incurvant in seibus. *Ergo*.

In rebus esset] Non dubitavi sic corrigerem vulgatum & *sibi* esset. Cicero dicit enim eum accurate vidisse

id, quo causa continetur, qua de re ageretur: quod quia in postremo posuit, *id* praeponepdum fuit. Nihil est, quocum hoc *sibi* esset copuleetur, si *id* non addatur. *Idem*.

DEVINCIBET] Ernesti viaeule astinaret.

illi, si nihil utilitatis habebat, absuit: si opus erat, defuit. Quintiam memini, cum in accusatione sua Q. Gallio criminis dedisset, sibi eum venenum paravisse, idque a se esse deprehensum; sequente chirographa, testificationes, indicia, quaestiones, manifestam rem, deferre diceret, de quo eo ermine accurate & exquisite disputavisset: me in respondendo, cum essem argumentatus, quantum res ferebat; hoc ipsum etiam posuisse pro argumento, quod ille, cum pestem capitatis sui, cum indicia mortis, se comperisse manifesto, & manu tenere diceret, tam solute egisset, tam leniter, tam oscitanter. *Tu isse, M. Caglii, nisi singeres, sic ageres? praeassertim cum ista eloquentia alienorum hominum pericula defendere acerrime soleas, tuum negligeres? ubi dolor? ubi ardor animi, qui etiam ex infantium ingentiis elicere voces? queras? nulla perturbatio animi, nulla*

cor-

ABEVIT — DEFVIT] Rem aliquam minus est abesse nobis, quam desse: Id quo extremus, si fuerit supercognitum & innitile, abesse: si utile ac necessaria desse videtur. *Praefus.*

PRAEASSERTIM CVM — NEGIGERES] In hoo loco

est siquid dari, quod enim mihi de vicio suspicuum reddidit: nec enim ordo structus sat is confit, Sed quid ei faciam nescio, nec reperi, quod ei vel moderateatur. *Vitium esse suspicor in praeassertim, Ernefi.*

corporis, frons non percussa, non femur: pedis (quod minimum est) nulla supploso. Itaque tantum absuit, ut inflammaret nos animos; somnum isto loco vix tenebamus. Sic nos summi oratoris vel sanitatem, vel vitio, pro argumento ad dilucendum crimen usi sumus.

Tunc Brutus, Atque dubitamus, inquit, utrum ista sanitas fuerit, an vitium? quis enim non fateatur, cum ex omnibus oratoris laudibus longe ista sit maxima, inflammare animos audientium, & quocunque res postuleret modo, fletere, qui hac virtute carcerit, id ei, quod maximum fuerit, defuisse?

S I SIT sane ita, inquam: sed redeamus ad eum, qui iam unus restat, Hortensium? tum de nobis metipis, quoniam id etiam, Brute, postulas, pauca dicemus, quamquam facienda mentio est, ut quidem militi videtur, duorum adolescentium; qui si diutius vixissent, magnam essent eloquentiae laudem consecuti.

C. Curionem te, inquit Brutus, & C. Licinum Calvum arbitror dicere. Recte,

int.

SANITATE VEL VITIO] Sanitate, si confilio tam molle dicendi genus usurparet, vitio, si natura aut viribus deficientibus eo uteretur. *Præfatis.*

C. CURIONEM] C. Scribonius Curio, patris con-

inquam, arbitraris: quorum quidem alter, (quod verisimile dixisset,) ita facile soluteque verbis volvebat satis interdum acutas: crebras quidem certe sententias, ut nihil posset ornatus esse, nihil expeditius. Atque hic a magistris parum institutus, naturam habuit admirabilem ad dicendum. industriam non sum expertus: studium certe fuit. qui si me audire voluisset, ut cooperat, honores, quam opes, consequi maluisset. Quidnam est, inquit, istud? & quemadmodum distinguis? Hoc modo, inquam. Cum honor sit praetium virtutis, judicio studioque civium delatum ad aliquem, qui eum sententiis, qui suffragiis adeptus est, is mihi & honestus & hono-

ratus

sularis & triumphalis eloquentia & ingenio similis, perditis moribus dissimilimus. Tribunus plebis anno necr, pecunia corruptus a senatu ad Caesarem defecit. Ad recipiendam Africam missus, pulso fugatoque Varrone jam superbis, subitum Iubae regis adventum sustinere non potuit. Patebat victo fuga, sed pudor fusus, ut amissum sua remegente exercitum morte sequeretur. *Præfensus.*

QVOD VEXISIMUS DIXISSET] Haec spuria esse ju-

dicat Erckart.

INDUSTRIAM NON SUM EXPERTUS, STUDIVM CERTE FVIT] Adscribam Prufeti explicationem, licet non omnino satis mihi faciat. Ita vero ille: Non sum expertus, quantum ingenii solerter uaderet, ut scio cum sedulum de diligentissimo fuisse. Industria pluresque optimis latinitatis auctoribus est acre studium vehementiusque anima contentio: hic tamen pro ingenii sagacitate, quas distinguunt a studio, sumitur. Decerant doctiores.

ratus videtur. Qui autem occasione aliqua, etiam invitis suis civibus, nactus est imperium, ut ille cupiebat, hunc nomen honoris adeptum, non honorem puto. Quae si ille audiret voluisse, maxima cum gratia & gloria ad summam amplitudinem pervenisse, ascendens gradibus magistratum, ut pater ejus fecerat, ut reliqui clariiores viri. Quae quidem etiam cum P. Crasso, M. filio, cum initio aeratis ad amicitiam suam contulisset, saepe egisse me arbitror, cum eum vehementer hortarer, ut eam laudis viam rectissimam esse duceret, quam maiores ejus ei tritam reliquissent. Erat enim cum institutus optime, tum etiam perfecte, planeque eruditus: ineratque & ingenium satis acre, & orationis non inelegans copia: prætereaque sine arrogantia gravis esse videbatur, & sine segnitia verecundus. Sed hunc quoque absorbuit aestus quidam non insolite adolescentibus gloriæ: qui quia navarat miles operam imperatori, imperatorem se statim esse cupiebat: cui muneri mos majorum aetatem certam, fortè incertam reliquit. Ita gravissimum

ERAT ENIM] P. Crassus.
AETATEM] CERTAM,
SERTAM INCERTAM] Imperatorio muneri aetas certa prescripta erat, quippe nisi aeratis anno quadrage-

simo expleto praetores fieri non poterant; fors' autem erat incerta, quod plerunque provincias, in quibus bella gerenda essent, forte obtinetere. Propterea.

vissimo suo casu, dum Cyri & Alexandri similis esse voluit, qui suum cursum transcurrerant; & L. Crassi, & multorum Crassorum inventus est diffimilimus.

SED ad Calvum (is enim nobis erat 82 propositus) revertamur: qui orator fuisset, cum litteris eruditior, quam Curio, tum etiam accuratius quoddam dicendi & exquisitus afferebat genus: quod quamquam scienter eleganterque tractabat, nimium tamen inquirens in se, atque ipse se observans, inctuensque ne vitiosum colligeret, etiam verum sanguinem deperdebat. Itaque ejus oratio nimia religione attenuata, doctis & attente audientibus erat illustris: a multitudine autem, & a foro, cui nata eloquentia est, devorabatur.

Tum Brutus, Atticum se, inquit, Calvus noster dici oratorem volebat, inde erat

Qui suos cyravim
TRANSCRIBERANT] Nimirum festinando praenatura morte obierunt.

CALVVM] C. Licinius
Macer Calvus, quæcunque
nexix dicendi facultatem
poeticæ laude cumulavit.
Diu cum Cicerone, inquit
Seneca, iniquissimum licet
de principatu eloquentiae
habuit. Orationum unum
& viginti libros reliquise
scibit auctor dialogi de

oratoribus. Propterea.

ITAOVS EJVS ORATIO
&c.] Nimirum affectata diligenter ac superstitione
ejus oratio exilio a peritis
eximitoribus, qui attente
audiebant, habebantur in-
signis: verum non gusta-
batur a populo & iis, qui
in foro versabantur, quo-
rum causa propter judicis
scilicet primum inventa est
eloquentia. Idem.

erat ista exilitas, quam illa de industria conseqüebatur. Dicebat, inquam, ita: sed & ipse errabat, & alios etiam errare cogebat. Nam si quis eos, qui nec inēpte dicunt, nec odiose, nec putide, attice putat dicere; is recte, nisi Atticum, probat nēminem. Insulsitatem enim & insolentiam, tanquam infamiam quādam orationis, odit: sanitatem autem & integratatem, quasi religionem & verecundiam oratoris, probat. Haec omnium debet oratorum eadem esse sententia. Sin autem jejunitatem, & siccitatem, & inopiam, dummodo sit polita, dum urbana, dum elegans, in Attico genere ponit, hoc recte duntaxat: sed quia sunt in Atticis alia meliora, videat, ne ignoret & gradus, & dissimilitudines, & vim, & varietatem Atticorum. Atticos, inquit, volo imitari. quos? nec enim est unum genus. Nam quid est tam dissimile, quam Demosthenes & Lysias? quam idem, & Hyperides? quam omnium horum Aeschines? Quem igitur imitaris?

Si

Si quis nos ovi nec fundam & ab usu vulgariter miscuit &c.] Si quis putat, eos attice dicere, qui non absurdus, non moleste, non fastidiose dicunt, is jure neminem nisi Atticum probare debet; nam dicendi rationem ab-

abhorrentem, ut stultitiam orationis execratur; nam autem & rectam dicendi rationem, quasi praecepit & factum orationis caput approbar. Pristinus.

Si aliquem, ceteri ergo Atticē non dicebant. si omnes: qui potes, cqm sint ipsi dissimillimi inter se? In quo enā illud quaero, Phalereus ille Demetrius Atticē dixerit. mihi quidem ex illis orationibus redolere ipsae Athenae videntur. At est Floridior, ut ita dicam, quam Hyperides, quam Lysias. natura quādam, aut voluntas ita dīcendī fuit.

Et quidem duo fuerunt per idem 83 tempus dissimiles inter se; sed Attici tamen: quorum Charillus inultūm orationum; quas scribebat aliis, cum cupere videretur imitari Lysiam: Demochares autem, qui fuit Demostheni sororis filius, & orationes scripsit aliquot; & earum rerum historiam, quae erant Athenis ipsius aetate gestae, non tam historico, quam oratorio genere prescripsit. At Charilli vult Hegesias esse similis, isque se ita putat Atticum, ut veros illos prae se paene agrestes putet. At quid est tam fractum, tam minutum, tam in ipsa (quam tamen consequitur) concinnitate puerile? Atticorum similes esse volumus. Optime. Suntne igitur ii Attici oratores? Quis negare potest? Hos imitamur. Quo modo, qui sunt & inter se dissimiles, & aliorum? Thucydidem, in-

Ec

quit,

quit, imitamus. Optime, si historiam scribere, non si causas dicere cogitatis. Thucydides enim rerum gestarum pronuntiator sincerus, & grandis etiam fuit: hoc forense, concertatorium, judiciale, non trahavit genus. Orationes autem, quas interposuit, (multae enim sunt,) eas ego laudare soleo; imitari neque possum, si velim, nec velim fortasse, si possum. Ut, si quis Falerno vino delebetur, sed eo nec ita novo, ut proximis consilibus natum velit; nec rursus ita vetere, ut Opimum aut Anicium consulem querat: (atqui eae notae sunt optimae, credo: sed nimia vetustas nec habet eam, quam quaerimus, suavitatem, nec est jam sane tolerabilis, num igitur, qui hoc sentiat, si is potare velit, de dolio sibi hauriendum putet? minime: sed quandam sequatur aetatem.) sic ego istis censuerim & novam istam, quasi de inusto ac lacu, fervidam orationem sugiendam, nec illam praeclaram Thucydi-

dis

BAE NOTAE SUNT OR-
TICIAE.] Vini vetustus in-
scriptis amphorae consuli-
bus notabatur.

NVM Igitur, aut hoc
SUNTAT &c.] Num is,
qui noverit, verus istibusc
notae vinnia non semper
esse optimum, ideo de-

dolio recentissimum hau-
tiendum sibi poterit? Pri-
mum enim in dolia recente
vinnia fusum est, deinde,
quod servandum esset, in
cados aut amphoras pice
obductas consulumque no-
minibus inscriptas, diffu-
sum est.

dis nimis veterem, tanquam Anicianam notam, persequendam. Ipse enim Thucydides si posterius fuisset, multo maturiore fuisset & mitior.

* DEMOSTHENEM igitur imitemur. O dii 84 boni! quid, quæsto, nos aliud agimus, aut quid aliud optamus? At non assequimur. Isti enim videlicet Attici nostri, quod volunt, assequuntur. ne illud quidem intelligent, non modo ita memoriae proditum esse, sed ita necesse fuisse, cum Demosthenes dicturus esset, ut concussum, audiendi causa, ex tota Graecia fierent. At cum isti Attici dicunt, non modo a corona, quod est ipsum miserabile, sed etiam ab advocatis relinquuntur. Quare si anguste & exiliter dicere, est Atticorum, sint sane Attici: sed in comitium veniant, ad stantem judicem dicant. Subsellia grandiorem & pleniores vocem desiderant.

Ecce

Volo

O MUS BONI!] Attico-
rum, quos reprehendit,
fermo.

IN COMITIVM] Vbi mil-
itores cedulas tradicuntur.
Nam comitium locus erat,
que collant cedulas cu-
riatis, quæc minoræ erant,
& hinc causa, ut ait
Manutius.

AD STANTEM JUDICEM
BICANT!] De Judice stante

hicerent viri docti, ut Cor-
radus. Credo cum Ma-
natio ad Epp. ad Div. XII.
so intelligi Judices levio-
rum causarum, quorum
inter judices, qui vulgo
dicuntur, aut, proprie-
tate mentio. nisi quis
malit præstorem intellige-
re, cum de plano respon-
der, que arbitrium priva-
tum sumputa. Arnesti.

Volo hoc oratori contingat, ut, cum auditum sit eum esse dicturum, locus in subsellii occupetur, compleatur tribunal, gratiosi scribae sint in dando & cedendo loco, corona multiplex, judex eret: cum surgit is, qui dicturus sit, significetur a corona silentium, deinde crebrae assensiones, multae admirationes: risus, cum velit: cum velit, fletus: ut, qui haec procul videat, etiam si, quid agatur, nesciat; at placere tamen, & in scena esse Roscium intelligat. Hacc cui contingat, eum scito Attice dicere, ut de Pericle audivimus, ut de Hyperide, ut de Aeschine, de ipso quidem Demosthene maxime.

Sin autem acutum, prudens, & idem sincerum, & solidum, & exsiccatum genus orationis probant, nec illo graviore ornati oratoriō utuntur, & hoc proprium esse Atticorum volunt; recte laudant. Est enim in arte tanta, tamque varia, etiam huic minutae subtilitati locus. ita fiet, ut non omnes, qui Attice, iidem bene; sed, ut omnes, qui bene, iidem etiam Attice dicant. Sed redeamus rursus ad Hortensium.

85 SANE quidem, inquit Brutus: quamquam ista mīhi tua fuit perjucunda a proposita

posita oratione digressio. Tum Atticus, Aliquoties sum, inquit, conatus, sed interpellare nolui. Nunc, quoiam ad pérorandum spectare videtur sermo tuus, dicam, opinor, quod sentio. Tu vero, inquam, Tite. Tum ille, Ego, inquit, ironiam illam, quam in Socrate dicunt fuisse, qua ille in Platonis, & Xenophonis, & Aeschiūs libris utitur, facetam & elegantem pato, est enim & minime inepti hominis, & ejusdem etiam faceti, cum de sapientia disceptetur, hanc sibi ipsum detrahere, eis tribuere illudentem, qui eam sibi arrogant: ut apud Platonem Socrates in coelum effert laudibus Protagoram, Hippiam, Prodicum, Gorgiam, ceteros; se autem omnium rerum inscium fingit & ruadem. decet hoc nescio quomodo illum: nec Epicuro, qui id reprehendit, affenior. Sed in historia, qua tu es usus in omni sermone, cum, qualis quisque orator fuisset, exponeres, vide, quaeſo, inquit, ne tam reprehendenda sit ironia, quam in testimonio.

Quorsus, inquam, istuc? non enim intelligo. Quia primum, inquit, ita lau-

E e 3 davi-

TITE] Pomponai Attice. dicens contra mentem lo-
QVM IN TESTIMONIO] quaretur. *Præfatus.*
Quia si quis testimoniū

davisti quosdam oratores, ut imperitos posses in errorem inducere. Evidem in quibusdam risum vix tenebam, cum Attico Lysiac Catonem nostrum comparabas, magnum inhereule hominem, vel potius summum & singularem virum: nemo dicit se-
cūs: sed oratorem? sed etiam Lysiae simi-
lem? quo nihil potest esse pīctius. bella
ironia, si jocaremur: sūn affeveramus, vide,
ne religio nobis tam adhibenda sit, quam
si testimonium dicamus.

Ego enim Catonem tuum, ut civem, ut senatorem, ut imperatorēm, ut virum denique cum prudentia & diligentia, tum omni virtute excellentem, probō: orationes autem ejus, ut illis temporibus, valde laudo. significant enim quandam formam ingenii, sed admodum impolitam, & plane rudem. Origines vero cum omnibus oratoris laudibus refertas dices, & Catonem cum Philisto & Thucydide comparares, Brutone te id censebas, an mihi probatūrum? quos enim ne e Graccis quidem quisquam imitari potest, iis tu comparas hominem Tusculanum, nondum suspicantem, quale esset copiose & ornata dicere.

86 GALPAM laudas. si ut illius aetatis principem, assentior. sic enim accepi-
mus:

mus; sūn ut oratorem, cedo, quæsō, ora-
tiones, (sunt enim,) & die, hunc, quem
tu plus, quam te, amas, Brutum, velle
te illo modo dicere. Probas Lepidi ora-
tiones. paullum hic tibi assentior, modo
ita laudes, ut antiquas: quod item de Afri-
cano, de Laelio, cuius tu oratione ne-
gas fieri quidquam posse dulcissimus. addis
etiam nescio quid augustius. nomine nos
casis summi viri, vitaque elegantissimae
verissimis laudibus. Remove hanc: nac-
ista dulcis oratio ita sit abjecta, ut eam
aspicere nemo velit. Carbonem in summis
oratoribus habitum scio: sed euna in ceteris
rebus, tum in dicendo, semper, quo
nihil est melius, id laudari, qualcunque
est, solet. Dico idem de Gracchis: ersi
de iis ea sunt a te dicta, quibus ego assen-
tior. omitto ceteros: venio ad eos, in
quibus jam perfectam putas esse eloquentiam,
quos ego audivi. sine controversia
magno oratores, Crassum & Antonium.
de horum laudibus tibi prorsus assentior:
sed tamen non isto modo, ut Polycleti
Doryphorum sibi Lyssippus ajebat; sic tu

E e 4

sua-

Polycleti Doryphoro- tisces vecabant, lineimen-
rvm] Statuam Polycleti. ta artis ex eo velut a
Erat autem puer hastam lege quadam, petentes.
ferens, quem Canena ar- Mennitrix.

fusionem legis Serviliae tibi magistrum fuisse. haec germana ironia est. cur ita sentiam, non dicam, ne me tibi assentari putas. Omitto igitur, quae de iis ipsis, quae de Corra, quae de Sulpicio, quae modo de Coelio dixeris. si enim fuerunt certe oratores. quanti aurem, & quales, tu videris. Nam illud minus euro, quod concessisti operarios omnes: ut mihi videantur mori voluisse nonnulli, ut a te in oratorum numerum referrentur.

87 HAC cum ille dixisset, Longi sermonis initium pepulisti, inquam, Attice, remque commovisti, nova disputatione dignam, quam in aliud tempus differamus. Volvendi enim sunt libri cum aliorum, tum in primis Catoris. intelliges, nihil illius lineamentis, nisi eorum pigmentorum, quae inventa nondum erant, florem & colorem defuisse. Nam de Crassi oratione sic existimo, ipsum fortasse melius potuisse scribere: alium, ut arbitror, neminem. Nec in hoc ironiam dixeris esse,

quod

vt ~~min~~ videantur
morti &c.] Gravis est jo-
cuss, & ad Ciceronis com-
mendationem plurimum fe-
cens, quasi tanti referat
a Cicerone laudari, ut
mors ejus rei causa optan-
da sit. *Menadius.*

INTELLIGES, Nihil illi-
trivs &c.] Nihil in ejus
dicendi forma desiderari,
nisi quandam ornamento-
rum leporum, & venustate-
rum, quae nondum ejus
actate inventa fuerat. *Fran-
cis.*

quod eam orationem mihi magistrum fuisse dixerim. nani eti tu melius existimare videris de ea, si quam nunc habemus, fa-
cultate; tamen, adolescentes quid in La-
tinis potius imitaremur, non habebamus.
Quod autem plures a nobis nominati sunt,
eo pertinuit (ut paullo ante dixi) quod in-
telligi volui, in eo, cuius omnes cupidissi-
mi essent, quam pauci digni nomine eva-
derent. Quare *sigillata* me, ne si Africa-
nus quidem fuit, (ut ait in historia sua
C. Fannius,) existimari velim.

Vt voles, inquit Atticus. Ego enim non alienum a te putabam, quod & in Afri-
cano fuisset, & in Socrate. Tum Brutus,
De isto postea: sed tu (inquit, me intueus)
orationes nobis veteres explicabis? Vero,
inquam, Brute: sed in Cumano, aut in
Tusculano, aliquando, si modo licet: quoniam utroque in loco vicini sumus. Sed
jam ad id, unde digressi sumus, revertamur.

HORTENSIVS igitur cum admodum 88
adolescens orsus esset in foro dicere, cele-
riter ad-majores causas adhiberi coepit est.
quamquam incidierat in Cottae & Sulpicii
aeratatem, qui annis decem majores, exceil-
lente tunc Crasso & Antonio, deinde Phi-
lippo, post Julio, cum iis ipsis dicendi

gloria comparabatur. Primum memoria tanta, quantum in ullo cognovisse me arbitror, ut, quae secum commentatus esset, ea sine scripto verbis eisdem redderer, quibus cogitavisset. Hoc adjumento ille tanto sic utebatur, ut sua, & commentata, & scripta, &, nullo referente, omnia adversariorum dicta meminisset. Ardebat autem cupiditate sic, ut in nullo unquam flagrantius stadium viderim. nullum enim patiebatur esse diem, quin aut in foro diceret, aut meditaretur extra forum. saepissime autem eodem die utrumque faciebat. Attuleratque minime vulgare genus dicendi: duas quidem res, quas nemo alias partitiones, quibus de rebus dicturus esset, & collectiones; memor & quac essent dicta contra, quaeque ipse dixisset. Erat in verborum splendore elegans, compositione aptus, facultate copiosus: easque erat cum summo ingenio, tum exercitationibus maximis consecutus. rem complectebat memoriter, dividebat acute, nec praetermittebat sere quidquam, quod esset in causa;

aut

PARTITIONES - - cat.
LECTIONES.] Partitiones sunt, quibus aste leas in partes oratio distribuitur, collectiones autem inter-
pretor iurisperitorum est,

quibus in epilogo praeclara quaeque argumenta breviter repetuntur, ut collecta magis moveant,
Præfatus.

aut ad confrandum, aut ad refellendum, vox canora, & suavis. motus & geslus etiam plus artis habebat, quam erat oratori satis. Hoc igitur florescente, Crassus est mortuus, Cotta pulsus, judicia intermissa bello, nos in forum venimus.

ERAT Hortensius in bello, primo anno miles, altero tribunus militum: Sulpicius legatus aberat, etiam M. Antonius: exercebatur una lege judicium Varia, ceteris propter bellum intermissis: qui frequentes aderant (quamquam pro se ipsi dicebant) oratores, non illi quidem principes, La Memmius & Q. Pompejus, sed oratores tamen, teste diserto uterque Philippo; cuius in testimonio contentio & vim accu-

JUDICIA INTERMISSA
[TITLO] Tradit Aescinus, senatum decrevisse, ne judicia, dum tumultus Italicos esset, exercebentur.

EXERCERANTUR VNA LEGE JUDICIVM VASTA] Exercebatur tantum in foro judicis, quea lege Varia prescribabantur contra anchoras belli Italici, ceteris legibus ad judicia pertinentibus, intermissis.

**Qui FREQUENTES ADE-
RANT &c.]** Memmius & Pompejus, qui saepe in foro aderant (quamquam

secundum legem Variam purgabane se de crimine belli Italici confisi) non erant illi quidem praestansissimi oratores, sed uterque tamen erat orator, ipso Philippo teste viro diserto, ideal.

CIVIS IN TESTIMONIO
dicit] Hunc locum numerum poterit intelligere. Etiam Corradus hic nihil intelligebat. Nec vero appetet, quare tale quid hic dicitur, qualis scilicet ille in testimoniosis dicendis fuerit. Verum, ne sit appendicula aliunde, in-

accusatoris habebat, & copiam. Reliqui, qui tum principes numerabantur, in magistratibus erant, quotidieque fere a nobis in concessionibus audiebantur. Erat enim tribunus plebis tum C. Curio: quamquam is quidem silebat, ut erat semel a concione universa relatus. Q. Metellus Celer, non ille quidem orator, sed tamen non infans: diserti autem Q. Varius, C. Carbo, Cn. Pomponius: & ii quidem habitabant in rostris. C. etiam Julius, aedilis curulis quotidie fere accuratas conciones habebat: sed me cupidissimum audiendi primus dolor percussit; Cotta cum est expulsus, reliquos frequenter audiens acerrimo studio tenebar, quotidieque & scribens, & legens, & commentans, oratoriis tantum exercitationibus contentus non eram. Jam consequente anno Q. Varius sua lege damnatus excesserat. Ego autem, juris civilis studio, multum operae dabam

Q. Sca-

enacta. Ernesti. Res erat secundum Correllum fortasse tunc omnibus nota, nunc certe nobis ignora.

ORATORIIS TANTVM EXERCITATIONIBUS &c.] Tempore redundare sensit Ernesti; non erat autem oratoriis exercitationibus contentus, quia

jus etiam & philosophiam discebat, ut monet. Ernesti.

VARIVS SVA LEGE DAMNATUS] Sc. lege, quam ut tribunus plebis rulerat, ut quaereretur de iis, quorum opera confiliove Socii contra populum Romanum arma suuissent,

Q. Scævolæ, P. filio, qui quinquam nemini se ad docendum dabant, tamen, consulentibus respondendo, studiosos audiendi docebat. Atque huic anno proximus Sulla consulē & Pompejo, fuit: tum P. Sulpicii in tribunatu quotidie concessionatis totum genus dicendi penitus cognovimus. eodemque tempore, cum princeps Academiae Philo cum Atheniensum optimatibus Mithridatico bello domo profugisset, Romamque venisset, rotum ei me tradidi, admirabili quodam ad philosophiam studio concitatus, in quo hoc etiam contmorabæ attentius, quod etsi rerum ipsarum varietas & magnitudo summa me delectatione retinebat; tamen sublata jam esse in perpetuum ratio judiciorum videbatur. Occiderat Sulpicius illo anno, tresque proximo trium actatum oratores erant crudelissime interfici, Q. Catulus, M. Antonius, C. Julius. Eodem anno etiam Moloni Rhodio

Ro-

Quod est - - - Tamen sublata &c.] Haec forma orationis h. l. sane friget. Nec his ratio coniunctio redditur antecedentis sententiae. Sulpicius Ciceronem scripsisse; quod & rerum - - - & sublata &c. Nam manifestum est, Ciceronem duas causa studii commemorare,

alteram a natura philosophicæ, alteram a temporaria ratione, quibus eloquentiae nullius post usus futurus videbatur. Et muratum fuit casta in eis, inde additum post tamen Melius nihil nec reperi, nec ipse excoigitare potui. Ernesti.

Romae dedimus operam, & auctori summo causarum, & magistro.

90 HABC etsi videntur esse a proposita ratione diversa, tamen idcirco a me profaruntur, ut nostrum cursum perspicere, quoniam voluisti, Brute, possis, (nam Attico haec nota sunt,) & videre, quem admodum simus in spatio Q. Hortensium ipsius vestigiis persecuti.

Triennium fere fuit urbs sine armis, sed oratorum aut interitu, aut discessu, aut fuga; nam aberant etiam adolescentes M. Crassus & Lentuli duo; primas in caulis agebat Hortensius: magis magisque quotidie probabatur Antistius: Piso saepe dicebat: minus saepe Pomponius, raro Carbo; semel aut iterum Philippus. At vero ego hoc tempore omni, noctes & dies, in omnium doctrinarum meditatione versabar. Erat cum Stoico Diodoto: qui cum habitavisset apud me mecumque vixisset, nuper est domi meae mortuus. a quo cum in aliis rebus, tum studiosissime in dialectica exercabar; quae quasi contracta & adstricta eloquentia putanda est: sive qua etiam tu, Brute, judicavisti, te illam justam eloquentiam, quam dialecticam dilatatam esse putant, consequi non posse. Huic ego docto-

doctori, & ejus artibus variis atque multis, ita gram tamen deditus, ut ab exercitatiōnibus oratoriis nullus dies vacuus esset. Commentabar declamitans (sic enim nunc loquuntur) saepe cum M. Pisone, & cum Q. Pompejo, aut cum aliquo quotidie; idque faciebam multum etiam latine, sed graece saepius: vel quod Graeca oratio plura ornamenta suppeditans, consuetudinem similiter latine dicendi afferebat: vel quod a Graecis summis doctribus, nisi graece dicerem, neque corrigi possem, neque doceri.

Tumultus interim pro recuperanda republica, & crudelis interitus oratorum trium, Scaevolae, Carbonis, Antistii: redditus Cottae, Curionis, Crassi, Lentulorum, Pompeji: leges & judicia constituta: recuperata respublica: ex numero autem oratorum Pomponius, Censorinus, Murena sublati. tum primum nos ad causas, & privatas & publicas, adire coepimus, non ut in foro disceremus, quod plerique fecerant, sed ut, quantum nos efficere possemus.

Sic enim nunc loquuntur. Nam declinare & declamatio apud nostrum auctorem antequam ostenditur, quam ante ipsum Ciceronem & Calvum inve-

niri potest, ut post Senecam notavit. *Manutinus.*

PRO RECUPERANDA REPUBLICA.] Per Sallum & Mariannis, ut ait *Pateronis*,

tuissimus, docti in forum véniremus. Eodem tempore Molón dedimus operam: dictatore enim Sulla, legatus ad senatum de Rhodiotorum praemis venerat. Itaque prima causa publica, pro Sex. Roseio dicta, tantum commendationis habuit; ut non ulla esset, quae non digna nostro patrocinio videretur. deinceps inde multæ, quæ non minus diligenter elaboratas, & tanquam elucubratas afferebamus.

91 NUNC, quoniam totum me, nouuævo aliquo aut crepundiis, sed corpore omni, videris velle cognoscere, complebar nonnulla etiam, quæ fortasse videantur minus necessaria. Erat eo tempore in nobis summa gracilitas & infirmitas corporis: procerum & tenuę collum: qui habitus & quæ figura non procul abesse putatur a vitae periculo, si accedit labor & laterum magna contentio. Eoque magis hoc eos, quibus eram carus, commovebat, quod omaia sine remissione, sine va-

ri-
De RHODIORVM EXAR-
MIS] Ut petret a senatu
præsum Rhodiis, qui bello
Midridatico pro Romanis
fortiter steterant. Manu-
tinet.

Nos NAEVO ALIAVO] Proverbium: hec locutio
redolit, sumptum ex vere-

ribus comoediis, in qua-
rum nonnullis homines
agnoscuntur vel aliqua
corporis ingula, quilibet est
Ulyssis agnitus ex cicatris
in Odyssæ, vel ex cre-
pundiis infantilibus, mo-
rilibus videlicet &c. Pra-
se.

rietate, vi summa vocis, & totius corporis contentione dicebant. Itaque cum me & amici & medici hortarentur, ut causas agere desisterem: quodvis potius periculum mili adeundum, quam a sperata dicendi gloria discedendum putavi. Sed cum censarem, remissione & moderatione vocis, & com- mutato genere dicendi, me & periculum vitare posse, & temperatus dicere: ut confitendum dicendi mutarem, ea causa mihi in Asiam proficisciendi fuit. Itaque cum essem biennum versatus in causis, & jam in foro celebratum meum nomen esset, Roma sum profectus.

Cum venissem Athenas, sex menses cum Antiocho, veteris Academiac nobilissimo & prudentissimo philosopho, fui, studiumque philosophiae nunquam intermissum, a primaque adolescentia cultum, & semper auctum, hoc rursus summo aucto- re & doctore, renovavi. Eodem tamen tempore Athenis apud Demetrium Syrum, veterem & non ignobilem dicendi magistrum, studiosè exerceri solebam. Post a-

me

QVAM A SPERATA GLO-
RIA DISCEDENDVM] Vide-
commodè dicitur; ut a
ur Cicerò discedendum sibi desistere commode.
scripsisse; nam discedere a seruissi.

me Asia tota peragrata est, cum summis quidem oratoribus, quibuscum exercebar ipsis lubentibus, quorum erat princeps Menippus Stratonicensis, meo judicio, tota Asia, illis temporibus, disertissimus: &, si nihil habere molestiarum, nec ineptiarum, Atticorum est, hic orator in illis numerari recte potest.

Affiduissime autem mecum fuit Dionysius Magnes... erat etiam Aeschylus Cnidius, Adramytenus Xenocles. Hi tum in Asia rhetorum principes numerabantur. Quibus non contentus, Rhodum veni, meque ad eundem, quem Romae audiveram, Molonem, applicavi, cum auctorem in veris causis, scriptoremque praestantem, tum in notandis animadvertisque vitiis, & instituendo docendoque prudentissimum. Is dedit operam (si modo id consequi potuit) ut nimis redundantes nos, & superfluentes juvenili quadam dicendi impunitate & licentia, reprimeret, & quasi extra ripas diffluentes coerceret. Ita recepi me biennio post, non modo exercitatiō, sed prope mutatus. nam & contentio nimia vocis reciderat, & quasi deferbuerat oratio,

late-

QVORVM ERAT PRIMUS] Suspiciens aliquan-
do sum: Horum erat pri-
mus, ne relativum con-
currebat brevi intervallo.
Sed vid. ad c. 67. Ernesti.
DEEKBURRAT] Ernesti
habet referverat.

lateribusque vires, & corpori mediocris habitus accesserat.

Duo tum excellebant oratores, qui⁹² me imitandi cupiditate incitarent, Cotta & Hortensius: quorum alter remissus, & lenis, & propriis verbis comprehendens sole⁹² & facile sententiam: alter ornatus, acer, & non talis, quale tu eum, Brute, jam deflorescēt cognovisti, sed verborum & actionis genere commotior. Itaque eum Hortensio mihi magis arbitrabar rem esse, quod & dicendi ardore eram propior, & aetate conjunctior. Et enim videram in iisdem causis, ut pro M. Canuleio, pro Cn. Dolabella consulari, cum Cotta princeps adhibitus esset, priores tamen agere partes Hortensium. Acerem enim oratorem, incensum, & agentem, & canorum, concursus hominum, forique strepitus desiderat.

Vnum igitur anhum, cum rediissemus ex Asia, causas nobiles egimus, cum quaesturam nos, consulatum Cotta, aedili-

F f. 2

ET CORPOSI MEDIOCRIIS HABITUS ACCESSERAT.] Edidi corpori pro vulgato corporis, quod sine dubio viciolum est. Respondent sibi nimis clare lateribus efficerat, nec habitus corporis accessit lateribus. Ernesti.

PRIORES PARTES AGER-
E] Intelligi, plus esse ini-
liortensio, cumque plus
vires, corpori habentes ac-

tatem peteret Hortensius. Interim me quaestorem Siciliensis exceptit annus: Cotta ex consulatu est proscitus in Galliam: princeps & erat & habebatur Hortensius. Cum autem anno post e Sicilia me receperim, jam videbatur illud in me, quidquid esset, esse perfectum, & habere maturitatem quandam suam. Nimis multa videor de me, ipse praesertim: sed omni huic sermoni propositum est, non ut ingenium & eloquentiam meam perspicias, unde longe absim, sed ut laborem, & industriam. Cum igitur essem in plurimis causis, & in principibus patronis, quinquerinium fere versatus, tum in patrocinio Siciliensi maxime in certamen veni designatus aedilis cum designato consule Hortensio.

93 Sed quoniam omnis hic sermo noster non solum enumerationem orationum, verum

ME QUAESTOREM SCI-
LIENSIS &c.] Eani quaes-
tores erunt in Sicilia, Li-
lybaeanus & Syracusanus.
Cicerio suffragis omnibus
renunciarus, est quaestor
Lilybaeanus, tum mag-
na comitatis, abstinentiae,
iustitiae & diligentiae fig-
na elidit anno decessis,
Prusseus.

IN PATROCINIO SICILI-
ENSI] A Siculis, quibus
quaestor in Sicilia open-

benigne promiserat, roga-
tus Verrem accusavit, qui
praetor per triennium Si-
cilianum liliobinoe, avaro &
candido administraverat.
Eius patrocinium suscepit
Hortensius; sed frustra;
nam Verrea tercia con-
victus Verres voluntario se
ipse exilio multavit, in
eoque a triumviris multo
post tempore proscriptum
perisse tradunt. *Idem.*

rum etiam praecepta quaedam desiderant:
quid tanquam notandum & animadverten-
dum sit in Hortensio, breviter licet di-
cere.

Nam is post consulatum (credo quod
videret, ex consularibus neminem esse se-
cum comparandum, negligeret autem eos,
qui consules non fuissent,) summum illud
suum studium remisit, quo a pueri fuerat
incensus, atque in omnium rerum abund-
antia voluit beatius, ut ipse putabat, re-
missius certe vivere. Primus, & secun-
dus annus, & tertius tantum quasi de pic-
ture veteris colore detraxerat, quantum
non quivis unus ex populo, sed existimator
doceus & intelligens posset cognoscere.
Longius autem procedens, & in ceteris
eloquentiae partibus, tum maxime in ce-
leritate & continuatione verborum adhae-
rescens, sui dissimilior videbatur fieri
quotidie.

Nos autem non desistebamus, cum
omni genere exercitationis, tum maxime
stile, nostrum illud, quod erat, augere,
quantumcunque erat. Atque (ut multa

F f 3

omit-

IN CETERIS ELOQVE-
NTIAE PARTIBVS &c.] Non
ultra proficiens, sed con-
tentus cum facilitate, quam
ibi comparaverat, inve-
niendi, disponendi, exor-
nandi, tum voluntate con-
tinua seruonis. *Pysseus.*

omittam) in hoc spatio, & in iis post aedilitatem annis; & praetor primus, & incredibili populari voluntate suum factus. Nam cum propter assiduitatem in causis & industria; tum propter exquisitius & minime vulgare orationis genus, animos hominum ad me dicendi novitate converteram. Nihil de me dicam; dicam de ceteris, quorum nemo erat, qui videretur exquisitus, quam vulgus hominum, studuisse litteris, quibus fons perfectae eloquentiae continetur: nemo, qui philosophiam complexus esset, matrem omnium bene factorum beneque dictorum: nemo, qui jus civile didicisset, rem ad privatas causas, & ad oratoris prudentiam, maxime necessariam: nemo, qui memoriam rerum Romanarum teneret, ex qua, si quando opus esset, ab inferis locupletissimos testes excitaret: nemo, qui breviter argu-

INCREDIBILI POPULARI VOLUNTATE] Melius possum, sic enim alibi semper loquitor in hac re, nunquam, quod notarim, alter, & eo, quo hic in vulgatis, modo. *Erenf.*

AB INFERIS] Ex qua veteres facti suos quotidiammodo revocaret ad vitam, & induceret loquen-

tes. Id non semet practicit Tullius: L. 1, in Verrem excitat ab inferis Malleolum, qui officia tutelae, sedalicitat familiaritatisque a Verre flagitat. In oratione pro Caecio redivivum Appium inducit, qui Clodiam a majorum moribus deficientem objurget. *Priebeus.*

arguteque, incluso adversario, laxaret juidicum animos, atque a severitate paullisper ad hilaritatem risuunque traduceret; nemo, qui dilatare posset, atque a propriis ac definita disputatione hominis ac temporis, ad communem quaestionem universi generis orationem traducere: nemo, qui delectandi gratia digredi parumper a causa, nemo, qui ad iracundiam magnopere judicem, nemo, qui ad fletum posset adducere: nemo, qui animum ejus (quod unum est oratoris maxime proprium) quocunque res postularet, impellere.

ITAQVE, cum jam paene evanisset 94 Hortensius, & ego anno meo, sexto autem post illum consulem, consul factus essem, revocare se ad industriam coepit: ne, cum pares honore essemus, aliqua re superiores videremur. Sie duodecim post meum consulatum annos in maximis causis, cum ego mihi illum, sibi me ille anterferret, conjunctissime versati sumus: consulatusque meus, qui illum primo leviter perstrinxerat, idem nos rerum micarum gestarum,

F f. 4

TRADESCERE - - - in- méri infiniti, qui a posse-
TELLERE] Sic dedi pro pendent. Similes uberra- vulgatis tradicerat - - - in- tiones in libris tales nota- pesteret. nam sunt hic viensis. *Erenf.*

rum, quas ille admirabatur, laude con-
junxerat. Maxime vero perspecta est utriusque nostrum exercitatio paullo ante, quam perterritum armis hoc studium; Brute, nostrum conticuit subito & obmutuit: cum lege Pompeja ternis horis ad dicendum datis, ad causas simillimas inter se, vel potius easdem, novi veniebamus quotidie. quibus quidem causis tu etiam, Brute, praefecto fuisti; compluresque & nobiscum, & solus egisti: ut, qui non satis diu vixerit Hortensius, tamen hunc cursum consercerit. Annis ante decem causas agere coepit, quam tales natus, idem quarto & sexagesimo anno, perpaucis ante mortem diebus, una tecum ficerum tuum defendit Appium.

Dicendi autem genus quod fuerit in utroque, orationes utriusque etiam posteris nostris indicabunt.

95 Sed, si quaerimus, cur adolescentis magis floruerit dicendo, quam senior Hortensius; causas reperiemus verissimas duas. Primum, quod genus erat orationis Asiaticum, adolescentiae magis concessum, quam

ADOLESCENTIA MAGIS concessum] Luxurians enim & redundans Asiatic-

cornu stilus atque foecunditatem in adolescentia inaudibilem, in senectute, qui

quam senectuti. Genera autem Asiatica dictiois, duo sunt: unum sententiosum & argutum, sententiis non tam gravibus & severis, quam concinnis & venustis; qualis in historia Timaeus, in dicendo autem, pueris nobis, Hierocles Alabandensis, magis etiam Meneclius, frater ejus, fuit: quorum utriusque orationes sunt in primis, ut Asiatico in genere, laudabiles. Aliud autem genus est non tam sententiis frequentatum, quam verbis volucre atque incitatum; quali est nunc Asia tota, nec flumine solum orationis, sed etiam exornato & faceto genere verborum: in quo fuit Aeschylus Cnidius, & meus acqualis Milesius Aeschines. In iis erat admirabilis orationis cursus, ornata sententiarum concinnitas non erat. Hac autem (ut dixi) genera dicendi aptiora sunt adolescentibus: in senibus gravitatem non habent. Itaque Hortensius utroque genere florens, clamores faciebat adolescentis. Habebat enim & Meneclium illud studium cerebrarum venustarumque sententiarum: in quibus, ut in illo Graeco, sic in hoc, erant quaedam magis venustae dulcesque

F f 5

sen-
gravis & sententiosus esse Proclus.
debet, reprehendendam.

sententiae, quam aut necessariae, aut interdum utiles. Et erat oratio cum incitata & vibrans, tum etiam accurata & polita. Non probabantur haec senibus. Saepe videbam cum irridentem, tum etiam irascientem & stomachantem Philippum. sed mirabantur adolescentes, multitudo movebatur.

Erat excellens judicio vulgi, & facile primas tenebat adolescentes. Etsi enim genus illud dicendi auctoritatis habebat parum, tamen aptum esse aetati videbatur: & certe, quod & ingenii quaedam forma lucerat, & exercitatione perfecta erat, verborumque adstricta comprehensio, summa hominum admirationem excitabat. Sed cum jam honores, & illa senior auctoritas gravius quiddam requireret, rema-

ne-

NON PROBABANTUR
HARC.] Sic dedi pro proban-
tibus, quod manifeste vi-
tiosum erat. Non in genere,
quid senibus displiceat,
dicere voleat, sed quid
tum senserint: & praecede-
dit, erat sequitur ex-
empli causa, saepe vide-
bamus: contrarium est: sed
mirabantur adolescentes.
Res est ita evidens, ut
mirer, tum dixi hoc in-
tactum manisse. Erne-
84.

ERAT EXCELLENS judi-
cio vulgi.] Qui congre-
nunt ista cum superius ex-
plicata sententia, cum, qui
a multitudo proberat,
eundem doctis prishari?
Scilicet in eo dicendi ge-
neri, quod sequebatur
Hortensius, intelligentium
perinde ac vulgi judicio
placebat: sed docti Hor-
tensiana praestanciorem ali-
quam orationis formam
esse intelligebant, non item
vulgus. Prosternens.

nebat idem, nec decebat idem: quodque exereitationem studiumque dimiserat, quod in eo fuerat acerrimum, concinnitas illa crebritasque sententiarum pristina mane-
bat, sed ea vestitu illo orationis, quo con-
sueverat, ornata non erat. hoc tibi ille,
Brute, minus fortasse placuit, quam pla-
cuisset, si illum flagrantem studio, & flo-
rentem facultate, audire potuisses.

TVM Brutus, Ego vero, inquit, & 96
ista, quae dicas, video qualia sint, &
Hortensium magnum oratorem semper pu-
tavi, maximeque probavi pro Mefala di-
centem, cum tu absuisti. Sic ferunt, in-
quam, idque declarat totidem, quot dixit,
ut ajunt, scripta verbis oratio. Ergo ille
a Crasso consule & Scaevola usque ad Pau-
lum & Marcellum consules floruit; nos in
codem cursu fuimus a Sulla dictatore ad
eosdem fere consules. Sic Q. Hortensi
vox extincta fato suo est, nostra publico.

Melius, quaeſo, ominare, inquit
Brutus. Sit sanc ut vis, inquam; & id
non tam mea cauſa, quam tua: sed fortu-

na-

FLORENTEM FACVLTAT-
E] Quis dixit unquam
flovere facultate, & sic nunc
de? Cicerò videtur scrip-
tisse flovere aetate; nam re-

ferrat totum hoc ad prece-
dentiis i. e. ad juvenilem
aetatem ejus. & studium
exercendi. Erreſti.

natus illius exitus, qui ea non vidit cum fierent, quae providit futura. Saepe enim inter nos impendentes casus deflevimus, cum belli civilis causas, in privatorum cupiditatibus inclusas, pacis spem a publico consilio esse exclusam videremus. Sed illum videtur felicitas ipsius, qua semper est usus, ab eis miseriis, quae consecutae sunt, morte vindicasse.

Nos autem, Brute, quoniam post Hortensii, clarissimi oratoris, mortem orbæ eloquentiae quasi tutores relicti sumus, domi teneamus eam, septam liberali custodia: & hos ignotos atque impudentes pro eos repudiemus, rucamurque, ut adultram virginem, castæ, & ab armatorum imperio, quantum possumus, prohibeamus. Evidem, etsi dolco, me in vitam paullo serius, tanquam in viam, ingressum, priusquam confectum iter sit, in hanç reipublicac noctem incidisse: tamen ea consolatione sustendor, quam tu mihi, Brute, adhibuisti tuis suavissimis litteris; quibus me forti animo esse oportere censebas, quod

ea

ET AS ARMATORVM cum est, quod placuit
[MÆTIV] Quid hic armati Lambino, amatorum: ante
in adulca & casta virgine dixit procos, iniquidentes.
tuenda? Sino dubio ve- Eruagli.

ea gessissim, quae de me, etiam me tacente, ipsa loquerentur, mortuoque, vive rent: quae, si recte esset, salute reipublicae; sin fecus, interitu ipso, testimonium meorum de republica consiliorum darrent.

SED in te intuens, Brute, dolco; cu-97
jus in adolescentiam, per medias laudes quasi quadrigis vehentem, transversa incurrit misera fortuna reipublicae. hic me dolor tangit, haec me cura sollicitat, & hunc mecum, socium ejusdem & amoris & judicii. Tibi favemus, te tua frui virtute cupimus: tibi optamus eam rempublicam, in qua duorum generum amplissimo rum

QUAE DE ME, ETIAM
ME TACENTE, IPSA LO-
QUERENTVR, MORTUOQUE
VIVERENT] Hoc alterum
me suo loco sublatum post
mortuaque posui volunt. Nisi ibi inepit redundant, tamen hoc loco dici non potest, quia dolor dicitur pro re, quae dolet: debet enim propriè dicere: hoc dolet, hoc sollicitat: sed expressit per substantiva doloris & curae. Hic ergo non potest dicere. dolor tangit. sed angit. Errat.

QUAE, SI ERECTA ESSET,
SALVATE &c.] Falsa mea
dabunt testimonium meorum de republica consiliorum, si res bene verterent, salute reipublicae, quam procurassent, si res male verterent, ipso incurrere reipublicae, de quo fru-

stra pressorauisset. Pre-
ficius.

HIC NE DOLOR TAN-
GIT] Corradius & Lambi-
nus corrigit angit. reci-
tissime. Et si recte etiam dolor dicitur tangere, tamen hoc loco dici non potest, quia dolor dicitur pro re, quae dolet: debet enim propriè dicere: hoc dolet, hoc sollicitat: sed expressit per substantiva doloris & curae. Hic ergo non potest dicere. dolor tangit. sed angit. Errat.

DYOBVS GENEVYM]

rum renovare memoriam atque augere possis. Tuum enim forum, tuum erat illud curriculum: tu illuc veneras unus, qui non linguam modo acuisset exercitatione dicendi, sed & ipsam eloquentiam locupletavisses graviorum artium instrumento, & iisdem artibus decus omne virtutis cum summa eloquentiae laude junxisses. Ex te duplex nos afficit sollicitudo, quod & ipse republika careas, & illa te. Tu tamen, eris cursus ingenii tui, Brute, premit haec importuna clades civitatis, confine te in tuis perenniis studiis, & effice id, quod jam prope modum, vel plane potius effeceris, ut te eripias ex ea, quam ego congeffsi in hunc sermonem, turba patronorum. Nec enim decet te, ornatum uberrimis artibus, quas cum domo haurire non posses, arcessivisti ex urbe ea, quae domus est semper habita doctrinæ, numerari in vulgo patronorum. Nam quid te exercuit Pamphilius, vir longe eloquentissimus Graeciae? quid illa vetus Academia, atque ejus heres, Ariostus, hospes & familiaris meus, siquidem similes majoris partis oratorum futuri sumus?

Duarum gentium, Juniae, vilie ex qua mater tua Scrylia. Manusina.

mus? Nonne cernimus, vix singulis aetatis binos oratores laudabiles constituisse? Galba fuit inter tot aequales unus excellens, cui, quemadmodum accepimus, & Cato celebat senior, & qui temporibus illis aetate inferiores fuerunt, Lepidus postea, deinde Carbo: nam Gracchi in concionibus multo faciliore & liberiore genere dicendi; quorum tamen ipsorum ad actatem laus eloquentiae perfectæ nondum fuit: Antonius, Crassus, post Cotta, Sulpicius, Horrensius, nihil dico amplius: tantum dico, si mihi accidisset, ut numerarer in multis, * si oportesa

SINGULS - - BINOS - -
CONSTITUSSIS] Eleganter:
e rationibus dubia fortis
loquendi. Prostria igitur,
non affectus elegantiam
verbi Rutilus, nesciebat ex-
plicare. Beneagi.

Si OPORESA EST CON-
CVRSATIÖ XACIS OPPOR-
TUNORVM] Hic multi multa
decesserunt, aliqui aliquid,
omnes ferre locum mendacio-
num esse putant. Nos,
ut aliquid concedamus,
multa tamen non credi-
mus deesse, cum facta &
dicta sint omnia, quibus
dialogi recti & finiti
solent; & Tacitus in dia-
logo de Orat. hanc extre-

mant partem fuisse doceant.
Fieri igitur posset, ut ali-
quid verbum dedit, aut,
quæ sunt hæc verba ini-
mendosa, ut sensus elici
non possit; et si videtur
hoc modo elici posse:
Tantum dico, si mihi ac-
cidisset, ut numerarer in
multis, me non magni
hoc studium dicendi facltu-
rum fuisse; si tamen est
operosa concordatio magis
opportunorum ita, ut diffi-
cile sit cognoscere, qui
sunt oratores magis oppor-
tuni: cum quisvis id posse
intelligere, & ita judi-
care, an ego in multis
sum numerandus, an in-

rofa est concursatio magis opportuno-
rum, **

ter paucos collocandus. aut tale aliquid. Quod
autem pertinet ad illa
verba: *et opera*, video
etiam legi posse: *et si*
opera, vel *sed opera*,
praeferim cum Cicero
hac particula *sed* post
et opera frequenter
utatur. *Carradas.*



INDEX

INDEX.

A.

- Academici & Peripate-
tici 8. 185.
Aelius L. 377.
Aeschines 274. 432. Mi-
lesius 457.
Aeschylus Cnidius 450.
Africanus P. 302.
Albinus A. 301.
Albucius T. 335.
Alcibiades 270.
Anaxagoras 278.
Annicius 247.
Antipater 205. 231. Ty-
rius 170. L. Coelius
317.
Antiphon Rhamnusius 280.
Antonius M. 326. 339.
Ariobides 182. 203.
Aristippus Cyrenicus 99.
247.
Aristo 8.
Aristoteles 7. 148.
Arrius Q. 403.
Autronius P. 402.

B.

- Balbus L. Lucilius 347.
Barros Bucicitus Alcula-
nus 356.
Beftia L. 333.
Bibulus 419.
Bilienus C. 360.
Brutus M. 144. 360.
D. 321.

C.

- Cæcun App. 285.
Caepio Cn. & Qu. 313.
Q. 318. 389.
Caepanius C. & L. 403.
Caenulenus L. 335.
Calidius M. 424.
Calidius Calconius 403.
Calliphon 249.
Calvinius C. Sextius 334.
Calvus C. Licius 418.
Canutius P. 377.
Carbo C. 318. 387. Cn.
389.
Cassius L. 412.
Cato Marcus 27. 183.
249. Senex 172. G. 322.
Catulus Q. 335.
Censorinus C. 399.
Cethegus M. Cornelius 287.
P. 362.
Charilius 433.
Chryippus 200.
Claudius Appius 284.
Cleon 270.
Clitophenes 260.
Clodius C. 353.
Coelius C. 355. M. 423.
Cominius P. Spoletinus
422.
Coruncanus Ti. 284.
Cotta L. 322. 339. C. 326.
Crassus P. 314. L. 326.
339.
Cratippus 4. 115. 177.
350. 409.

INDEX.

Critias 270,
Curio C. 428,
Curius M. 225,
Cynici 84.

D.

Damen & Phintias 201.
Decius P. 322.
Demades 274.
Demetrius Phalerens 6,
274. Syrus 349.
Demochares 433.
Demosthenes 142, 273,
369, 432.
Dioclesarchus 120.
Dinarchus 274.
Dinomachus 250.
Diogenes Babylonicus 203,
231.
Dionysius Magnes 250.
Diophanes Mylænaeus
419.
Diolabella Ch. 411.
Domitius L. 420.
Drusus M. 322, 388.

E.

Ennius 124, 155, 212,
Q. 287.
Epaquinondes 281.
Epicurus 247.
Eteoneles 226.
Euripides 226.

F.

Fabius C. 284.
Fannius C. 314.
Flaubrig C. 383.
Flaccus M. Fulvius 322,
Maurinus 286. Titius 414.
Fulvius Ser. 391.
Fulvius L. 382.

G.

Galba 305, Ser. 314,
C. 332.
Gallus C. Aquilius 347.
Gellius L. 359.
Glabrio M. 401.
Glaucia C. Servilius 390.
Gorgias 279. Leontinus
270.
Gorgonius C. 363.
Gracchus Tl. 299, 318,
C. 331.
Gratidius M. 356.

H.

Hecaton Rhodius 312,
229.
Herennius M. 355.
Herillus 8.
Hermagoras 417.
Hierocles Alabandens 457.
Hippis Eleus 271.
Horcenus 150, 319, 456,
395.
Hyperides 274, 432.

J.

Ibocrates 271, 280.
Julius C. L. 61, 361.
Junius T. 363.
Juventus T. 362.

L.

Labeo Q. Fab. 301,
Laelius C. 71, 137, 302.
Lentulus M. & L. 300,
P. 321, 339. Cn. 397.
Lepidus M. Aequilius 312.
Libo T. 308.
Lucretius Q. Vispolio 362.
Lucullus L. 388.

Laf.

INDEX.

Lucius T. Annus 300.
Lycurgus 274.
Lydius Pythagoreus 105.
Lyrias 273, 280, 432.

M.

Macer C. 400.
Magius P. 363.
Manilius M. 322.
Marcellus M. 339.
Marcellinus C. Lentulus
407.
Marius M. 389.
Memmius C. & L. 338,
C. 407.
Menecles 457.
Melfila M. 406.
Merolius Q. 286, 392.
Numidicus 337.
Metrodorus 248.
Milon Rhodius 445.
Mucius Q. 326.
Muunius L. & Sp. 310.
Muraena P. 399.

N.

Nestor P. Scip. 299.
Nerva C. Licinius 333.
Nobilior Q. 300.

O.

Odelevius M. 311, 388,
Cn. 360. L. Recatinus
402.

P.

Painucenes 464.
Panærius 9, 145, 152,
170, 180, 194.
Papirius L. Fregellanus
357.

Panlus L. Aemilius 300.

Pennus M. 323.

Pericles 72, 269.

Peripatetic R. 185.

Philus L. Furris 321.

Philipus L. 355, 358.

Phintias 201.

Pistor Ser. Fab. 301.

Pitistratus 269.

Piso A. 320. M. 398,

C. 400.

Plato 197, 198, 267, 369.

Plautus 69.

Polybius 245.

Pompejus Sex. 16. Q. 312.

Cn. Sex filius 360. Q.

Bithynicus 402.

Pomponius Ch. 387.

Pontidius M. 405.

Popillius M. 285. P. 311.

Polidonius 108, 179.

Posthumius 421.

Prodicus 78. Cœus 270.

Protagoras Abderites 270.

Pyrrho 8.

Pythagoras 39.

Q.

Quintius L. 389.

R.

Rufus C. 415.
Radicalius C. Bononiensis
356.

Rutilius P. 323.

S.

Sapientes septem 183.

Saturninus L. Apulejus
389.

I N D E X.

Scaevola P. 322.
Scarus M. 323. M. Au-
tolius 338.
Scipio L. 360.
Sertorius Q. 363.
Sextilius M. 421.
Sicinius C. 384. 417.
Silanus M. 337. D. 402.
Sisenna L. 392.
Socrates 72. 139.
Socratici & Platonicci in
quo differunt 5.
Solen 72. 269.
Sophocles 96.
Soranus Q. & D. Valerius
236.
Stalessus C. 402.
Stoici 94. 181.
Salpicus C. 16.

T.

Terentius 101.
Themistocles 269.
Theodorus 280.
Theophractus 148. 155.
275.
Theopompus 137. 377.
Theraenes 270.
Thorius Sp. 358.

Thrasymachus Chalcedo-
nius 270.
Thucydides 269. 280.
Tirius C. 155. Sex. 390.
Torquatus L. 401. T. 405.
Tubero Q. Aelius 327.
Tuditanus C. 311.
Tutius L. 400.

V.

Valerius M. 284. L. Poti-
rus *ibid.*
Varius Q. 187.
Varro Q. Ruberius 355.
C. Vibellius 417.
Velina T. Anilius 362.
Verraculus Q. Max. 286.
Vettianus Q. Vettius 356.
Virgilinus M. 362.

X.

Xenocles Adramytenus
450.
Xenocrates 73.
Xenophon 78. 171.

Z.

Zeno. 193.

